SLAVENSKA KNJIŽNICA

NIZ NOVIJIH PRIPOVIESTI RUSKIH.

Var. 691 ii (4

Digitized by Google

BIBLIOTHECA CROATHICA
DR. BOŽIDAR MURGIĆ

Slavenska knjižnica. 4.I

NIZ

NICHT FERNVERLEIHEN

NOVIJIH PRIPOVIESTI RUSKIH.

PREVEO I UVODOM POPRATIO

MARTIN LOVRENČEVIĆ.

ZAGREB.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE".
1896.

Digitized by Google

Knjižnica, Slavenska.

[4.]

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

Noviji pripovjedači ruski.

U ruskoj književnosti čuju se u novije doba jadikovke, kako je liepa knjiga u nazadku, kako su pravi talenti sve rjedji i rjedji, dočim se oni, koji zapremaju poprište umjetničkoga stvaranja, bave tobož sitnim, odveć neznatnim pojavima svagdanjega života. Većini se spočitava, da kraj priznanoga dara proizvode odveć mnogo i tako svoj krupni talenat razbijaju u sitne novce. Ti su prigovori samo donekle opravdani. Glavno je, nisu novi. U svih književnosti svieta, kad bismo strogo prošli njihovu povjest od prvih početaka, uviek je bilo takovih jadikovka, u riedkim slučajevima opravdanih. Za noviju rusku književnost te su tužaljke, po našem uvjerenju, neopravdane. Istina, tako krupnih ženija, kakav je bio na polju beletristike Turgenjev, nema; ali to je naravno, jer se takovi odlični talenti ne radjaju svakoga decenija. Zato je ruska književnost ipak toliko sretna, što ima liepi broj talenata drugoga reda, takovih silâ, koje za pravo imadu najveću zaslugu za napredak prosvjete, te u svakoj književnosti sačinjavaju jezgrŭ njezine vojske. Koja da se književnost ne ponosi piscima, kakvi su predstavnici mladjega naraštaja ruske književnosti i naši suvremenici: Anton Pavlović Čehov, Kazimir Stanislavović Barancević, Vladimir Galaktionović Korolenko, Mihajlo Nilović Albov, Petar

Digitized by Google

Dimitrijević Boborykin, Dimitrij Narkisović Mamin (Sibirjak), Vasilij Ivanović Nemirović-Dančeko, Ignjatij Nikolajević Potapenko, Konstantin Mihajlović Stanjuković, Aleksej Aleksejević Tihonov (Lugovoj) itd. itd.? Medju ovim imenima imade već liep broj znanaca i našega obćinstva, koje cieni liepu književnost. Biti će, da je od svakoga ovdje spomenutoga pisca bar nešto prevedeno u hrvatski jezik.

„Matica Hrvatska", želeći da okvire svojih izdanja razmakne, pokrenula je pred četiri godine „Slavensku knjižicu" i prikazala nam u prve tri knjige odabrane pripoviesti I. S. Turgenjeva i I. N. Potapenka. Time je uprava Matica omogućila, da se naše čitateljstvo upoznaje uz vrstne proizvode domaće beletristike i odabranim proizvodima srodnih nam slavenskih književnosti. U ovoj četvrtoj knjizi „Slavenske knjižnice" pruža čitateljima više proizvoda novije ruske beletristike. Zastupana su ovdje tri najbolja suvremena pripovjedača gg. Čehov, Barancević i Korolenko i dvie spisateljice: gospodja Hippius i Ščepkin-Kupernikova. Ne tvrdimo, da je u novoj ruskoj književnosti najbolje, što se ovdje iznosi, ali je bez sumnje karakteristično, da se uzmogne ocieniti stupanj tvorilačke snage onih stupova ruske liepe knjige, čija se imena toli često susreću u odličnim krupnim ruskim mjesečnicima.

I.

Tu nam je prije svega nujna pripoviest K. S. Barancevića: „Na sjeveru divljem . . ." Nu prije nego o toj pripoviesti reknemo koju, upoznajmo čitatelja sa životopisom njezinoga pisca.

Kazimir Stanislavović Barancević potječe iz stare

Digitized by Google

poljske plemićke porodice, te se rodio god. 1851. u Petrogradu. Mati mu je bila Francuzkinja. Djed njegov sudjelovao je u ustanku od godine 1831. te je bio obješen na oči žene i dvaju malodobnih sinovâ. Ipak je otac Barancevićev služio kod ruskoga ministarstva financija, u odsjeku za državne dugove, te je za svoga boravka u Petrogradu gotovo sasvim porušen, a ruske je knjige tako strastveno čitao, da je sbog toga skoro i vid izgubio. Ta strast za čitanjem prešla je i na njegova sina Kazimira, koji se naučio čitati u šestoj godini. Kad mu je bilo osam godina čitao je novine: „Sin otečestva", a zatim Puškina, čitao ga danju i noću i pod dojmom toga čitanja spjevao je u devetoj godini dobe heroičku pjesmu: „Ponjatovski". U isto vrieme dječak je strastveno volio glasbu i risanje, ne napuštajući volje za čitanje, te je čitao pomamno sve tadašnje znamenite pisce: George Sandovu, Coopera, W. Scotta, Dickensa, Thackeray-a, Shakespearea i dr. a dakako i sve ruske pisce starije i suvremene. God. 1862. stupio je u gimnazij. Prve dvie godine bio je valjan učenik, u trećoj je godini smalaksao u nauci, ali je zato čitao do opojnosti. Prijateljevao je sa M. N. Albovom, takodjer odličnim ruskim piscem, te je već u gimnaziju pokrenuo listić „Val", koji je s desetim brojem dopao u ruke učitelja latinskoga jezika te bio ustavljen. K. S. Barancević svršio je samo četiri razreda gimnazije. Boraveći nekoliko puta kod tetke na selu u pskovskoj guberniji, Barancević se dao u ruske narodnjake, lutao je po selima, želeći da se stopi s narodom, kumovao je seljačkoj djeci, pio s njima, kosio, odievao se na seljačku, te je kasnije i po Petrogradu hodao u kratkom kožuhu, a pred rodbinom se pretvarao, da se pripravlja za sveučilište medju neredovite slušatelje. U to mu je obitelj silno osiromašila. Barancevićeva majka držala je modni salon, nu pošto je oboljela, morala ga je napustiti, a to je bio velik udarac za obitelj, koja je kukavno životarila u malenom stanu

Digitized by Google

petoga sprata, pa kad je god. 1871. umro i Barancevićev otac, bieda se srušila na čitavu obitelj. Dvie godine tražio je mladić po Petrogradu ma kakvo zanimanje, i napokon je našao mjesto sa 35 rubalja na mjesec, ali je bio preobterećen poslom. U to je vrieme preradio roman A. Tolstoja: „Knez Serebrjanij“ za pozornicu, kao dramu. Drama je prikazivana god. 1873. na Aleksandrinskom kazalištu šest puta i pisac je zaslužio 600 rubalja. Tada se Barancević upoznao s nekom seoskom djevojkom, Darjom Aleksejevom, koju je i oženio poslije smrti materine god. 1873. Stanovao je tada na Ligovki kod nekakvoga konduktera u hladnoj sobici, gdje je napisao svoju prvu pripoviest: „Jedan od naših starih znanaca“, priobćenu u sborniku, što se je prilagao „Graždaninu“ kneza Meščerskoga. Poslije ženitbe njegovo se materijalno stanje nije popravilo, već pogoršalo; zasluživao je tek 40 rubalja na mjesec u nekoj gradjevnoj pisarni, a književni rad slabo mu se naplaćivao, jer nije bilo ni vremena da piše. God. 1878 priobćio je žurnal „Slovo“ njegovu pripoviest: „Izkidane strune“ i kritika je svratila na njega pažnju, a njegove su se radnje tražile. Piše Barancević mračne stvari. Malo je pripoviesti njegovih, gdje ne opisuje bolestne, umiruće, ružno vrieme i jednolični okoliš. Pisao je mnogo malih pripoviesti, za podlistke petrogradskih novina i za neke žurnale. Te su pripoviesti sabrane u posebnim sbornicima. Krupnije su mu radnje roman: „Tudjinac“ (g. 1882.), „Robinja“ (g. 1887.). U novije vrieme priobćuje njegove pripoviesti „Russkaja Mysl“, ugledni moskovski mjesečnik, gdje je ugledala svjetlo i pripoviest: „Na sjeveru divljem . . .“, uvrštena na prvom mjestu u ovom nizu novijih ruskih pripoviesti. Ovo je nesumnjivo i jedna od najboljih njegovih pripoviesti, jer nam Barancevića predočuje nadahnutim umjetnikom, koji pred čitatelja iznosi skrivene tajne ruskoga života. Istina, ta je tajna mračna, od nje diše ledenilom. Čini nam se, da gledamo ljude, koji žele okrutnim načinom po što

Digitized by Google

po to na ma kome izkaliti žuč, što je u njima nakipjela, a opet vidimo primjere bezizlazne nemoći volje, apatične krotkosti i tupe pokornosti nesretnoj sudbini, sve to svojstva, kakvih je obilato u značaju ruskoga naroda. Ta pripoviest daje čitatelju pojam o životu dalekoga ruskoga sjevera s njegovim gustim šumama, strašnom studeni, bezkrajnim sniežnim poljanama i mrkim, olovnim nebom. Velika je umjetnička vriednost pripoviesti u maglenom sumračju, koje obavija sve osobe. Kroz tu koprenu mraka jedva razabiramo, što su ti ljudi, što misle, ćute, rade, za čim teže. Kao da sretamo na dalekom zimskom putovanju nekakve putnike, koje s težkom mukom razabiramo kroz tu sjetnu zavjesu; opažamo rek bi nejasne prikaze, slušamo neponjatne ulomke besjedâ, štono dopiru do našega sluha, te samo jedno shvaćamo, da je i tim putnicima isto tako hladno i tjeskobno oko srca, kao i nama, da su to nekakvi nesretnici, koje je kruta sudba odagnala u daleki sniežni sjever. Nu ta maglovitost pripoviesti Barancevićeve, koju će, u ostalom, uvjereni smo, čitatelji pročitati s velikim zanimanjem, leži u naravnoj okolnosti, što ona ima da predoči uspomene iz djetinjstva, te opisuje ljude i dogadjaje u onom nejasnom obliku, kako se utisnuše u pamet djeteta.

II.

Anton Pavlović Čehov spada medju najoriginalnije talente u suvremenoj ruskoj književnosti. Njegov se talenat krasno razvio od čednih početaka i nadmašio sva prvašnja očekivanja. Svratio je na se pažnju malim crticama, pripovjedčicama anekdotičnoga značaja, što su u osamdesetim godinama priobćivane u petrogradskim i moskovskim novinama, a kasnije izašle u posebnom sborniku pod naslovom: „Šarene pripoviesti“. Čehovu su svi kritičari priznavali riedak talenat,

Digitized by Google

ali su mu prigovarali naglost u pisanju, radi koje nije mogao da svoja zanimiva opažanja svestrano obradi, a svoj književni rad sveže jednom obćom idejom. Sadržaj njegovih pripoviesti raznolik je, ali iznenadjuje svojom slučajnošću. On opazi na ulici nešto, što ga za čas zabavi, i eto gotov tema za pripoviest. S najvećom mirnoćom on taj tema obradi, a čitatelj ipak pročita s nekom slasti, makar poslije čitanja mnogi zapita: čemu sve to? Nu potonjih godina dar A. P. Čehova silno je ojačao i on se popeo u prve redove suvremenih pripovjedača.

Anton Pavlović Čehov rodio se je god. 1858. a pojavio se kao književnik početkom osamdesetih godina. Prve pripoviesti, kako već spomenusmo, samo su obratile na njega pažnju, dočim je tek početkom devetdesetih godina živo zainteresovao kritiku povećim pripoviestima kao što su: „Dosadna stvar“, „Ognji“, „Bablje carstvo“, „Pripoviest nepoznata čovjeka“ — pak „Dvoboj“ i osobito: „U bolnici“ (Palata Nr. 6), i „Tri godine“. U tim novijim djelima nije više A. P. Čehov tek opisivač slučajnih pojava, on je osbiljni motrilac ruskoga života u raznim slojevim družtva. Razlika izmedju Čehova, kakav se vidi u onim malim, doduše živim i zanimivim pripovjedčicama, te onoga, kakav nam se prikazuje u kasnijim osbiljnim radnjama, prodahnutim žarkom težnjom za oporavkom družtva, tako je velika, da su neki kritičari bez okolišanja priznali, kako je Čehov gotovo preko noći od nižega častnika postao generalom u ruskoj književnosti. Sada se je svaka njegova nova pripoviest očekivala kao dogadjaj, o kojem se rieč vodila u svakom osbiljnom družtvu, o kojem su više manje pisali po svim novinam i žurnalima. Najviše su Čehova proslavile tri novije pripoviedke: „Pripoviest nepoznata čovjeka“, — „U bolnici“ i „Tri godine“. Sve tri su izašle u uglednom moskovskom mjesečniku: „Russkaja Mysl“ i dakako, pribavile piscu obćenito priznanje, ali najviše posljednja: „Tri godine“, jer

Digitized by Google

mu je tuj pošlo za rukom da predoči čitateljem vjernu, istinitu sliku iz života moskovskoga trgovačkoga svieta, iz onoga nepresahnjivoga vrela, iz kojega je Ostrovskij crpao tipove za svoje neumrle drame i komedije.

A. P. Čehov posegao je u to „mračno carstvo", koje je u šestedesetim godinama tako nemilosrdno razčinjao kritički nož Dobroljubova, odkrivajući tako vješto i bezobzirno na temelju tipova iz drama i komedija Ostrovskoga svu strahotu života u znamenitom moskovskom trgovačkom staležu. I drugi ruski pisci rado crpaju gradivo za svoje romane iz toga zanimivoga vrela. U tom se do sada osobito iztaknuše P. Boborykin i Vas. Iv. Nemirović-Dančeko. Nu ovi pisci predočuju nam one predstavnike velikih trgovačkih tvrdka, koji su već poprimili vanjsku evropsku kulturu te naliče svakomu francuzkomu, njemačkomu ili englezkomu glavničaru, jer se kreću u svjetskom salonu, kao da im je to prirodjeno poprište. Na ove ugladjene trgovce nije bacio oko A. P. Čehov; on je pošao medju one ostanke, koji su uzgojeni na predajama „mračnoga carstva". Ove ni najviša naobrazba ne može preporoditi, niti ih izbaviti od raztvornoga upliva despotičke okoline; ta naobrazba pomaže samo razsvjetljivati onaj gusti mrak, u kojem izgibaju; pokazuje njihovo ćudoredno ništavilo, ali ih ujedno zadahnjiva gorkom spoznajom strašne nemoći njihova položaja, iz kojeg nije ni kud ni kamo. U „Trim godinama" opisani su nekakvi mješoviti tipovi, polak evropejci, polak azijati; ti ljudi vode dvojaki život: sasma su drugčiji u svjetskim salonima, sasma drugčiji u stražnjim odajama svojih domova. U tom pogledu zanimiv je tip Anne Akimovne u „Ženskom carstvu"; ona blista draguljima i haljinama, naručenim kod Wortha, može na svakoj svjetskoj zabavi povesti razgovor o Darwinovoj teoriji, namigivati s otmenim častnicima i odvjetnicima, a tamo kod kuće, u svojem domaćem carstvu, grizka zubima orahe i pozlaćuje jabuke za

Digitized by Google

božićni bor, dok istodobno baca oko na bravara u svojoj tvornici. Uza sve to Anna Akimovna ne zna, kako bi potratila vrieme, u što bi upotrebila svoje mlade sile, što bi činila sa svojim bogatstvom: u obilju ona puno jače ćuti dosadu života, koji još k tomu za nju nema nikakve razumne svrhe.

Junak pripoviesti „Tri godine" — Aleksej Fedorović Laptev, nije ništa drugo, već mužki tip iz toga istoga mračnoga carstva, u kojem je darovito oko beletrista Čehova odkrilo tipičnu žensku priliku Anne Akimovne. Laptevi vode u Moskvi trgovinu na veliko; prodavaju baršun čipke, pojasarske stvari itd. To je bogata tvrdka, ima u gotovom novcu i vriednostnim papirima šest milijuna; godišnji promet iznaša 2 milijuna, a čisti dobitak preko tri sta tisuća. Tvrdci je na čelu stari Fedor Stepanović, krupna ljudeskara, strogo se drži starine, radi česa njegovi službenici mnogo trpe, a svi su pod vlašću nekakve neiskrene bizantinske politike, da od njih nikad ne možeš doznati kakvu istinu. Sinovi Fedora Stepanovića uzgojeni su sa strahovanjem i tučnjavom, te su tjelesno zaostali i makar su primili sveučilištnu naobrazbu, oni su ipak stvorovi, koji si ne mogu nigdje naći mjesta, te proživljuju, kraj svega obilja, težak i nesnosan život. Aleksej Fedorović Laptev, junak pripoviesti, osviestio se, umno razvio na sveučilištu, što mu je samo toliko pomoglo, da je proniknuo u sve ništavilo domaćega života svoje obitelji, ali je po sebi ostao čovjek neuputan, sitan, nesposoban za kakvu koristnu radinost. Ni u čemu ne može da bude odlučan. U prevažnom koraku života, kao što je ženitba, postupa lakoumno, pod dojmom trenutačne zanesenosti i podnaša to breme, tu pogrešku s kobnim mirom. U trenutcima, kad osbiljno razmišlja, slušamo njegovo sarkastično umovanje o svojem radu, a to nas izpunja užasom. Živa istina u svoj svojoj snazi ustaje tuj pred nama i nehotice nas potiče na razmišljanje: nema li kod nas takovih pojava? Aleksej Fedorović Laptev živ je tip,

Digitized by Google

kakvoga možemo sresti jedino medju Slavenima. To je pravi odvjetak onoga „mračnoga carstva“, logična i prirodna posljedica onoga poredka, u kakovom je stari Laptev držao svoju porodicu. Riedki su ruski pripovjedači poslije Turgenjeva, i dramatičari poslije Ostrovskoga, koji bi umjeli tako vješto predočiti život ruskoga družtva i zato smo uvjereni, da će i hrvatski čitatelji sa živim zanimanjem pročitati ovu pripoviest darovitoga ruskoga pripovjedača.

III.

U „povjesti novije ruske književnosti“ A. Skabičevskoga, po kojem vadimo u glavnom podatke o piscima, zastupanim u ovom nizu ruskih pripoviesti, nema točnih životopisnih crticâ ni o Vladimiru Galaktionoviću Korolenku, kao ni o A. P. Čehovu. V. G. Korolenko rodio se je god. 1853. a na književnom polju pojavio se god. 1884. sa malim pripoviedkama u provincijalnim novinama „Volžskij Vjestnik“ a sliedeće godine izašla je u „Ruskoj misli“ njegova ponajbolja pripoviest: „San Makara“, koja je u jedan mah svratila pažnju ruske kritike na pisca do onda slabo poznata. Korolenko je nedvojbeno jedan od najodličnijih pisaca u suvremenoj ruskoj književnosti, jer mu je dar silan, umjetničko shvaćanje neodoljivo, izkustvo života za čudo obilato. On je, kako se iz njegovih pripoviesti vidi, proputovao svu evropsku Rusiju i Sibiriju, jer koji god kraj opisuje, svagdje se vidi temeljito poznavanje okoline i ljudi, te njihova života. On ne proizvodi na brzu ruku, ne piše mnogo, zato mu je svaka pripoviest i krasno obradjena cielina za se, slika iz posebnoga svieta, u koji je pisac duboko poniknuo i srcem ga shvatio. Mnoge su njegove stvari prenesene na hrvatski jezik i puno se svidjahu osbiljnijim čitateljima. Kad je ono pred tri godine

Digitized by Google

Rusiju snašla strašna nevolja gladi, Korolenko je putovao po srednjoj Rusiji kao dopisnik uglednih „Russkih Vjedomosti". Ti su dopisi bili vjerna slika strahovitih odnošaja i čitatelj je te dopise čitao s iskrenim ganućem, jer je sliku prave nevolje pred njim razmatao ne suhoparni kroničar, već nadahnuti umjetnik. Tu je bilo slika tako potresnih, da ih čitatelji po svoj prilici nikad ne će zaboraviti. Ta pisma izašla su kasnije u posebnom izdanju.

Do sada izašla su tiskom dva svezka sabranih pripoviesti V. G. Korolenka. U tim sbirkama nije doduše sve, što je Korolenko napisao, ali su za to u njima skupljene njegove ponajbolje pripoviesti, kao što su u: „Zločestom družtvu", „San Makarov", „Šuma šumi", „Sjene", „Crtice sibirskoga putnika" itd. „Sjene" su izišle početkom devedesetih godina i pribavile općenito priznanje piscu. Mala je to crtica, ali savršeni biser umjetničkoga stvaranja. Pisac nas prenosi za dvie tisuće godina u prošlost Hellade. Smrt Sokratova i san njegova učenika Ktezipa, komu su se usnile dvie sjene, Sokratova i bogatoga kožara Elpidija, sav su sadržaj ove fantazije. S riedkim savršenstvom prikazan je u toj slici sna veliki duh grčkoga mudraca i neodoljiva moć njegova umovanja. U formi razgovora Korolenko nam prikazuje onu veliku opreku, što je bila izmedju sjajnoga uma i značaja mudraca, te njegovih suvremenika. Elpidijeva sjena utjelovljuje odvratno, naopako shvaćanje života Sokratovih suvremenika, koji su zahtievali njegovu smrt, samo da se oslobode onoga gjema, koji ih je stezao, potlačujući njihovu obiest, te im na svakom koraku napominjao, da živu nizko, ludo, bez razuma i čovječnosti, goneći se za užitkom i izpraznošću. Tragička sudba Sokratova za sva je vremena slika moralne pouke, pa ipak kako su riedki u stoljećima, koji bi se primakli krepostima i značajem velikomu mudracu! Nadje li se takav veliki um, njegova sudba u mnogo čem bude slična sudbi grčkoga

Digitized by Google

mudraca, jer u svako doba, u širokim slojevima ljudskoga družtva ostaju kao neodtudjiva baština sva ona zla, koja su rušila temelje grčkoga družtva. Mudraci uče u bitnosti uviek isto, jer je za život moguć samo jedan moralni zakon, no budale uviek rade protivno, jer se sliepo podavaju nagonu, živu od spletke, laži, klevete, srljajući uz to samo za materijalnom probiti.

Fantazija Korolenkova čini nesumnjivo na svakoga čitatelja dojam svježosti i poetičke krasote. Tu je pisac pokazao, da ima izvjestne ideale, koji ga rukovode u pjesničkom stvaranju. Nije on jednostavni slikar, već je i duboki znalac ljudske duše, uz to čovjek, koji silno ćuti za biedne, nevoljne, zanemarene. U djelima Korolenkovim ima stranica, koje nas potresu te suze navabe na oči. Koliko je tih stranica na primjer u njegovim pripoviedkama: „U zločestom družtvu", — „Sliepom muzikašu", „S dviju strana"? Korolenko je zaista pravi pjesnik i pravi umjetnik, ali ujedno i veliki čovjekoljub.

IV.

Posljednje dvie radnje, što ih donosimo u ovom „nizu novijih pripoviesti ruskih", potječu iz pera ženskih spisateljica. U ruskoj književnosti, osobito u novije doba, s liepim uspjehom radi znatan broj darovitih žena. Uz gdju. Olgu Šapir, Dmitrijevu, Juliju Bezrodnuju, Mariju Vs. Krestovku, sretamo često imena Luhmanove, Vinickove, gospodje Hippius-Merežkovskij, Ščepkin-Kupernikove i drugih. Sve su te spisateljice krasan ures ruske književnosti, u kojoj stekoše liepa priznanja, prinesavši mnogo zdravo zrnce u košnicu narodne prosvjete. Ruski narodni duh udara biljeg i nekojim od ovih spisateljica, jer njihov rad čitavim svojim smjerom bar donekle sadržava sve one

Digitized by Google

originalne crte, s kojih je ruska književnost tako omilila ne samo svemu Slavenstvu, već i zapadnim narodima.

Iz vrta ženskoga stvaranja presadismo putem ove sbirke novijih pripoviesti ruskih dva cvietka, plodove dviju spisateljica, koje se tek nedavno pojaviše na književnom polju. To su pripoviest „Miss May“ od gospodje Hippius, i „Samoća“ gospodje Ščepkin-Kupernikove. Rado ćemo priznati onim prijateljima ruske književnosti u nas, koji žedjaju za novim i najboljim, da ove dvie pripoviesti nisu od najboljih, što ih je izišlo iz ženskih pera. Nu ako nisu baš tako savršene, ako se ne odlikuju osobitom dubljinom čuvstva i pjesničkom snagom, opet imadu obadvie i svojih neprepornih vrlina, dok mane, koje u njima stroga kritika lako odkriva, nisu nego naravni posljedak pristajanja uz nove estetske teorije, koje su tu i tamo štetno, porazno djelovale na umjetničko stvaranje. Od istoga zla postradali su i nekoji krupniji talenti, a kako da se duh novih teorija ne takne slabijih žena?

Gospodja Hippius objelodanila je nedavno tiskom sbirku svojih pripoviesti pod općim naslovom: „Novi ljudi“. U toj sbirci je i njezina „Miss May“, prvobitno štampana u „Sjevernom Vjestniku“ od g. 1895. Ti „Novi ljudi“ ne čine najpovoljniji dojam. Talenat gospodje Hippius, ne budući po sebi odviše krupan, pokazuje se ovdje u nazadku. Prve radnje te ruske spisateljice nisu doduše obećavale mnogo ni u budućnosti, ali je u svakoj od tih pripoviesti bilo simpatičnih crta, koje su čitatelje podkupljivale, privlačile. Njezine pripoviesti nisu bile pisane po šabloni. Šablona je značajka srednjih darova. Ona je izvodila pred čitatelje lica konkretne individualnosti, sa nekoliko poteza prekrasno ocrtana, da su pred nama bila kao živa, a ta vještina jest znak pravoga talenta. I najneznatnije gradivo gospodja Hippius obradjivala je tako živo i zanosno, da su se prve njezine pripoviesti slastno čitale. Tih vrlina ima doduše i u njezinim posljednjim pripoviestima,

Digitized by Google

pak i u „Miss May“, ali, na žalost, te prednosti nisu ovdje pretežne. Tomu je mnogo skrivio onaj novi duh, što se je s novim, nezdravim estetskim strujama počeo širiti i u Rusiji. Ta zaraza djelovala je pogubno na neke mlade talente, u čemu se je opet u svoj snazi očitovao prirodni zakon. Kad se stane širiti kakov novi živalj, nepovoljan životu, on najprije obara sve ono, što je slabo. Tako nagli svibanjski mraz može doduše zadocniti razvoj hrastovih pupoljaka, ali za to nemilice pustoši nježno cvieće jabuka i krušaka. Slično je i s talentima u književnosti. Snažan, silan talenat ne boji se upliva nikakvih zaraza misli, on mirno gleda življe, štono oko njega bjesne te odvažno koraca svojim putem. On širi oko sebe upliv svoje duševne premoći. Drugčije dakako biva sa slabim darovima; ti se lako podlažu svakakvim uplivima u svojem stvaranju. Upliv francuzkih dekadenta pak Engleza Oscara Wildea prokrčio si je malo po malo put i do ruske književnosti. U „Miss May“ nacrtala je gospodja Hippius nekoliko osobâ, koje se čine skroz priudešene prema novijim estetskim nazorima dekadenta. Ta Miss May dolazi gotovo neznano odkuda na rusko dobro kao družica stare tetke vlastelina Andreja Šarvenka, pa od dosade zapreda pravi roman u duhu modernoga „flirta“ s Andrejem, do tada sretnim zaručnikom. Andrej je začaran, spreman je odreći se Katenjke i oženiti Miss May, koja ipak ne pristaje na Andrejevu ponudu, jer brak smatra grobom ljubavi. Nije valjda slučajno, što uz roman Andrejev čestita spisateljica prikazuje sličan roman njegova sluge Tihona, koji je zaručen s Vasilisom, radinom i, po riečima Tihonovim, budućom njegovom valjanom ženom, ali istodobno hoće da zaplete ljubav s praljom Pelagijom. Zanimivo je, da i Miss May i Tihon u svojim razgovorima razpredaju sličnu teoriju o ljubavi. To su nesumnjivo ti „novi ljudi“ gospodje Hippius. Nisu ni malo simpatični. U njih je previše sebičnosti i puke težnje za uživanjem.

Digitized by Google

Gospodja Hippius pripovieda sve to zanimivo, ali ta vrst književnoga stvaranja nije kod nje napredak prema krasnomu početku.

Gospodja Ščepkinova-Kupernik pojavila se je tek nedavno u književnosti. Dražestne pričice priobćivala je pred dvie tri godine u podlistku „Russkih Vjedomosti". U prosinačkoj knjizi smotre „Russkaja mysl" za g. 1894. pojavila se pripoviest gospoje Ščepkin-Kupernikove „Samoća" (Odinočestvo) te je učinila vrlo povoljan dojam. O spisateljici Ščepkin-Kupernikovoj ne nadjosmo takodjer nigdje životopisnih podataka, s toga nam se je ograničiti s nekoliko opazaka na njezino stvaranje. Ni u ove spisateljice nije Bog zna kako krupan talenat, ali je ona svakako od onih, koje ako i ne mogu proizvesti djela velike pjesničke vriednosti, to barem pišu toplo, srdačno, s čuvstvom, što se u naše materijalističko doba ne smije prezreti, već priznati zaslugom. Nietenje, budjenje dobrih, zdravih, čovječnih osjećaja i čuvstava uzgojno je pomagalo. I najtvrdje srce razdraga se i ublaži, kad čita stvari, zagrijane iskrenim čuvstvom. Junakinja pripoviesti „Samoća", umjetnica, slikarica Zoja, žrtva je živčane prenapetosti i nestašice ideala To su rane svjetskoga družtva, koje se previše zabavlja, te život provodi u pustoj dangubi, ne mareći za nikakve idealne težnje. Zoja je sirota, nema nikoga blizkoga, kreće se u svietu, u koji ne dopiru zrake iskrene ljubavi. Ona se zasitila zaručnika, koji joj je dodijavao vječitom sljubovnošću, a istodobno joj poče ginuti vjera u duševne darove. Ovo ju potonje muči više nego išta drugo, a čuvstvo osamljenosti saleti ju kao elementarna nepogoda, makar joj govore, da ju svi vole. Ali ta ljubav družtva, u kojemu si dobar samo da raztresaš druge, nije ono, što bi moglo zadovoljiti Zojino srce. Ona hlepti za dubokom sklonošću, ona bi htjela silno ljubiti, kao diete, ali na žalost, ona ne nalazi nigdje ništa, ona opaža, da ju smatraju tek

Digitized by Google

umjetnicom, ili što je još gore, tek ženom, ali nipošto čovjekom.

Težka bolest dovede ju u bolnicu. Tu ona pronadje duševnu krizu, upozna se s biednom šveljom, zavoli ju srdačno i to ju čuvstvo preporodi. Ona se vraća zdrava u svoju radionicu s družicom Natašom. Uvidjela je, da od tjeskobnoga čuvstva samoće spasava rad i ljubav, velika nesebična ljubav bližnjega. Zoja čini svoje malo djelo, ono malo djelo, koje je potrebno, da se napreduje. Za velika djela hoće se velikih ljudi; nu veliko djelo mogu učiniti i srednji ljudi, ako svoje sile savjestno i čestito posvete vršenju svojih dužnosti. Tako poučava i simpatični ujak Pavao u Barancevićevoj pripoviesti: „Na sjeveru divljem . . .“

* * *

S ovo nekoliko poteza kušali smo da hrvatske čitatelje upozorimo na one ruske pisce i spisateljice, kojih proizvode pruža „Matica Hrvatska“ u ovom: „Nizu novijih pripoviesti ruskih“. Naravno, u kratkoj ovoj crtici nije se mogla predočiti podpuna fizionomija svakoga pisca, ali jedno će biti jasno svakomu, tko ljubi liepu književnost, a to je, da su tužaljke, što se tako često dižu i u ruskoj književnosti, u znatnoj mjeri pretjerane. Ona uviek još proizvodi djela, koja ne samo da zabavljaju, već i razvijaju, jer iznose pred čitatelje takve pojave, nad kojima se vriedi zamisliti. Svako zrnce zdrave poezije nadje put do srca i u njemu blagotvorno djeluje. A pripoviesti: „Na sjeveru divljem . . .“, „Tri godine“, „Sjene“, „Miss May“ i „Samoća“ odlikuju se riedkim pjesničkim krasotama, te će se, nadamo se, najpovoljnije dojmiti i hrvatskih čitatelja.

U Zagrebu, mjeseca lipnja, god. 1896.

M. L.

Digitized by Google

Digitized by Google

K. S. BARANCEVIĆ.

NA SJEVERU DIVLJEM...

PRIPOVIEST.

Digitized by Google

Digitized by Google

. . . Na sjeveru divljem stoji jela,
Sama stoji na golome briegu,
Njišući se driema, snieg ju sipki
Kao rizom odjenuo svu.
Sniva ona: u pustinji tamo,
U tom kraju, gdje izhodi sunce,
Na pećini žarkoj raste palma,
Prekrasna je, sama, turobna.

Lermontov.

I.

Moji dojmovi s puta.

Nejasno se spominjem svojega djetinjstva, a iz svega onoga, što je tada bilo, ustaje preda mnom kao živa skupina ljudi i u toj skupini prilika jednoga čovjeka, koji je u meni ostavio najsvjetlije, neizgladive dojmove.

A gdje li je on sada, moj učitelj? Je li našao, kako sam ja našao, posljednje svoje pristanište te mirno doživljuje staračke dane, okružen porodicom, koja raste, ili se, po staroj navici, još uviek pridružuje tudjim obiteljima, podnaša tegobe i skrbi tudjega života te sa žarkim samopregorom pravoga prijatelja čovječanstva traži, kao sreću, sgodu da može položiti „dušu svoju za svoje bližnje“?

Bio gdje mu drago ti, čiji svietli lik skupa s drugima, dragim i meni blizkim, želim oživiti na ovim stranicama, — znaj i vjeruj, da sumorni tvoj život za mnoge nije minuo bez

*

Digitized by Google

traga i da sjemenje dobra, što si ga ti posijao, nije palo na neplodno tlo!

Da, nejasno se sjećam svojega djetinjstva. Bit će da mi je bilo pet-šest godina, kad sam jednoga jutra, u razgovoru s kuharicom, koja mi je stezala cipele, na svoje čudo doznao, da se sva naša obitelj sprema nekud na put. Kako to? A moja krupna knjiga o Robinzonu sa slikama? Zar nju ne ćemo ponieti sa sobom? A sivoga mačka Zabijaku, koji me je ogrebao po rukama i po svem licu tako, da sam dugo hodao s njegovim nezacieljenim ogrebinama?

Kuharica mi nije mogla kazati ništa opredieljena, možda ni sama nije znala, a možda nije ni htjela govoriti, jer je skapčala puceta na mojim cipelama. Nu kad se je ona digla s koljena te htjela otići, meni se pričinilo, da je njezino okruglo, kozičavo lice, inače uviek bezbrižno i veselo, bilo žalostno, a oči da su joj zaplakane.

To je tako djelovalo na me, da sam i sam postao žalostan. Pristupih k prozoru, počeh gledati na dvor i bilo mi je vrlo težko savladati ono čuvstvo bezrazložne tjeskobe, što se porodilo u meni. Bio je prekrasni zimni dan s blagom studeni. Inje je osulo stabla voćaka u našem vrtu i tanke grančice voćaka činile se rek bi pošećerene. Zatim sam zaboravio na neugodnu obaviest kuharice i pripravljao sam se, da će me mama obući pa da ćemo poći u šetnju onamo dolje, niz obrežinu Dnjepra, gdje ću zavidno gledati, kako će se niz Dnjepar po čistom ledu, koji odrazuje u sebi modro nebo, dječaci klizati na klizaljkama. Ja još nisam imao klizala, a otac mi je obećivao, da će mi ih kupiti.

Mama je sbilja došla u djetinju sobu i ja sam odmah po njezinom licu razabrao, da nije ništa dobra. I njezine su oči bile zaplakane.

Uzeh ju obasipati pitanjima, nu mama mi je samo rekla,

Digitized by Google

da moramo putovati, jer je nuždno, a sve ostalo da ću kasnije doznati.

— Hoćemo li daleko putovati? — upitah, osjećajući unapried slast dugoga putovanja i nešto nova, što je, kako mi se činilo, čekalo i mene i sve nas za putovanja.

— Da, vrlo daleko, — odvrati mama.

Bio sam tako oduševljen, da sam radostno dopustio, da mi obuku šubu, pustene čizme te me omotaju u rubce.

I gle napokon smo svi: otac, mati, mali bratac Vanja i ja — došli na kolodvor i sjeli u vagon. Tu sam gorko zaplakao, jer nisam kraj sebe opazio Robinzona.

Otac se puno starao, da me umiri, uvjeravajući, da se i Robinzon vozi s nama.

— Robinzon, Robinzon! — kričao sam, kao da plačem za prijateljem, koji je zaostao na peronu. — Gdje je moj Robinzon?

Prestao sam plakati i jecati tek onda, kad je otac udario rukom po nevelikom kovčegu te odlučno rekao, da je Robinzon baš u ovom kovčegu spravljen.

Malo kasnije počeo sam zapitkivati za mačka Zabijaku. Da je otac opet udario rukom po kovčegu te rekao, da je Zabijaka u njemu, ja mu ne bih vjerovao, kako ne bih ni komu vjerovao, tko bi mi rekao, da se mački mogu isto tako spravljati u kovčeg kao i knjige; nu otac mi je rekao, da Zabijaku nisu pustili u vagon, a ta me je nepravda tako ucvilila, da sam očajno plakao pa si mazao lice suzama i šakama, kojima sam ih razširivao.

Ne znam, kako bi se sve to bilo svršilo, da jedna stvar nije u tren oka učinila kraj mojim suzama; opazih nenadano, da mi je dječak, što je sjedio sučelice, pokazao jezik. Učinio je on to tako brzo i tako vješto, da toga osim mene nitko nije opazio, ali to mi je bilo dosta; strašno sam se zastidio i prestah plakati, ali oćutih za uvreditelja duboku mržnju.

Digitized by Google

Nisam opazio, kako se je vlak maknuo. Sjećam se, ja sam bio uzhićen od smrznutih prozora na vagonu, pokrivenih ledenim uzorcima i meni se činilo, da je nečija vješta ruka načinila sve te grančice, cvietke i brežuljčiće.

Medjutim su se naše mile, biele stepe sve to više udaljivale od nas i mjesto njih dizahu se s obje strane željeznice turobne, crne šume, koje su me strašile i tuj u vagonu. Kadšto su dolazila velika jezera, velike rieke, preko kojih smo se vozili po dugačkim mostovima; na stanicama, gdje je vlak stajao, čuo se tudji govor i ljudi su mi se činili drugčiji, nego su u našoj zemlji.

Naš put činio mi se bezkrajnim; ni sada ne mogu točno odrediti, jesmo li se vozili tri ili četiri dana; noću smo spavali a da se nismo svlačili, pruživši se kojekako na klupama; u jutro bi se probudili drhtureći i mama bi se svagda puno trudila, da me „udobrovolji". Na prozorima od vagona naraslo je sve više i više grančica i cvieća tako, da se to pretvorilo u krupnu koru leda, pokrivenoga injem.

Sa susjedima u vagonu bio sam se već upoznao, ali najbliže se upoznah s nekim starcem, koji me je često napajao čajem. Razgovori, koje sam slušao, ticali su se potežkoća putovanja (kamo, toga nisam mogao doznati), a susjedi su bili prema nama dobri i uslužni, čim su mogli.

Na jednoj stanici izašli smo iz vagona, a za nama iznesli su naše stvari; vlak je otišao, a mi smo ostali na peronu. Zapitah otca, hoćemo li dalje putovati, a on mi je odgovorio, da ne ćemo više putovati željeznicom.

— A gdje ćemo živjeti? Ovdje? — pitah dalje.

Ono mi se mjesto nije svidjalo. Stanična zdanja bila su stara, oblupljena, a posvuda blato i hrpe sniega. Iz visokoga dimnjaka nekakve zgrade dizao se gusti crni dim, koji je širio neugodni vonj.

Otac mi nije ništa odgovorio, uzeo me je za ruku te

Digitized by Google

poveo sa postaje u tamu. Sjećam se, kako je nešto škripalo u onom zdanju, iz kojega dimnjaka se dizao dim, i meni se je činilo, da je tamo zatvorena nekakva ogromna životinja — slon ili hippopotamus, koje sam vidio na slikama, — sjećam se, kako su zujali brzojavni stupovi, uz koje smo prolazili; sjećam se i udaljenih crvenih točaka luči; bilo mi je strašno, a istodobno mi se htjelo spavati, popikavao sam se a otac se srdio i svedjer me vukao napried, bliže k crvenim točkama.

Sjećam se zadimljenih stiena od brvana u ogromnoj sobi i crnih niti paučina, što su visjele po kutovima; sjećam se ogromnoga samovara, koji je takodjer pištao te puštao paru poput oblačića; sjećam se bakrenocrvenoga, bradatoga lica seljaka, koji je sjedio s nama te na razširenim prstima ruke držao veliku zdjelu.

Gotovo je čudnovato, kako sam bio sposoban da pamtim iz one dobi takove sitnice te ih i sad ne zaboravih; ali glavnoga, t. j. gdje smo mi bili, zašto smo onamo došli, što je moj otac govorio s crvenim seljakom, nisam se sjećao ni prije, a ne mogu se ni sada dosjetiti.

Znadem samo, da smo u toj sobi, koja je stajala osamljeno od svakoga ljudskoga nastaništa, proživjeli nekoliko dana, a znadem to zato, što sam se u sve te dane sanjkao s djecom na saonicama po dvorištu. Jedan se dječarac zvao Petka, drugi Vaska, obadva su si bila silno slična te se razlikovahu samo stasom.

Bio sam posve zadovoljan; činilo mi se, da ćemo tamo ostati za uviek, da ću se ja svagda sanjkati po čvrstom, srebrastom sniegu u saonicama, koje će vući moji novi prijatelji, a pratiti škuro pseto Bujanka, kad na jednoč stane pred tom kućom kibitka, a mi se neočekivano za me stadosmo spremati na put.

Bilo mi je žao i Petke s Vaskom i Bujanke, pače i sao-

Digitized by Google

nica, koje su sirotno bile privučene k plotu, — htio bih sve skupa uzeti sa sobom.

Zatim u mojim uspomenama opet nastaje praznina, izpunjavana tek pokadšto gdjekojim komadićem prizora iz neznatnih putnih sgoda, u koje unosi neku raznolikost tek pristup tudjih, većinom strašnih prilika i osoba.

Sjećam se, da smo, zameteni mećavom, svu noć sproveli na polju, na drugom mjestu prevalila je kibitku s konjima u hrpu sniega neočekivano nadošla trojka s pijanim kočijašem, a u trojki sjedio je putnik u bundi od medvjedova krzna i s crvenom vrpcom oko šešira. I već se trojka crni u daljini kao jedva zamjetiva točka u modrikastoj daljini zimnoga zraka; izprekidano po vjetru, jedva dopire do nas i zamire talasajući se zvuk zvončića i naš kočijaš i otac laćaju se kibitke, da ju izvuku iz sniega, muče se dugo, ali bez uspjeha, nu odtraga prispieva pomoć, nekakvi vozari, nastaje ruganje i psovanje, crvena lica snuju se simo i tamo, jedno lice gleda tupo u nas i napokon je naša kibitka dignuta, i sva oblieplјena sniegom stoji već na putu, a voz nas je prestigao i miče se polagano dalje kao crna vrpca.

I opet se mi vozimo, vozimo, zvončići trešće, bez kraja i konca pruža se sniežno more, po kojem se pomiče naša ne baš osobita, ali dosta čvrsto slupana kibitka.

Zakopah se u mekano, mirisavo sieno, ležim o bok materi, koja ima na rukama brata Vanju, i meni je dobro, toplo, ne želim ništa više.

Neopazice došulja se san. Treščanje zvončića pretvara se u ćeretanje nekakvih nevidljivih bića. Tanahni glasovi neprekidno pitaju: „Je li tako, je li tako?“ — a gusti glas jednoga zvončića, pun neobičnoga dostojanstva, odgovara: — „tako, tako!“ — „Je li istina, da u tim šumama živu veliki medvjedi i vuci, da mogu razderati one, koji se voze? Je li tako, je li tako?“ — pitaju radoznali zvončići. — „Tako, tako je!“ —

Digitized by Google

odgovara basom onaj krupniji. Zatim se glas zvončića pretvara u obični glas kočijaša; on viče: „No, no, junaci!“ — dva tri čudna uzdrmaja, kibitka se ustavlja, sve umukne. Zatim se čuje nečiji gluhi, siputljivi glas: „Čizmice, čizmice digni!“ — „O, da vas!“ — čuje se nečiji šumni uzdah. Ćutim, da me netko uzima na ruke i nosi, zatim osjećam toplinu, koja se postepeno pretvara u sparinu. „Skini s njega kaftančić, vruće je!“ — govori poznati glas. Probudim se u zagušljivom kutu za zavjesom od prostoga latka. Po brvnu stiene bježi kebar i velika je sjena od njegovih ticala. Za zavjesom čuje se lupa posudja i žlica. „Što tako malo jedeš?“ — čuje se glas mame moje. — „Od putovanja nestaje teka“ — odvraća otac. „Valjda večeraju“ — domišljam se ja i kričim: „Mamo, ja hoću jesti!“ — Gurnu me, ja se budim, protirem si oči. Što je to? Gdje je zagušljiva soba, zavjesa, kebar? U mojoj se glavi sve splinulo i tekar nakon napornoga mišljenja dolazim do uvjerenja, da sam zavjesu i kebra sinoć vidio, a danas se još nigdje nismo ustavljali.

Naokolo poznata, već dosadna slika: bielo nebo, snježno polje, — i ne može se razabrati, gdje se jedno počinje, a svršava drugo, — sagnuta ledja i podstrignuti zatiljak kočijaša s crnim točkama, luk, koji se niše kao nihalo u razmjernom gibanju; opet se čuje šum zvončića.

Evo napokon i očekivane stanice. Nespretno drveno zdanje sa stupom, koji pokazuje vrste. Otac me skida s kibitke i nosi u žarko ugrijanu izbu, u kojoj se širi miris ščija i nekakav neugodni vonj; mi skidamo gornju odjeću i trpamo ju na divan i sjedamo za stol. Blatna seljakinja donosi nam ščij, nekakvu ribu, zatim dovlači samovar i mi pijemo vrlo mnogo čaja s kolačićima.

A s dvorišta dopire već treščanje zvončića i ja vidim s okna, kako novi kočijaš sjeda pod lûk kibitke i priteže uzde,

Digitized by Google

a prijašnji, zataknuvši bič za pâs, hoda oko kibitke i čeka da gospoda izadju, da skine kapu i zaprosi na čaj.

Opet priprave, opet bezkrajna vožnja.

— Otče, hoćemo li skoro doći? — pitao sam očajno po nekoliko puta na dan.

Njemu su već dodijala moja pitanja. On namrštuje lice, odvraća se i govori:

— Ne, dragane, ne tako brzo. Jesi li ozebao?

I zakopa moje noge u sieno.

Gledam mu u lice, staram se pogoditi, što li otac misli o tom bezkrajnom putovanju. Lice mu je sveudilj smrknuto, sabrano, osbiljno. Kada gleda u snježnu daljinu, pogled mu postaje zabrinut, baš kao da ni sam nije uvjeren, hoćemo li na posljedku stići ili ćemo zalutati u toj pustoši. Obazire se, gleda u mater tako nesigurno, tako plaho, ali kad se sukobljuje s njezinim mirnim pogledom, koji odrazuje spremnost na sve, sve pokušati, sve pretrpjeti, i on se sam obradova.

Ja sam se malo po malo počeo uvjeravati, da smo odsudjeni na vječno putovanje, pa sam već navikao na naš neobični način života. Kibitka se pretvorila u dom, u naše obitalište, — u njoj mi je poznat svaki kutić. Sad se penjem ili u skrajnji kutić, gdje je naša prtljaga i medju ostalim kovčeg, okovan bielim limom, i sjedim tamo, snatreći o svemu i svačemu, ili se opet primičem prednjemu dielu kibitke i gledam na put. Sitnice, što mi zapinju za oči, zabavljaju me; podulje sam na primjer razmišljao o tome, zašto vrana, koju smo uplašili, da je odletjela sa stupa, koji pokazuje daljinu puta, ne će sasvim da odleti od toga mjesta, već se krili u zraku i kasnije opet sjeda na prijašnje mjesto; razmišljao sam, zašto je prijašnji kočijaš, srditi, mrki mužik kozičava lica, svedjer mlatio konje knutom i neprekidno nekoga grdio „Judom“ i „prodanom dušom“, a ovaj sadašnji ni nema biča, već kadšto mahne rukavicom. Na njemu je kratki kožuh,

Digitized by Google

trošan, zakrpan; iz krpe mu proviruje vata, a on je još mlad, veseo i sve se smije.

Kad se vozimo kroz šumu, što se s obadvie strane puta diže kao visoka stiena, meni biva strašno i krijem glavu za mamina ledja. U šumi sve nešto škriplje, čuju se nekakvi zvuci. Široke, crne jele šúmē i njihove se krošnje sudaraju; sad je nešto turobno huknulo, nešto je siva izskočilo iz hrpe i munulo mimo.

— Gledaj, gledaj, zec! — govori otac i pokazuje na grmlje.

A meni nije do zeca. Zatvaram oči i krijem se pod maminu bundu. Onda polagano odgrćem polu i zavirujući u bieli sviet, susretam ljubezni pogled. Sada se ničega ne bojim, ali bi svakako bilo bolje, da jednom već izadjemo iz te strašne, guste šume.

II.

Novi ljudi.

I nut, napokon, mi se uvezosmo u grad. Taj dosta važni dogadjaj u mojem životu sbio se ipak posve neopaženo, valjda s toga jednostavnoga razloga, što je i taj gradić, izgubljen na dalekom sjeveru i baveći se trgovinom drva, bio malen i neznatan.

Vozili smo se korakom po glavnoj ulici, u kojoj su s jedne i druge strane bile grabe; na nas nije se nitko obazirao; s jedne i druge strane nizale su se male drvene kućice, nakrivljene već, sa starim, crnim krovovima. Na brežuljku ukaza nam se mala crkva od kamena, okružena desetkom boljih kuća; na strani bieljahu se daske i letve složene u četverouglaste piramide.

Digitized by Google

Osim djece, koja su se sanjkala na saonicama, i gdjekojega seljaka, koji je zamišljeno stajao pred dućančićem, na ulici nije bilo nikoga.

Sivo nebo s olovnim odrazom sa strane podavalo je čitavomu gradiću turoban vid.

Otac je zapovjedio kočijašu, da stane, i dozvao je seljaka. Taj je pristupio polagano, nerado.

— Ne znaš li, dragi moj, gdje tuj stanuje Ozerin? — zapitao ga otac.

Seljak ga gledao začudjeno.

— Vi ste došljaci? — zapita seljak i baci pogled u nutarnjost kibitke.

— Došljaci, — odvrati otac.

— Iz daleka?

— Da, iz daleka.

— Vidi se odmah!

— Nego daj mi reci: gdje stanuje Ozerin .... Pavao Ivanić.

— Pavao Ivanić? Kakav to Pavao Ivanić? — pitao mužik sama sebe, premetavajući s jedne ruku u drugu dva bakrena petaka. — Od kojih je on, taj Pavao Ivanić? Je li od sudskih ili tvorničkih?

— Tvornički, tvornički!

— No, to si trebao umah reći! — baš kao da se je mužik obradavao nečemu. — Tvornički stanuju evo tamo! — I on pokaže malu drvenu nizku kućicu na kraju ulice, oličenu žutom bojom. — Dakle taj „Pavao Ivanov“ .... „Kakav Pavao Ivanov?“ Ta ovdje ih sva sila!

Otac je dao mužiku nekakav novac i zapovjedio je kočijašu da vozi označenim pravcem.

Jedva smo se privezli pred kuću, jedva su zamuknuli zvončići, već je na nizka vrata doma iztrčao čovjek i bacio se k našoj kibitki.

Digitized by Google

— Eugene, golube moj! — kliknu taj čovjek, zagrlivši i cjelivajući otca. — Zdravo, zdravo, dragane moj! No, kako je, je li sve dobro?

Nisam čuo, što je otac odgovorio, jer sam promatrao neznanca. Silno su me zanimale njegove kose; bile su pepeljaste boje, guste, valovite te oko glave stegnute uzkim crnim remenčićem, kako to čine neki zanatlije. U toga je čovjeka bila prekrasna boja lica, obla prsa i široka ledja, — u kratko, meni se učinio divom.

— No hajdmo, hajdmo! Stvari ćemo kasnije unesti! — govorio je on, pružajući ruku materi. Odmah ću vas čajem ugostiti! Nu, je li sve sretno? Dodijalo ti putem, po ovoj divljači! A ovo je vaš stariji, Vjero Petrovna? Ah, gdje nam je eto sudjeno sastati se!

— Gora s gorom . . . — počeo je otac, nu konca fraze nisam dočuo: orijaš me uzeo za ruke i poljubio i ne spuštajući me više na tla, unesao me u dvor. Odtraga su stupali otac i mati, za njima kočijaš s pokrivačima.

Nadjoh se u prostranoj sobi, gotovo bez pokućtva u obće priznatom smislu, kako sam i ja pojmio rieč „pokućtvo“, ali s nekoliko stolaca, s velikim stolom od jelovine, koji me je iznenadio svojom bjeloćom te s nekakvim nepojmljivim instrumentom tik prozora. Taj instrumenat, nalik ponešto stolu, i čitav red drugih, malih instrumenata, zaokupiše moju osobitu pažnju. U desnom kutu sobe tik glinene peći, gdje se je kroz odgrnuti zastor vidjao ugao postelje, bila je smještena polica s knjigama.

Posve je moguće, da sve te potankosti namještaja nisam u jedan mah zamjetio, ali je sve bilo upravo tako i takav dojam o toj sobi ostao mi je u pameti i do danas. Orijaš, ili Pavao, kako ga je zvao otac, donesao me je do sredine sobe kao kakvu krhku stvar, oprezno me je stavio na pod, razmotao je rubce, skinuo s mene kaftan od ovčjega krzna,

Digitized by Google

pustene čizme, ogledao mi je lice, ruke, pače mi se taknuo i ušiju, radi čega sam ga smatrao liečnikom.

— Nisi se smrzao? Junačina! — rekao je on, smiešeći se veselo. — Sve je u redu!

— Da, ja sam zdrav, — odvratih za svaki slučaj.

— Bit ćeš još zdraviji. No, svlačite se, gospodo, pak posjedajte! Evo me za čas!

On je to mamu i tatu pozvao da sjednu, nu kad je pošao k ormariću, koji me sjetio našega ljekarničkoga ormarića, bio sam uvjeren, da mi želi dati liek, da budem još „zdraviji“, za to sam pritrčao k materi i uhvatio se za njezinu haljinu.

— Saberite posudje, — rekao je Pavao, obrnuvši se mojoj majci i namignuvši na ormar, — a ja ću postaviti samovar.

I on izadje, uzevši s police samovar.

— Pavao se nije ništa promienio, — primjeti otac, — niti se postarao, niti je omršavio. Čudnovato!

Gladeći si brkove, otac je nezadovoljno promatrao sobu.

— Meni se pače čini, da je sad zdraviji, bodriji, — prihvati mama.

— Sretan je u njega značaj! — promrmlja otac, — ili mu ovdješnje podneblje prija! . . . — Vidjet ćemo!

I on stane glasno lupkati prstima po stolu. Prvi je put, što ga vidjeh ovako razdraženim. Hodao je sobom i trô si ruke, zatim se ustavljao kraj prozora, gledao je na ulicu pa opet odstupao, dirao je u nekakav instrumenat i turobno-porugljivi smiešak zatitrao bi na njegovom mršavom licu; zatim je stao žviždukati nekakav motiv i nenadano ga prekidao.

— Bi li se danas već najavio? — zapita on na jednoč.

— Zašto? I sutra se možeš, — odvrati mu mama.

Ona je sabrala posudje, izvadila je iz ormara čistu krpu.

Digitized by Google

— pri čemu sam se ja uvjerio, da je to ormarić za posudje te da u njemu nema nikakvih neugodnih stvari. — otrla je čaše i sjela za stol. Opazio sam, da je mama bila žalostna i kao da su suze zablistale u njezinim očima. Pristupih k njoj i stanem joj se laskati; ona je spustila ruku na moju glavu i dugo me je gladila. A ja se sjetih naših zimnih večeri tamo, daleko na jugu, kad uletiš u „maminu sobu", pošto si se do mile volje naigrao na dvorištu i baciš se mami na koljena a ona te stane upravo ovako gladiti po glavi i pitati, gdje si bio, što si radio, jesi li zdrav, hoćeš li jesti . . .

Izpod rukava mamine oprave gledao sam u ovo turobno dvorište, sasvim pokriveno sniegom, na daske, složene kraj plota, u nekakve saonice, kojim je rudo dignuto bilo u vis, i mislio sam: zar ćemo mi ovdje ostati, da tuj živimo?

U misli uzeh prispodabljati to turobno dvorište s malim našim dvorom, uviek pometenim, veselim; sjetih se našega vrtića, kud sam se i zimi šetao, sjetih se našeg golubinjaka i ružičnih egipatskih golubova, koji su u lietu znali praviti najzabavnije šale, i počeh iz tihana jecati.

— Što plačeš? Jesi li ozebao? Hoćeš li spavati? — pitala me mama.

Ja sam mučao.

— No, što je, što je s tobom? — pitala me mama.

— A gdje je naš Zabijaka? — zapitah nenadano sa suzama na očima.

— Zabijaka? Ta ti znaš, da je tamo ostao.

— Kod koga je ostao? Zašto ga nismo sobom uzeli?

— Zato, jer bi se na putu smrzao! — prekine oštro otac.

— A Robinzona smo uzeli! — ukorim ga ja.

— Robinzon je knjiga, a Zabijaka životinja. — Uzalud se cmizdriš, to ti ne hasni!

Otčevo tumačenje nije me nipošto zadovoljilo, a sam ton uvriedio me je; ja sam se razplakao i plakao sam tako

Digitized by Google

silno, tako divlje, da ne znam, kako bi se sve to bilo svršilo, da nije unišao Ozerin a s njim i gosti.

Sakrih glavu u mamina koljena i dok su si gosti pružali ruke, nisam gledao na pridošle, no djetinska radoznalost prevladala je moje obično divljačtvo te uzeh krišom promatrati goste.

Ne treba ni spominjati, da sam se prema svima držao vrlo nepovjerljivo, ali sam se ipak pitao, koji mi se od ljudi, što su ušli s Pavlom, više svidja, te sam nehotice dao prednost visokomu, krupnomu plavcu s velikom bradom, koja mu je padala na prsa. U njega su bile velike sive oči, koje su gledale tako otvoreno i jasno, da bih ja, kad bih se odlučio prići komu od njih, svakako k njemu pristupio. Govorio je malo, ograničivao se na kratke opazke, svedjer je slušao, smiešio se i gladio bradu. Po mojem djetinjem mišljenju taj veliki čovjek činio mi se utjelovljenjem sile i čvrste nepredobitne volje, a kako sam se ja tada varao!

Drugi jedan nije mi se, ne znam za što, odmah svidio i ja ga drage volje ne bih htio gledati, ali tomu se nije moglo izbjeći, — on je sjedio ravno prema mami te je gledao u nas svojim crnim, pronicavim očima.

Bio je to vrlo živahan čovjek srednjega stasa, crne kose i brade poput klina. Njegove crne oči s nekakvim čudnim bljeskom smućivale su me, i čini se, ne samo mene. Otac je u razgovoru s tim crnim čovjekom obarao oči te si sukao brke, a ja sam zamjetio, da ni majci nije najudobnije.

A on je, obratno, vrlo mnogo govorio, vrlo živo, u razgovoru se primicao posve blizu k svomu subesjedniku a kad što se svojim tankim bielim prstima hvatao za puce od kaputa slušateljeva i vukao ga k sebi.

Glas mu je bio visok, oštar i kao da je odsiecao svaku rieč . . . U prvi mah mi se taj čovjek nije svidjao!

Treći gost, makar je bio u sjurtuku (ogrtaču) s crvenim

Digitized by Google

nikom te sa svietlim pucetima, činio je na me smiešan dojam. Drugoga dojma nije mogla učiniti malena prilika starca s ćelavom glavom, sličnom kruški, a s velikim modrim nosom. Ja mislim, da je svatko, tko je prvi put opazio Petra Spiridonića Goloveškina, oćutio nesavladivu želju da se nasmije, a kasnije ga je tek počeo uvažavati i ljubiti. Nada sve je prenerazivala njegova neobična naivnost; on se iskreno udivljavao najobičnijim stvarima, skidao je svoje okrugle staračke naočale, otirao je leće crvenim latkom i namjestivši ih kako treba, najpozornije je gledao u razgovornika.

— Tako, tako, — govorio je on, uzmahujući glavom, sličnom kruški, — tako je dakle? a? Molim vas liepo! A dopustite . . .

I radoznalim pitanjima nije bilo ni kraja ni konca. Makar je sam bio rodjen na sjeveru, on je s neobičnom pažnjom slušao otčevo pričanje o našem putovanju, divio se je, uzdisao i sve je to popraćivao grčevitim kretnjama mršavih, koštunjavih ruku. Jednom takovom kretnjom on je samomu sebi iz ruke izbio burmuticu, strašno se smeo, stao je po podu sgrtati duhan i tako je bio zatečen tim dogadjajem, da je sjeo na stranu i neko doba nije sudjelovao u razgovoru.

Starca sam već nazvao po imenu, jer se on sam imenovao mami, dodavši, da služi kod mjestne redarstvene uprave, a prezimena dvojice drugih gosti ne mogoh upamtiti tada, je sam istom kasnije doznao, da su plavca zvali Grigorijem Nikolajevićem Azjamovom, a crnoga — Aleksijem Fedorovićem Binderom.

Čitavo družtvo sjelo je za veliki stol i stalo je piti čaj. Razgovor je bio obćenit: govorili su o našem putovanju, sjećali su se zajedničkih znanaca, — t. j. otac i Ozerin, — ostali nisu odprije poznavali moga otca.

Otac se brzo sbližio s Azjamovom i medju njima se zapodio razgovor, kojega nisam mogao pojmiti, a nije mi

Digitized by Google

dao slušati Binder, koji se je počeo prepirati s našim domaćinom: Binder se sve nešto inadio, sve je nešto bio nezadovoljan, a Ozerin ga susprezao i toga radi mi se činio milim, dobrodušnim čovjekom.

Nalievajući čaj sad jednomu, sad drugomu, mama je pozorno slušala razgovor i stavljala svoje primjetbe. Sjećam se, jednoč je pristala uz Bindera. On se odmah okrenuo k njoj, sjeo je bliže te stao žarko govoriti, a pri tome je sievao očima:

— Vi ste bolja od nas svih! Žene su bolje od nas! — te sam rieči upamtio.

Zadriemah, položivši glavu na mamina koljena; noge moje počele su klonjivati, sve nejasnije dopirahu do mene glasovi razgovornika, zaspao sam i ne sjećam se, kad su me i kako su me odnesli za zastor, na Ozerinovu postelju.

III.

Gubim jednu i nahodim drugu.

Nikako se ne mogu dosjetiti, kako je nastupilo proljeće u ružnom, neznatnom gradiću, u koji nas je bacila sudba. Bit će da nastup toga proljeća nije obilovao ni osobitim bojama, ni zvucima, — u kratko ničim, što je mene tako strašno uzrujavalo, što mi je duh dizalo tamo u zavičaju. Kao da sam nešto malo pobolievao te me nisu puštali na dvor, — na taj ružni dvor s daskama, koji sam proučio za nekoliko dana s prozora. Iz njega su izvezli snieg, nu on je bio još blatniji i dosadniji.

U mojoj pameti odrazuje se ljetni sunčani dan; ne znam, je li to bilo prve ili druge godine našega boravka u tom gradiću. Ja i „ujak Pavao“, kako sam navikao nazivati

Digitized by Google

našega domaćina, upravo smo bili pustili u dubinu jasnoga modroga neba ogromna zmaja od papira i ležasmo u travi u najidiličnijoj dispoziciji. Ovdje nije takovo sunce kako kod nas na jugu; tamo ono žeže, svi se od njega kriju, a ovdje, obratno, idu svi na sunce, pod njegove mekane, ugodne zrake

Nismo sami: oko nas su Azjamov i Binder, a nešto podalje nekoliko gledalaca, — ovdješnjih žitelja u crvenim košuljama izpod pidžakâ (vunenog haljinca), u kapama s lakovanim obodima te dvie tri djevojke u ovdješnjoj nošnji.

Ova je nošnja tako liepa i tako privlači oči, da se moja pažnja neprestano odvraća od zmaja, koga „ujo" drži na konopcu, a on sam krili se u zraku, — te namiće djevojkama. Na objema su sarafani od sukna, na jednoj ružični, na drugoj modri. Na glavi im je svečani čunjasti nakit, urešen biserom. Rojte na sarafanima i biserje tako gori i prelieva se na suncu.

— Liepo bi bilo, braćo, uzeti sad barčicu te poveslati morem! — rekao je Binder.

Ja sam uzhićen od te misli i tim više, što ne znam, što je to barčica niti sam ikad još vidio more.

— Što bi bilo liepo? — pomrmlja Azjamov. — Na moru je sada vjetrovito i mogao bi utonuti.

— „Mogao bi utonuti!" — Ej ti! Sjedeći na travi, naravno, ne ćeš utonuti! — primjeti ironično Binder.

— A zar ti baš hoćeš utonuti?

— Za što? Ne će mi se lje.

— A kako to? Ta ti ne umiješ upravljati?

— Ja da ne umijem? Ja? — kliknu Binder. — Je si li me ti vidio, kad tako govoriš? Jesi li me vidio na moru? No, što mučiš? Odgovaraj!

— Manite se, — prihvati sad ujak Pavao, — kako vam se hoće inada! Uzmite barčicu i zaplovite i stvar je brzo riešena!

— A ne ćeš li ti s nama? — zapita Binder.

*

Digitized by Google

— Ne ću, ja moram još kojekamo skoknuti . . .

— Kuda skoknuti? Zar k Sofiji Aleksejevnoj, a? No, a kako je njoj?

— Zlo, — odvraća ujak Pavao kroz zube i stane silno pritezati konopčić.

— Ovdješnje podneblje ne prija joj, — rekne Azjamov.

— Njoj nikakvo podneblje ne prija, — opazi Binder.

— Ne govori! . . . Na jugu, na primjer . . .

— Što na jugu! Ako čovjek dobije groznicu za mundirom, tada ništa ne pomaže.

Opažam, kako Azjamov krišom gura Bindera i namiguje na ujaka Pavla, i opažam još, kako se nenadano smrkava lice ujaka Pavla i postaje tako turobno i pečalno, da želim pohrliti do njega, baciti mu se oko vrata i tješiti ga.

Nu Binder gleda na me i ja se silom suzdržavam. Binder — to je neke ruke stroj, koji sve kontrolira. Ne svidja mu se, kad plačem u njegovom prisuću, makar me kako steže tuga i bol, ja gledam pokazati se junakom, — on ne odobrava nikakvo izlievanje čuvstava te u njegovom prisuću ne pokazujem ni pred mamom svoje osjećaje. Nu ja to ne činim iz ljubavi prema njemu — naprotiv, ja ga ne ljubim, i baš za to, što ga ne volim, ne ću da budem „baba“, kako me jednom nazva.

Tajinstvene kretnje i namigivanja Azjamova vode me da razmišljam o Sofiji Aleksejevnoj i u mojoj maštи uzkršnjuje prilika mlade, mršave crnke, vrlo tihe i žalostne. Ne mogu si ju nikako drugčije pomisliti no s velikim rubcem od vune, u koji se uviek zamata, kašlje i zamata se, držeći se za krajeve rubca mršavim, bliedim rukama.

I ja mislim, kad bi se ona nastanila na onom otoku, na kojem je živio Robinzon, njoj bi bilo toplo, i ona bi se prestala zamatati u rubac i kašljati.

Već sam bio gotov, da svoje misli saobćim ujaku Pavlu,

Digitized by Google

ali moju pažnju zaokuplja Azjamov, koji je uhvatio zlaćanoga kukca, postavio ga ledjima na dlan i pozorno razgledavao, a kebar stisnuo nožke i ne miče se, pretvara se mrtvim.

Binder se pružio na travi, gleda u nebo i oteže zvučnim tenorom:

„Ladjo moja, — nek je tegotan moj put
Po vlažnoj i burnoj magli . . .“

— Grišo! — klikne on nenadano i tako glasno, da je Azjamov zadrhtao, a kebar, dočekavši neopreznu kretnju, pade sretno na travu. — Grišo, provalio se ovaj čas u pakao, ako ne odem odavle!

— Na barčici, k otoku? — zapita ga posprdno Azjamov.

— Britanija, Britanija! — šapće Binder, uzmahajući glavom.

— No, to su sve trice!

— Naravno, glupost! — potvrdi ujak Pavao. — Tvoja Britanija cieni i ljubi nada sve novce. A kad ih nema? Što li ćeš tamo raditi?

— Isto što i ovdje, radit ću!

— A jezik?

— Što jezik?

— Znaš li englezki jezik, pitam te?

— Uzmi slovnicu pak me izpitaj. Znaš, ja počinjem već napredovati u izgovoru.

— Eh, gle ti njega, Engleza! — nasmije se Azjamov. — I te kakav!

Medju njima nastaje prepirka, oba kriče i prekidaju si zamjenito rieč. Mene taj spor ni malo ne zanima, a ne zanima ni ostalo občinstvo — gradjane i djevojke; svi slušaju automatično, baš kao da se razgovor vodi na kakvom tudjem jeziku, zatim se razilaze i posjedaju po travi te grizkaju orahiće od cedrovine.

Digitized by Google

— Uh! Pogledaj-der, kako se je digao! — dovikuje mi ujak Pavao.

Zmaj se brzo digao k nebu; već se pretvorio u crnu točku i kao da je nepomičan. Ja se sjetim Binderove pjesme o ladji i razmišljam, može li biti i zračnih ladja.

— Ujače Pavle, ima li ladjâ, koje plove zrakom? — pitam ga ja.

— Ne, nema ih, — odgovara ujak Pavao.

— A ne sjećaš li se, ti si nešto čitao o zračnoj ladji?

— To je priča, — odvraća ujak.

Posve sam razočaran i sjedam i muče gledam, kako ujak Pavao hoće da pusti „brzojav“. „Brzojav“ — vrlo je zanimiva, oštroumna šala i ja nestrpljivo čekam, ali u najzanimivijem trenutku opažam iz daleka priliku otčevu.

On dolazi k nama. Skoknem i pohrlim mu u susret, ali već iz daleka, ne da vidim, već se domišljam, da je otac s nečega uzrujan i zabrinut. Hoda polagano, neravno, kadšto popostaje na trenutak, kao da razmišlja, bi li išao dalje i nastavlja put oborene glave. Kad sam napokon dotrčao do njega, on me, po običaju, ne pogladi po glavi, već me nekako nesabrano pogleda.

Pridje k ujaku Pavlu i sjeda na travu. Oba nekoliko trenutaka muče.

— A znaš li, — govori otac, — to je odlučeno: ona odlazi!

— Što mi to kažeš? — klikne ujak Pavao. — To je još bilo dvojbeno, jučer su još govorili . . .

— Da, tako je bilo jučer, a danas . . .

I otčev glas podrhtava. Ujak Pavao sjeda do njega i počinje namatati konopčić.

— Uzmimo, da njezina misao nije loša, — govori on spokojnim ravnim glasom. — Ali četiri godine . . .

— Kažu, da dvie, — zakrči mu rieč otac. — U ostalom,

Digitized by Google

tko bi ih znao. Ja sam, kako se ono kaže, sašao s koloteČine. Naravno, s vremenom će biti podpora . . . Ovdje ih trebaju. Ali kad sve razmisliš . . .

Otac objema dlanovima pritište sljepočice i gleda u zemlju.

— A ja mislim, da je sve to uzaludno, — upliće se u razgovor Azjamov, — živjeli ste ovako i još biste mogli proživjeti . . . Plaću su ti nešto povećali, napokon, mi smo svi osamljeni . . . mogli bi se ma čime . . . Uzaludno, uzaludno! Treba ju odvratiti!

— Pokušaj ju odgovoriti! — ote se otcu ponešto zlobno.

Jedini Binder muči. Nehotice pogledam prema njemu. Mali, crni čovječac sveudilj gleda u nebo i pjevulji na zube:

„Pozdravljam vas, tamni vali,"
Pozdravljam vas, pustinje i klisure!" . . .

Opažam, da svi i otac i ujak Pavao i Azjamov prisluškuju njegovoj pjesmi. Kao nešta divljega, proročanski mračnoga zvuče rieči te pjesme; čovjek, koji tu pjesmu pjeva, čini mi se tako mračnim, nedruževnim, da ni za što ne bih htio ostati s njim na samu.

— Dakle je odlučeno? — progovori tiho ujak Pavao.

— Sve je promišljeno i odlučeno, — govori otac. — Zar ti ne poznaješ njezina značaja? „Hoću da dobijem diplomu i dozvolu, da mogu prakticirati", — i drugo ništa ne će da čuje.

— Kakva joj ovdje praktika? — klikne Azjamov. — Ovdje imamo dosta svojih domaćih primalja! A čemu joj baš diploma? Zar se bez diplome ne može prakticirati? Trebali ste porazgovoriti se s Goloveškinom.

— Baš si ga pogodio! Imali bi s kim savjetovati se! Petar Spiridonić ni sam ništa ne zna, — opazi ujak Pavao.

— Ne zna i ne može znati, — veli otac i ustaje.

— Pričekaj, zajedno ćemo!

Digitized by Google

Ujak Pavao stane brzo namatati konopčić i ogromni zmaj po malo se vraća iz svoga nadoblačnoga putovanja. Ne čini on to rado, baš kao da mu je žao ostaviti slobodu, zabjegava na stranu, otimlje se te pošto je iznemogao od neravne borbe, razširuje se na travi nekoliko koračaja od nas.

Ne zanima me udes zmajev, moja je duša uzrujana; nekakav mi nutarnji glas govori, da se ona stvar, o kojoj govore ujak i otac, i mene tiče. I staram se, da po njihovim licima pogodim, o čemu se radi: otčevo je lice bliedo i uznemireno, ujak Pavao na oko je miran, ali kad je dizao zmaja, koji je na zemlju pao, njegove su ruke drhtale.

Slutnja, da nas sve skupa čeka nekakva nevolja, da će biti zlo, uznemiruje me sve to jače i ja bih htio da o svemu propitam, i to odmah, ovaj čas, ali se ne usudjujem i ne smijem toga učiniti.

I ja idem na počinak.

A sutra dan razjasnilo se sve s onom poraznom brzinom i nedosljednošću, koja je već toliko puta smućivala moje djetinsko mišljenje; najednoč doznajem, da ona, o kojoj su govorili, da hoće putovati nekud daleko, daleko, da hoće postići nekakvu diplomu, nije nitko drugi već — moja mama!

I meni toga nitko nije prije saobćio. Tjeskoba, strah za mamu, zlovolja na otca i ujaka Pavla, — sve me to skupa potlačuje i tako silno poništuje, da stojim kao bolvan i glupo gledam na ulicu.

Sunce jarko osvjetljuje domove na drugoj strani; u nekim su kućama prozori širom otvoreni, a iza lonaca s oleandrima i geranijem proviruju lica žiteljâ.

Pred vratima, na onom mjestu, gdje je pred godinu dana stajala naša kibitka, stoje kola sa sjedalom, prekrivenim tkanim ćilimom. Par konja potreskava zvončići; jer je blagdan, njihovi su hami okićeni brezovim grančicama, isto takva grančica, no nešto veća, pričvrštena je i na lûk. Kočijaš,

Digitized by Google

mladi momak, hoda s bičem naokolo. U njega je okruglo, crveno lice; kad na nj padne sunčana zraka, ono bliešti kao da je lakovano.

Kod nas je u kući u sve tri sobe nered; tamo su svezani zavežljaji, tamo na stolcu oprava, na stolu su tanjuri s ostatcima jela, posvuda sgužvani, poderani papir, mrve od siena.

Mama sjedi blieda i dolnja joj ustnica neprestance podrhtava, odjevena je za put, i na rukama drži Vanju, koji pruža k njoj ruke i hvata se za ovratnik paletota. Otac uzrujano hoda po sobi i ja već po četvrti put slušam jednu te istu rieč:

— Čim stigneš onamo, otidi odmah k Sarancevu... da...

I ništa više. Ujak Pavao zavezuje za stolom nekakav zamot, ali to čini tako polagano, tako nerado, te se čini da ga nikad neće svezati.

— Uzmi ga, Ženjo (Eugene), — govori mama nekakvim potlačenim glasom, kakvoga u nje ne zamjetih još nikada, i predaje otcu Vanju. — S Bogom . . . s Bogom svi . . . pazi, da . . .

Ona se približi otcu i krije glavu na njegovo rame. Na jednoč zaplače Vanja. Ja stojim i ništa ne shvaćam. Ali Vanja plače i u mojem srcu nastaje bol, nešta mi se težkoga primiče grlu, guši me i ja počinjem takodjer plakati.

Mama me privuče k sebi i čvrsto stisne. Ćutim, kako vruće njezine suze navlažuju moja lica.

— S Bogom, Nikolaška! Budi uman, slušaj otca . . . ujaka Pavla . . . S Bogom, mili moj! — šapće mama i proplače.

Ja plačem, da ozvanja po svoj kući. Suze mi zastiru oči, ne dadu mi gledati, ne dadu rieči prosboriti.

Nikad više nisam tako plakao i nikad više nije mama sa mnom govorila tako; ono, što se odigralo na dan njezi-

Digitized by Google

noga odlazka, nije se više nikad ponovilo. Možda mi je baš za to ostao tako u pameti onaj dan.

Sjećam se, kako sam se čvrsto sgrabio za maminu opravu, kako me je upravo vukla za sobom, a netko me je (od suzâ nisam vidio tko) odtrgao od nje, i nje više nema; s ulice dopire zveket zvončića, biva sve tiši, tiši i zamire. Ni otca nema! Kud li su to svi otišli? Gdje sam ja, tko je sa mnom?

I ja vidim, da sam na koljenima ujaka Pavla, a na rukama mu je i bratac Vanja. Ujak Pavao ne govori ništa; on nas obojicu gleda i svietlo, kroz suze, smieši nam se. I meni odmah postane laglje. Taj smiešak i te suze živo me spominju jednoga ljetnoga dana, kad je za kiše kroz oblake granulo sunce i takvom milom njegom obasjalo svaki grmak, travu, svaku biljčicu u šumi . . .

IV.

Ujak Pavao pokazuje se u pravom svjetlu.

Hladno je zimsko jutro. Kroz smrznute prozore jedva se probija bliedo svjetlo. Budim se oda sna i vidim poznatu sliku: ujak Pavao naložio je u peći, nastavio samovar i napaja Vanju toplim mliekom i drži dječaka na rukama, da ne bi vještije ni najbolja pjestinja.

Oko blanjače mnogo je ostružina; tu stoje i nanovo ostrugane daske, jasno je, ujak Pavao davno je ustao, jedva je svanulo, i naradio se već, kad se Vanja probudio.

Otca nema (mi smo ostavili naš stan i preselismo se k ujaku Pavlu), on je otišao na službu u šumarsku pisarnu, odkuda će doći oko devete ure, da se napije čaja i opet će otići do objeda. Služinčadi nemamo, jer se sve mjestne žene

Digitized by Google

i djevojke vole baviti ribarenjem i ostati kod kuće. Ujak Pavao vršio je u našem malom kućanstvu s uspjehom službu domaćice i služavke.

On je napojio Vanju čajem, bacio je na pod staru jelenju kožu i posadio na nju Vanjušku, davši mu igračke, što ih je sâm napravio na blanjači. Te igračke nisu bile doduše liepo načinjene, ali su imale jedno dobro svojstvo, bile su neslomive; tu je bio kovač, koji se nadtjecao s medvjedom u kovanju, sve crno od dodira naših ruku, ali cielo s kladivima i nakovalom; čvrsto je bio načinjen i konj sa saonicama, na kojim je sjedio čovjek i makar sam ja revno kušao, da jedno razstavim od drugoga, nisam mogao.

Pošto sam se umio i obukao bez ičije pomoći i napio se čaja, sjedo k ujaku Pavlu, koji je popravljao cipele i medju nama se zapodjene razgovor.

— Ujače Pavle, — pitam ja, — sjećaš li se, ti si mi htio načiniti saonice?

— Sjećam se i načinit ću, — odvrati on.

— Hoće li biti skoro?

— Čim sgotovim ove čizme.

— A za koga praviš čizme?

— Za otca. . . Ah, što se to Vanja razplakao?

Vanja se u taj par bio udario u čelo i zaplakao je, pa si je dlančićima otirao oči. Ujak Pavao uzima Vanju na ruke i nosi ga po sobi, pjeva mu i tješi ga, kako može.

U to se po sobi razprostre miris od ščija i ujak Pavao stane pokrivati stol. Sve je gotovo, mi čekamo samo otca, bez kojega, makar kako htjeli jesti, ne sjedamo za stol. Dolazi otac. Uviek je mračan, na licu mu se crta nezadovoljstvo, to je najpodpunija opreka ujaku Pavlu. Jede žurno i muče baca naokolo srdite poglede.

— No, a što tamo kod vas biva? — zna kadšto zapitati ujak Pavao.

Digitized by Google

— Ništa. Sve po staromu, — odvraća otac nerado. — — Mene, brate moj, znaš, sada ništa ne zanima... osim pisama od nje, a tih nema te nema.

— Strpi se, doći će!

— Trpim!

Otac uzdahne, ustaje od stola i uzrujano hoda po sobi. Ujak Pavao sućutno prati njegove kretnje i opet oni povedu razgovor, koji mene ni najmanje ne zanima. Navlačim pustene čizme, obučem šubicu, natučem kapu na glavu i trčim na dvor da se sigram sa susjednom djecom, medju kojom imam nekoliko iskrenih prijatelja.

Kada otac dobiva pismo od mame, on se promieni do nespoznaje: bude veseo, razgovoran, stvara ružične osnove za budući život i bavi se s nama, djecom. Ta pisma ne čita otac nikad sam, već u družtvu svih naših znanaca, većinom po večerima, kad su Azjamov i Binder slobodni, te se sastanu kod nas.

Ujak Pavao, kao domaćica, ulieva čaj, a mi svi, osim Vanje, koji sjedi na otčevim koljenima, sjedimo oko stola i pozorno slušamo redak po redak. Binder je uviek uzrujan, poteže se za bradu te ironično gleda na družtvo, Azjamov sluša muče, oprezno i njegovo lice odrazuje poveće zadovoljstvo. Slušam i ja, ali gotovo ništa ne razumijem. Napokon mi bude dosadno, oči mi se u driemanju sljepljuju, a ujak Pavao, koji na sve pazi, odnaša me za tim, svlači i sprema u postelju.

Kadšto prisustvuje čitanju i Petar Spiridonović; on je uzhićen od prestolnice i prestolničkoga života, kako ga mama opisuje. Osobito ga zanimaju spomenici.

— Čudesno, čudesno! — kliče on i kratkovide oči njegove blistaju izpod okruglih staračkih naočala. — Prestolnica je u istinu stolica i glava svim gradovima Rusije. Kako sam žalostan, što mi nije moguće da vidim Petrov grad! Ovdje propadaš, gnješ i ne ćeš ga vidjeti! Šteta!... Što! Spomenik

Digitized by Google

caru Petru prvom? Na divljoj pećini, na konju! Čudesno, čudesno! Car Petar prvi, blažene uspomene, posjetio je i ovaj ubogi kraj i milostivo ga usrećio! Ništa nije uteklo njegovomu orlovskom pogledu, ništa! Šteta, šteta, nastavite!

Osim naših prijatelja i znanaca, kakov je bio Petar Spiridonović, gotovo svake večeri dolažahu k nama ljudi, koje ne poznajemo ili ih slabo poznajemo, to su radnici s pilana, domaći žitelji i razni drugi sviet. Oni dolaze k ujaku Pavlu ili po savjet u raznim poslovima ili da ga mole, neka ih zaštiti od ovoga ili onoga nasilnika, a najčešće, da im posudi kakvu knjigu za čitanje. Ujak Pavao sam si je sve knjige uvezao, on ih brižno čuva, ali nije bilo slučaja, da je komu uzkratio knjigu, ali ga nije bilo, da mu je tko ne bi povratio uz srdačnu zahvalnost.

Sjećam se jednoga gazde-pomorca, koji je došao k ujaku Pavlu, moleći knjigu. Bio je to onizak, krupan čovjek, svietla lica, koje se sjalo kao obod njegove kape, u modroj sibirki i čizmama. Makar je njegovo okruglo, krupno lice, zaokruženo riedkom rusom bradom činilo dojam samouvjerenja, on se ipak plaho ustavio na pragu, te pozdravio ujaka Pavla po tamošnjem običaju:

— Pavel Ivanić! Zdravstvujte!

— Zdravstvujte, Jermolaj Stepanić! Sjednite, molim vas, — pozivao ga ujak Pavao.

— Ne smeta, mogu i stajati, Pavle Ivaniću! Nisam na dugo došao, — odazove se pomorac, skidajući kapu sa blistavim obodom. — Došao sam k tebi!

— Što želiš?

— Radi knjižice. Daj mi još kakvu. U tebe ima liepih knjiga!

— Drage volje, Jermolaj Stepanić, — idite tamo do police, pa birajte, koja vam je s voljom.

Pomorac pogleda na policu i nećkajući mahne glavom.

Digitized by Google

— Ne! Što ćemo mi birati, — promrmlja on, — nije to naša stvar. Daj ti sam, tako će biti bolje. Ti si čovjek učen, ti i bolje možeš birati.

Ujak Pavao kopao je medju knjigama i našao je jednu omašniju.

— Gle, gle, — obradovao se pomorac, — to će nam biti najprikladnije. Hvala, Pavle Ivaniću. Zimno je doba, posla nema, za to čitaj. Baš najbolje će biti. A kakav sam ja čitatelj? nasmieši se on dobroćudno. — Tako nešto malo razabiram. No, hvala ti!

I on se stane klanjati, uzmahujući kapom.

— Ne prezri ovaj darić, — rekne pomorac napokon, — kamenicâ sam ti donio s ribolova, — sâm sam išao po njih, i još nešto malo. Ne prezri, nego primi.

U hodniku je bila čitava vreća ribâ.

Kadšto bi koji darežljivi pomorac znao donesti i ražena brašna.

Ujak Pavao, da ne uvriedi dobroćudne čitatelje svojih knjiga, ne bi nikad odbio njihove darove (on je opet imao komu da ih razdava) i time bi ih još većma predobivao za se.

— On je medju nama — govorili su o njemu mještani, — učen i načitan, a gle kako je jednostavan. Idi pokušaj kojemu drugomu zaviriti! A on naših darova ne prezire. Kako da takvomu čovjeku ne daš, da naplatiš ljubav i korist, koju ti čini?

Sjećam se još jednoga gosta u našoj „ubogoj kolibici", kako je otac nazvao stan ujaka Pavla, ali taj je bio posve drugčiji. K nama ga je doveo Binder. Jedne večeri ušao je čovjek visoka stasa, mršav, ali mišičav, sa dugačkim zalizcima. Bio je u kožnoj kurtki s crvenim šalom oko vrata, u neobično debelim, silno prosmoljenim pantalonima, te vanredno velikim čizmama.

Bila je smiešna grupa, kad su za stolom sjedili: otac,

Digitized by Google

ujak Pavao, Binder i taj gost, koji je pušio smotku i pio norvežki rum. Nitko se nije mogao s njim sporazumiti, ni sam Binder, koji se hvastao znanjem englezkoga jezika. Objašnjivali su se kretnjama a pomagali su se kojekako njemačkim frazama. To gosta ni najmanje nije smetalo, naprotiv, on se držao nekako osobito pretežno kao inostranac prema čitavomu družtvu, pio je rum i polagano gladio svoje zalizke.

Njihova razgovora nisam pojmio, a nije ga po svoj prilici razumio ni moj otac, jer je prigovarao Binderu, kad je gost otišao.

— Zašto si ga doveo amo? — kričao je otac. On nas promatra kao divljake.

— Alaj si ga pogodio! To je glupost! Mi smo isto takvi divljaci kakav je i on, jer ne zna ruskoga jezika.

— Ali zašto si ga doveo simo?

— No, ja ću valjda jednoč doći u Englezku! Bit će mi na ruku! — odvrati Binder.

V.

Tajna ujaka Pavla.

Ovako se dan po dan odmicao naš biedni život. Vanji je bila već treća godina na domaku, on je već trčao, sve je govorio i ujaka Pavla nazivao je „tétkom“. Ja sam bio u osmoj godini; bio sam živ, pametan dječarac, prepušten posve samomu sebi. Svuda sam lutao, svuda, kud mi se prohtjelo, sâm sam posjećivao naše znance i prijatelje, izvrstno sam se klizao na klizaljkama s djecom, i s djecom sam, kad su dozrievale kupine i nadošle gljive, išao u malu nizku šumicu, što je bila nedaleko od grada.

Napokon je obće vieće zaključilo, da moram početi s

Digitized by Google

učenjem i ta težka dužnost opet je pala na ledja ujaka Pavla. Moj stari Robinzon prešao je u vlastničtvo brata, a ja se latih početnice. Zatim je počela temeljita pouka u čitanju i pisanju. Bivalo je to za dugačkih zimskih večeri kraj male svjetiljčice, bok o bok uz ujaka Pavla, koji ili je vezao knjige ili pravio obuću. Pri svakom odlomku, koji sam pročitao, te koji sam morao pripoviedati svojim riečima, zapodjeli bi razgovor, a ja bi se svagda čudio neobičnoj učenosti ujaka Pavla. On je sve znao, o svemu je mogao pripoviedati tako, da sam ga ja u svojoj starosti posve shvaćao: o kiši, o sniegu, kako nastaje munja, što je grom.

Jednoč smo u troje: ujak Pavao, Sofija Aleksejevna i ja pošli u šetnju do mora. Ja još nisam vidio mora i morila me strastvena želja, da vidim more. Nijedan od mojih vršnjaka nije se odvažio na tako dalek put, za to, kad je ujak Pavao kazao, da će me uzeti, skoknuh od radosti i čim smo izašli iz grada, pohrlih napried.

Prošli smo dugačkom obalom kamenaste rieke s vodopadima i ta mi se obala činila bezkrajnom, prošli smo nuz jelovu šumu i kad već nikakve stvari nisu više zaslanjale obzorje, pred nama se pružilo pusto, gladko kao zrcalo more, koje se slievalo s nebom uzkom tamno-ljubičastom crtom.

Bio sam osupnut; ustavih se i gledah, otvorivši širom oči i postepeno se pronicah dojmovima veličanstvene slike. Bili su to dojmovi straha i nekakve težine, koja mi je pritiskivala dušu i bilo mi je gorko od grobne tišine, što je vladala na površini bezkrajne množine vode. Jato bielih galebova sad se dizalo nad morem, te poput bielih točaka izčezavalo u daljini, sad se opet pojavljivalo, da nisi vidio od kuda, te se spuštalo na ogromno kamenje uz obalu, odavajući žalobne, gotovo djetinje glasove.

Nu dojam straha brzo me minuo i ja počeh sabirati po obali liepe kamenčiće. Ujak Pavao i Sofija Aleksejevna sje-

Digitized by Google

dili su na kamenu. Odoh od njih na nekoliko hvati i tako se zabavih šljunkom, da nisam ni čuo, kako se oni razgovaraju, ali jedna rieč „tebi", koju je izrekla Sofija Aleksejevna, tako me je prenerazila, da sam popostao i prisluškivao. I taj njihov razgovor gotovo se sav urezao u mojoj pameti.

— Tebi će biti bolje, govorila je Sofija Aleksejevna, — ti znadeš, da su moji dani izbrojeni, zašto da te ja sapinjem?

— Ti da me sapinješ? Kako se ne stidiš tako govoriti, Sonjo, — kliknu ujak Pavao, — zar ja nisam sve to prouzročio? Ti si radi mene i oboljela, nahladivši se putem.

— Nipošto. Bolest je počela još tamo . . . one godine, sjećaš li se? I ja sam znala, da ću umrieti ovdje, gdje si ti!

— Umrieti? — kliknu ujak Pavao a iz njegovoga glasa začuju se suze. — Ne govori tako! Za Boga, ne govori. Gospode, zar na svietu nema pravice?

— Sve biva, kako je komu sudjeno, — odgovarala je ona nekakvim suhim glasom bez zvuka.

— I to govoriš ti? Proti samoj sebi, proti svojim uvjerenjima . . .

— Ta ja nisam sad više, što sam bila . . . A gdje je Nikolaj?

Sad se latiše mene i ja sam se morao pokazati na poziv ujaka Pavla, nu ja se i sada divim onoj lukavštini, koja je bila u meni, osamgodišnjem dječaku, divim se onoj slutnji, koja mi je o tom slabo pojmljivom razgovoru prišaptnula ljubavni prizor, te me ponukala, da se odšuljam još dalje, da pokažem, kako razgovora nisam slušao, mjesto da se odazovem pozivu.

Ujak Pavao dosta se naprezao da me prisili, te se odazovem i dodjem. Ali sam k njima došao već drugčije, nego li sam otišao. U moje malo srdce podkrala se već iskra ljubomora, iskra, koja se za nekoliko godinâ kasnije, uz druge obstojnosti, razplamsala u čitavi požar. Da, ja sam već bio

Digitized by Google

ljubomoran na svoga ujaka Pavla prema toj nepoznatoj mi, bolestnoj djevojci, koja mi se više nije svidjala.

I najednoč postadoh hladan prema ujaku Pavlu i ne pokazah mu kamenja, kojim sam bio natrpao svoje džepove i koje sam mu silom želio pokazati.

A on, taj čovjek čistoga srdca, ne sumnjajući ni o čemu, ne znajući, da sam prisluškivao njihovu razgovoru, počeo mi je pripoviedati zanimivu pripoviest o moru i njegovim žiteljima, o ribama, njihovu načinu života, o tome, kako ih i čime ih hvataju i u koje doba; pripoviedao mi je o vjetrovima i kada nastaju, opisivao mi je uredjenje raznih brodova, te ono, što sam kasnije čitao, nije mi nikada moglo nadomjestiti živu ustmenu besjedu.

I ja sam ga slušao sa zanimanjem, zaboravivši za vrieme na razgovor njegov sa Sofijom Aleksejevnom, a kad smo se spremali na povratak, a ujak Pavao uzeo nju izpod ruke, mene je opet nešto zabolo u srdcu, te sam se jako ožalošćen vratio kući.

Za godinu dana ponovno sam vidio more, ali već sasma drugčije.

Azjamov i Binder pošli su u šetnju i uzeli su me sa sobom. Duvao je jaki zapadnjak, „šalonik“ po tamošnjem nazivu. Nebom se naganjahu ogromni mračni oblaci, koji su i moru s njegovim sivim pećinama podavali tamno obličje, koje je potlačivalo dušu. More se burkalo; zelenkasti sinji valovi visoko se dizahu jedan za drugim, padahu u bezdno i opet se dizahu pjenušeći se strašno na vrhu. Jata galebova nošahu se nad morem, vrišteći kao da djeca plaču.

Sjedosmo pod golu pećinu sa strane vjetra i gledasmo u more.

— Grigorij, jadro! — kriknu Binder, pokazujući na zapad, gdje je u kaosu valova sinulo nešto bieloga. — To je škuna.

Digitized by Google

Azjamov je ustao i stao pozorno motriti bielu mrlju.

— Ne, brate, to nije škuna, — rekne on, — tvoje oči nisu dobre.

— Kako nije! Naravno, škuna je!

— Nije. To je ribarska ladja. Na njoj su samo dva jadra, a na škuni moraju biti tri.

— Zar su dva?

— Prigledaj dobro. Eno ladja je zakrenula.

Binder uzdahne. Obrve mu se namrštiše.

— Moj Englez sve nekako ne dolazi, — promrmlja Binder.

— Još se nisi otresao te misli? — upita ga Azjamov.

— O, da znadeš, kako želim odputovati! Sada po gotovo.

— Zašto baš sada?

Binder ne odgovori, već nekako čudno skrene očima na me.

— Ja i sâm danju i noću mislim, kako bi se odavle izkoveljao. Navlaš sam uzeo kalendar i svaki dan odkidam po listić, i s kakvom nasladom! — progovori Azjamov.

— Da, da, vidiš dakle! — rekne Binder. — A hoćeš li skoro otići?

— Čim nam pošalju novce.

— Sretniče! — promrmlja Binder, nasloni se na pećinu i zapjeva:

„Ladjo moja, — nek je put moj težak
Po toj vlažnoj i po burnoj magli, —
Nosi mene kud ti drago,
Samo k rodnoj zemlji ne!“

Lutao sam po obali i po običaju sabirao kamenje a kadšto bi se pridruživao prijateljima; kad sam se jednoč ovako navratio k njima, opazio sam, da je Binder vanredno uzbudjen: on je stajao na polak okrenut prema Azjamovu, gledao je na more i uzmahujući rukama, kričao je:

— Ja hoću živjeti, raditi, shvaćaš li to? Hoću da živim podpunim, pravim životom! Ja ne mogu kao vi svi, kao

Digitized by Google

Evgenij, na primjer! Jedno od dvojega: ili si razmrskati glavu o taj kamen, ili otići odavle! Ne uspijem li u Englezkoj, odplovit ću u Ameriku, stupit ću kakvomu zakupniku u službu, odlunjat ću na skrajnji zapad, ali na jednom mjestu sjediti, dosadjivati, prozebati — ja ne mogu, razumiješ li me? — ne mogu! Ja hoću da budem živi čovjek!

— Zar misliš, da će te Englezka učiniti živim čovjekom?

— Makar...

— Što ćemo, svatko imade svoj ukus! Mene, na primjer, srdce vuče u zavičaj. Pogledati starca otca!

— Ti? Naravno! Ti ćeš i ovdje izvrstno proživjeti!

— Možda ću proživjeti. Ni ovdje nije ružno.

— Onda te ne shvaćam, za što želiš otići? — klikne Binder.

— Kažem ti: pogledati otca svoga.

— A da njega nema, bi li ostao?

— Možda bi i ostao.

Azjamov je sbilja ostao i evo s kojega razloga. Novce za put kući dobio je ne dugo poslije naše šetnje na more i počeo govoriti o svojem odlazku, kad nenadano stigne viest, da mu je otac umro. Tada je Azjamov odlučio, da nema po što putovati u zavičaj, jer osim otca nije tamo nikoga imao; došao je neke večeri k nama i svih sedamdeset rubalja, što li je dobio za put, dao je ujaku Pavlu, koji je čuvao obću blagajnicu, u koju je svaki član našega kruga morao davati sve svoje prištednje.

Doskora su svi u gradu doznali za postupak Azjamova, odsudjivali su ga, mnogi su mu se podrugivali, ali ja toga nikako ne mogu shvatiti. Odrastavši medju ljudima, kojim je bilo sve zajedničko, koji su najiskrenije sućutstvovali radostima i tuzi svakoga pojedinca, koji su se vazda prije, nego bi poduzeli važan korak u životu, medjusobno svjetovali, te onako radili, kako su svi odlučili, — ja sam smatrao postupak Azjamova posve redovitim. Tako je mislio i moj otac i

Digitized by Google

ujak Pavao, pače i sâm Binder, koji je sa smieškom primjetio:

— Ja sam i mislio, da će on ostati. Njemu je sve jedno, živio ma gdje, samo da mu je što dublje pustiti korienje.

U Azjamova je bila sretna ćud. Razstavši se s novcima, on je odmah zaboravio, da ih je imao, te je kao i prije, miran, veseo, polazio na službu u pisarnu „nositi jaram“, kako je Binder govorio.

Moje zanimanje oko nauke s ujakom Pavlom tako je uspješno napredovalo, da bih u 9. godini, po svojem znanju, slobodno mogao stupiti u drugi razred gimnazije.

Sada, kad vidim desetgodišnje dječake, gdje malakšu pod bremenom mrzke „slovnice“, te do umora zubre „mensa, mensae“, a u 17. godini postaju već mračni, nedruževni, pa kad se sjetim, kako sam se ja učio i što sam naučio, ja se upravo snebivam, kako nisam trebao nikada ništa na izust učiti, pa opet sam zapamtio sve. „Porodica“ i „škola“, koje su uz sadašnju pouku djece tako razstavljene, bile su u mojem dragom učitelju utjelovljene i on je vazda bio kraj mene. Ne sileći ni moje volje, ni moje pameti, da ni opažao nisam, ujak Pavao neprestance je sa mnom ponavljao lekcije te me izpitivao. Osobito lako učio sam zemljopis i računstvo, i ujak Pavao upotrebljivao je svaku sgodnu priliku, da rješava sa mnom kakovu zadaću na pamet ili da mi pripovieda o kojoj strani svieta.

Brat je sve manje i manje briga zadavao momu učitelju: već ga nije trebalo ni žlicom hraniti, ni kupati, ni stavljati u postelju, pa je ujak Pavao imao više vremena, da se pripravlja za učiteljski izpit. To je bila njegova zavjetna misao. Po večerima, kad smo ja i brat legli na počinak, ujak Pavao sjedao je za svoj stol od jelovine, koji si je i sâm napravio, razmetao je po stolu knjige i bilježke i stao je čitati.

Digitized by Google

U jutro nam je poznati šum blanjala kazivao, da se ujak Pavao latio običnoga posla.

I učio je druge i sam se učio, i radio je u najteže doba svoga života, proživljujući takvu duševnu biedu, kraj koje običnim ljudima sve pada iz ruku, te hodaju kao izgubljeni, a od nas nitko — ni otac, ni Azjamov, ni Binder, a ponajmanje ja, — nije upravo ništa zamjećivao.

Otac je ušao sav u sama sebe, prestao je pače paziti na me i na brata. Omršavio je, ostario je i njegovo obično stanje nezadovoljstva prešlo je u nekakvu mračnu apatiju. Tako preda mnom uzkršnjuje njegova mršava prilika, s namrštenim obrvama i očima, nepomično uperenim o pod. On nije nikomu ništa govorio, ni na što se nije tužio, „mučao je u tjeskobi“, kako je o njemu jednoč rekao Azjamov i oživljavao je istom onda, kad su dolazila pisma od mame.

U tim dugačkim, ganutljivim pismima sve se jasnije pokazivala blizina njezinoga povratka; u tim je pismima ona saobćivala svoje odredbe glede najma stana, kupnje drva itd. I gle, naposljedku stigne nam pismo, kojim nam javlja, da su izpiti sretno položeni, da je dobila diplomu ranarnice i da se sprema na put.

To pismo uzvitlalo je čitavu buru u našem tihom kutiću.

Ujak Pavao baca se u more gospodarskih sitnica, traži stan sa četiri sobe i svakako na ulicu, sobu za primanje, najmljuje radnika i s njime zajedno pravi pregrade, izbe, škrinje, kupuje po obćem sporazumku tapete i sam njima obija sobe. I sve se to čini s nekakvom grozničavom žurbom, s nekom strastvenom željom raditi, samo da se radi nešto, samo da se misao odvrati od nečega kobnoga, na što se je neizbježivo vraćala.

Ali kako je to, da Petar Spiridonović ne može otići u ured, a da prije nije nas posjetio? Takov posjet uviek je posljedica nečega, što se nije moglo predvidjati: sad je stao

Digitized by Google

sat Petra Spiridonovića i on je došao, da pita, koliko je sati, sad ga je opet reumatizam spopao i on je došao k ujaku Pavlu, da se s njim posavjetuje, jer ga on u svakom pogledu smatra univerzalnim čovjekom.

— Hvala, hvala! — govori on, kad je ujak Pavao uzeo njegovu uru, sravnio ju s našom na zidu, pomakao kazalo i uru mu opet turio u špag. — Evo, sad se može i na službu. Kakva je to nepouzdana ura! Posljednji put u malo da nisam zakasnio u ured . . . Dvadeset godina dobro je išla ta ura, a sad se počela šaliti. No, do vidova! Ah da ne zaboravim: kad očekujete Vjeru Petrovnu?

— Ništa se ne može reći. Ona putuje!

— Putuje! — kliče uzhićeno Goloveškin, bacajući na pod spremljenu prstoviet burmuta. — Golubica naša. Sad će biti viesti iz prestolnice! Nije šala! bila je u prestolnici! Toliko i toliko vrsta! To je, može se na prosto reći, divno!

I starac, zadovoljan samim sobom i sa svima drugima, odlazi sa smiehom.

VI.

„Tiše, pitanje o životu svršeno je!“

Stajao sam na ulici, pod prozorima našega doma i razmišljavao, što bih poduzeo, što bih činio, na što potrošio obilje snage i mudrosti, a za mnom se začuju nečiji koraci; ja se obazrem i opazim ujaka Pavla. Lice mu je bilo upalo, turobno. Štiteći se od hladnoga jesenskoga vjetra, digao je ovratnik vatom postavljenoga kaputa i brzo je prošao mimo mene.

Pohrlih za njim, pitajući ga, kamo ide i zamolih ga, da me uzme sa sobom. On popostane, časak razmisli i reče:

Digitized by Google

— Ja idem k Sofiji Aleksejevnoj, ona je jako bolestna. Hoćeš li, možeš poći sa mnom!

U taj par zastidih se onoga čuvstva, što se porodilo u meni tamo, na obali mora, kad smo se nas troje onamo odšetali. Podjoh uz ujaka Pavla. Prošli smo čitav grad, i na periferiji, na obali rieke, ujak Pavao pokazao mi je staru drvenu kućicu.

— Ovdje ona živi, — rekao je on, popostavši i odahnuvši, zatim se okrene prema meni i ja ne ću nikada zaboraviti one muke, koja se odrazivala na njegovom licu, kad mi je kazao: — Ti znaš, ona je moja vjerenica!

— Vjerenica? — kliknuh, — ti ćeš ju oženiti?

Nije mi odmah odgovorio, skinuo je šešir, proveo je rukom po kosama i upravio zamišljeni pogled u kuću.

— Da, ženim se . . . kad se oporavi.

— A je li jako bolestna?

— Da, — uzdahne on, — hajdmo!

Udjosmo kroz vrata, prodjosmo dvorištem i uzpesmo se drvenim stubama. Na prozoru opazih staricu u tamnom rubcu; ta nam je starica otvorila.

— No, što radi Sofija Aleksejevna? — upita ju ujak Pavao.

— Što bi! — odvrati beznadnim tonom starica, — danas više nije ni ustala. Udjite.

Ujak Pavao ušao je u neveliku sobu i ustavio se otrag. Ravno prema njemu, na postelji, ležala je Sofija Aleksejevna. Nisam je odmah upoznao, — tako se je bila promienila. Strašno je bilo pogledati taj kostur čovječjega tiela, omotan suhom, žutom kožom, s oštrim nosom, zatvorenim očima, koje su duboko pale u očne šupljine, s valovima sputane crne kose, razbacane po jastuku.

Sofija Aleksejevna otvorila je oči, nasmiešila se i pružila ujaku Pavlu uvelu, bliedu ruku.

On je pograbio tu ruku i dugo ju cjelivao, zatim je sjeo

Digitized by Google

na stolac, što je bio do postelje. Ni rieči niesu progovorili; ujak Pavao sjedio je ledjima prema meni i, kako mi se činilo, od mene je navlaš krio lice.

— Nije nuždno, — čuo se slabi kao šapat glas Sofije Aleksejevne, — prestani, Pavle! Kakvo malodušje!

On je svedjer mučao. Meni se samo činilo, da su njegova ramena podrhtavala.

— Sjećaš li se, ti nisi nikada bio takov? Kakvih je kušnja bilo, i kako si ih ti podnosio! Ne poznajem te gotovo više!

— Ah! — oteo se potlačeni krič iz njegovih prsa.

— Pavle, Pavle! — kao da ga kori, govori i glavom uzmahuje Sofija Aleksejevna, — pojmi, da je ovdje već sve odživljeno, sve ... Znaš, ja ti zabranjujem dolaziti k meni sve dotle, dok sve ne bude svršeno ... čuješ li me? — zabranjujem!

— A zašto, zašto? — oteo se gluhi prosvjed iz njegovih prsa.

— Ah, sve je to uzalud! — prošapta ona. — Već sam ti rekla, da tako mora biti. Je li to Nikolaj? Kako je odrastao!

Pristupih k njoj i pružih joj ruku. I bilo mi je strašno od stiska te suhe, žarke, koštunjave ruke.

— Ti ćeš biti junak! Ne ćeš plakati nad onim, što se ne može izmieniti, zar ne? — prošaptala je ona.

Sad sam tek opazio lice ujaka Pavla, sve obliveno suzama. On se odvrnuo od mene i rekao je tiho, ali takovim glasom, koji ne trpi odpora:

— Nikolaj, posjedi na dvorištu. Ja ću odmah doći.

Izišao sam, i jedva sam bio sjeo na stubama pred ulazom, kadno se pojavi ujak Pavao. Lice mu je bilo mirno, ali mračno, samo su mišice lica podrhtavale lakim trzanjem.

Ujak je brzo pošao k vratima, a ja podjoh za njim. Oba-

Digitized by Google

zrevši se, opazih na prozoru lice starice; ona je žalostno gledala za nama i kimala glavom.

Sofija Aleksejevna umrla je još iste noći. Za tri dana svi smo išli za njezinim liesom, izpratili smo ju na daleko groblje našega gradića. Groblje je bilo na visokoj obali rieke i bilo bi slikovito, da nije mrzke pustoši, koja tako kvari mjesta našega vječnoga pokojišta. Sagnjili križevi, upali grobovi, polurazrušene sjenice gonjahu tjeskobu u ljudsko srdce toga sumornoga jesenskoga dana. Polunagim granama drveća šuštio je oštri vjetar; popadalo lišće, gonjeno vjetrom, skakutalo je po glinastim od kiše razrovanim puteljcima, te se hrpimice sliegalo izmedju grobova, s kojih je spuzla dugačka trava, posierila od jutarnjih mrazova.

Muče smo stajali kraj otvorenoga groba, a dva zdrava grobara, pljunuvši na dlanove, uhvatiše se već širokih lopata, kojih je željezo blistalo.

I gluho udarajući o poklopac liesa, komad po komad vlažne zemlje rušio se u grob.

— No, i gle, i gle! — nekako je strašljivo i nervozno ponavljao otac. — I gle, poginula je mlada sila! Čemu? Zašto?

— Ne „zašto“, — prihvati nujno Binder, — već po kakovom pravu? To je drugo pitanje i na to pitanje tražit će se odgovor u svoje vrieme.

Otac se je obazreo naokolo, mahnuo je rukom i natukao kapu na svoju priličnu oćelavjelu glavu.

Svi se povedoše za njim i podju polagano s groblja. Ujaka Pavla nije bilo. On nas je dostigao putem do grada. Njegovo je lice kao i tada, kad je posjetio Sofiju Aleksejevnu, bilo mračno i spokojno.

— Da, ona je bila djevojka značajna! — reče Binder. — Šteta, što je u nje bilo više duševnih, nego fizičkih sila!

Digitized by Google

— Nikakve fizičke sile ne bi pretrpjele ono, što je ona pretrpjela! — opazi Azjamov.

— I sve uzalud, posve uzalud! — tvrdio je otac. — Hm... „Služitelji svieta"! Molim vas liepo! Sviet je ostao i ostaje tako podal, kako je od vajkada!

— „Tiše, o životu je svršeno pitanje; ne treba više ni pjesama, ni suza!" — prodeklamova Binder.

— Odkud su te rieči? — zapita ga Azjamov. — Znaš, to je vrlo liepo!

— Iz Nikitina. Zar si zaboravio?

— Zaboravio sam, — priznade Azjamov, — sve sam, brate, pozaboravio!

Ujak Pavao došao je na kratko vrieme kući i zatim se sakrio i ciele ga večeri nije bilo, ni na čaj nije došao. Ne znam zašto, ali ja sam bio uvjeren, da je ujak Pavao morao otići u stan Sofije Aleksejevne; neki nagon mi je prišapćivao, da on sjedi u biednoj tiesnoj sobici, prebire njezina pisma, stvari i plače sam, na slobodi...

VII.

Žalost potamnjuje radost.

Mećava, ili kako su u našem gradiću govorili, „hivus", bjesnila je eto već drugi dan. Naš gradić bio je tako zasut sniegom, da je gotovo svaki promet bio prekinut i mi smo sjedili u svojim kućicama, kao da smo živi pokopani. Čim je nastupila večer, kad se je mračno, kao bezdani jaz, nebo, koje je sipalo mokri snieg, slievalo sa zemljom u jedan mračni kaos i u njemu se više nisu razabirale ni one nekolike svjetiljke, što su gorjele na glavnoj ulici, čuvstvo tjeskobe i nekakoga nemoćnoga očajanja, uvjeren sam, ovladavalo je ne

Digitized by Google

samo nama, već i svakim žiteljem. Kroz smrznute prozore jedva su jedvice titrale luči u kućama i tamo su, za kartaškim ili čajnim stolovima, urešenim neizbježivim bocama rakije, žitelji pokraćivali dosadne, bezkrajne večeri. I mi smo si ove večeri takodjer vrieme kratili za čajem, pogledavajući turobno jedan u drugoga, i ne nahodeći o čemu da razgovoramo.

Pak o čemu da i razgovaramo mi, koji smo već sve pretresli, o svemu se porazgovorili, te se u polak rieči shvaćali medjusobno, jer smo živjeli skupa kao jedan čovjek. Prisluškivao sam zavijanju bure u dimnjaku i mašta me nosila Bog bi ga znao kuda. Kadšto sam mislio: a što, ako mećava ne prestane? Naš gradić bit će zatrpavan i na posljedku ćemo biti sahranjeni pod snježnim gorama. Ovako ćemo se svi smrznuti. Neko vrieme kasnije naći će nas kakva ekspedicija, po nekakvim znacima obitališta, — makar po križu na tornju naše crkve, — dat će nas odkopavati i naći će, na veliko čudo, čitav grad, koji je na zemljovidu ruske carevine ubilježen, s nekoliko tisuća žiteljâ, smrznutih u svojim kućama, za hladnim samovarima i pustim bocama! Ta kakvih sve katastrofa nema na zemlji!

Ujak Pavao, kojemu sam priobćio svoje slutnje, samo se nasmiešio i nastavio je čitati svoje lekcije, guckajući čaj; otac je hodao simo-tamo po sobi, časom bi popostao i prisluškivao zavijanju vjetra. Vanja se u kutu bavio igračkama. Na hodniku se začuju koraci, vrata se otvoriše i udje Binder. Topeći se snieg pravio je tamne mrlje na njegovoj kurtki od devine dlake, a jelenska kapa iskrila se kapljicama vode.

— No, braco, kako si se ti proverao? — zadivio se otac. — Jesi li tonuo, a?

— Svega je bilo, — odvrati Binder hrapavim, nahladjenim glasom, — zaželiš li čaja, odplivat ćeš makar na ledenoj santi. Ima li ga dakle?

Digitized by Google

— Ima. Nalievam ti već, — odvrati ujak Pavao.

— Bies bi znao, kud je to nestalo moje domaćice! U jutro je otišla do kumčeta i nema joj traga! Da ju nije snieg zameo?

— A što su tvoje ruke tako biele, da ni samovara nisi znao postaviti? — zamjeti otac.

Ovdje je sgodno reći, da moj otac sâm nije nikada toga činio, te se u obće nije bavio gospodarstvom.

— Što još ne! Znao bih napokon, ali nisam htio. Samomu bilo mi je strašno tjeskobno! — odvrati Binder i pristranči se k čaju. — No, a kako poslovi?

S tim pitanjem obratio se na me, kako je svagda običavao. „Kako poslovi“ to je imalo da znači, kako napreduje moje zanimanje s naukom, i makar u tom pitanju nije bilo ništa, što bi me moglo neugodno dirnuti, ja opet nisam bio zadovoljan, kad me Binder ma što pitao, jer ga u obće nisam volio.

Medju nama je postojala, — Bog bi znao, kad je i odkud nastala, neprijazan, — neprijazan desetgodišnjega dječaka prema odraslomu čovjeku i obratno. Ništa mi se u Bindera nije svidjalo: ni njegova vanjština (osobito oči), njegova navika držanja i govorenja. Nikad mu nisam mogao ravno pogledati u oči, čudna stvar, ni on meni nije nikad ravno u oči gledao. Svoju neprijazan prema meni sakrivao je šalama, pitanjima: „kako poslovi?“ — govorio je o meni u množini: „mi danas nismo dobre volje“, „mi kao da se nismo dosta naspavali“ itd. Ja sam otvoreno pokazivao, da ga ne volim, umuknuo bih, kad je on dolazio, odlazio bih u drugu sobu ili na ulicu, nisam odgovarao na njegova pitanja.

Ujak Pavao morao je to zamjetiti i pitao me je, zašto ja ne volim Bindera, — a ja bih premučavao, jer što sam mogao i reći, no: „tako“ — a to ništa ne bi značilo.

Nisam odgovorio na Binderovo pitanje a on nije ni tre-

Digitized by Google

bao, da mu odgovorim. Odmah je počeo čavrljati, prelazeći s jedne stvari na drugu.

Najednoč je otac, koji je hodao po sobi, popostao i stao prisluškivati.

— Tiho! — vikne on, — tiho svi!

I mi svi stanemo prisluškivati. Kroz zavijanje vjetra začuh udaljene, slabe zvuke, što su nalikovali treščanju konjskih zvončića.

— Zvončići! — klikne otac, probliedi i približi se prozoru.

— Da, čini se! — potvrdi ujak Pavao.

Obadva su sad stajali i gledali se zamjenito. I kao da ih je jedna te ista misao zaokupila, — oba su pristupili do klinčanice, gdje su im visjele kratke šube i stanu ih oblačiti. Opazio sam kako otčeve ruke drhću i kako ne mogu naći rukave.

— Zvončići znače viesti, — primjeti Binder, — da li su dobre ili zle, to je pitanje.

I on je bio blied i raztresen, ali je brže od svih navukao svoju kurtku i prije stigao na vrata.

— Sjedite mirno, — rekao je ujak Pavao meni i bratu, — mi ćemo se odmah vrnuti!

Nisam shvaćao, što bi se to moglo dogoditi i u strahu sjednem bliže k Vanji, koji je prestao sigrati se, te je u mene gledao zastrašenim pogledom.

Ono, što nam se učinilo, da je glas zvončića, sad je jasnije dopiralo do nas, sad je opet sasvim zamiralo, zaglušivano zavijanjem mećave.

Ali ti zvuci postadoše jači te izrazitiji; sad već nije moglo biti dvojbe, da su to zvončići na saonicama. Doskora se njihovu treščanju pridružio i lavež pasa.

Vanja je htio zaplakati i on se krepče privinuo k meni.

— Ja se bojim, — šaptao je bratac.

— Čega se bojiš?

Digitized by Google

— Ne znam.

— Najednoč su sasvim pred našim prozorima zazveketali ti zvončići posljednji put i zamukli.

Začuju se glasovi, uzklici, na hodniku zalupiše vrata, zamniju koraci, vrata sobe otvore se i udje otac s ujakom Pavlom. Iza njih stajala je ženska, omotana u rubce i sniegom posuta.

Ja sam odmah upoznao tu ženu. Moje srdce snažnije je zakucalo, nešto me u nutri taknulo, baš kao da mi je nekakav nutarnji glas šaptnuo: „To je tvoja mama!"

— Mamo! — kriknuh, — mamo, jesi li ti to?

U tren oka bio sam na njezinim grudima. Motajući se po rubcima, u velikoj šubi, što je bila povrh kratke šube, tražio sam njezino lice, ruke, cjelivao sam ih, gladio, smijao se i plakao u isti par. I ona me isto tako milovala i krepko me stiskala u svojem naručauj.

Nadošao je trenutak prekinuća i mama je pohrlila k Vanji. Vanja je strašno zakričao i sakrio se za ledja ujaka Pavla.

— Vanja! Sinčiću! — zvala ga mama. — Bože moj, on me je zaboravio, ne poznaje me!

— Ne ću! Teta Pavle! Ne ću! — kričao je Vanja, kad bi ga ujak Pavao nježno turnuo prema mami.

— Što ste učinili od njega! — ogorčeno je kliknula mama, — gledajte, diete je odviklo od mene, ne poznaje me! Molim vas, Pavle Ivaniću, on je na vas posve navikao, zove vas „tetom", a mene ni ne poznaje! Eto što će reći četiri godine odsuća!

— Ništa, ne žalosti se, Vjero Petrovna, — progovori ujak Pavao, koji je i sam bio dosta sbunjen, — odvikao je malo, to je istina, ali to je samo u početku . . . No, — obrnu se sad ujak Pavao k Vanji, — zar me ti vučeš za haljinu? Idi k bratu. — A vas moramo čajem napojiti. Sav smo samovar izpili . . . A gdje je kočijaš?

Digitized by Google

— Evo me ovdje, — odgovorio je kočijaš iz kuta, — silno sam prozebao. Baš nam je Bog poslao vrieme!

— Doista, strašno je vrieme! Nije htio da me vozi. „Zamesti će nas“, — govorio je. Jedva sam ga nagovorila, — prihvati mama.

— Pa zar nije istina? oglasi se kočijaš — evo, treći dan već bjesni mećava! — Što je laglje od nesreće?... Ali gospa ne popušta! Odvažnosti takve kako bi trebalo gdjekojemu mužkarcu!

— Vanjo, ta pridji ti k meni, golube mili! Gospode, kako su oba narasli!

Uzeh Vanju za ruku i privedem ga. On je dugo izpod čela gledao na mamu, nu videći, da joj se ja laskam, odvažio se i on pridoći.

Mama ga je zagrlila. U očima joj zasjaju suze.

Skoro je i samovar bio gotov i mi iznova sjednemo za čaj. Razgovor se duljio do kasno u noć.

Mama je pripoviedala o svojem životu u Petrogradu, o tome, kako je morala trpjeti nuždu i dosadu, kako je morala mnogo raditi, zatim je pripoviedala o svojem putovanju natrag, koje nije prošlo bez neudobnosti, stradanja, pače i opasnosti, pripoviedala je, kako se morala zadržavati na stanicama, kojih je što dalje kući, bilo sve to manje, a napokon ih je sasvim nestalo, a u zadimljenim, čadjavim stražarnicama, gdje se od dima nije moglo sjediti i gdje je jedino živo biće bio stražar, kakav kukavni, boležljivi starac, koji je tražio milostinju od prolazećih putnika.

Dok je mama pripoviedala, ja nisam s nje maknuo pogleda. Vidio sam ono isto, dobro mi poznato lice, dobro, otvoreno lice s modrim očima, okruženo gustom, gladko pričešljanom kosom, ali kako je pobliedilo i omršavilo to drago lice, kakva se tuga odrazivala na tom licu! Očito je moja mila

Digitized by Google

i draga mama mnogo zla prepatila i težko je postigla ono, za čim je težila.

Htjedoh joj izjaviti svoju sućut, požaliti ju, no što sam ja mogao učiniti? Nisam bio rječit, već uzdržljiv, nešto plahi dječak, ja nisam nikad nikomu mogao kazati ono, što ćutim, a mami sam mogao samo pokazati, kako ju ljubim i žalim. Pristupih k njoj i zagrlih ju, nu tu se nisam više mogao uzdržati, već sam proplakao.

U jutro je došao Binder s Petrom Spiridonovićem, — starac, po običaju, da poravna svoj sat. Bio je preneražen i ganut, opazivši mamu, gdje vadi stvari iz putnih kovčega. Ustavio se na vratima, dugo je gledao na mamu, zatim je digao obadvie ruke u vis i uz klicanje bacio se k njoj.

— Matuško, Vjera Petrovna, jeste li vi to? Ručicu, ručicu vašu, majčice! Dopustite ruku poljubiti! — vikao je starac. — Gospodi, došla je naša Vjera Petrovna! Ura i slava vam! I vi, zlotvori, meni ništa niste kazali!

„Zlotvorâ", t. j. otca i ujaka Pavla nije bilo, zato se starac meni prstom zagrozio.

— Po ovolikoj mećavi, po ovolikoj mećavi dovezla se naša golubica! A kako ste, majčice, kako prispjeli to, a? Izpričajte, izpričajte po redu, rodjena!

Mama je morala ponoviti svoju pripoviest. Starac se divio, bio je uzbudjen nad neredima putem i, zaboravši na službu, prosjedio je kod nas više od jedne ure.

— I gledaj ti, i nut kako! — klicao starac obraćajući se uviek na me i prietio mi je prstom, sasma uprljanim od burmuta. — No, slušaj-der, što mama pripovieda, kako joj je bilo težko, koliko se zla napatila, a? Nije šala prevaliti takav daleki put i još k tomu po zimi! Od mene ne bi a ma ni koštice ostalo, a ona je, gle ti nje! Omršavila, omršavila je golubica, ali što je to! Bože, a kako je meni bilo dosadno, upravo dosadno bez vas! Zalazio

Digitized by Google

sam, zalazio i sve, znate, tobože radi ure, a za pravo sve sam propitkivao: hoćete li skoro, kada, niste li možda već na putu? I priznajem vam, majčice, meni se vrzlo po glavi, da sam star i boležljiv, i same takve stvari, pa da vas ne ću dočekati, nego umrieti, stropoštati se gdje pod plot.

Posljednje je rieči dodao starac samo radi lirike, kojoj je bio podvržen, a zatim je izvukao crveni rubac s modrim potezima i stao se glasno usekivati.

Čim je Goloveškin otišao, eto ti Bindera, on je meni kimnuo glavom, pozdravio je mamu, nehajno se razvaganio na stolcu i zapalio papirosku. Meni se učinilo, da se mama čuva toga čovjeka, a ne da bi ga baš prezirala.

Kad je Binder ušao, ona se posve uozbiljila.

— Nisam vam sinoć dospio čestitati na dolazku, — rekne Binder, — sad me na to sjetio Goloveškin, koga sam upravo sreo. Za cielo je dolazio da vam čestita.

— Ne znam na čemu je tuj čestitati! — odvrati mama.

— Ja bih vam čestitao na odvažnosti, na sili volje, koju ste posvjedočili i, priznajem, sve nas zadivili.

— I vas?

— Da, i mene.

I on se divio mami, a to je meni bilo najneugodnije.

— Vas kao da ništa ne može zadiviti! — opazi mama.

— Ne govorite!

Binder nenadano pogleda na me i pri tome tako, kao da mi predlaže, da se udaljim, nu ja sam bio oprezan, hvatao sam svaku njegovu rieč; nekakva boležljiva radoznalost prikovala me na moje mjesto i ja ni za što ne bih otišao. Ipak sam malko popustio i pričinio se, kao da čitam.

— Vi ste me podpunoma zadivili, — nastavi Binder, — u vas je porastao značaj.

— A toga niste prije opažali?

— Prije? Nisam. Pa i samo vam se lice promienilo. Vi

Digitized by Google

stojite prema meni tako, da je težko to razabrati, ali meni se učinilo, da se na vašem licu odrazilo nešto nova.

— Tako li! — nasmije se mama i obrne lice ravno k Binderu. — Što je to nova na meni?

— Standerte!

Binder je dulje gledao u nju (ćutio sam kako drhću moji prsti, koji su prevraćali stranice), zatim rekne:

— Naravno, nisam se prevario! Vaše lice postalo je duhovito, misaono!

— Hvala vam! Dakle je prije bilo bezsmisleno?

— Toga nipošto ne htjedoh reći, alí da je u izražaju vašega lica sad više misli, i puno više, — to je sigurno. Pogledajte samo redom na nas sve, pogledajte i vidjet ćete, kako su pod dojmom podivljaloga života, lišenoga svakih interesa uma, naše fizionomije počele propadati i otupljivati.

— Da, — nasmiešila se mama, — na primjer, lice moga muža, da je otupilo, propalo? Trice!

— Izuzmimo njega! Ja ne govorim o njemu. On je naprosto bolestan i čangrizav.

— Od čega boluje?

— Tko bi ga znao? Bolno čeznuće za zavičajem, bilo mu je dosadno bez vas. A, glavno, on strašno kisne.

Nadao sam se, da će mama biti smućena s takvoga odziva o otcu, — od zlobe nisam mogao ni gledati na Bindera, — ali mama nije ništa kazala. Jeli ona bila složna s Binderom?

— U kratko, mi svi ne vriedimo ništa, — ublažio je svoju osudu Binder, — vi, to je druga stvar, prava ste junakinja!

Mama se nasmijala. Kako je mogla uživati u razgovoru s tim čovjekom? Nisam mogao pojmiti, a nešto neprirodna, napeta, bolna sve je snažnije i snažnije raslo u meni.

*

Digitized by Google

VIII.

San i java.

Zatim je sve poteklo po staroj navici, ušlo u svoju kolotečinu, ako ne iztaknem te obstojnosti, da se je domala na vratima našega doma pojavio modri cimer s ovim nadpisom: „Primalja i ranarnica“. U našem stanu bila je jedna suvišna soba, koju su pretvorili u sobu „za primanje“. Amo su dolazili k mami po liečničke savjete, tu je bio njezin kabinet s policom za knjige, ormarićem za ljekarije, boce, staklenke i poveze . . . Sjećam se, k mami je dolazilo ljudi i ona je bila od jutra do večera zabavljena. Ali ona je našla pravi svoj poziv i samozatajno mu se posvetila, a bolestnici zavoliše svoju „doktoricu“.

Kad mama nije primala bolestnike, u njezin je kabinet dolazio Binder. Tužio se, da ima previše slobodnoga vremena i nudio je mami svoju pomoć. Ona ga silila da izpire bočice, da šije poveze, trga šarpiju; on je sve to rado činio, smijao se i ćeretao.

Tako su minule dvie godine. I što se više mama približavala Binderu, te rieč „prijateljstvo“ često upotrebljivala prema tomu čovjeku, — to je većma raslo moje unutarnje nezadovoljstvo radi njihovoga sbliženja. Kad je Binder s običajnom smjelošću ulazio u mamin kabinet, ja u njemu ne bih više ni trenutka ostao, — odlazio sam s tjeskobom u srdcu i s bolnim čuvstvom neprijateljstva prema tomu mrzkomu mi čovjeku. Sad se već mati starala, da me zadrži, no ja sam vazda našao izliku, da se udaljim. Binder je promienio svoje ponašanje prema meni, prestao me gledati s visine i nije više sa mnom govorio u množini; bilo je slučajeva, kad

Digitized by Google

me je on tražio, nu to je bilo još gore, to me je još jače utvrdilo u mojoj užasnoj sumnji.

— Meni se čini, da ti ne voliš Alekseja Fedorovića? Reci mi, molim te, zašto? — pitala me mama.

— Nipošto, tebi se to samo pričinilo, — odvratih joj ja, — ja nemam razloga ni da ga ljubim, ni ne ljubim.

— To je ono, ti ga ne ljubiš dakle?

— Čovjek ne može ljubiti sve ljude, kako na primjer ja ljubim tebe, otca i ujaka Pavla. Pa od toga Binderu ni toplo ni hladno.

— No ti mu jasno pokazuješ svoje neprijateljstvo.

Da se uklonim takovim prikorima, starao sam se, da se po mogućnosti što manje sastajem s Binderom. Strast za lov znatno mi je u tome pomagala. Čim sam na ulici opazio Bindera, kako se približuje našoj kući, laćao sam se puške preko dvorišta odlazio sam na „zavrtnicu" a odtuda u polje. Hodao bih desetak vrsta i sve bih mislio o jednom te istom: o prijateljstvu mame s mojim neprijateljem. Kad sam se ovako skitao poljem, češće sam mislio i na otca, — divio sam se njegovoj sljepoći, ljutio sam se na nj i sažalievao ga. Htjedoh mu se približiti, porazgovoriti se s njim, doznati, što on misli o tome, da li misli kako i ja, nu otac je postao posve nepristupan i razdražljiv tako, da s njim nisam mogao progovoriti baš ni dvie tri rieči. Tražio sam uzroke toj razdraženosti i učinilo mi se, da otac nije tako sliep, kako sam mislio, već da i on goji svoje sumnje. Kako da se iz toga izadje? Kako će se to svršiti?

Nastupila je jesen i s njom je počela i selitba ptica. Čitave dane i noći bavio sam se lovom, noćeći u šumarevoj stražarnici, na rubu ogromnoga blata, gdje je bilo obilno divljači.

Stari izsluženi vojnik Iljić živio je kao bezkućnik i uviek se radovao, kad sam mu došao u pohode. Skupa smo varili

Digitized by Google

jednostavnu večeru, krumpir s hljebom, skupa varili vodu za čaj, koga bih ja uzimao kod kuće i, kad bi se spremili na noćište, — ja na klupi, a on kraj peći, — dugo bismo razgovarali o lovu, vojničkom životu, o raznim slučajevima života, koje je doživljavao sam Iljić.

Jednoč, kasno pod večer, došao sam k Iljiću, pun lovine: u vrećici, koja mi je nadomještala lovnu torbu, ležalo je nekoliko divljih pataka i osam pari drugih divljih ptica. Starac je odmah zapalio vatru, spremio tiganjicu, ja sam očistio par pataka i za jednu uru mi smo se nasladjivali prekrasnom večerom. Povečeravši legli smo na počinak. Starac je kušao da još što pripovieda, ali je na najzanimivijem mjestu zadriemao i zahrkao. Dugo nisam mogao zaspati, — mastne patke ćutio sam u želudcu, nekoliko sam puta ustajao, pio sam čaj, pomišljao sam pače, da se obučem te izadjem na zrak, i najednoč, ne znam ni sam kako, zaspim.

Prisnilo mi se nešto takova, što sam rek bi prije već jednoč sanjao. U nekakvoj sam velikoj sobi, i u njoj je mati, mieša nešto u retorti. Ona se očito starala da od mene sakrije svoju radnju, upravo tako, kako da je to jednoč već bilo i prije, a ja sam se starao da pokažem, da ne želim znati, što ona čini, ali to sam činio samo radi nje, da uspavam njezinu sumnju, a za pravo, sve sam znao i moja je zadaća bila jedino to, da spriečim njezinu nakanu. I u isti mah morao sam obaviti mnogo, vrlo mnogo posala. A glavno je bilo, što sbog raznih obstojnosti nikako nisam mogao upozoriti otca, kojemu je prietila pogibao. Tražio sam pomoći u Ozerina (o svemu tomu kao da je već prije bilo govora), a on, na moje čudo i ogorčenje, držao se prema svemu skroz ravnodušno, baš kao da je ono, što se moralo sbiti, bilo posve u redu te se ništa nije moglo ni promieniti, ni odvratiti. I gle, mene spopade čuvstvo užasne, tjeskobne nemoći. U meni je utrnula vjera u ljude. Na jednom se nadjem na

Digitized by Google

nekakvom pustom mjestu i govorio sam žarko, s uvjerenjem samomu sebi, jer oko mene nije bilo ni žive duše. Govorio sam: ako ona zamišlja takov užasni čin, a on Pavao, znade za to i ravnodušno govori, da se to ne može zapriečiti, gdje je tada pravičnost? I zašto mi ljubimo ljude, kad svaki od njih, pače i najmiliji nam, može danas, ovaj čas učiniti zločinstvo? I kakva je to tajinstvena sila, koja ljude gura na zločinstvo?

To što sam govorio samomu sebi, a nitko me nije slušao, još je pojačavalo moju tjeskobu. Ona je rasla, rasla i završila se strašnim plačem, nekakvim grčevitim podrhtavanjem cieloga tiela.

Prenuh se od dojma toga plača, ali taj plač mi se samo snio, o tom sam se namah uvjerio, ćutio sam, da su moje oči suhe, opipao sam jastuk i nisam ćutio, da bi na njemu bilo vlažnih mrlja. Ali srdce mi je kucalo silno i zamiralo je.

Sjećam se, kako sam se stidio toga plača u snu. Moj odgoj nije bio takav, da bih mogao pokazivati vanrednu čuvstvenost te mnogo plakati. Pogledah na pećku. Iljić je čvrsto spavao i da se čuva od jutarnje studeni navukao je na glavu kraj kaftana.

Upravo je svanulo, i u stražarnici bilo je zaista svježe. A možda sam imao živčano drhtanje, ne znam, nego ja sam ćutio, kako mi zubi cvokoću. Naložih živu vatru na ognjištu pod tronožcem i pristavim čajnik s ostatkom vode.

I gledajući na vatru pod tronožcem, i grijući si ruke, uzeh se osjećivati potankostima moga sna. Ali tih potankosti, kao prizora i prilika, za pravo nije bilo. Bila je misao, neliepa, divlja misao, koju je sviest kušala obojadisati živim bojama sna, okružiti osobama, u kratko, podati joj realni oblik života. Odkuda se to porodila ta misao u meni? Ta od ničega nije mogla nastati! Što je izazvalo tu misao? Naravno, ona sumnja, koja me je mučila evo već nekoliko godina. Dakako, ja ne govorim sada onako, kako sam mislio

Digitized by Google

tada, kad sam bio 14 godišnjim dječakom, oblik nije bio isti, ali sućnost mojega razmišljanja bila je jedna te ista. I tada sam shvaćao, da to u bitnosti nije bio san, nije bio naravni, obični san, kakav bi imao biti u svakoga čovjeka, — već misao, duma, koja se utjelovila u takvu do nemogućnosti nakaznu formu.

Gledajući da svoje misli odagnam, uzeh razmišljati o lovu i po malo me to svega zaokupilo, da sam posvema zaboravio na svoj san.

U to vrieme preletavale su divlje guske. „Bilo bi liepo, da mi je ustrieliti divlju gusku, mišljah, puneći pušku obilnijim hitcem, — još nikad nisam ustrielio tako krupnu divljač". Znajući, da su guske vrlo oprezne i padaju nizko, metnuh u pušku poldrugi naboj baruta i čvrsto sam ju nabio, a zatim, nadajući se na sreću, izadjoh iz stražarnice u onaj tren, kad je Iljić, razbudjen od mojega bavljenja oko puške, sjeo na svom ležaju, zievao, krstio se i uzdisao.

Proniknu me hladna vlaga magle. Magla je nizko visjela nad riekom te kanoti zavjesom zastirala more.

„Nu drž' sad uho oštro, — pomislih, hodajući po blatu izmedju ogromnoga sivoga kamenja i mahovinom obraslih panjeva prema širokomu ušću rieke, sasvim obraslomu trskom, — u trski će svakako biti gusakâ!"

Stupao sam tiho, jedva sam dizao noge i svaki trenutak sam se ustavljao, zagledajući u daljinu i prisluškujući.

Na moru počela se magla već gomilati i dizati u vis; tu i tamo prosjevnu već svietla crta vode.

Na jednoč opazim tanki oris jarbola, zatim jadro, pa drugo i treće. Na čas sve se zastrlo maglom, nu kad se magla, kao ogromna zmija, zamotala u krug i digla u zrak, vidjeh jasno škunu, na kojoj su netom bili razapeli jara.

Bio sam na obali i stajao za kamenom. Izvrstno sam razabirao ljude, koji su se vrzli po palubi lađe te rukama

Digitized by Google

mahali prema rieci. U taj par plovila je iz rieke u svietli prostor mora ladjica, na kojoj su bile četiri ljudske prilike. Tri su prilike revno veslale prema škuni, koja se kao prikaza sad pojavljivala, sad opet izčezavala u magli; četvrta zamotana, koja je nalikovala ženi, sjedila je kod kormila.

U tren oka zaboravih na lov, divlje guske i na sve na svietu. U tim prilikama nisam upoznao poznate mi ljude, — u takvoj daljini bilo je težko upoznat ih, — ali sam se domišljao, tko su oni.

Sjetih se jedne neznatne obstojnosti, što se desila prije nego li sam se odpravio u lov, nu koja je sad postala važnom, — sjetih se malenoga viećanja izmedju otca, Ozerina, Azjamova i Bindera. Sva četvorica imala su tajinstveni vid, govorili su tiho, i kad sam ja ušao u sobu, umuknuli su kao na zapovjed. Ponavljam, tomu razgovoru nisam podavao nikakvoga značenja, nu sada se ta magla, što je bila u mojoj glavi, počela razpršivati kao i ona na moru, pa kad sam se, prelazeći brzo s jednoga kamena na drugi, približio napokon ladjici na daljinu od kakvih 150—100 koraka, razpršila se ta magla sasvime.

Lica mi nisu bila jasna, ali sam po prilikama, po kretnjama, prepoznao sve, koji su sjedili u čamcu i, sjećam se, vanredno me prenerazilo to, što ovdje nije bilo otca. Otca nije bilo, a mati je bila, — naslutih ju u onoj umotanoj ženi, što je sjedila kod kormila. Odmah do nje sjedio je Ozerin, zatim Azjamov; oba su ravno, ne odveć žurno, veslali i oni su samo tjerali čamac napried; Binder, koji je sjedio bliže k prednjemu dielu čamca, nije u očajnoj žurbi veslom ni zahvaćao, već je samo bio na smetnju. To je i sam ćutio, jer je bacio veslo, skočio kao majmun na prednji dio čamca i obrnuvši se prema škuni, mahao je rukama i nešto kričao.

Sa škune začuo se polagani, ravni štropot lanca. Dizali su sidro. Budući da nije bilo vjetra, bilo je lako onim, što su

Digitized by Google

sjedili u čamcu: škuna se gotovo nije ni micala i čamac ju je lako stizao. Nekakov čovjek s palube (bio sam uvjeren, da je to naš znanac Englez) kriknuo je prema čamcu nekakvu jednoslovčanu rieč. Binder ga obasuo nerazumljivim poklicima. Čamac se sasma približio škuni; s nje je mornar vješto bacio konop u čamac, Binder ga grčevito uhvatio i čamac se primakao spuštenim ljestvama.

Ne znam kako se to sbilo, što me je vodilo, nu ja sam digao pušku pravcem onih, što su sjedili u čamcu i čekao sam. Ruke su mi drhtale.

Što sam čekao? Da, to znadem i mogu reći. Čekao sam, što će učiniti mati. Ona je ustala, prošla čamcem izmedj Ozerina i Azjamova i približila se Binderu.

Ah, sve je bilo čin trenutka i bilo je dosta manje od trenutka, da spustim kokot puške, naperene u moju mater. Gledao sam, pohlepno gledao, što će ona činiti i pazio sam na svaku njezinu kretnju, i nju sam jedinu vidio u čamcu, a ostalih kao da ni bilo nije.

Ona je pružila Binderu ruku, on ju je shvatio, strastveno poljubio, a zatim je očajno i odlučno mahnuo rukama, okrenuo se te se kao mačka uzverao ljestvama na brod.

Čamac se odmah razdielio od škune. Mati je kao i prije sjedila kod kormila. Zatim nisam više ništa vidio. Netko, rek bi, da stoji kraj mene, bolno, strašno je vrisnuo, puška moja pala je na piesak a pao sam i ja, u grčevitom ridanju, licem ravno u piesak . . .

Strah, panički strah radi onoga, što sam pred jednu minutu gotov bio učiniti, obuzeo je i sledenio moju dušu. Misli su mi se u neredu križale glavom . . . „Sad je sve svršeno! Ja sam prokleo samoga sebe! Ja ne mogu nikomu doći na oči — i ne ću doći! Eto, namah s ovoga mjesta otići ću i hodat ću, dok se ne srušim od umornosti! Kući se ne smijem, ne mogu vratiti!“

Digitized by Google

Uzrujanost me minula. Digoh glavu od zemlje, ustah, sjedoh i pogledah na more. Magla je prošla, ali je jutro bilo sumorno, tmurno. Škuna je već bila daleko odplovila; tri njezina jadra činjahu se sad još kao krila galebova, a sam brod bila je mala točka.

S obale rieke, od trstika, koracajući široko, približavao mi se čovjek. Upoznah odmah Ozerina. Glavom mi sune misao da ustanem i bježim na drugu stranu, ali noge me nisu htjele slušati i ja se oćutih tako kukavnim i slabim, da nisam imao odvažnosti otići s toga mjesta.

Sav blatan, uznojen, zasopljen, k meni se približio Ozerin.

— Što je s tobom? — otresito, drhćućim glasom zapitao me on. — Jesi li ranjen?

— Nisam, — odvratih i odvrnuh se.

— Što je s tobom? Ustani!

Ustanem i sjednem odmah na obližnji kamen.

— No?

Ozerin je zabrinuto zagledavao u moje oči.

— Ništa . . . ništa . . . mrmljao sam.

— Kako ništa? Ja sam s čamca čuo tvoj krič . . . svi smo ga mi čuli. Mami se ne svidja, što ti hodaš u lov.

— Mami! — kliknuh ogorčeno. — A meni . . . a ja . . . zar . . .

U grlu me stezalo spazmatički, ali ja sam se strašno savladavao i zapitao:

— Zašto ste vi bili u čamcu? I mama takodjer . . .

— Izpratili smo Alešu . .

— A otac?

— On nije išao.

Stvar se očito jednostavno objašnjivala. To je bilo samo po činjenicama: i sabrali su se, da na daleki put izprate druga, i svi su pošli. Za pravo je i Ozerin znao, da tomu nije sasvim tako, i on je mislio, da i ja znadem, da nije tako.

Digitized by Google

— Ta što ti misliš? — zapita me on nenadano. — Nikolaj, budi iskren, kao svagda, reci čitavu istinu!

— Tako! — kliknuh nenadano, i sad se ne sjećam, kako se to neočekivano sbilo, da sam kriknuo. Ja ga mrzim, davno sam ga mrzio i da nije . . . da nije . . . ja bih ga ubio, da, ubio bih ga!

— Zašto, zašto, Nikolaj?

— Ti zar misliš, da ništa nisam opažao, shvaćao? — poviknuh i očutih kao da se nešto prekinulo u meni, postalo mi i bolno i kanoti slobodno, da sad sve, sve izpripovjedim, — da nisam primjećao, da je ona . . . bliže njemu, pozornija spram njega, nego prema otcu? Ta ti gle znadeš, da ona s otcem gotovo ni ne govori! Ti to znaš! Vidiš, kako ga ona gleda! A s onima je svagda i vesela i razgovorna, oni se blizko sprijateljiše! Njoj je dosadno, ja vidim, kako joj je dosadno, kad onoga nema . . . kako ona izčekuje . . .

— No, dobro, dosta je! — zakrči mi rieč Ozerin. Ti si rekao sve i ja razumijem. da te to muči. Ti si razvijen i sve shvaćaš, ali shvaćaš kao četrnaestgodišnji dječak. Ti sâm nisi gle još nikad ljubio i ne daj Bože, da uz ovakove obstojnosti u buduće ljubiš. A ljubav ne mari za ništa. I ti možeš doći u Binderov položaj. A tada, što bi činio? Toga ne možeš reći, ne mogu ni ja reći, nitko ne može reći — nikakav prorok ne može znati. Ali daj Bože, da ti ipak postupaš onako, kako su oni postupali. Binder je za uviek odputovao, — od njega ne će biti ni pisama, ničega, nikakove viesti, nitko od nas neće o njemu išta znati, to smo mi svi zaključili. On je umro, — razumiješ li? — umro za nas, za sve nas, on je mrtav! Da si ga ubio iz te puške (zadrhtah — meni se učinilo, da je Ozerin pogodio moje nakane, nu sad držim, da je to bila prosta slučajnost), ni ona ne bi bolje učinila. Ostavši na životu, on će ipak učiniti ono, što je nuždno, koristit će ljudem. Ali za nas njega nema i više ga

Digitized by Google

ne bude. Mama će ostati kakva je bila. U nje je strašna sila volje, pa ako se je onda odvažila, da se razstane od nas, vjeruj mi, da će ona znati, da u sebi sve ugasi, potlači. I ona će to učiniti radi tebe i brata. Vidiš dakle, da je sve svršeno! A vrieme će izgladiti i posljednje tragove uspomenâ. Bože moj, što li sve ne može čovjek zaboraviti!

U posljednjim riečima Ozerina zazvučala je takva žalostna nota, da se najednoč sjetim njegove ljubavi prema Sofiji Aleksejevnoj, te nesretne, bolne ljubavi, koja je tako okrutno prekinuta smrću ljubljenoga bića.

— Mani se, — Nikolaj, — nastavljaše Ozerin, uzevši me prijatno izpod ruke i odvodeći od mora, — ne mislimo, ne govorimo više o tome! I za Boga miloga, ne budi nikakve sumnje u majci. Požali ju barem sada, kad joj je tako težko. Ugledaj se u otca. To je bolan, izmučen čovjek, koji je izgubio vjeru u sve, pa ipak nalazi u sebi snage da muči i trpi. A ti? Pred tobom je sav život, tvoj život, tvoj vlastiti život, koji možeš udesiti, kako budeš sam htio. Samo jedno ne zaboravi nikada: ima stvari, s kojima se ne može čovjek boriti, kojim, kao hidrama, odrubiš li jednu glavu, ponaraste druga, — koje prolaze same po sebi, ako ih samo ne diramo, ne uznemirujemo. Prolaze i zaboravljaju se, i sve će proći, sve će se zaboraviti. Ne zaboravlja se samo dobrota ni blagost prema čovjeku!

IX.

Ujak Pavao odlazi.

No u meni je dugo još kipjelo i provaljivalo na javu sebično čuvstvo, dugo još nisam mogao gledati materi ravno u oči i naši odnosi ostadoše za uviek hladni. Važno je, da

Digitized by Google

sam i prema otcu bio takodjer hladan. Ja sam ga i žalio i bio sam uzbunjen s njegove slaboće, s pomanjkanja volje. Važnije pak jest to, da sam i prema Ozerinu postao hladniji. Sad to ne bijaše više onaj ujak Pavao, mili, čestiti, iskreni, — nije to više onaj čovjek, koji me je učio, da nikada ne lažem, da ne sagibam šije pred obstojnostima, da ne pazarim sa savješću, — nipošto, to je bio, kako mi se činilo, isto takav čovjek kako su i svi drugi, u kojega su, kao i kod ostalih, rieči u neskladu s činima. Ja se sjetih Sofije Aleksejevne i ja sam mu u grieh upisivao njezinu ljubav prema njoj. U toj aureoli muževnosti, prezira lične sreće, u kakvoj mi se prikazivao ujak Pavao, ja nisam poznao sadašnjega Ozerina, u koga su bile obće ljudske slaboće, koji je pače i lagao, — da, lagao, jer ono, što se sbilo onoga jesenskoga jutra na morskoj obali, bijaše još sramotnija laž zato, što je to bila obća laž. Samo jedan čovjek nije lagao, a taj je čovjek bio moj davni protivnik — Binder. Mislio sam, da taj čovjek treba samo otići i ja ću ga radostno zaboraviti, ali se sbilo protivno: nije bilo dana, da se ga ne bih sjetio. U jutro na lovu, večerom na čamcu, u kojem sam plovio daleko u more, Binder je nenadano uzkrsnjivao u mojoj pameti, kao da je živ, sa svojom bradom u „klin“, sa sjajnim crnim očima, s podrugljivim smieškom i oštrom zvučnom pjesmom.

Pod razkriljenim jadrima, ploveć valovima, sad ih razrezujući svojim oštrim nosom, sad nalietajući na siedo grebenje, moja ladjica hrli u modrikastu daljinu, a ja, klonuvši na kormilo, uhvativši ga objema rukama a na ruku položivši glavu, maštam o dalekim, tudjim zemljama. Ne bi li onamo upravio svoju ladjicu, da tamo poživem, upoznam kako je tamo? Vele, da su tamo drugi ljudi, druge navike, drugi život, — tamo ću možda i ja naći ono, što mi ovdje manjka?

A ja tako čeznem za živim, burnim radom, tako mi se

Digitized by Google

hoće nastojati oko kakvoga velikoga, zamašnoga djela. A gdje li je to djelo? Gdje je u našem ubogom, nujnom životu mrtvoga gradića ona istina, koju ja tražim, kojoj se ne bih žalio sav savcat i za uviek žrtvovati? . . .

Zadao sam to pitanje Ozerinu, kad sam s njim šetao šumom, baš u oči njegovoga odlazka na učiteljsko mjesto. On je stao, pronicavo gledao u mene i nastavivši hodati, odgovorio mi:

— U tvojoj dobi to je naravno. I ja sam takodjer tražio ma kakvo veliko djelo, nu . . .

— Niste ga našli?

— Ne kažem. Nego gle što ću ti reći: velika djela počinjaju ili vrlo veliki ljudi, ili većina, ogromna većina tako zvanih srednjih ljudi, kakvi smo eto mi. U potonjem slučaju najčešće se obistinjuju velika djela. Zatim je potrebno i područje, na kojem će ti ljudi djelovati, potrebno je, da se njihovo djelovanje prihvati. Na kamenu raž ne raste . . .

— Što dakle? To će reći . . . zakrčih mu rieč.

— To će reći, da najprije valja obraditi tlo.

To je ogromni posao. I toga posla ima dosta za nekoliko naraštajâ.

— I ti si zar svagda tako mislio?

On je zamišljeno mahnuo glavom.

— Nisam. U tome je i sila, što nisam mislio.

To uvjerenje porodilo se u meni ovdje. Ja sam odlučio raditi po tiho i po malo.

— Čemu pak toliki posao? Ta ti i onako ne ćeš ugledati koristi od tvoga posla.

— Za što da ne ugledam? Bar nešto ću vidjeti. Za me je i to dosta.

— A zar ne bi bilo bolje odputovati u tudjinu, kako je na primjer Binder učinio?

Digitized by Google

— Binder nema otačbine, — odvrati tiho Ozerin i na dugo zamukne.

Izadjosmo na čisto polje. Ravno izpred nas pružila se gradska zdanja u nejasnim orisima a do njih visoke sgrade pilane, na desno splinjujući se ljubičastom crtom s obzorjem sjedalo je more, kao raztaljeno nado. Sunce je zapadalo, laki oblačci, što su nepomično stojali na nebu, bili su bojadisani ružičnom bojom. Šuma, što je iza nas ostala, potamnila je i rek bi namrgodila se. Stupali smo gotovo jednu uru, Ozerin napried, ja malo podalje za njim. Sunce je zapalo i nastao laki sjeverni sumrak. Cesta, bieleći se od prašine, polja uz cestu, močvare, trstika na njima i grmovi, sve je bilo zavijeno maglom, kanoti najfinijom tkaninom.

U toj magli vidio sam priliku ujaka, koji je koracao napried i meni se činilo, da njegova prilika raste, biva veća i sve se udaljuje, udaljuje se od mene moj učitelj, koji mi je sad opet nenadano postao osobito drag, moj najbolji prijatelj i saveznik po duhu, udaljuje se Bog bi znao kamo, u kakvu nepoznatu, strašnu maglu . . .

On je otišao rano u jutro. Kao da se je uklanjao svakoj pratnji, zato nikomu, osim nas, nije saobćivao o svojem odlazku, kanda se je bojao, da se ljudi, koji su ga poznavali i ljubili, — a takovih je bilo mnogo u gradu, — ne saberu oko njegovih kola pa bi mu težko bilo razstajati se od njih. Ipak su doznali za njegov odlazak i došli. U njegovu sobu jedva su mogli stati svi oni, koji su se željeli oprostiti s njim i svaki je gledao, da pristupi k njemu te mu stisne ruku.

Kočijaš je odnio u kola njegov mali kovčeg. Ujak Pavao izljubio se s otcem, materom, sa svima, što su tuj bili, poljubio je brata Vasju, koji je gorko i glasno plakao, a stisnuvši krepko moju ruku, rekao je:

— Što da ti zaželim na razstanku, Nikolaj? U tebi je mnogo sila, staraj se, da ih u ludo ne potratiš. Bit ćeš i

Digitized by Google

uznesen i razočaran i duhom ćeš klonuti, ali prave sile od toga bivaju samo čvršće. Ovdje sam se malko razkvasao, — no sad ću se možda opet osoviti! Vjeruješ li, da ću se osoviti?

— Vjerujem! — kliknuh uzrujano, ali uvjereno.

— I hvala ti!

On je skočio u kola, kočijaš je potegao za uzde, par nizkih poštarskih konja složno je poteglo i domala nestalo je u prašini i kolâ i ujaka Pavla, koji se neprestance obraćao i domahivao kapom.

Istoga dana, lutajući bez cilja po okolišu, zalutao sam na groblje, i ne znam kako, našao sam se na grobu Sofije Aleksejevne. Za bielim križem s kratkim crnim nadpisom porasla je mlada breza, hvat visoka. Njezino okruglo, jarko zeleno lišće veselo je treperilo na suncu; ta breza kao da je utjelovljivala u sebi mladost, koja se vječito smije i raduje životu. Druga mladost, ali žalostna, zamišljena, koja se mučila rješavajući pitanja života, i sama izmučena ljudima i obstojnostima, bila je sahranjena pod tom brezom. U sudbi Sofije Aleksejevne bilo je nešto čudna i strašna. Stojeći nad njezinim grobom, obraslim krasnim poljskim cvićem, žalio sam, što je ta djevojka u mojem životu prošla kao nekakav slučajni, nezamiećeni pojav, što sam tako malo pazio na nju, da o njoj ništa nisam doznao, ništa o njoj zapamtio nego to, da je uviek bila turobna, da je kašljala te svojim mršavim, bliedim rukama držala krajeve rubca. Ima ljudi, tudjih nam, možda za nas ni malo nezanimivih, pa opet se nad njihovim udesom zamišljavamo i dugo mislimo. Ovakovo je biće bila za me i Sofija Aleksejevna; ta ja je nisam pravo ni poznavao, a i tako sam sveudilj sjedio nad njezinim grobom i mislio sam na tu djevojku i dugo mislio. Nastajao je suton, stabalje je lako šumilo svojim krošnjama, bieli križevi kao da su nešto šaputali, — tu je sva sila prostih bielih

Digitized by Google

križeva, — tu i tamo ti su križevi nepomično stajali uz zelen grmova, čuvajući muče pod sobom utrnule živote onih, koji su pod njima ležali. U svakom takovom životu bilo je strasti, nadâ, radosti, stradanja, tajna, — i sve je zamuklo na viek kao i ti križevi.

I težka i strašna bila je za me misao, da će nadoći čas, kad će i momu životu biti kraj, proći će isto tako nekoristno i bez traga kao i život tih ljudi.

„Ali za me je još rano! — mislio sam, da sama sebe utješim, obilazeći grobljem i približujući se izlazu. — Ja sam mlad i zdrav, dospjet ću da učinim ono, što je nuždno!“

X.

Obračun moga života.

I ja sam napokon u sebi našao, što mi je trebalo, došavši do zaključka, da je neobhodno nuždno te izučim mehaniku. Naravno, da je to bilo samo jedno od sredstava i to najvažnijih, da dodjem do cilja. Imao sam kojekakve knjige o toj struci, ali to nije bilo dovoljno. Uzeh propitkivati i po svem gradu tražiti i na posljedku sam našao u nekoga činovnika, koji je negda slušao u tehnoložkom institutu, nekakvu staru njemačku knjigu. Taj mi je činovnik kazao, da najboljih radnja o mehanici mogu naći na njemačkom jeziku. To me je potaklo na misao, da makar samo teoretično, naučim njemački i francuzki jezik. Latih se usrdno posla i za godinu dana savladao sam obadva jezika na toliko, da sam slobodno mogao knjige čitati. Na žalost nigdje nisam mogao dobiti knjiga, jer u čitavom gradu nije bilo ni jedne mehaničke radionice, osim bravarnice, koju je držao samouk žid.

Digitized by Google

Ružni gradić stavljao mi je na svakom koraku zapreka do moga cilja i napokon sam naumio, da ga ostavim.

Kad sam otcu najavio želju, da želim poći u Švedsku, on mi nije ništa kazao, ali sam zamjetio, da mu se moja misao nije svidjela.

Mati je naprotiv, — kako sam se u ostalom i nadao, — bila zadovoljna s mojim naumom.

— Svi se razilaze, — rekao je otac jednoč za čajem. — Vanja će poodrasti te takodjer naumiti kud god otići.

— Pak što će, i pravo je, — odvrati mati, — oba ovdje ne mogu ništa.

— Dakako! Još ćeš se i ti kamo pokupiti!

— Ja ne ću nikamo otići. Ja sam našla svoje djelo, — odvrati mati. — A kad bih i htjela, mene odavle ne bi pustili. Sama sam za čitav grad.

— Ja ne pojmih tih težnja! — klikne otac. — Nekud teže, odlaze . . . Zašto? Kao da tamo nije isto ovako. Svuda se ljudi pate radi komadića hljeba, svuda je ružno i dosadno. Ja sudim, da je tamo još i gore. Tamo ljude razdražuju.

— Kako razdražuju? Tko?

— Ta ti isti buržui, vlastnici i oni, koji ne siju, ne žanju, a siti su!

— Veliš, da razdražuju? A koga?

— Čovjeka radnika. On s gladi pogiba, u podrumima i na čardacima gnije, a ta se gospoda razkošno obuku te se iz svojih palača izvažaju na konjima čiste pasmine s lakajima i vozikaju po gradu. Ja sudim, da je ovdje kod nas puno bolje: od gladi ne umiremo, ali se ni ne ugojavamo od dobra. Ovdje su kod nas svi jednaki, svi jednako, nevaljano doduše, živu. Ovaj ili onaj pomorac — bogataš, ima tisuće, bolje se oblači i naduva i na vrstu daleko vidi mu se nadutost. Vidiš, da je to ohol čovjek i miriš se s njegovim tisućama, — bies s njim! Čini ti se smiešan!

*

Digitized by Google

Došao je i dan moga odlazka. Kao i Binder i ja sam morao odploviti na trgovačkoj ladji. Prtljaga mi je bila skromna: nekoliko pari rubenine, dva kaputa, knjige, sve je to stalo u jedan mali, trošni kovčežić. Ladja je imala odploviti noću i ja sam odvratio otca i mater, da me izprate, upozorivši ih, da je noću neudobno putovati po rieci. Pratio me je Azjamov, koji je morao čamac doveslati natrag. Oba smo sjeli na vesla i čamac je brzo zaplovio od obale, s koje su nam tri mračne prilike, otac, mati i Vanja dugo mahali rubcima. Bilo mi je težko razstajati se od njih i tekar sam tada, kad se obala sve više i više udaljivala od mene, poimao, da nije lako ostavljati svoje bližnje, da nije lako izlietati iz gniezda. Ali ja sam se sokolio. Bilo mi je šestnaest godina i ja bih se prestao smatrati čovjekom, kad bih se pokazao slabićem, što nisam do sele bio.

Azjamov je mučao. Možda se je sjećao, kako je na ovoj istoj ladjici pred dvie godine pratio Bindera, koga je, koliko sam mogao opaziti, vrlo ljubio; možda je mislio što i moj otac, da se eto svi razstajemo te će od cieloga družtva ostati tek dva tri čovjeka. Azjamova sam volio po uspomenama iz djetinjstva, makar se nisam s njim nikad osobito sprijateljivao, a sada mi je bilo žao i od njega se razstati.

— Hoćeš li mi pisati? — zapitah ga.

— Naravno, pisat ću! — odvratio mi je on.

— Piši mi o svemu, molim te, o svemu!

Htjedoh ga moliti, da počešće polazi naš dom i da se sbliži s otcem, kako bi ga odvraćao od mračnih misli, ali sve mi se to učinilo suvišnim i ja sam premučao.

Kad smo doplovili do broda, Azjamov se uzpravio na čamcu, krepko me zagrlio i mi se poljubismo. Zatim sam s palube na ladji vidio, kako je čamac krenuo natrag, kako je u njemu sagnuta, krupna mračna prilika jednolično uda-

Digitized by Google

rala veslom po vodi: — jedan — dva, jedan — dva, čamac i prilika izčeznuše u bjelkastoj magli noći.

Po isto takovoj magli, široj, gušćoj, koja je mirisala po morskom bilju, zaplovila je i naša ladja. Nisu mi naša, ruska lica, nije mi naš govor napominjao, da sam sad odrezani komad, i bilo dobro ili zlo, da moram započeti novi život.

Nemam mnogo toga još da izkažem. I ne mislim govoriti o tome, kako se ćutio, što li je osjećao „odrezani komad", kako se i kakav novi život počinjao u tudjini, — sve ću to ja kojom drugom sgodom potanko izpričati, ali želim kazati, kako se taj „odrezani komad" ćuti sada, pred koncem, koji je neizbježiv za nas sve, sjedeći u mirnom pristaništu i okružen porodicom, koja raste.

Ćutim se osamljenim, ne svagda, ali često i svake godine sve češće i češće. Da, ja se ćutim osamljenim! Čestica mojega „ja" utjelovljena u mojoj djeci, nije čitavi „ja". U koječem sam popustio radi suvremenih uvjerenjâ mladeži, makar i mnogo toga, radi čega sam popustio, ni ne shvaćam posvema, a mnogo toga nipošto ne odobravam. Ali meni nije ni na kraj pameti, da ma koga okrivljujem! Ja mislim, da je to ono isto, uviek staro i uviek mlado pitanje o „otcima i djeci". Neka to pitanje rješava onaj, tko je od mene jači, a meni se čini, da toga pitanja ni rješavati ne treba, — doći će vrieme, i to će se pitanje samo riešiti.

Nama ostaje jedno — obazirati se na prošlost, našu liepu, svietlu prošlost.

I ja se često obazirem natrag, na prevaljeno poprište svoga života, puno neizpunjenih nada, puno iskanja prave istine, a da ju nisam našao, ja zagledavam u maglenu daljinu moje prošlosti i vidim tamo slike blizkih, dragih mi ljudi.

Jasnije, izrazitije od svih ustaje preda mnom prilika moga učitelja, koji je udario čvrsti temelj mojemu moralnomu

Digitized by Google

uzgoju i meni se čini, da on, kao živ, stoji preda mnom, meni se čini, da ja još slušam zvuke njegovih rieči . . .

U trenutke, kad se podajem samotnomu snatrenju, ja se spominjem i onoga, Bogom uvriedjena kraja, gdje mi je protekla mladost; preda mnom se diže turobni, ružni gradić s njegovim, ubogim drvenim kućicama, s bielom crkvom i pilanama što se dižu naokolo; ukazuje mi se rieka i gusta crna šuma, prostrana polja i bezkrajno, bučno more, po kojem razapetih jedara plovi ladja, koja nosi u tudjinu šestnaestgodišnjega mladića punoga silâ i želje za borbom. Vidim i drugoga borca, vještoga te izkusnoga viteza časti bez prikora, koji je za sve bližnje umro a živi za sve tudje mu ljude; vidim i njegovoga dobroćudnoga druga, koji je za uviek zasjeo u tom sumornom gradiću, ostarjevši, ali sačuvavši svedjer onaj plemeniti odaziv za biedu i nevolju bližnjega.

Preda mnom ustaje i turobno groblje s razrovanim grobovima, groblje, što se sklonilo na kraju grada i u njemu vidim grobove otca i matere i još jedan grob, grob one bliede mučenice, koje mi je udes sada tako jasan i pojmljiv . . .

Za dugačkih zimnih večeri, kad sjedim u zabitnom kutu svoje sobe te gledam na ugljevlje, što tinja u peći, kako često ustaju preda mnom te slike prošlosti! I kada mi se u dubokoj tišini, što me sa svih strana okružuje, pričinja tihi šum koraka, ja često osjećam poput vjetrića nježni dodir i kao da slušam nečiji jedva čujni šapat. Naprežem sluh, ja sam — podpuna pozornost, staram se nešto čuti, nešto pojmiti, i meni se čini, da napokon čujem i shvaćam.

Da, ja shvaćam.

Oni šapću:

— Doba je, doba . . . k nama! . . .

I to je istina.

Digitized by Google

A. P. ČEHOV.

TRI GODINE.

PRIPOVIEST.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Bilo je još tamno, no tu i tamo zasjaše već u kućama luči, a na kraju ulice iza vojarna dizao se bliedi mjesec. Laptev je sjedio na klupi do vrata i čekao, kad će se svršiti večernja služba u crkvi Petra i Pavla. On se nadao, da će Julija Sergejevna, na povratku od službe, prolaziti mimo pa će se tad razgovarati i možda cielu večer sprovesti s njom.

Sjedio je ovako već uru i pol, a u mašti mu se prikazivao njegov moskovski stan, moskovski prijatelji, sluga Petar, pisaći stol; ne misleći ni o čemu on je promatrao mračno, nepomično stabalje i njemu se činilo čudno, što ne boravi sada na ljetovniku u Sokolnicima, već u pokrajinskom gradu, u kući, mimo koju svakoga jutra i večeri gone veliko stado i pri tome dižu strašne oblake prašine i sviraju u rog. Sjećao se dugačkih moskovskih razgovora, u kojima je i sam još nedavno sudjelovao, razgovorâ, kako se bez ljubavi može živjeti, kako strastvena ljubav nije ništa drugo već duševna bolest, kako na posljedku ljubavi ni nema, već postoji samo fizičko privlačenje rodova, i mislio je turobno, da ne bi znao dati odgovora, kad bi ga sad zapitali, što je ljubav.

Večernja je služba minula, pojavio se puk. Laptev je napeto zagledavao u tamne prilike. Provezao se već arhijerej u kočiji, prestali su i zvoniti, a na tornju se utrnjivahu jedna za

Digitized by Google

drugom crvene i zelene luči, to je bila razsvjeta u oči crkvenoga blagdana, a narod je sve prolazio, ne žureći se, u razgovoru, ustavljajući se pod prozorima. No gle, napokon je Laptev začuo poznati glas, srce mu je silno zakucalo i on je stao očajavati radi toga, što Julija Sergejevna nije bila sama, već s nekakvim dvjema gospodjama.

„To je užasno, užasno! — šaptao je on od ljubomornosti. — To je užasno!“

Na uglu, kod zakreta u uličicu, Julija je stala, da se oprosti s gospodjama i u taj je čas pogledala na Lapteva.

— Ja sam pošao k vama — rekne on. — Idem se razgovoriti s vašim otcem. Je li on doma?

— Valjda je — odgovori Julija Sergejevna. — U klub mu je još rano.

Uličica je bila sva u vrtovima a uz obore rasle su lipe, koje su sada na mjesečini bacale široku sjenu, tako da su obori i vrata s jedne strane sasvim tonuli u tmini; od onud je dopirao šapat ženskih glasova, uzprezani smieh a netko je tiho udarao na balalajku. Mirisale su lipe i sieno. Šapat nevidljivih i taj miris razdraživahu Lapteva. On je na jednoč strastveno zaželio da obujmi svoju suputnicu, da joj cjelovima obaspe lice, ruke, ramena, da proplače, klekne pred njom te joj izpriča, kako ju je dugo čekao. Od Julije dopire laki miris tamjana, i to mu napomenu doba, kad je i on vjerovao u Boga i polazio službu božju i kad je puno snatrio o čistoj, pjesničkoj ljubavi. I zato, što ga ova djevojka nije ljubila, njemu se činilo, da je za njega izgubljena mogućnost one sreće, o kojoj je snatrio.

— Jutros sam bila kod nje — rekne Julija Sergejevna — i meni se učinilo, da u ovo tjedan dana nije toliko omršavila, koliko probliedila.

— Da, da — pristade Laptev. — Bolest se nije povratila, no ja od dana do dana opažam, da ona biva sve sla-

Digitized by Google

bijom i slabijom te mi na očigled propada. Ne pojmim, što je to s njom.

— Gospodi, a kakva je bila zdrava, rumena, puna! — progovori Julija Sergejevna poslije kratke šutnje. Svi su ju ovdje nazivali Moskovljankom. Kako se znala smijati! Na blagdane se obukla kao seljanka i to joj je vanredno pristajalo.

Liečnik, doktor Sergej Borisović, bio je kod kuće; pun, sit, crven, u dugačkom kaputu, što mu je sezao niže koljena i kanoti kratkonog, hodao je s kraja na kraj svoga kabineta, sunuvši ruke u džepove i pjevuckajući u pol glasa: „Ru-ru-ru-ru". Siedi njegovi zalizci bili su u neredu, glava nepričešljana, baš kao da je ustao iz postelje. I njegov kabinet s jastucima na divanima, s hrpama starih papira po kutovima i s velikim blatnim kudronjom pod stolom činio je isto tako neuredni, kuštravi dojam, kao i on sam.

— Monsieur Laptev želi biti s tobom — rekla mu je kći, kad je unišla u kabinet.

— Ru-ru-ru-ru — zapjeva doktor glasnije i okrenuvši se prema gostinjoj, pružio je u sumraku ruku Laptevu i zapitao ga: „Što mi liepoga donosite?"

Laptev, ne sjedajući i držeći šešir u ruci, stao se izvinjavati, što je uznemirio; pitao je, što da se čini, da mu sestra uzmogne noću spavati i zašto ona tako naglo mršavi, i sbunio se, pomislivši, da je, ako se ne vara, još jutros stavljao na liečnika ta ista pitanja.

— Recite, molim vas — pitao je Laptev — ne bi li dozvali iz Moskve kojega strukovnjaka o nutarnjim bolestima? Što mislite?

Liečnik uzdahne, slegne ramenima i objema rukama učini neizvjestnu kretnju.

— Ako želite, možete naručiti liečnika ne samo iz Moskve, već pače iz Pariza i Berlina.

Digitized by Google

Očito je bio doktor uvriedjen. To je bio vanredno uvredljiv i sumnjičav liečnik, kojemu se svagda činilo, da mu ne vjeruju, da ga ne priznavaju i dovoljno ne ciene, da ga občinstvo izrabljuje, a drugovi mu zavidjaju. On se svedjer podsmievao samomu sebi i govorio je, da su ovakove bene, kakav je on, samo za to stvorene, da občinstvo na njima jaše.

Julija Sergejevna zapalila je svjetiljku. U crkvi se umorila, to se vidjelo po njezinom bliedom, izmučenom licu, po sumornom hodu. Htjela se odmoriti. Sjela je na divan, položila ruke na koljena i zamislila se. Laptev je gledao u nju i zavidjao onima, koji se umiju svidjati, oštroumni su, dosjetljivi, znadu pjevati i krasno pripoviedati. On je znao, da nije liep, i sad mu se činilo, da pače na svojem tielu osjeća tu neljepotu. Bio je nevisoka stasa, uzkih ramena, s rumenilom na licima, i vlasi su mu silno proriedile tako, da ga je zeblo za glavu. U njegovom izražaju nije bilo one otmene jednostavnosti, koja i surova, neliepa lica čini simpatičnima, na svjetlopisima uviek su oči njegove izražavale udivljenje, u družtvu žena bio je nespretan, slabo je razgovarao, odveć maniran. I sada malo da se nije prezirao radi svoje nemoći i bio je gotov da samomu sebi zlorado spočitne, kako unatoč svojim, za pravo ogromnim sredstvima, ne može da si kupi krasote, gibkosti i talenta, makar i patvorenih. Da Juliji Sergejevnoj ne bude u njegovom prisuću dosadno, trebalo je govoriti. Ali o čemu? Zar opet o bolesti?

— Zar se povratak bolesti nikako ne može zapriečiti? — zapitao je Laptev. — Zar je liečničtvo tako nemoćno?

I on stane govoriti o liečničtvu, što o njemu obično govore, to jest, da ono lieči samo simptome i da ne gledeć na svoje uspjehe, do sele nije još snizilo postotak smrtnosti.

— Pa i uspjesi liečničtva odrazuju se poglavito u njegovom postepenom samouništavanju — nastavio Laptev, obrnuvši se k Juliji Sergejevnoj. — Ono će malo po malo samo

Digitized by Google

sebe izjesti. Prije su se liečili biljkama, zatim je lučba malo po malo izrinula iz ljekarna sve te biljke, a sada nas lieče alkoholoidima; prijašnji obseg ljekarnâ podržava se umjetno i možemo čekati, da na posljedku od njih ne će ništa ostati. Lječničtvo izrinjava higijena. — „To zaista nije zanimivo za djevojku“ — pomisli zlovoljno Laptev i nastavi: — Higijenu silno hvale i govore već, da se mjestimice snizuje postotak smrtnosti higijenskim mjerama, kao što su pučke kuhinje, kuće za noćenje biednika. Moram vam reći, da mene lično to pitanje ne zanima. Meni savjetuju, da ustrojim u Moskvi kuću za noćenje biedníkâ, i mi smo pače već dali načiniti proračun. Obistini li se naša osnova, to će radnik, koji dodje u večer, da u tom domu prenoći, za šest kopejka dobiti zdjelicu toploga ščija s kruhom, toplu, suhu postelju s pokrivačem i mjesto, gdje će si osušiti odjeću i obuću.

Julija Sergejevna obično je u njegovom prisuću mučala, i on je čudnovato, možda nagonom zaljubljenoga, pogadjao njezine misli i nakane. I sad se domišljao, da će Julija Sergejevna, pošto se iza večernje službe vratila, a da se nije pošla preobući i piti čaj, po svoj prilici još večeras otići kud god u goste. Njega je zaokupilo isto takvo očajanje, kano i onomad, kad ju je opazio u družtvu gospodja.

— No ja se ne žurim s domom za noćenje biednikâ, nastavi Laptev razdraženo, okrenuvši se već k liečniku, koji je gledao na njega nekako mračno i s neshvaćanjem, kao da ne može pojmiti, što je trebalo zapodievati razgovor o liečničtvu i higijeni. — Po svoj prilici da još dugo neću upotrebiti naše osnove. Bojim se, da naš dom za noćenje ne dospije u ruke licumjeraca i čovjekoljuba po zanatu . . . Tako bi moglo nastati, da to ne bude kuća za noćenje biednika, već za disciplinovani bataljun. Bolje će biti, da još pričekamo.

Julija Sergejevna ustala je i pružila ruku Laptevu. Činilo se, da se još više utrudila time, što je prosjedila.

Digitized by Google

— Izvinite, — rekne ona, — moram otići. Pozdravite vašu sestru, molim vas.

— Ru-ru-ru-ru, — zapjevao je doktor. — Ru-ru-ru-ru.

Julija Sergejevna izadje a Laptev se za minutu oprostio s doktorom, te otišao kući. Kad je čovjek nezadovoljan i ćuti se nesretnim, tad na njega odiše nekakvom dosadom s tih lipa, sjena, oblaka, od te čitave krasote prirode, ravnodušne i samodovoljne! Mjesec se već digao povisoko i pod njim su brzo letjeli oblaci. „Kakav je to naivni pokrajinski mjesec, kakvi mršavi, kukavni oblaci!“ — mislio je Laptev. On se stidio onoga, što je čas prije govorio o liečničtvu i o kući za noćenje biednikâ, on se žacao, što ni sutra neće u njega biti značaja, te će opet pokušavati, da se sastane i porazgovori s njom i još jednoč se uvjeri, da je za nju tudj. Prekosutra to isto. Zašto? Kakova smisla ima to? Kada, kako li će se to svršiti? Vraćao se doma istom širokom ulicom, u kojoj su mirisale lipe i sieno, i na glas je progovarao rieči, koje niesu bile u nikakvoj svezi s njegovim mišljenjem:

„Pak što? To ti je sve. To ti je sve . . .“

Došavši kući, pošao je k sestri. Nina Fedorovna bila je no oko još krepka žena i činila je dojam stasite, snažne žene, ali oštro bljedilo činilo je, da je nalikovala mrtvoj, osobito kad je, kao sada, ležala poledjice, zatvorenih očiju; kraj nje je sjedila njezina najstarija kćerka, Saša, desetgodišnja djevojčica i čitala je mami nešto iz svoje čitanke.

— Aleša je došao, — progovorila je bolestnica tiho, za se.

Izmedju Saše i ujaka davno se ustanovio mučaljivi sporazum: oni su se izmjenjivali. Saša je zatvorila svoju čitanku i, ne rekavši ni rieči, tiho je izišla iz sobe; Laptev uzme s ormara historički roman i našavši stranicu, gdje je prestao, sjedne do sestre i stane joj čitati.

Nina Fedorovna rodila se u Moskvi. Djetinjstvo i mladost proživjela u Pjatnickoj ulici, u svojoj trgovačkoj poro-

Digitized by Google

dici. Ona je bila starija od svoje braće i zato su ju dječaci i služinčad neko vrieme nazivali pjestinjom. Djetinjstvo joj je bilo dugačko, dosadno; otac se vladao prema njoj surovo i oholo, tri put ju je pače kaznio šibama; mati joj je od nečega dugo bolovala i umrla, a i mali brat Fedor nikad nije po noći spavao, uviek je kričao, da vidi svoju mamu; služinčad je bila blatna, surova, licumjerna; u kuću su često dolazili svećenici i monasi, koji su djeci čitali dugačke pouke i pri tom bi štogodj zalagali. Guvernantka. koju su bili uzeli za djevojčicu, mršava ženska s velikim zubima, nalik ribi, nije ništa učila, već je samo pazila na vladanje. Dječaka su dali u gimnaziju, a Nina je ostala neučena i sav je život ružno pisala i čitala samo historičke romane. Pred 17 godina, kad su joj bile 22 godine, upoznala se u ljetovniku u Hunkama sa sadašnjim svojim mužem, Panaurovim, vlastelinom, zaljubila se u njega i udala se za nj proti otčevoj volji, tajno. Neposlušnost kćerina uvriedila je starca, Panaurov, liep čovjek, nešto nagao, koji je zapaljivao smotke iz svjetiljke i vazda zviždukao, činio se otcu podpunom ništarijom. Kad je pol godine kasnije počeo zet u svojim pismima zahtievati miraz, starac je pisao kćeri, da joj šalje na selo šube, srebrninu i razne stvari, što su joj ostale poslije matere, i 30 tisuća novaca, ali bez otčinskoga blagoslova; kasnije joj je poslao još 20 tisuća. Te novce i miraz s vremenom su potratili, imanje prodali i Panaurov se preselio s porodicom u grad, gdje je primio službu kod gubernijske uprave. U gradu si je osnovao drugu porodicu, što je u družtvu izazvalo veliko negodovanje, jer je njegova nezakonita porodica otvoreno živjela, nu Panaurov je prezirao mjestno javno mnienje, govoreći, da bi si osnovao i više porodica, kad bi imao novaca i da samo ozlovolji te glupane i osle, koji ništa ne razumiju.

Na novcu je uviek oskudievao. Posljednjih godina slala

Digitized by Google

je u ostalom moskovska tvrdka njegovoj zakonitoj porodici 250 rubalja na mjesec bez znanja starčeva, i ti su novci bili upisivani na račun braće sad Fedora, sad Alekseja.

Nina Fedorovna obožavala je svoga muža. I sada, slušajući historički roman, ona je mislila o tome, kako je mnogo proživjela, koliko je u to vrieme prepatila i kako bi bilo žalostno, kad bi se sav njezin život opisao. Budući da joj je rana bila na grudima, ona je bila uvjerena, da boluje od ljubavi, od porodičnoga života i da su ju u postelju oborile suze i ljubomornost. Kad joj je brat čitao o ljubavi, razstanku ili nevjeri, ona si je junaka romana uviek pomišljala u slici Panaurova, i sad je bila vesela, sad opet žalostna.

Napokon je Aleksej Fedorović zatvorio knjigu i rekao :

— Svršetak i hvala Bogu. Sutra ćemo započeti drugi roman.

Nina Fedorovna nasmijala se. Uviek je bila sklona smiehu, nu sad je Laptev stao opažati, da joj od bolesti po kadšto oslabljuje razum, i ona se smijala svakoj i najmanjoj trici i bez razloga.

— Pred objedom, kad tebe nije bilo ovdje, dolazila je Julija, — rekla je ona takvim tonom, kao da želi izpričati nešto vrlo smiešna. — Kako sam razabrala, ona ne vjeruje puno svomu otcu. Slobodno, nek vas lieči moj papaša, govori ona, ali vi svakako, krišom, pišite svetomu starcu, da se za vas pomoli. Tu je u blizini nekakav sveti starac.

Nina Fedorovna bojala se smrti i sama se svaki dan molila Boga za ozdravljenje, ali od djetinjstva njezina duša nije bila sklona starcima, monasima i pustinjacima. U nje je ostala nejasna uspomena o siedim ljudima, s dugačkim skutima, koji su laskali njezinom bogatomu otcu i surovo se ponašali s bolestnom zastrašenom materom, s djecom i služinčadi, i Nina nije rado govorila o njima.

— Julička je zaboravila kod mene svoj suncobran, po-

Digitized by Google

šalji joj ga sutra, — progovorila je ona, pomučavši časak. — Ah, kad dodje jednoč zadnji čas, tad ne će pomoći više ni liečnici, ni starci.

— Nino, oda šta ne spavaš noću? — upitao ju Laptev, da promieni razgovor.

— Tako. Ne spavam, to ti je sve. Ležim i mislim.

— A o čemu misliš?

— O djeci, o tebi . . . o svojem životu. Ja sam ti, gle, Aleša, mnogo toga proživjela. Kad počneš spominjati, kad počneš . . . Gospodi Bože moj! — ona se nasmiešila. — Je li šala, pet puta sam radjala, troje djece sahranila . . . Bivalo je, ja sam bila blizu poroda, a moj Grigorij Nikolajić u to vrieme sjedi kod druge, nema nikoga, da pošaljem po primalju, otideš u hodnik ili kuhinju, da zovneš služinče, a tamo su židovi, trgovci, lihvari, — čekaju njegov povratak. „Gospo, — viču, — dajte nam naše novce!“ Meni se sve vrtjelo u glavi . . . On me nije ljubio, makar toga nije pokazivao. Sad sam se već izmučila, spalo mi je sa srca, a prije, kad sam bila mladja, bolno, bolno je bilo, ah, kako bolno, golube moj! Jednoč, bilo je to još na selu, — zatekla sam ga u perivoju s jednom damom, i otišla sam . . . otišla, kud su me oči nosile i ne znam, kako sam se našla kod crkve, gdje sam pala na koljena: „Kraljice nebeska, govorah, smiluj se!“ A vani je noć, mjesečina . . .

Ona se umorila, počela se usopljivati; a zatim, odahnuvši malo, uzimala je brata za ruku i nastavljala je slabim, bezzvučnim glasom:

— Kako si ti dobar, Aleša . . . Kako si uman . . . Kako si postao valjan čovjek!

U dvanaest sati oprostio se Laptev od sestre i uzeo je sa sobom suncobran, što ga je Julija Sergejevna zaboravila kod nje.

Svaki put, kad je danju ili u večer prolazio gornjim

Digitized by Google

spratom po sobama, nekakva ga stvar podsjetila, da u toj kući nema više nikoga, tko bi mislio na red. Makar je već bilo kasno, u jedaćoj je sobi služinčad, mužka i ženska, pila čaj; djeca nisu spavala, već su i ona bila u jedaćoj sobi. Govorili su tiho, u pol glasa, i nisu zamjećali, da u svjetiljci nema više kerosina (petroleja), već da se ona smrkava i da će za čas utrnuti. Sve je bilo u potlačenoj dispoziciji od čitavoga niza nepovoljnih znakova: u predsoblju se razbilo zrcalo, samovar je svaki dan šumio i, kao navlaš, i sad je šumio; iz cipele Nine Fedorovne, kad se je odievala, skočio bi miš. Iz sela je došla stara pjestinja. Ona je dolazila svakoga ljeta, nu sad joj se dolazak tumačio slutnjom, višim nadahnućem: došla je tobože na pogreb. I značenje svih tih zloslutnih znakova služinčad je tumačila djeci; starija djevojčica, Saša, mršava crnka, sjedila je nepomično za stolom i lice joj je bilo zastrašeno, žalobno, a mladja, Lida, od sedam godina, punahna plavka, stajala je kraj sestre i gledala je na vatru izpod čela, surovo.

Laptev bi sišao dolje u svoj stan, u sobe sa nizkim stropom, gdje je neprekidno zaudaralo po geraniju te bilo zadušljivo. U gostinjoj je sjedio Panaurov, muž Nine Fedorovne, i čitao novine. Laptev mu je kimnuo glavom i sjeo naprotiv. Oba su sjedili i mučali. Bivalo je, da su ovako muče čitave večeri provodili i to ih mučanje nije priečilo.

Došle su odozgor djevojčice, da se oproste. Panaurov je muče, polagano, svaku nekoliko puta prekrstio i objem je pružio ruku svoju, da ju poljube, one su se naklonile, zatim su došle k Laptevu, koji ih je takodjer morao prekrstiti te im pružiti ruku, da ju poljube. Ova ceremonija s cjelovima i poklonima ponavljala se svake večeri.

Kad su djevojčice otišle, Panaurov je odložio novine i rekao:

— Dosadno je u našem Bogom spasavanom gradu!

Digitized by Google

Priznajem, mili moj, — nadoda on uzdahnuvši, — ja sam vrlo zadovoljan, što ste si napokon našli zabavu.

— O čem to govorite? — zapita Laptev.

— Nedavno sam vidio, da idete iz doma doktora Bjelavina. Nadam se, da onamo niste išli radi papaše.

— Naravno, — rekne Laptev i pocrveni.

— Dakako . . . A, da pravo kažem, gorega gada, no što je taj otac, ne nadješ sviećom po danu. Ne možete si pomisliti, kakav je to nečisti, nedaroviti i nespretni skot! I pazite, to vam je tip, takvih je mnogo. Kod vas, tamo u priestolnici, bave se provincijom samo s liričke strane, tako reći s gledišta paysagea i Antona Goremyke, ali vjerujte mi, paysage su davno već posjekli, a Goremyka je otišao medju izvoščike. Nema vam nikakve lirike, postoji samo divljač, podlost, ništavilo — i ništa više. Uzmite ovdješnje svećenike nauke, ovdješnji, tako reći, cviet inteligencije. Pomislite, u ovom gradu imade 28 liečnika i svi su se obogatili i stanuju u svojim kućama, a pučanstvo je još uviek u prijašnjem položaju nemoći. Eto, trebalo je kod Nine izvesti operaciju, za pravo, neznatnu, nu nije moglo biti bez kirurga iz Moskve, — ovdješnji se nisu usudili. To je nevjerojatno! Sve su zaboravili, ništa ne znadu, ne shvaćaju, ništa ih ne zanima. Ja eto nisam liečnik, ali u liečničtvo se bolje razumijem od njih. Pitajte ih samo, što je to rak? Što? Od čega nastaje?

I Panaurov stane objašnjivati, što je rak. Činilo bi se, da je on strukovnjak u svakoj znanosti, jer on će vam razjasnjivati sve, o čem god povedete rieč. Ali je sve tumačio na svoj način. Imao je posebnu teoriju o kolanju krvi, posebnu lučbu, posebnu astronomiju. Govorio je polagano, mekano i s uvjerenjem i rieči „ne možete si pomisliti!“ izgovarao je molećim glasom. Bilo mu je 48 godina, ali po staroj navici, i sada je, kao i pred 12—20 godina, žmirkao, uzdisao,

*

Digitized by Google

izmučeno uzmahivao glavom i milostivo se smiešio, kraljevski, i u svakoj njegovoj kretnji, u svakom njegovom pogledu opažalo se, da je vrlo zadovoljan sa sobom i da mu se čini, kako on svojom prisutnošću i svojim razgovorom sprema drugima veliku slast.

Laptev ga je ravnodušno slušao, ne starajući se ni da ga shvati, već je samo mislio: „kako je koketan!“ Do sluha su mu dopirale rieči: limfa, celice, žuč . . . Napokon mu je dosadilo, digao se s mjesta i rekao:

— Meni se hoće jesti. Jeo bih rado što slanoga.

— Zašto ne? To se može odmah udesiti.

Za četvrt ure sjedili su Laptev i njegov šurjak gore u jedaćoj sobi. Laptev je izpio čašicu rakije i zatim je pio vino, Panaurov je pak samo jeo. On nije nikada ništa pio, niti se je kartao, pa ipak je potratio svoj i ženin imetak i bio je puno dužan. O njemu su govorili, da je svoj imetak zajeo i propio u limonadi. I sbilja, on je volio jesti, volio je da bude liepo poslužen, volio je i glasbu za objedom, govore, klanjanje lakajâ, kojim je nepromišljeno dobacivao po pet ili deset rubalja na čaj. Rubalj je smatrao odviše sitnim, nepriličnim novcem i stidio se izdavati ga. Sudjelovao je u svakoj mogućoj javnoj subskripciji ili lutriji, slao je poznatim godovnjačama cvieće, kupovao je čaše, pladnjiće, igle pribadače, ovratnike, štapiće, mirisne vode, pušio je samo zato, jer je imao strast za cigaruše, lule i duvankese. Noćne košulje njegove bile su svilene, postelja od crnoga drveta sa sedevom, kućna haljina pravi proizvod iz Bukhare.

Za večerom je svedjer uzdisao i mahao glavom.

— Da, sve na tom svietu ima svoj konac, — tiho je govorio Panaurov, žmirkajući svojim tamnim očima. — Ako se zaljubite pa budete stradali, varali se, kajali se, ako prestanete ljubiti, tad znajte, da će prije ili kasnije nadoći doba, kad ćete sve zaboraviti i kad ćete i sami sve to promatrati

Digitized by Google

okom ravnodušnoga povjestničara Sve imade svoj svršetak. Iznevjerivat će vam se, jer nema žene, koja se ne bi iznevjerila, stradat ćete, očajavati i sami ćete se iznevjerivati. Ali će nadoći čas, kad će sve to biti tek uspomena i vi ćete hladno razmišljati, da se bez toga iznevjerivanja ne može biti i da to za pravo ništa ne znači i nikomu štete ne nanosi.

A Laptev, umoran, malko vinom omamljen, gledao je na liepu glavu Panaurova, na njegovu crnu podstriženu bradu, na bieli prsluk i mislio je: „Da je u mene takova vanjština! . . .“ „Da se ja umijem tako držati! . . .“ I on se zamišljao u položaj svoje sestre i, činilo se, počeo je shvaćati, zašto žene ljube toga promaženoga, samouvjerenoga i fizički bajnoga čovjeka.

Poslije večere otišao je Panaurov u svoj drugi stan. U cilindru, rukavicama narančaste boje i s prekrasnim štapom on se činio Laptevu, koji je izišao, da ga sprovede, nekakvim nesporazumkom. U čitavom gradu on je jedini nosio cilindar pa je kraj kukavnih obora, biednih kućica sa tri prozorčića i grmovlja koprive njegova otmena, kicoška prilika svagda činila i čudan i turoban dojam.

Razstavši se s Panaurovim, Laptev se vraćao polagano kući. Mjesec je tako sjajno svietlio, da se na tlima mogla razabrati svaka slamka. Grad je čvrsto spavao, i u tišini, u obćem miru nisi mogao uhvatiti ni znaka životu. Laptevu se činilo, kano da mjesečina miluje njegovu odkritu glavu, baš kao da mu netko percem provodi po kosi.

— Ja ljubim! — rekne on na glas, i prohtjelo mu se na jednoč, da potrči, stigne Paunarova i zagrli ga, oprosti mu, daruje mnogo novaca, a zatim da pobjegne nekud u polje, u šumu i da bježi bez obzira.

Doma, u prizemlju, stao je hodati po sobama, smijati se nad samim sobom i nazivati se ludjakom. Ruke su mu i

Digitized by Google

noge drhtale, a na glavi sveudilj još ćuti dodir perca. Na jednoč opazi na stolcu suncobran, što ga je zaboravila Julija Sergejevna, pograbio ga i pohlepno poljubio. Suncobran je bio svilen, ne već nov, svezan starom elastičnom vrpcom, držak je bio biel, ali ne od kosti, već od nekakve druge smjese. Laptev je dugo i radostno promatrao taj suncobran, zatim je sjeo, otvorio suncobran i nad sobom ga razkrilio. Sad mu je bilo vrlo dobro, lako slobodno. Po navici pazio je na svoje osjećaje, čudio se i govorio samomu sebi, da prije nikad još nije ćutio takvoga uzhićenja. Činilo mu se paće, da oko njega odiše srećom.

On je sjeo udobnije i, ne puštajući iz ruke suncobrana, stane pisati u Moskvu, jednomu svomu prijatelju:

„Mili, dragi Kosta, čuj ovu novost: ja opet ljubim! Velim opet zato, jer sam pred šest godina bio zaljubljen u jednu moskovsku glumicu, s kojom se ne mogah ni upoznati, a potonjih 18 mjeseci živio sam s poznatom vam „osobom", — ženskom ni mladom, ni liepom. Ah, golube moj, meni ljubav u obće nije nikad bila sklona! Ja nisam nikad kod žena imao uspjeha, bio sam spor i ravnodušan, pa kad velim opet, činim to samo zato, što je žalostno i bolno pred samim sebom priznavati, da je mladost moja prošla sasvim bez ljubavi i da pravom ljubavlju ljubim prvi put tek sada, u 34. godini života.

„Da znate, kakva je to djevojka! Ljepoticom je ne možeš nazvati, — u nje je široko lice, vrlo je mršava, ali kakva se na njoj odrazuje dobrota, kako li se smieši! Njezin glas, kad govori, pjeva i zvoni. Sa mnom nikad ne vodi razgovora, ja je ne poznajem, ali kad sam uz nju, to u njoj naslućujem riedko, neobično biće, proniknuto umom i uzvišenim težnjama. Ona je pobožna i vi si ne možete predstaviti, kako me to dira i koliko ju to uzvisuje u mojim očima. O toj stvari gotov sam se s vama prepirati bez kraja i konca,

Digitized by Google

ali ću vazda, makar me ubili, tvrditi, da su ljudi, koji vjeruju u Boga, u pobjedu pravice, u sudnji dan i vječno blaženstvo, daleko vredniji i bliže istini, nego mi, idealisti nerazboriti, koji ni u što opredieljena ne vjerujemo, nego samo sebe uvjeravamo, da se istina dade postići. Ja ju ljubim još i zato, što se je u Moskvi učila, što ljubi Moskvu te se na moskovsku odieva. Vidim, kako se vi mrštite i ustajete, da mi pročitate dugačku lekciju o tome, što je ljubav i koga možemo ljubiti, koga li ne trebamo ljubiti itd. itd. Ali, mili moj Kostja, dok nisam ljubio, ja sam takodjer dobro znao, što je ljubav.

„Moja sestra zahvaljuje vam na pozdravu. Ona se često spominje, kako je nekoč vodila Kostju Kočevoga u pripravni tečaj i sad vas još uviek nazivlje biednim, jer se vas spominje kao dječaka — sirote. I tako, biedna siroto, ja ljubim. Za sad je to tajna, i s toga ne govorite ništa poznatoj vam „osobi". To će se, nadam se, samo po sebi urediti, ili kako govori sluga u Tolstoja, to će se obrazovati . . ."

Laptev je u svojim pismima rado podcrtavao pojedine rieči. Kad je pismo svršio, svukao se i legao u postelju. Od umornosti oči su mu se same sklapale, ali nije mogao zaspati; činilo se, da mu ulična buka ne da spavati. Mimo su gonili stado i svirali u rog, zatim su zvona zvonila k ranoj službi. Sad su prolazila kola i cvilila, sad se opet čuje glas kakove babe, koja ide na trg. I vrebci su neprestance cvrkutali.

Laptev se obuče te izadje na ulicu.

II.

Jutro je bilo veselo, blagdanje. U deset sati doveli su izpod ruke Ninu Fedorovnu, odjevenu u škuru opravu, počešljanu, u gostinju i ovdje se ona malko sprošla i stajala

Digitized by Google

tik otvorenoga prozora. Zatim je pila kavu, jela maslac i pri tom se široko naivno, neodlučno smiešila, a Laptev, gledajući na nju, sjetio se nekoga poznatoga umjetnika, koji je njezino lice nazivao svetim likom te govorio, da bi se s nje, kad je vesela, mogle slikati ruske poklade. I svi, — djeca, služinčad, pače i brat Aleksej Fedorić, i sama ona, — svi su sad vjerovali, da će ona svakako ozdraviti. Djevojčice su krštećim smiehom trkale oko ujaka, hvatale su ga, vješale mu se oko vrata, on je toptao nogama i sam se do suza smijao. U kući je bilo bučno.

Dolazili su stranci i propitkivali za zdravlje Nine Fedorovne. Donosili su joj pričešće i po služinčadi poručivali, da su za nju danas gotovo u svim crkvama naručivali molitve. Ona je u svom gradu bila dobrotvorkom, nju su cienili i volili, a sada i žalili. Ona je vanrednom lakoćom činila dobra djela, a ta crta značaja kao da joj je bila prirodjena, kao i bratu Alekseju, koji je takodjer lakim srcem razdavao novce, ne razsudjujući, je li nuždno davati ili ne. Obično se kod Nine Fedorovne u kući i čulo samo o tome, kako bi se u znanaca izprosile za ovoga ili onoga dječaka iznošene, ali još sačuvane hlače, kako se taj dječak ne bi stidio polaziti u školu ili na službu; govorilo se, kako bi ovoga snabdjeli obućom, onoga namjestili kod brzojava. Ona je plaćala za uboge djake, staricama dielila čaj, šećer, vareno voće, opremala uboge nevjeste. Kad su joj u ruke dopale novine, ona je prije svega tražila, nema li u njih kakvoga poziva ili objave o čijem biednom stanju.

Sad su joj uručili snopić nekakvih papirića. To su bile ceduljice, uz koje su njezini molitelji uzimali stvari u mješovitoj trgovini. Uz te ceduljice bilo je i pismo od trgovca, koji je molio, da mu se izplate 82 rublja.

— Gle ti njih, koliko su nauzimali, tepci! — progovorila je ona, razgledavajući svoje ceduljice. To nije šala!

Digitized by Google

— Danas ću mu ja platiti, — rekne Laptev, pročitavši pismo.

— Eto ti ga na... A ja sam te i bez toga već oplienila.

— Nije li sve jedno, platio ja ili ti? A zatim, čemu ta rieč: oplienila?

— Naravno. Zar nije dosta i to, što svakoga mjeseca dobivam po 250 rubalja, — prihvati ona tiho, da služinčad ne čuje.

— No, a ja svakoga mjeseca tratim dvie tisuće i pet stotina, — progovori on i stane se malo razdraživati. — Ponavljam ti i opet: ti imaš pravo, da trošiš koliko ja i Fedor. Otac nas ima troje, te od svake tri kopejke jedna pripada tebi.

Ali Nina Fedorovna nije shvaćala i na njoj je bio takav izražaj, kao da u mislim rješava nekakvu vrlo težku zadaću. I ova nedomišljatost u novčanim stvarima svagda je razdraživala i sbunjivala Lapteva. On je osim toga sumnjao, da ona imade svojih dugova, o kojih mu se žaca spominjati, makar ju uznemiruju.

— Ja znadem, da si ti dobar, — progovorila je poslije nekoga razmišljanja, — ako već hoćeš da to platiš, daj meni dvje sta rubalja.

Laptev mahne nestrpljivo rukom.

— Tko će s tobom govoriti! uzdahne on. — Ti me spominješ na Malorusa, koji je govorio, kad bi on postao carem, on bi ukrao sto rubalja i pobjegao.

Začuju se koraci i težko disanje: to se po stubama penjao liečnik, po običaju kuštrav, nepočešljan.

— Da vidimo, — govorio je pjevuljeći. — Da vidimo!

Lapteva je prošla povoljna dispozicija. Da se ne sastane s liečnikom, otišao je u jedaću sobu i pošto je tuj časak stajao, sišao je dolje u svoju sobu. U potonje doba uvjerio se je, da je nemoguće sprijateljiti se s liečnikom pobliže i posjećivati njegov dom, i sad mu se činilo, da je to glavni

Digitized by Google

uzrok, što se tako riedko sastaje s Julijom Sergejevnom i drugi na njegovom mjestu davno bi već mahnuo rukom na doktora i pronašao bi stotinu načina, da se sastaje s njegovom kćerkom i van kuće, a on se plašio, mnogo je mislio i nije znao, što da čini. I sada, znajući, da je Julija Sergejevna sama kod kuće, on se tako nije odvažio otići naprosto k njoj, već se kao dječarac gubio u strašljivom umovanju, hoće li njegov posjet biti pristojan ili ne i ne bili bilo bolje, da suncobran pošalje po sluzi.

Uzme suncobran te izadje na ulicu silno uzrujan. Bilo je vruće. Na dvorištu liečnikovu sigralo se dvadesetak dječaka loptom. Sve su to bila djeca stanara, zanatlija, koji su stanovali u tri nečista krila kuće; liečnik je svake godine htio te kuće popravljati, ali je uviek odgadjao. Zamnievali su zvučni, zdravi glasovi. Tud su se vrzle podrastajuće djevojke s djecom na rukama i male djevojčice, sve bose, ali nisu učestvovale u igri; kad bi koju od njih slučajno pogodila lopta, ili bi se koji dječak zapleo u travi i pao, nastao bi piskutljivi smieh svih djevojčica. Daleko na strani, kraj svoga krila kuće, stajala je Julija Sergejevna, stajala je nepomično, složenih unatrag ruku, i gledala je igru. Gledajući s ulice u dvorište, Laptev se pitao, je li to ona, i nikako nije mogao pojmiti, zašto ona stoji na pripeci nepokrivene glave.

— Zdravstvujte! — ozvao je Laptev.

Ona se obazrela. Očito, dobrovolja djece i nju je zaokupila. Obično ju on gledao ravnodušnom, hladnom, ili, kao jučer, umornom, a sada joj je lice bilo živahno i veselo, kao u dječaraca, što su se loptali.

— Pogledajte, u Moskvi se nikad ne sigraju tako veselo, — govorila je Julija Sergejevna, pošavši mu u susret. — U ostalom, tamo nemaju gdje, da se sigraju. A otac je upravo otišao do vas, doda ona nehajno, obazirući se na djecu.

— Ja znadem, no ja nisam pošao k njemu, već k vama,

Digitized by Google

— rekne Laptev, pasući si oči na njezinoj mladosti, koje prije nije opažao, već kao da ju je tek danas odkrio na njoj; njemu se činilo, da je njezin nježni, bieli vrat sa zlatnim lančićem vidio sada tek prvi put. — Dodjoh k vama . . . ponovio je Laptev. — Sestra vam eto šalje suncobran, jučer ste ga zaboravili.

Julija je pružila ruku za suncobranom, no on ga privinuo na prsa i strastveno je, razblaženo progovorio, osjećajući, da se u njemu budi ono isto uzhićenje, što ga je sinoć oćutio, sjedeći pod tim suncobranom.

— Molim vas, darujte ga meni. Ja ću ga sačuvati na uspomenu o vama. . . o našem poznanstvu. Tako je čudesan...

— Uzmite ga, — rekne Julija i porumeni. — No u njemu ne vidim ništa čudesna.

Laptev ju je gledao uznesen, muče, i nije znao, što bi rekao.

— A što vas to držim na pripeci? — rekne ona poslije nekoga mučanja i nasmije se. — Udjimo u sobu.

— Ne uznemirujem li vas?

Ušli su u predvorje. Julija Sergejevna potrčala je gore šušteći svojom bielom opravom, s modrim cvjetićima, i ustavila se na stubama.

— Mene nije moguće uznemiriti, — odvrati ona, usopljena, — jer ja nikad ništa ne radim. Za mene je svaki dan blagdan od jutra do večera.

— Ja toga, što govorite, ne shvaćam, rekne Laptev, približivši se Juliji. — Ja sam odrastao u okolini, gdje već 12—13-godišnje djevojke znadu, što je rad i briga. Žena mora da svaki dan radi.

— A nema li što da čini? — zapita ona.

— Treba svoj život tako udesiti, da radnja bude potreba. Bez rada nema ni čestitoga ni radostnoga živovanja.

Laptev opet pritisne suncobran na prsa i rekne tiho, a da se ni sam nije nadao, ne poznavajući svoga glasa.

Digitized by Google

— Kad biste vi pristali, da budete mojom ženom, ja bih sve dao. Ja bih sve dao... Nema ciene, nema žrtve, na koju ne bih pristao.

Julija zadrhtala i pogledala ga udivljeno i proplašeno.

— Što, što vi to govorite! — progovori ona i probliedi. — To je nemoguće, uvjeravam vas. Izvinite.

Zatim je brzo, šušteći isto tako opravom, skoknula gore i skrila se za vrata.

Laptev je shvatio, što to znači, i dispozicija se u njega namah promienila, oštro, kao da je u duši njegovoj nenadano utrnulo svjetlo. Ne ćuteći ništa, osim stida, čuvstva ponižena čovjeka, koga su prezreli, koji se ne svidja, protivan je, možda se i gadi, od kojega bježe, izišao je iz kuće.

„Dao bih sve, — podrugivao se sad samomu sebi, idući doma po vrućini i sjećajući se potankosti tumačenja. — Dao bih sve — baš kao trgovac. Baš je komu potrebno to tvoje sve!“

Sve, što je on netom govorio, činilo mu se, bilo je do ogavnosti glupo. Baš kao poslije stroge, sramotne odsude, padajući malo po malo u ravnodušno stanje, u mračni mir, on je pomišljao, da je sad, hvala Bogu, sve prošlo, i nema više te užasne neizvjestnosti, nije nuždno po čitave dane očekivati, mučiti se, svedjer misliti o jednom te istom; sada je sve jasno: treba ostaviti svaku nadu na ličnu sreću, živjeti bez pretenzijâ, pa da ne bude dosadno, pozabaviti se tudjim poslovima, tudjom srećom, a zatim će neopaženo doći starost, život će se primaći koncu — i ništa više ne će trebati. Njemu je bilo već sve jedno, on ništa nije htio, i mogao je da hladno razsudjuje, ali na licu, osobito pod očima, bila je nekakva tjeskoba, čelo se napinjalo kao pruževina, — baš kao da će sad-na briznuti suze. Osjećajući u čitavom tielu slabost, on je legao u postelju i za pet minuta zaspao je.

Digitized by Google

III.

Julija Sergejevna očajavala je radi ponude, koju je Laptev tako neočekivano učinio. Tiho žarko vrieme davno se već promienilo, duvao je silni vjetar i na ulici je bilo sumorno od prašine, približavala se već večer, a ona je svedjer sjedila na svojoj postelji za tinom i nikako se nije mogla smiriti.

Ona je slabo poznavala Lapteva, tek kao slučajnoga znanca; to je bio bogati čovjek, predstavnik poznate moskovske tvrdke „Fedor Laptev i sinovi", uviek vrlo osbiljan, na vid uman i zabrinut radi bolesti sestre; njoj se činilo, da on njoj ne posvećuje nikakve pažnje, i sama je bila posve ravnodušna prema njemu, — a sad na jednoč to priznanje na stubama, ono kukavno, uzhićeno lice . . .

Prošnja ju smutila i s toga, što je bila neočekivana, i time, što se tuj radilo o njezinom udesu kroz sav život, i time, što je bila izuštena rieč ž e n a, i time, što je morala ponudu odbiti. Već nije pamtila, što je rekla Laptevu, ali je sveudilj osjećala tragove onoga osornoga, neprijatnoga čuvstva, kojim mu je odrekla. On joj se nije svidjao; vanjština je njegova opominjala na pomoćnika, on nije bio zanimiv po sebi. Ona nije sumnjala, da bi mu odkazala svakako, zaprosio ju on u kakvim mu drago okolnostima, ali joj je ipak bilo neudobno, kao da je ćutila, da je ružno postupala.

— Bože moj, ne ušavši ni u sobu, ravno na stubah, — govorila je ona očajno, obrnuvši se k slici, što je visjela nad njezinim uzglavljem, — i nije prije udvarao, već nekako čudno, neobično . . .

Osjećala je, da u samoći od ure do ure njezina uzrujanost biva sve to silnija i da ona sama ne će moći svladati tu dispoziciju. Bilo bi nuždno, da ju tko sasluša te uvjeri,

Digitized by Google

da se nije sbilo ništa osobitoga, i da je ona pravilno postupala. Ali nije bilo nikoga, s kime bi se mogla porazgovoriti. Majke nije imala od svoje sedme godine, otca je smatrala čudnim čovjekom, te s njime nije mogla da otvoreno govori. On ju je stješnjivao svojim mušicama, sićušnom nepravdom, prigovaranjem i načinom, kako je u svakom razgovoru sliegao ramenima i pravio neopredieljene kretnje; i trebalo je s njim započeti razgovor o čem ti drago, on odmah stane govoriti o samom sebi. Srdačna i iskrena bila je samo prema Bogu za molitve, a sada je samo pogledavala na svetu sličicu i nije molila, jer još uviek nije mogla da razabere, što joj treba, da baš moli u Boga.

Donesli su samovar. Julija Sergejevna, vrlo blieda, umorna, nemoćna na oko, izašla je u jedaću sobu, zavarila je čaj, — to je bila njezina dužnost, — i nalila je otcu čašu čaja. A samoj se nije htjelo čaja i sve joj je bilo odvratno, kao da je bolestna. Sergej Borisović, u svojem dugačkom kaputu, koji mu je sezao niže koljena, crven, nepočešljan, metnuvši ruke u džepove, hodao je po jedaćoj sobi, opisujući polukrug. Kadšto se ustavi kraj stola, grcne s tekom iz čaše i opet hoda i sve o nečem razmišlja.

— Meni je danas Laptev ponudio svoju ruku, — rekne Julija Sergejevna i porumeni, i odmah se razsrdi na se, što je to rekla.

Doktor ju pogleda udivljeno i kao da ju nije shvatio.

— Laptev? — zapita on. — Brat Panaurove?

Bjelavin je ljubio svoju kćer i kad mu je u glavu sunula misao, da se ona prije ili kasnije mora udati, te njega ostaviti, on se starao, da na to ne misli. Strašila ga samoća i nekako mu se činilo, ostane li u ovoj velikoj kući sam, da će mu pasti kap. Ali svojega nezadovoljstva nije nikada iskreno kazao.

— Pak što, meni je to vrlo drago, — rekne on, saži-

Digitized by Google

majući ramenima. — Čestitam ti od srca. Sad ti se pruža prekrasna prilika, da se razstaneš sa otcem, što će ti biti osobito milo. I ja te podpuno shvaćam . . . Živjeti u staroga otca, bolestnoga čovjeka i na polak ludoga, mora da je vrlo težko u tvojoj dobi. Ja te prekrasno shvaćam. I kad bih što prije umro, kad bi me vrazi uzeli, bilo bi još najbolje . . . i svi bi se radovali. Znadem, ja sam svim zapreka, da živu i sve sam učinio nesretnima. I upravo se valja čuditi tvojoj dobroti i tvojoj strpljivosti, što još uviek nisi otišla od mene. Od srca ti čestitam.

— Ja sam ga odbila.

Liečniku je odlahnulo na duši, ali je ipak po zakonu uztrajnosti nastavio:

— Doista, nije osobito veselo živjeti s ludjakom u jednoj te istoj kući. Divim se, davno se već divim, — nastavi on i razkrili ruke u neprilici, — što me još do sada nisu strpali u bolnicu za ludjake? Zašto je na meni ovaj kaput, a ne ludjačka košulja? Ja još vjerujem u istinu, u dobro, u čovječanska prava, a zar to u naše doba nije mahnitost? Na moju istinu, na moje pošteno vladanje uviek su mi vraćali time, što su na me bacali kamenje i na meni jahali. Ni u svojih najbližih rodjaka ne nadjoh nikada sućuti . . . . Nikakve sućuti! . . .

— To je nesnosno! — progovorila je Julija Sergejevna razdraženo. — S vama se ne može govoriti kao s čovjekom!

Ona je naglo ustala od stola i otišla u svoju sobu, silno gnjevna, sjećajući se, kako je otac često bio nepravedan prema njoj.

— Ja sam bolestan čovjek, — nastavio je liečnik, — meni ne ostaje još mnogo života. Skoro, skoro ću vas sve skupa obradovati, sve ću vas osloboditi moga prisuća.

Bio je iskreno uvjeren, da boluje od slabokrvnosti i poremećenja živaca i to zato, što malo jede i što malo spava,

Digitized by Google

a medjutim je uviek jeo vrlo mnogo, svaki je dan za objedom i večerom izpio po tri čašice rakije i spavao je, koliko je htio. I te vječite tužbe na pobolievanje ljutile su Juliju Sergejevnu, jer su bile nepravedne.

Ona je bila nagla, često se je s otcem prepirala i zaklinjala se, da će iz te kuće za uviek otići. Ali je u nje bio popustljiv značaj i ona se svagda prva došla miriti, pak i sada; čas kasnije bilo joj je žao otca, i kad je on odlazio u klub, ona ga je izpraćivala dolje i za njim je zatvorila vrata. A vani je bilo ružno; vrata su se tresla od navale vjetra i i u predvorju je sa svih strana duvalo i malo da svieća nije utrnula. Vrativši se gore u svoju sobu, Julija Sergejevna prisluškivala je zavijanju vjetra i šuškanju stabalja i njoj se činilo, kao da netko hoda po krovu. Obišla je sve sobe i prekrstila sve prozore i vrata, u kabinetu je pogladila staroga kudrova, koji je stajao posred sobe i razstavivši svoje slabe, bolne noge i oborivši glavu, mislio je tko bi znao o čem. Nikad još nije bilo tako dosadno, nikad se još nije Julija Sergejevna osjećala tako osamljenom.

Zapitala je samu sebe: je li postupala razborito, što je odrekla čovjeku samo zato, što joj se ne svidja njegova vanjština? Istina je, poći bez ljubavi za neljubljena čovjeka, znači prezreti sve svoje mašte i nade, svoje pojmove o sreći i bračnomu životu; ali hoće li ona ikada sresti zanimivoga čovjeka, hoće li ga zavoljeti? A njoj je već 21 godina, a sama niti je liepa, niti bogata i lako se može dogoditi, da za uviek ostane u toj kući, da će dan na dan slušati svoga otca, i gledati toga kudrova. Ženikâ u gradu nema, a jedva će ih skoro biti. Predstavila si je sve poznate mužkarce: činovnike, pedagoge, častnike, i jedni su od njih bili već oženjeni i njihov bračni život iznenadjivao je svojom pustoši i dosadom, drugi nisu bili zanimivi, već uveli, glupi, nećudoredni. Laptev pak, bilo što mu drago, Moskovljanin je, svršio je sveuči-

Digitized by Google

lištne nauke, govori francuzki; živi u prestolnici, gdje ima mnogo umnih, plemenitih, vanrednih ljudi, gdje je bučno danju i noću, gdje su kazališta, glasbene večeri, izvrstne švelje, slastičarne .... U svetom pismu je pisano, da žena mora ljubiti svoga muža, a u romanima se ljubavi podava silno značenje, ali nije li to pretjerano, kad se kaže, da je ljubav neobhodni uvjet čestitoga, neprikornoga porodičnoga života? Nu govore, da ljubav brzo prolazi, te ostaje samo navika i da sam cilj porodičnoga života nije lična sreća, već dužnost, na primjer uzgoja djece, skrbi za kućanstvo itd. Pa i sveto pismo ima, možda, na umu u prvom redu ljubav prema mužu kao bližnjemu, uvaženje i blagost prema njemu, nipošto romantičku ljubav.

Sve je to kipjelo u glavi Julije Sergejevne, i svaka nova misao smućivala ju još više i zamrsivala njezine misli. Poslije polnoći pomnjivo je pročitala večernje molitve, odganjajuć strane misli, uzdišući, mašući pobožno glavom, zatim je kleknula i pritisnuvši ruke na grudi, gledajući na plamen svjetiljke, govorila je čuvstveno i srdačno:

— Prosvietli me, Zagovornice! Prosvietli, Gospode!

Ona je za svoga života sretala starijih djevojaka, biednih i neznatnih, koje su se gorko kajale i žalile, što su odbile svoje prosce. Ne će li i s njom biti isto tako? I ona je molila Boga, da joj dade snage, da zavoli Lapteva, ili da što skorije uredi tako, da joj sudba bude odlučena. Ne bi li otišla u manastir ili medju milosrdnice?

Svukla se je i legla u postelju, krstila je sebe i zrak oko sebe. Na jednoč je u hodniku oštro i žalobno zazvečalo zvonce. Netko je tako silno potegao, da se je pače čulo, kako je zadrhtala žica. Julija Sergejevna pokrila se preko glave i u strahu pritajila disanje. Minu jedna minuta i opet zazveči zvonce.

— Ah, Bože moj! — progovori ona, — osjetivši od toga

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

zvonca boležljivu razdraženost po svem tielu. Ona je ležala i sve je mislila, kako je život u pokrajini biedan dogadjajima, jednoličan, a opet pun nemira. Uviek zadrhtavaš, pobojavaš se nečega, srdiš se ili se ćutiš krivom, a živci se na posljedku tako kvare, da je strašno pogledati izpod pokrivala.

Za pol ure opet je zazvečalo zvonce i opet tako oštro. Bit će, da služinčad spava i ne čuje. Julija Sergejevna zapali svieću i drhćući, ljuta na služinčad, stane se odievati. Radi otčeva značaja u kući su se često mienjale kuharice i sobarice. Bilo je medju njima lienih, neposlušnih, drzovitih, vrlo glupih i takovih, koje nisu mogle pospremiti sobe, a da ne ukradu prstena ili rubca. A pred tri godine jedna crvenkosa sobarica, kad su ju izplaćivali, grdila je i psovala i nišanila, da je doktor bio s njom u svezi. Julija Sergejevna odnosila se prema ženskoj služinčadi s prezirom. Kad je ona, obukavši se, izašla u hodnik, dolje je već sobarica zatvorila vrata.

— Mišljah, da je gospodin došao, a to su od bolestnika došli, — rekla je ona, uzpinjući se stubama sa sviećom. Bila je u samoj soročki, bosa i pospane oči žmirkale su joj od luči i čitavo joj se lice mrštilo. — Od bolestnika, — ponovila je sobarica i uzdahnula.

Julija Sergejevna vratila se u sobu. Nije htjela leći. Iz ormara je izvadila igru karata, da prorokuje i gata. Odlučila je, ako dobro smieša karte, tad pridigne, a dolje će biti crvena karta, tada to znači da, t. j. treba pristati na ponudu Lapteva, bude li crna karta, tada — ne. A dolje je bila pikova desetica.

U jutro se ona opet molila Bogu. Ona je uvidjala, da sad može, ako hoće, svoj život promieniti, ali se bojala, da ne pogrieši, i to ju je uzrujavalo. Ona je iznemogla, oslabila, ipak se na početku dvanaeste ure obukla i pošla je da

Digitized by Google

posjeti Ninu Fedorovnu. Htjela je da se sastane s Laptevom: a možda je on ipak zanimiviji, no što joj se do sada činio.

Težko joj je bilo hodati proti vjetru, jedva je koracala, podržavajući objema rukama šešir, i od prašine ništa nije vidjela.

IV.

Ušavši k sestri i opazivši neočekivano Juliju Sergejevnu, Laptev je opet oćutio ponizujuće stanje čovjeka, koji je i odvratan, a možda se i gadi. On je zaključio, ako ona može poslije onoga, što se jučer sbilo, tako lako posjetiti njegovu sestru, tada to znači, da ona njega prezire i smatra skroz neznatnim čovjekom. Ali kad su se pozdravili i pružili si ruke, ona je blieda, s prašinom pod očima, pogledala na njega turobno i kao da se ćuti krivom; on je pojmio, da i ona takodjer trpi i sjednuvši do nje, stade s njom razgovarati bez ikakve zabune.

Tužila se, da nije posve zdrava. Nije dugo prosjedila, najviše deset minuta, i stala se praštati. Na odlazku je kazala Laptevu:

— Izpratite me kući, Aleksej Fedoriću.

Ulicom su koracali muče, podržavajući šešire, a on, koracajući iza nje, gledao je da ju zakloni od vjetra. U uličici bilo je tiše i tuj su išli uzporedo.

— Ako jučer nisam bila ljubezna, oprostite mi, — počela je ona i glas joj je zadrhtao, baš kao da bi htjela plakati. — To je takva muka! Svu noć nisam spavala.

— A ja sam izvrstno prospavao svu noć, — rekne Laptev, ne gledajući na nju —, ali to ne znači, da je meni dobro. Moj je život razbijen, ja sam težko nesretan, i poslije vašega jučerašnjega odkaza kao da sam otrovan. Najteže kazao sam vam jučer, danas me više u vašem prisuću

*

Digitized by Google

ništa ne stješnjava i ja mogu da otvoreno govorim. Ja vas ljubim jače, nego sestru, jače nego sam ljubio svoju pokojnu majku... Bez sestre i matere mogao sam živjeti i živio sam snosljivo, ali bez vas živjeti — za mene je takav nesmisao, i baš kao da me stave, recimo, u tamnicu ili prognaju...

I sada je, kao obično, Laptev pogadjao nakane Julije Sergejevne. On je pogadjao, da ona želi nastaviti jučerašnje, i samo ga je za to molila, da ju izprati kući i sada ga vodi u svoj dom. Ali što bi ona mogla još dodati svojemu odkazu? Što li je novoga zamislila? U toj neprospavanoj noći ona ga nije mogla zavoljeti, — takva se čudesa ne sgadjaju. Po svemu, po pogledima, plahom, gotovo gorkom smiešku, pače i po držanju glave i ramena, kad je stupao uz nju, on je vidio, da ga ona kao i odprije ne ljubi, da joj je on tudj, te joj se ni malo ne svidja. Što dakle želi još reći?

Doktor Sergej Borisović bio je kod kuće. Opazivši Lapteva, pošao mu je na susret, širokim prijateljskim smieškom i uzeo ga familijarno izpod ruke.

— Dobro mi došli, vrlo mi je drago, što vas vidim, Fedore Aleksejiću, — rekne on, zamienivši njegovo ime i otčinstvo. — Vrlo mi je drago, vrlo.

Prije nije ni jedan put bio tako učtiv. Laptev je zaključio, da doktor već znade za njegovu ponudu, i to mu se nije svidjalo. Ni gostinja pri dnevnom svjetlu nije mu se svidjala; prenerazivala ga svojim biednim, gradjanskim namještajem, svojim rdjavim slikama, i makar je tuj bilo i naslonjača i ogromna svjetiljka sa sjenilom, ta je gostinja ipak nalikovala nenastanjenoj prostoriji, prostranomu saraju, i bilo je očito, da se u takvoj sobi mogao osjećati udobno samo takav čovjek, kakav je liečnik; druga soba, gotovo dva put veća, nazivala se dvoranom te su u njoj bili samo stolci kao u školi za ples. Dok je Laptev sjedio u gostinjoj

Digitized by Google

i govorio s doktorom o svojoj bolestnoj sestri, njega je počela mučiti jedna neprijatna sumnja. On se već bojao, da sve to nije drugo nego manevar: Julija Sergejevna bila je kod sestre Nine i zatim ga dovela simo zato, da mu očituje, kako pristaje na njegovu ponudu. On je pomišljao, da su otac i kći sinoć ili noću dugo viećali, možda su se dugo i prepirali, ali su se na posljedku složili u tome, da je Julija postupala lakoumno, što je odbila bogataša čovjeka. U njegovim ušima ozvanjale su dapače rieči, koje u sličnim sgodama upotrebljavaju roditelji: „Istina je, ti ga ne ljubiš, ali zato pomisli, koliko možeš učiniti dobra!“ Sad je pak vidio, kako je Julija sad sjedala sad stajala, sad izlazila iz gostinje i da sakrije silnu uzrujanost, prinosila je rubac k ustima i njemu se činilo, da ona konačno još nije odlučila, već se još udilj bori u sebi samoj.

Liečnik rekne, da je za njega doba, da pohodi bolestnike. Laptev je htio izaći s njim zajedno, no Julija Sergejevna je to opazila i rekne mu:

— A vi ostanite, molim vas.

Ona se je izmučila, klonula duhom i uvjeravala se sada, da je bezumno, da je mušica, hir, i da ju Bog radi toga može pokarati, što je odbila valjanoga, dobroga, čovjeka, koji ju ljubi, samo zato, što joj se ne svidja, naročito, kad joj ta udaja pruža priliku, da od temelja promieni svoj život, svoj neveseli, jednolični, pusti život, a uz to mladost prolazi, a u budućnosti se ne vidja ništa svjetlijega.

Otac je izišao iz gostinje. Kad su njegovi koraci zamukli, ona se najednoč ustavila pred Laptevom i rekla je odlučno, i pri tome je strašno probliedila:

— Ja sam sinoć dugo mislila, Aleksej Fedoriću . . . Ja pristajem na vašu ponudu.

U silnoj zabuni on se sagnuo i poljubio njezinu ruku, ona ga je nespretno poljubila hladnim ustnama u glavu.

Digitized by Google

On je osjećao, da u tom ljubavnom priznanju nema glavnoga, — njezine ljubavi, a ima mnogo suvišnoga, proračun, rdjava žiteljska psihologija, i on je htio zatoptati nogama, zakričati, pobjeći, odmah odputovati u Moskvu, ali ona je stajala blizu, činila mu se tako prekrasnom, njime je ovladala strast, on je opazio, da sama učtivost sad od njega traži, da ju polaska, da je sad prekasno razsudjivati, i on ju zagrli strastveno, pritisne na svoja prsa i, mrmljajući nekakve rieči, govorio joj je ti, poljubio ju u vrat, zatim u lice, glavu . . .

Ona je odstupila k prozoru, bojeći se toga milovanja i već je oboje žalilo, što su si ljubav priznali i u zabuni pitali su se: „Zašto se to sbilo?“

— Da vam je znati, kako sam ja nesretna! progovorila je ona, stištući ruke.

— Što, što? — zapita ju on, približiv joj se i stisnuvši takodjer ruke. — Mila moja, govorite, za Boga miloga, što? Ali samo istinu, molim vas, samo čistu istinu!

— Ne pazite na to, — rekne ona i na silu se nasmieši. — Ja vam obećajem, da ću biti vjerna, odana žena . . . Dodjite večeras k nama.

Sjedeći kasnije kod sestre i čitajući historički roman, on se sjetio svega, što se je sbilo, i boljelo ga je, da su na njegovo veličanstveno, čisto, široko čuvstvo odvratili tako sićušno; ne ljube ga, ali njegovu ponudu primaju samo zato, što je bogat, to jest u njemu su precienili baš ono, što je on sam najmanje cienio. Može se pače dopuštati, da je Julija čista djevojka, koja vjeruje u Boga, te nije ni jedan put pomislila na novce i razkošan život, ali gle, ona ga nije ljubila, dakle je njom ravnao samo račun, makar i ne posve promozgani, ali ipak račun. Kako pokadšto žalimo za minulom mladošću, tako je sad i njemu bilo žao njegove oduševljene, poetičke, prve i po svoj prilici jedine ljubavi, koja

Digitized by Google

se završila u tako običnom, banalnom romanu. Liečnikov dom bio mu je odvratan radi svojeg gradjanskog namještaja, sam liečnik činio mu se upitanim škrtcem, nekakvim operetnim Gašparom iz „Korneviljskih zvona“, samo ime Julija zvučalo je već priprosto. Pomišljao si je, kako će se vjenčati sa svojom Julijom, a da se za pravo ni ne poznaju, bez kapi čuvstva s njezine strane, baš kao da ih je posrednica svela, i za se je mogao smisliti samo jednu utjehu, tako rdjavu, kako je i sam taj brak, da on niti je prvi ni posljednji, da se ovako ženi i udaje na tisuće ljudi i da će ga Julija s vremenom bliže upoznati i zavoljeti. Nije okrivljivao ni Julije ni sebe, ali se tužio na život, na sudbinu, koja tako život sklada, a ne drugčije.

— Romeo i Julija! — rekne, zatvarajući knjigu i nasmije se. — Ja sam ti, Nino, Romeo. Možeš mi čestitati, ja sam danas zaprosio Juliju Bjelavinovu.

Nina Fedorovna mislila je izprva, da se on šali, zatim je povjerovala i zaplakala. Ta novost nije joj se svidjala.

— Pak što, čestitam ti, — rekne ona i uzdahne. — Ali čemu to tako naglo?

— Nipošto, to nije naglo. Ta se stvar vuče tamo od mjeseca ožujka, samo ti nisi ništa opazila.... Ja sam se zaljubio još mjeseca ožujka, kad sam se upoznao s njom evo ovdje, u tvojoj sobi.

— A ja sam mislila, da ćeš ti uzeti kakovu našu Moskovljanku, — progovori Nina Fedorovna, pomučavši. — Djevojke iz našega kruga kano da su solidnije i priprostije nego ove plemkinjice. Ali glavno je, Aleša, da budeš sretan, to je najvažnije. Moj Grigorij Nikolajević nije me ljubio, već me uzeo radi novaca i ne može se sakriti, ti vidiš, kako mi živimo. Dakako, svaka žena mogla bi tebe zavoljeti radi dobrote i uma, ali gle, Julija je institutka i plemkinja, njoj je

Digitized by Google

premalo um i dobrota. Ona je mlada, a ti, Aleša, nisi više ni mlad, ni liep.

Da ublaži posljednju frazu, ona ga je pogladila po licu i rekla:

— Liep nisi, ali si mi duša od čovjeka.

Ona se razdragala tako, da su joj se pače lica zarumenila, i oduševljeno je zagovorila, kako će biti u redu, ako ona blagoslovi Alešu svetom slikom, ta ona je njegova starija sestra i nadomještala mu mater; onda je kazala, da svatba mora biti kako treba: svečana i vesela, da ljudi ne osude. Ona je s užasom pomišljala, kako će si Julija u tom važnom času pomoći bez matere; treba se eto skrbiti za opremu, da sve bude kako dolikuje, a to čudovište od čovjeka, — tako je nazivala liečnika, — ništa ne razumije.

Pod večer se vjetar smirio, postalo je liepo, a Laptev je otišao s Julijom u gradski perivoj. Šećući s njom izpod ruke, pripoviedao joj je o svojem djetinjstvu, o sveučilištnom životu, u obće o svemu, što je proživio u Moskvi, — ona ga je vrlo pomnjivo slušala. U tamnom drvoredu on se nije mogao uzpreći, strastno ju je zagrlio i poljubio u usta, a ona njega u lice. Taj cjelov u lice i tu pomnju on bi radostno zamienio za jedan njezin smiešak; njemu je bilo neprilično, što se ona eto već pripravlja na ulogu „vjerne i odane“ žene, — pravije supruge, nego žene, — i grleći ju oduševljeno, on nije mogao zaboraviti, da ga ona ne ljubi.

Zatim je stao posjećivati Bjelavinove kao zaručnik, tri četiri puta na dan i već nije dospievao, da se izmjenjuje kod sestre sa Sašom te joj čita historički roman. Julija ga je primala u svojim dvjema sobama, podalje od gostinje i otčeva kabineta; i te sobe silno su mu se svidjale; ovdje je negda boravila Julijina mati i to kao da se opažalo, osobito u večernjem sutonu, kad još nisu zapaljivali svjetla. U tim je sobama prevladjivala tamna boja te mirisalo po valjanim mirisnim

Digitized by Google

vodama ili po ulju za svjetiljku. Bilo je mnogo ikona u rizama. Od tuda, što Julija živi u najzabitnijim sobama, što su joj postelja i stol za toaletu sakriveni za zastorom, a vrata od ormara za knjige zavješena iznutra zelenim platnom i što su po podu ćilimi, da joj se koraci ne čuju, — iz svega toga zaključivao je Laptev, da se ona krije, t. j. da živi svojim posebim duševnim životom. Skoro se je uvjerio, da ona nema svojih novaca, i često je na šetnji zamjetio, da nema uza se ni kopejke. Otac joj je davao za oprave i knjige, ali uviek malo, tako da na se kroz godinu dana nije tratila više od 100 rubalja. Makar je imao liepu zaslužbu, liečnikove imućtvene okolnosti nisu bile u najboljem redu. Svake večeri kartao se u klubu i svagda gubio. Osim toga bila je u njega slaboća da povoljno kupuje. U potonje doba kupovao je od družtva zamjenite vjeresije kuće, s preuzimanjem duga, a kuće je iznajmljivao; stanari su mu vrlo nepravilno plaćali i znalo se dogoditi, da nije mogao ni kamata platiti; ali je on bio uvjeren, da su njegove operacije s kućama vrlo povoljne. Svoju kuću, u kojoj je živio s kćerkom, zadužio je i za pozajmljeni novac kupio je komad zemlje, da na njoj sagradi veliku dvokatnicu te ju opet založi.

Laptev je živio sada kao u magli, baš kao da to nije bio on, već njegov dvojnik (sebevid), makinalno i gotovo bezsviestno činio je mnogo toga, čega se ne bi odvažio činiti u normalnom, bodrom stanju. Tako je tri puta išao s doktorom u klub, večerao je s njim i sam mu je ponudio novaca za gradnju.

Medju ostalim on je bio već i u drugom stanu Panaurova. Kad se jednoč šetao s njim, te je bio dobre volje, Panaurov ga pozvao k sebi na objed, a Laptev, ne razmislivši, pristao je, no tek kad je ulazio u kuću, dosjetio se, da je poziv bio puka učtivost u trenutku obilja čuvstva. Dočekala ga dama od 35 godina, visoka i mršava, malko prosjeda i crnih obrva. Na

Digitized by Google

njezinom neruskom, niti svježem licu ležale su mrlje od pudra; nasmiešila se ona prisiljeno, ruku je stisla krepko, oštro tako, da su joj zazveknule i narukvice na bielim rukama i sve to nije se svidjalo Laptevu. Njemu se činilo, da se ona smieši zato, što je smućena te hoće pred drugima i pred samom sobom sakriti svoju preranu starost i svoju nesreću. Laptev je opazio i dvie djevojčice, od pet i tri godine, nalične Saši. Za objed donesli su mliečnu juhu, hladnu teletinu s mrkvom i čokoladu — sve je to bilo osladko i netečno, ali je zato stol bio pokrit osobitim razkošjem; na njemu su se blistale zlatne viljuške, bočice sa sojom i cayenskim paprom, vrlo liepi stalak za voće, zlatna paprenjarka; Laptev je rukama stiskao smotani ubrus i mislio, da se prostodušna Nina Fedorovna dosjetila, te Panaurovu ovako razkošno pokrila stol, on se možda ne bi razstao od nje.

Tek kad je posrkao mliečnu juhu, Laptev se domislio, kako je u bitnosti netaktično postupao, došavši, da ovdje objeduje. Dama je bila sbunjena i svedjer se neiskreno smiešila, pokazujući zube, a Lapteva je mučila misao, da je ovoj ženi sve poznato: i to, da ga Julija ne ljubi, i to, da za njega polazi samo zato, što je bogat. Panaurov je takodjer bio sbunjen i, mašući glavom, naučno je tumačio, što je to zaljubljenost i odakle ona potječe.

— U tome je jedan od pojava munjine, — govorio je on francuzki, obrnuvši se k dami. U koži svakoga čovjeka nalaze se mikroskopične žliezdice, a sadržavaju struje. Ako se sretnete s osobom, u koje su struje paralelne vašima, eto vam odmah ljubavi.

Kad se Laptev vratio kući i sestra ga zapitala, gdje je bio, on se sbunio i nije ništa odgovorio.

Sve vrieme do ženitbe on se ćutio u lažnom položaju. Ljubav je njegova od dana do dana bivala sve silnijom i Julija mu se svedjer činjaše poetičnom i uzvišenom, no u

Digitized by Google

bitnosti, bilo mu kako drago, on je kupovao, a ona se prodavala. Kadšto, kad bi se zamislio, on bi naprosto očajavao i pitao sama sebe: ne bi li bježao odavle? No, činilo mu se, da bi bilo laglje i doličnije, da si pogna tane u glavu, nego da bježi, bježi glupo i smiešno, kako i Gogoljev Podkolesin. Što se više ženitba približavala, to su mu jače bili uzrujani živci. Po ciele noći nije više spavao i sve je razmišljao o tome, kako li će se poslije ženitbe sresti s gospodjom, koju je u svojim pismima na moskovske prijatelje nazivao „osobom", kako li će njegov otac i brat, težki ljudi, primiti njegovu ženitbu s Julijom. On se bojao, da otac pri prvom susretu ne rekne Juliji kakvu surovost. A s bratom Fedorom bivalo je nešto čudna u potonje doba. U svojim dugačkim pismima, koja su mučila dosadom, pisao je umujućim slogom o važnosti zdravlja, o uplivu bolesti na psihičko stanje, umovao je i o religiji, ali ni riečcom ne spominjaše ni Moskve ni poslove. Ta su pisma Lapteva razdraživala i on je mislio, da se karakter bratov mienja na gore.

Vjenčanje je bilo mjeseca rujna i obavljeno je u crkvi sv. Petra i Pavla, poslije podnevne službe božje, a mladenci su još istoga dana odputovali u Moskvu. Kad su se Laptev i njegova žena, ljepušna, u crnoj opravi sa skutima, već po vanjštini ne djevojka, nego prava dama, pred odlazkom opraštali s Ninom Fedorovnom, u bolestnice se sve lice grčevito izkrivljivalo od plača, ali iz suhih očiju ne kanu ni jedna suza. Ona je rekla:

— Ako umrem, čega me Bog čuvao, uzmite k sebi moje djevojčice.

— O, obećajem vam! — odvratila je Julija Sergejevna i njoj su takodjer nervozno podrhtavale ustne i vedje.

— Ja ću u listopadu doći k tebi, — rekne Laptev, ganut. — Ozdravi mi, draga sestro!

Odvezli su se u posebnom coupéju. Oboje se ćutilo

Digitized by Google

turobno i neudobno. Ona je sjedila u kutu, ne skidajući šešira i pritajivala se kao da driema, a on je ležao na divanu prema njoj i uznemirivale su ga razne misli: o otcu, „osobi“, hoće li se Juliji svidjati njegov moskovski stan. I pogledavajući na ženu, koja ga nije ljubila, mislio je turobno: „Zašto se to sbilo?“

Kad su, sutra dan u jutro, došli u Moskvu i začuli krič izvoščika, dispozicija se njihova promienila. Kišilo je i bilo je studeno, nu Moskva je ipak učinila izvrstan dojam, i oboje se oćutilo na slobodi i uzeše se smijati.

V.

Laptevi u Moskvi trgovali su na veliko galanterijskom robom: rojtama, vrpcama, nakitima, papirom za pletenje, pucetima itd. Obća prodaja dostizavala je na godinu dva milijuna rubalja; kolik je bio čist dobitak, toga nije nitko znao, osim starca. Sinovi i pomoćnici opredjeljivali su taj dohodak sa tri sta tisuća od prilike i govorili su, da bi taj dohodak i za sto tisuća bio veći, kad se starac nebi „razbacivao“. Makar je u njega bio tvrdi, težki značaj, starac je ipak bio darežljiv, te je davao na vjeresiju bez promišljanja i u tom je pogledu od godine do godine bivao sve neuredniji, tako, da se je u zadnjih deset godina nakupilo propalih mjenica za ogromnu svotu, gotovo za milijun, a najstariji pomoćnik, kad se o tome povela rieč, lukavo je podmigivao okom i govorio rieči, koje svi niesu razumjeli:

— Psihološka posljedica vieka.

Glavna trgovina vodila se u gradskim redovima, u zdanju, koje se zvalo skladište. U skladište se ulazilo iz dvorišta, gdje je uviek bilo sumračno, mirisalo je po rogozi, a po asfaltu su udarali kopitima teretni konji. Vrata, na oko vrlo skromna,

Digitized by Google

okovana željezom, vodila su iz dvorišta u sobu, kojoj su stiene porumenile od vlage te su bile izpisane ugljenom; svjetlo je u sobu dopiralo na uzki prozorčić s rešetkom, zatim je na lievo bila druga soba, nešto veća i čišća, sa željeznom peći, sa dva stola i sa isto takvim tamničnim prozorom: to je — pisarna, a odavle su uzke, kamenite stube vodile u drugi sprat, gdje su bile glavne prostorije. To je bila dosta velika soba, ali zbog neprestanoga sumračja, nizkoga stropa i tjesnoće od povlaka, sanduka i ljudi, koji su se neprestance vrzli amo tamo, i ta je soba činila na svježega čovjeka tmurni dojam kao i obadvie dolnje. Gore, a i u pisarni, na policama ležala je roba u svežnjima, balama i papirnim škatuljama; u poredanju robe niti je bilo reda ni ljepote i da tu i tamo iz papirnih svežanja nisu kroz pukotine provirivale crvene niti, rese, rojte, ne bi se umah znalo, čime ovdje trguju. Kad bi čovjek pogledao na te povaljene papirne svežnje i škatulje, ne bi vjerovao, da se takovim tricama dobivaju milijuni i da je tuj u skladištu svaki dan zabavljeno poslom do petdeset ljudi, ne brojeći kupce.

Kad je sutra dan po dolazku u Moskvu, o podne, Laptev došao u skladište, poslužnici su, zatvarajući robu u sanduke, tako silno po njima lupali, da u prvoj sobi i u pisarni nitko nije čuo, kako je on ušao; po stubama spuštao se dolje poznati listonoša s rukovjeti pisama u ruci i mrštio se od tučnjave, te ni on nije opazio Lapteva. Prvi, tko ga je gore dočekao, bio je brat Fedor Fedorović, koji mu je tako bio sličan, da su ih smatrali blizancima. Ta sličnost uznemirivala je Lapteva; ona mu je vječito napominjala vlastitu vanjštinu i sada, kad je pred sobom vidio čovjeka nevelika uzrasta, s rumenilom, s glavom, koja je već počela plješiviti, mršavih neuglednih bedara, nezanimivoga, neinteligentnoga, on je sama sebe zapitao: „Zar sam i ja takov?“

— Kako mi je milo, da te vidim! — rekne Fedor, cje-

Digitized by Google

livajući brata i krepko mu stiskujući ruku. — Svaki dan sam te nestrpljivo očekivao, mili moj. Kad si mi pisao, da se ženiš, mene je stala mučiti radoznalost, pa i dosadno mi je već bilo, brate. Prosudi sam, pol godine se nismo vidjeli. Pak što? Kako je? Je li Nini zlo? Jako zlo?

— Jako zlo.

— Božja volja, — uzdahne Fedor. — No, a tvoja žena? Je li ljepotica? Ja ju već ljubim, ta ona mi je sestricom. Zajedno ćemo ju maziti.

Pokažu se i davno poznata Laptevu široka, sdepasta ledja otca mu, Fedora Stepanovića. Starac je sjedio kraj tezge na okruglom stolčiću i razgovarao s kupcem.

— Tatice, Bog nam je radost poslao! — krikne Fedor. — Brat je došao!

Fedor Stepanović bio je visoka stasa i vanredno čvrsta tiela, širokih prsa kao u orijaša a velikih ruku tako, da je unatoč svojih osamdeset godina, nabora i sdepastih ledja još uviek činio dojam zdravoga, snažnoga čovjeka. Govorio je težkim, gustim, grmećim basom, koji je iz njegovih prsa dolazio kao iz bačve. Brijao je bradu, nosio vojnički podstrižene brkove i pušio je smotke. I jer mu se uviek činilo vruće, to je u skladištu i kod kuće u svako doba godine hodao u prostranom kaputu od platna. Nedavno su mu s očiju skidali mrenu, slaba je bio vida i već se nije bavio poslovima, nego je samo razgovarao i pio čaj s varenjem.

Laptev se sagnuo i poljubio otčevu ruku, a zatim ga je cjelunuo u usta.

— Davno se ne vidjesmo, dragi gospodičiću, progovori starac, — davno. Dakle što, da ti čestitam na zakonitom braku? No, nek bude, čestitam ti.

I on mu podstavi ustne za poljubac. Laptev se sagne i poljubi ga.

— Jesi li i svoju gospodju doveo? — zapita starac i ne

Digitized by Google

dočekavši odgovora, obrnuvši se kupcu, progovori: — Ovime vas obavješćujem, tatice, da stupam u brak s tom i tom djevojkom. Da. A zapitati u tatice blagoslova i savjeta, toga nema u pravilima. Sad oni sve rade po svojoj pameti. Kad sam se ja ženio, meni je bilo četrdeset, i ja sam klečao pred otcem i prosio savjeta. Sad više nije tako.

Starac se obradovao sinu, ali je smatrao da nije nuždno sinu polaskati i ma kako pokazati svoju radost. Njegov glas, način govora i nehajna rieč „gospodja" nagnaše Lapteva u onu ružnu dispoziciju, koja ga vazda zaokupljala u skladištu. Tu ga svaka sitnica spominjala prošlosti, kad su ga šibali i držali o postnoj hrani, znao je, da i sad do krvi šibaju dječarce, razbijaju im nosove, a kad ti dječaci odrastu, oni će tako druge tući. I dosta je Aleši bilo proboraviti pet minuta u skladištu te prisluškivati glasu otca a da mu se pričini, da će još i njega izgrditi ili po nosu udariti.

Da se promieni neprijatni razgovor, Fedor je potreptao kupca po ramenu i rekao:

— Evo Aleša, preporučam ti našega tambovskoga prijatelja Grigorija Timofejića. On bi mogao biti primjerom suvremenoj mladeži: već je u šestdesetim godinama, a ima sitne naprščadi.

Pomoćnici se nasmiju, a i kupac, tanki, uzkoprsi starac blieda lica nasmije se takodjer.

— Priroda preko običajne snage — primjeti najstariji pomoćnik, koji je stajao odmah pri tezgi. — Kud ušlo, odtud izišlo.

Najstariji pomoćnik, visoki, mršavi mužkarac od 50 godina, s tamnom bradom, s naočalima i olovkom za uhom, obično je svoje misli nejasno izražavao, dalekim nišanima, a po njegovom lukavom smiešku vidjelo se, da svojim riečima pridava nekakav osobiti fini smisao. Svoj govor rado je potamnjivao književnim frazama, koje je po svoju shvaćao, a

Digitized by Google

mnoge i najobičnije, obćenito upotrebljavane rieči često je upotrebljavao u posve drugom značenju, nego li ga imadu. Na primjer rieč „osim“. Kad je izražavao kakovu misao kategorički i nije htio, da mu protuslove, to je pružao napried desnu ruku i govorio:

— Osim!

A još je najveće čudo bilo, što su ga ostali pomoćnici i kupci dobro razumjeli. Zvali su ga Ivan Vasiljević Početkin, a rodom je bio iz Kašira. Sada, kad je Laptevu čestitao, izrazio se ovako:

— S vaše strane zasluga je hrabrosti, jer je žensko srdce Šamil.

Druga znamenita ličnost u skladištu bio je pomoćnik Makejčev, okrupni, solidni plavac, plješiv po svem tjemenu i sa zalizcima. On je pristupio k Laptevu i rekao mu u pol glasa:

— Čast mi je ... Gospod je uslišao molitve vašega roditelja. Hvala Bogu.

Zatim su redom dolazili i ostali pomoćnici i čestitali su Laptevu na zakonitom braku. Svi su bili odjeveni po modi te činili dojam skroz čestitih, valjano odgojenih ljudi.

Laptevu je doskora dodijalo i on je htio poći kući, ali mu se nije dalo otići. Iz pristojnosti morao je u skladištu ostati barem dvie ure. Pootišao je na stranu od tezge i stao je pitati Makejčeva, je li ljeto sretno prošlo, nije li se pridesilo što nova, a ovaj je skromno odgovarao, ne gledajući u oči mladomu gospodaru. Ostriženi dječak, u sivom haljincu, pružio je Laptevu čašu čaja bez tanjurića; malo kasnije došao je drugi dječak i prolazeći mimo zapeo je o jedan sanduk i za malo te nije pao, a solidni Makejčev strašno, zlobno se namrgodio kao izrod i viknuo je na njega:

— Stupaj nogama!

Pomoćnici su se radovali, što se je mladi gospodar

Digitized by Google

oženio te napokon došao kući; pogledavali su ga radoznalo i prijazno, i svaki, kad bi prošao mimo njega, smatrao je za svoju dužnost, da mu rekne što ugodna i što s većim poštovanjem. Nu Laptev je bio uvjeren, da sve to nije iskreno i da mu laskaju samo zato, što ga se boje i što od njega ovisi njihova zaslužba. On nije nikako mogao zaboraviti, kako je pred petnaest godina jedan pomoćnik, koji je duševno obolio, u samoj rubenini iztrčao na ulicu, bos i prieteći šakom na gospodarove prozore, kričao, da su ga izmučili; i tomu biedniku, kad je kasnije ozdravio, dugo su se podsmievali i sjećali ga, kako je gospodarima dovikivao: „plantatori!“ mjesto „eksploatatori“. U obće su službenici Laptevih vrlo rdjavo živjeli i o tome se govorilo već u svim redovima. Najgore je bilo to, što se starac Fedor Stepanović držao prema njima nekakve azijatske politike. Tako nije nitko znao, koliko su plaće dobivali njegovi ljubimci Početkin i Makejčev; dobivali su jedva tri tisuće rubalja na godinu s nagradama, a on se držao, kao da im plaća sedam tisuća; nagrade su dobivali svake godine svi pomoćnici, ali tajno, pak onaj, koji je dobivao malo, morao je iz samoljublja govoriti, da je puno dobio; nijedan naučnik nije znao, kad će ga proglasiti pomoćnikom; nijedan pomoćnik nije znao, da li je gospodar s njim zadovoljan ili nije. Izravno nije pomoćnicima ništa bilo zabranjeno, zato nisu znali, što jest, što nije dozvoljeno. Nitko im nije zabranjivao da se žene, nu oni se nisu ženili, bojeći se, da svojom ženitbom ne će ugoditi gospodaru te će izgubiti mjesto. Bilo im je dopušteno imati znanaca i polaziti u goste, nu u devet sati u večer zatvorali su već vrata i gospodar bi svako jutro sumnjičavo ogledavao svoje službenike te govorio sad ovomu, sad onomu: „Deder dahni!“ i ako je koji zaudarao po alkoholu, odmah mu je čitao obširnu lekciju.

Svakoga blagdana morali su svi službenici polaziti ranu

Digitized by Google

službu božju i u crkvi se tako postaviti, da ih gospodar sve može vidjeti. Postovi su se strogo obdržavali. Na svečane dane, na primjer, kad je gospodar ili koji član njegove obitelje slavio imendan, morali su pomoćnici sabrati novaca i kupiti bilo sladki kolač od Fleja (moskovska slastičarna) ili album. Stanovali su u prizemlju doma na Pjatnickoj i u dogradnji zdanja, a smještali su po troje i četvero u jednu sobu; za objedom su jeli svi skupa iz jedne zdjele, makar je pred svakim bio njegov tanjur. Ako bi koji od gospodara došao za objeda k njima, oni bi svi ustali.

Laptev je uvidjao, da ga oni moraju smatrati svojim dušmaninom te su ga možda tek oni, koje je pokvario starčev odgoj, mogli smatrati dobrotvorom. Sada poslije polugodišnjega odsuća on nije opazio promjenâ na bolje; nu bilo je pače još nešto nova, ali to nije slutilo na dobro. Brat Fedor, koji je prije bio tih, zamišljen i vanredno obziran, sada je kao marljiv i poslen čovjek s olovkom za uhom, trčao po skladištu, familijarno potreptavao kupce po ramenu i vikao na pomoćnike: „Prijatelji!“ Očito je Fedor odigravao nekakvu ulogu, a Aleksej ga u toj novoj ulozi nije upoznavao.

Starčev glas neprestance je ozvanjao. Od nerada starac se dao na poučavanje kupaca, kako treba da živu, kako moraju upravljati svoje poslove, i pri tome im je uviek sebe stavljao primjerom. Ovo hvastanje, ovaj autoritetni ton slušao je Laptev i pred 10, 15 i 20 godina. Starac je sama sebe obožavao; iz njegovih rieči vazda se činilo, da je svoju pokojnu ženu i njezinu rodbinu usrećio, djecu nagradio, pomoćnike i službenike dobrotom obasuo a čitavu ulicu i sve znance prisilio, da se za njega dovieka Bogu mole; činio on, što mu drago, sve je to bilo vrlo liepo, a ako komu zlo idu poslovi, to je zato, što se nije s njim htio posavjetovati; bez njegova savjeta ne može uspjeti nikakav posao. U crkvi je uviek stajao u prvim redovima pak bi znao i upozorivati

Digitized by Google

svećenika, kad ovaj, po njegovom mnienju, ne bi pravo obavljao službu božju, i mislio je, da je to Bogu ugodno, jer da ga Bog ljubi.

Oko dva sata bili su u skladištu već gotovo svi zabavljeni poslom, osim starca, koji je neprekidno mrmorio. Laptev, da ne stoji bez posla, preuzeo je od jedne modistice urese i odpustio ju, zatim je sastao jednoga kupca, trgovca iz Vologde, saslušao ga i naložio pomoćniku, da se zabavi s njime.

„A, v, t!“ — čulo se sa svih strana (slovima su se označivale ciene robe). — „R, i, t!“

Na odlazku Laptev se oprostio samo s Fedorom.

— Sutra ću sa ženom doći na Pjatnicku, rekao je on, — no upozorujem, ako joj otac rekne samo jednu grubu rieč, ja ću se s njim konačno razkrstiti.

— A ti si sveudilj onaj isti — uzdahne Fedor. — Oženio si se, ali se nisi promienio. Prema starcu, brate, moramo biti obzirni. Dakle sutra oko jedanaeste ure. Nestrpljivo ćemo vas očekivati. Dodji dakle ravno od podnevne službe.

— Ja ne polazim podnevnu službu.

— No, to je sve jedno. Glavno je, da ne dodjete poslije jedanaeste, da dospijemo i Bogu se pomoliti i zajedno doručkovati. Klanjaj se sestrici i poljubi joj ruku. Ja slutim, da ću ju zavoljeti, — prihvati Fedor posve iskreno. — Zavidjam ti, brate! — doviknuo je za njim, kad je već Aleksej silazio niz stube.

„Što li se on to tako plaho sguruje, kao da mu se čini, da je nag? — mislio je Laptev idući po Nikolskoj i starajući se da shvati promjenu, što se desila s Fedorom. — I nekakov novi govor ima: „brate, mili brate, Bog je milost poslao, pomolimo se Bogu“, — ta pravi Ščedrinov Juduška.

*

Digitized by Google

VI.

Sutra dan, u nedjelju, u 11 sati, on se već vozio sa ženom po Pjatnickoj, u lakoj kočijici, jednopreżnoj. — On se bojao, da Fedor Stepanović ne počini kakve surovosti i već se unapried stidio za svoga neinteligentnoga otca, pak je čitavim putem mučao. A Julija Sergejevna vozila se zadovoljno. Poslije dviju noći, što ih je sprovela u muževoj kući, ona je već smatrala svoju udaju krupnom pogreškom, nepopravljivom nesrećom, i bila je uvjerena, da ne bi mogla izdržati toga užasa, kad ne bi živjela s mužem u Moskvi, već u kojem drugom gradu. U Moskvi je mogla da se neprekidno zabavlja, moli, čita i ne misli o sebi; njoj su se vrlo svidjale moskovske ulice, kuće i crkve, i sad joj se činilo, kad bi moguće bilo, da se cieli dan vozika po Moskvi i da uz brzu vožnju udiše ohladni jesenski zrak, ona bi se smatrala dapače i sretnom.

Kraj biele, nedavno ponovno okrečene dvospratne kuće kočijaš je zadržao konja i stao skretati desno. Tamo su već čekali. Na vratima stajao je dvornik u novom kaftanu u visokim čizmama i cokolama, a do njega dva gradska stražara; sav prostor od sredine ulice do vrata i po dvorištu do ulaza bio je posut svježim pieskom. Dvornik je skinuo kapu, stražari su na vojničku pozdravili. Oko krilca (ulaza) dočekao ih je Fedor vrlo osbiljnim licem, crven i sa sveučilištnim znakom na kapi.

— Vrlo mi je drago upoznati se s vama, sestrice — rekne on i poljubi Juliji ruku. Dobro mi došli!

On ju povede izpod ruke uz stube, zatim hodnikom kroz hrpu nekakvih mužkaraca i žena. I u predsoblju je bilo tiesno, mirisalo je po tamjanu.

— Ja ću vas odmah upoznati s našim baćuškom, —

Digitized by Google

prošapta Fedor posred grobne svečane tišine. — Dični starac, pater familias.

U velikoj sobi oko stola, koji je bio pripravljen za moleben, stajali su i očito očekivali: Fedor Stepanović, svećenik u kamilavci i djakon. Starac je pružio Juliji ruku i ni rieči nije progovorio. Svi su mučali. Julija se sbunila.

Svećenik i djakon stanu se oblačiti. Donesli su kadilo, iz kojega su se prosipavale iskre i širio miris tamjana i ugljena. Zapališe svieće. Pomoćnici udju u dvoranu na prstima i postave se kraj zida u dva reda. Bilo je tiho, nitko nije ni zakašljao.

— Blagoslovi vladiko, — poče djakon nizkim, gustim basom.

Moleben su svečano odslužili, ništa nisu propustili i čitali su dva akatista: Isusu Najsladjemu i Presvetoj Bogorodici. Pjevači su pjevali iz nota i vrlo dugo. Laptev je opazio, kako se čas prije sbunila njegova žena, a sada, dok su se čitali akatisti te su pjevači na razne načine izvodili trojno „Gospodi pomiluj", on je s duševnim naporom očekivao, da će se starac sad na obrnuti i kazati kakvu primjetbu, primjerice: „vi se ne umijete krstiti", i on se ljutio na Fedora, koji je, ne znaš zašto, sabrao takvu hrpu i zamislio takovu ceremoniju s pjevačima i popovima. To je bilo odveć na trgovačku, a on je želio, da žena na prvi pogled u njemu i bratu ne opazi trgovce, već ljude sa sveučilištnom naobrazbom. Ali kad je ona skupa sa starcem otcem njegovim podmetnula glavu pod evangjelje a zatim nekoliko put kleknula, on je shvatio, da se sve to njoj svidja, pak se umirio i još se samo na to srdio što pjevači toliko otezuju.

Na koncu molebna, kad se odpjevalo „na mnogaja", svećenik je pružio krst starcu i Alekseju, a kad je došla na red Julija, on je prekrio krst rukom i učinio se, kao da želi govoriti. Zamahnuli su pjevačima, da zamuknu.

Digitized by Google

— Prorok Samujlo, — poče svećenik, gledajući na Juliju Sergejevnu, — došao je u Betlehem po zapoviedi Božjoj, i tu su ga dočekali gradski starješine, pitajući ga s trepetom: „je li tvoj ulaz mir, proroče?“ I reče prorok: „mir je, dodjoh da žrtvujem Gospodu, posvetite se i razveselite danas sa mnom“. Hoćemo li i mi, službenice božja Julija, pitati tebe o miru svoga dolazka u ovaj dom? . .

Dalje, nazivajući trgovinu Lapteva i njegov dom vinogradom, on je objasnio, kako su svi rodjaci i svi službenici sa počitanjem i trepetom očekivali dolazak supruge najstarijega gospodareva sina, sa trepetom zato, što će od sele blagostanje pače i sudbina mnogih od tih ljudi zavisiti od nje. Ona, imajući vlast, može učiniti mnogo dobra i mnogo zla.

Julija je pocrvenila od uzrujanosti. Kad je svršio, svećenik je dopustio i Juliji, da poljubi krst i reče već sasvim drugim tonom:

— Sad valja oženiti i Fedora Fedorića. Doba je.

Opet su zapjevali pjevači, prisutni se maknuše i nasta bučno. Razdragani starac s očima punim suza tri put je poljubio Juliju, prekrstio joj lice i rekao:

— To je vaš dom. Meni starcu ne treba ništa.

Zatim je Julija Sergejevna vidjela sve, kao u snu. Pomoćnici su joj čestitali i govorili nešto, nu pjevači su tako glasno pjevali, da se ništa nije moglo čuti. Zatim su doručkovali i pili šampanjca. Ona je sjedila do starca i on joj je govorio, kako nije liepo živjeti razpršeno, već da valja živjeti skupno, u jednoj kući, a dieljenje i nesporazumci da vode do propasti; zatim se je, po običaju, počeo hvastati:

— Ja sam stjecao, a djeca samo trate. Djeca se bave jednim poslom, a ja sam u to vrieme već deset posala svršio i jedanaestoga se latio.

Pred očima Julije Sergejevne svedjer se vrzao Fedor,

Digitized by Google

posve nalik njezinomu mužu, ali pomičniji i više plah; on se uzžurbao nešto oko nje i često joj je cjelivao ruku.

— Mi smo, sestrice, priprosti ljudi, — govorio je on, a pri tome pojavljivahu mu se na licu crvene mrlje i znoj. — Mi živimo jednostavno, kao Rusi i kršćani, sestrice.

Kad su se vratili kući, Laptev, prezadovoljan, što je obavljen najteži posjet i što se, mimo svaku nadu, nije ništa osobita sbilo, govorio je ženi:

— Ti se diviš, što je tako krupni otac, širokih pleća, porodio tako sitnu, uzkih prsa djecu, kako smo ja i Fedor. Ali to je pojmljivo! Otac je oženio moju mater, kad mu je bilo 45 godina, a njoj je tekar tekla sedamnaesta. Ja se sjećam, mene je otac počeo učiti, pravije tući, kad mi je bilo pet godina. On me tukao šibom, natezao za uši, lupao po glavi te sam i ja drhtao u njegovom prisuću, a budeć se, svako sam jutro najprije pomislio: hoće li me i danas tući? Sigrati i šaliti se bilo je zabranjeno meni i Fedoru; morali smo ići k zajutarnjoj i ranoj podnevnoj službi, cjelivati ruke popovima i monasima, čitati kod kuće akatiste. Ti si religiozna i sve to voliš, a ja ti se bojim religije, i kad prolazim mimo crkvu, spominjem se svoga omraženoga djetinjstva i bude mi gorko. Kad mi je bilo osam godina, mene su već uzeli u skladište; ja sam radio kao prosti dječak, a to nije bilo zdravo, jer su me tuj tukli gotovo svaki dan. Kasnije, kad su me dali u gimnaziju, učio sam se do objeda, a poslije objeda morao sam uviek biti u tom skladištu, i tako sve do svoje 22 godine, dok se ne upoznah na sveučilištu s Jarcevom, koji me je nagovorio, da otidem iz roditeljskoga doma. Taj Jarcev učinio mi je mnogo dobra. Znaš što, — rekne Laptev i nasmije se od zadovoljstva, — daj, povezimo se odmah k Jarcevu, da ga posjetimo. To je najplemenitiji čovjek! Kako će biti obradovan!

Digitized by Google

VII.

Neke subote mjeseca studenoga davao se simfonički koncert, kojim je ravnao Anton Rubinštein. U dvorani je bilo tiesno i vruće. Laptev je stajao za stupovima, a njegova žena i Kostja Kočevoj sjedili su daleko napried, u trećem ili četvrtom redu. U početku entre-acta prošla je posve neočekivano mimo njega „osoba", Polina Nikolajevna Razsudina. Poslije svatbe Laptev je često zabrinuto pomišljao, da bi se mogao s njom sastati. Kad ga je ona sada pogledala otvoreno i ravno u lice, Laptev se sjetio, da se prema njoj vladao kao dječarac, jer joj do sele još nije ništa razjasnio niti joj je prijateljski napisao barem dva tri redka, baš kao da se krio pred njom; on se zastidi i porumeni. Ona mu krepko i naglo stisne ruku i zapita ga:

— Jeste li vidjeli Jarceva?

I ne čekajući na odgovor, otišla je naglo dalje, stupajući široko, baš kao da ju netko odotrag gura.

Kretnje su joj bile oštre i bila je pravom ženom tekar onda, kad je sjedila za glasovirom ili je nepomično stajala na jednom mjestu, nu na ulici, kad je žurno išla na lekcije u svojoj dugačkoj kabanici i kapi, nataknutoj do ušiju, nju bi lako uzeli za mladoga samostanskoga novajliju.

Bila je vrlo mršava, neliepa, dugačkoga nosa, i lice joj je svagda bilo izmučeno i činilo se, da se ona silno napinje, da oči drži otvorene te ne padne. Ona se ipak svidjela. Njezine tamne oči bile su prekrasne a na licu joj je bio izraz uma, iskrenosti i dobrote. S njom je bilo težko govoriti. A ljubiti ju nije bilo lako. Kad bi znala ostati sama s Laptevom, ona bi dugo hohotala, prekrivši lice rukama i uvjeravala bi ga, da za nju ljubav nije glavno u životu, stidila se kao sedamnaestgodišnja djevojka i prije nego bi ju tko htio poljubiti, morao je utrnuti sve svieće. Polini je bilo već

Digitized by Google

30 godinâ. Ona se je udala za nekakvoga pedagoga, ali već davno nije s njim živjela. Sredstva za život stjecala je poučavanjem u glasbi i pratnjom u kvartetima.

Za devete simfonije ona je opet prošla mimo, kano slučajno, nu množtvo mužkaraca, koji su stajali kao gusta stiena za stupovima, nije ju pustilo dalje i ona se ustavila. Laptev je opazio na njoj onu istu baršunastu koftočku, u kojoj je već tri godine polazila koncerte. Rukavice su u nje bile nove i lepeza nova, ali jeftina. Ona bi se rado kitila, ali nije umjela i žalila je na to potratiti novaca.

Obćinstvo je odobravalo i kričalo „bis“.

— Vi ćete današnju večer sprovesti sa mnom, — rekla je Polina Nikolajevna Laptevu, približivši mu se i gledajući surovo na njega. — Mi ćemo odavle zajedno otići na čaj. Čujete li? Ja to zahtievam! Vi ste mi mnogo obvezani i nemate moralnoga prava da mi tu sitnicu uzkratite.

— Dobro, otići ćemo, — pristane Laptev.

— Strašno mi se hoće čaja. Ovamo sam došla ravno od poučavanja.

Poslije simfonije započe bezkrajno izazivanje. Obćinstvo je ustajalo sa svojih mjesta te vrlo polagano izlazilo, da Laptev nije mogao otići, a da se ne pokaže ženi. Morao je stajati na vratima i čekati.

— Baš mi se hoće čaja, — opet se potužila Razsudina. — Duša mi gori.

— I ovdje ga možemo dobiti, — rekao je Laptev. — Hajdmo u bufet.

— Ja nemam novaca, da ih bacam u bufetu. Ja nisam trgovkinja.

On joj je ponudio ruku, ona je odklonila, progovorivši dugačku umarajuću frazu, koju je od nje čuo već više puta, i to, da se ona ne ubraja u slabi prekrasni rod te ne treba usluga gospode mužkaraca. —

Digitized by Google

Razgovarajući s njim, ona je razgledavala občinstvo i često se pozdravljala sa znancima; to su bile njezine drugarice u Herier-ovu tečaju te na konservatoriju, pak učenici i učenice. Ona im je stiskala ruke čvrsto i naglo, baš kao da ih želi odkinuti. Najednoč stane sliegati ramenima, kao da ju groznica hvata i drhtati i napokon će s užasom i tiho, gledajući na Lapteva, reći:

— Koga ste vi to oženili? Gdje su vam bile oči, ludi vi čovječe? Što ste našli u toj neznatnoj, glupoj djevojci? Ja sam vas, eto, ljubila zato, što ste bio uman, dobar kao duša, a ova lutka od porculana treba samo vaše novce.

— Ostavimo to, Polino, — rekne joj on molećim glasom, bojeći se, da ne rekne još što takova. — Sve, što mi možete reći povodom moje ženitbe, ja sam si sâm već često spočitavao . . . Ne zadajite mi suvišne boli.

Ukaza se Julija Sergejevna u crnoj opravi i s velikom iglom sa draguljima, koju joj je poslao svekar poslije molebna; za njom je stupala njezina pratnja: Kočevoj, dva doktora znanca, častnik i okrupni mladi gospodičić u djačkoj uniformi, po prezimenu Kiš.

— Odvezi se s Kostom, — rekne Laptev ženi. — Ja ću kasnije doći.

Julija je kimnula glavom i prošla dalje. Polina Nikolajevna izpraćivala ju je pogledom, drhćući po svem tielu i nervozno se sgurivala, a taj njezin pogled bio je pun odvratnosti, mržnje, izražavao je bol, kakvu mora ćutiti ponosno, nesretno, gladno i težko uvriedjeno biće, kad vidi svoga sretnoga, bogatoga uvreditelja a mora mučati.

Laptev je dobro shvatio taj izražaj i pomislio u sebi: „Zašto sam ju uvriedio? Život je proklet“.

On se bojao poći k njoj, naslućujući neprijatna objašnjivanja, oštra spočitavanja i suze, zato je predložio, da podju na čaj u kakvu gostionu. Nu ona rekne:

Digitized by Google

— Ne, ne, podjimo k meni. Ne govorite mi samo o gostionama.

Ona nije htjela polaziti gostione zato, što joj se zrak u gostionama činio otrovan duhanom i disanjem mužkaraca. Prema svim nepoznatim mužkarcima vladala se neobično, s predsudama, smatrala ih je za razvratnike, koji su vrstni svaki čas, da se obore na nju. Osim toga ju je strašno do glavobolje razdraživala glasba u gostionama i ona nikako nije mogla da pojmi, kako to da žene u gostionama ne plaćaju, već dopuštaju, da za njih plaćaju mužkarci. Po njezinom mnienju to je gadno i sablažnjivo.

Kad su izašli iz zdanja „plemićkoga sbora", najmili su izvoščika na Ostoženku u Sevelovskij pereulok, gdje je Razsudina stanovala. Slušajući, kako ona nervozno diše, Laptev se cielim putem starao da se domisli dobroj, toploj rieči, koja bi ju mogla utješiti. U istinu joj je on bio mnogo obvezan. Upoznao se s njom kod svoga prijatelja Jarceva, komu je ona predavala teoriju glasbe. Ona ga je strašno zavoljela i skroz nesebično; sprijateljivši se s njim, ona nije dopuštala ni samu pomisao na darove te je, kao i prije, polazila da poučava te se trudi do obnemoglosti, pak živući s njom, Laptev se još više učvrstio u sviesti, da sreća nije u novcima. Hvala Polini, on je stao shvaćati i ljubiti glasbu, za koju je prije malo mario.

— Pol carstva za čašu čaja! — progovori Polina gluhim glasom, prikrivajući usta rukovnicom, da se ne nahladi. — Danas sam imala pet satova pouke, bies ju uzeo! Učenici su takovi glupaci, bene, da u malo ne poginuh od jada. I ne znam, kad će se ta kazna svršiti. Izmučila sam se. Čim skupim tri stotine rubalja, sve ću baciti i otići na Krim. Ležat ću na obali i gutati kisik. Ah, kako ljubim more, kako ga ljubim!

— Nikuda vi ne ćete odputovati, — rekne Laptev. —

Digitized by Google

Prvo, vi ništa ne ćete skupiti, a drugo, vi ste škrti. Izvinite, ja ponavljam: zar je za vaše samoljublje manje poniženje sabrati tih tri stotine rubalja po grošima od ljudi, koji se od sitosti od vas uče glasbi, nego li da tu svotu uzajmite od svojih prijatelja?

— Ja nemam prijatelja! — rekne Polina razdraženo. — I molim vas, da mi ne govorite gluposti. Radnički stalež, u koji i ja spadam, ima jednu povlasticu: spoznanje svoje nepodkupljivosti, pravo ne zaduživati se kod trgovaca i prezirati. Vi tu povlasticu mrzite, ona vam daje pojmiti, da ima nešto višega od vaših milijuna, i vi biste to više htjeli kupiti i uništiti. Ali toga ne bude! Nipošto, mene ne ćete kupiti! Ja nisam Julička!

Laptev nije ni kušao da plati izvoščika, jer je znao, da će to izazvati čitav potok rieči, koje je već mnogoputa prije čuo. Ona je sama platila.

U neke samotne gospodje ona je najmila malu sobicu s pokućtvom i hranom. Njezin veliki glasovir iz Beckerove tvornice bio je za sad kod Jarceva, na Bolšoj Nikitinskoj, i ona je svaki dan išla onamo da udara. Naslonjači u njezinoj sobi bili su preobučeni, na krevetu bieli, ljetni pokrivač, na stienama su visjele oleografije, i ničega nije bilo, što bi napominjalo, da ovdje stanuje ženska, bivša slušateljica na višim tečajevima. Tu nije bilo ni stola za toaletu, ni knjigâ, ni pisaćega stola. Vidjelo se, da je liegala na počinak, čim bi kući došla i, ustajući u jutro, odmah je od kuće odilazila.

Kuharica je donesla samovar. Polina Nikolajevna zavarila je čaj i držćući još uviek, — u sobi je bilo hladno, — stala je psovati pjevače, koji su pjevali u devetoj simfoniji. Od umornosti zaklapale su joj se oči. Ona je izpila jednu čašu čaja, pak drugu i treću.

— I vi ste dakle oženjen, — rekne ona. — Ali ne uznemirujte se, ja neću od žalosti propadati, ja ću vas već

Digitized by Google

iztrgnuti iz svoga srca. Zlovoljna sam samo i gorko mi je, što ste i vi isto takva ništica, kako su i svi, što od žene prije svega tražite tielo, ljepotu, mladost, a ne um, niti inteligenciju . . . Mladost! — progovori ona na nos, kako da se nekomu ruga, i nasmijavši se. — Mladost! Vi trebate čistoću, Reinheit, Reinheit! — nasmije se ona, uzbacivši se na oslon naslonjača — Reinheit!

Kad se prestala smijati, oči su joj bile zaplakane.

— Jeste li barem sretni? — zapita ona.

— Nisam.

— Ljubi li vas ona?

— Ne ljubi.

Laptev, uzrujan, osjećajući da je nesretan, ustane i stane hodati po sobi.

— Nipošto, — ponovi on. — Ja sam vam, Polino, ako hoćete da znate, vrlo nesretan. Što da učinim? Učinio sam glupost, a sad ju više ne mogu popraviti. Moram sve podnositi kao mudrac. Ona je pošla za me bez ljubavi, glupo, možda i proračunano, ali ona nije o tome razmišljavala, a sada, očito uvidja svoju pogrešku i strada. Ja vidim, kako se ona muči . . . Noću spavamo, a danju se ona boji ostati sa mnom na samu, makar samo pet časova te traži zabave, družtvo . . . Ona se stidi sa mnom i strašno joj je uza me.

— A novce ipak od vas uzimlje?

— Glupo, Polina! — klikne Laptev. — Tko ne ljubi i prezire novce, taj ih se ne boji . . . Ona uzimlje od mene novce zato, što joj je posve ravnodušno, ima li ih ili nema.

— Po vašemu sudu, ja se zar bojim novaca? — zapita Razsudina.

— Da, vi previše o novcu govorite. Vi mu podajete značenje, kojega nema. Julija je čestita i čista žena. Pošla je za me naprosto zato, što je htjela otići od otca, baš kako sad želi od mene otići i ne će da sa mnom ostaje, i zato,

Digitized by Google

što je bila uvjerena, da je za bračni život dovoljna vjernost i odanost.

— A jeste li uvjereni, da bi ona pošla za vas, kad vi ne biste bili bogati? — zapita Razsudina i nasmije se.

— Ni o čemu ja nisam uvjeren, — rekao je tjeskobno Laptev. — Ni o čemu. Ja ničega ne shvaćam. Za Boga miloga, Polino, ne govorimo o tome.

— A ljubite li vi nju?

— Do mahnitosti.

Zatim je nastupilo mučanje. Polina je pila četvrtu čašu, a on je hodao i mislio o tom, kako sada žena njegova sjedi u liečničkom klubu i večera.

— A zar čovjek može ljubiti, a da ne zna zašto? — upita Razsudina i slegne ramenima. — Nipošto, iz vas govori životinjska strast! Vi ste opojeni! Vi ste otrovani tim krasnim tielom, tom Reinheit! Otidjite od mene, vi ste blatni! Podjite k njoj!

Ona mu je mahnula rukom, zatim je uzela njegovu kapu i bacila ju u njega. On je muče obukao šubu te izašao, nu ona je potrčala u predsoblje i vratila ga.

— Ta priznajte, da ste sa mnom okrutno postupali. — Ona je zaplakala i njezina glava pala je na njegovo rame. — Ja sam izgubila vas, — progovori ona, — i meni se čini, da sam umrla . . .

Ona je zaplakala i grčevito mu se rukom ovila oko vrata.

— Prestanite, Polino! Dosta je toga! — govorio je Laptev i nikako nije mogao odkinuti njezine prste. — Umirite se, molim vas!

Polina je zatvorila oči i probliedila, a njezin dugački nos poprimao je boju voska, kao u mrtvaca i Laptev još udilj nije mogao razvrnuti njezinih prsta. Polina se onesviestila. Laptev ju oprezno digne i položi na postelju i prosjedio

Digitized by Google

je kraj nje desetak minuta, dok se nije prenula. Ruke su joj bile studene, bilo slabo udaralo.

— Otidjite kući, — rekla mu je ona, otvorivši oči. — Otidjite, jer ću inače opet zaplakati. Ja se moram savladati.

Otišavši od nje, nije se zaputio u liečnički klub, gdje ga je čekalo družtvo, već je pošao kući. Čitavim putem pitao je s prikorom sama sebe: zašto si porodice nije osnovao s tom ženom, koja ga tako ljubi te je već u istinu bila njegova žena i družica? Osim toga, što je ona bila jedino biće, koje mu je bilo sklono, zar nije bila plemenita, dostojna zadaća da dade sreću, pristanište i mir ovomu umnomu, ponosnomu te radom izmučenomu biću? Da li njemu dolikuju ti zahtjevi, — pitao je sama sebe, — zahtjevi krasote, mladosti, i kako je ona rekla, Reinheit, zahtjev one sreće, koja je nemoguća i koja ga, baš kao za kaznu ili porugu, eto već tri mjeseca drži u mračnom, potlačenom stanju?

Medeni dani davno su već prošli, a on, smiešno je reći, još sveudilj ne zna, kakvo je biće njegova žena. Svojim prijateljicama iz zavoda i otcu piše dugačka pisma od pet araka, i nalazi o čemu će pisati, a s njime govori samo o vremenu i o tome, da je doba k objedu ili k večeri. Kad se ona pred spavanjem dugo moli i pri tome cjeliva svoje krstove i svete sličice, on nikako ne može pojmiti, što li to ona želi od Boga, i gledajući ju, on s mržnjom misli: „Eto, ona se moli, a sa mnom i sa sobom postupa za pravo kao da se je prodala“. On se pače kušao i cinički tješiti, da ono i uzima, što plaća, ali to je bilo strašno; da je to krepka, nagla, smiona i razvraćena žena, — no tad bi ovakova utjeha mogla vriediti u trenutku zlobe ili kad bi se on opio, ali gle, tu je mladost, tu su plemenita svojstva, religioznost, krotkoća, a glavno, on ju ljubi do boli i nije podpuno uvjeren, da je ona pošla za njega radi novaca. Kad je bila nje-

Digitized by Google

govom zaručnicom, njezina pobožnost razblaživala ga je i dirala, a sada, kad je postala njegovom ženom, ova uvjetna opredieljenost nazora i uvjerenjâ činjaše mu se zastavom, iza koje se nije vidjela prava istina, i smućivala ga je. U njegovom porodičnom životu ne bijaše više ništa takovoga, što ne bi danomice izazivalo mukotrpne časove. Kad je njegova žena, sjedeći uz njega u „Malom“ ili u „Koršovom“ kazalištu, uzdisala, jecala ili se iskreno smijala, on se sjećao, da je upravo takav mili, bezbrižni izražaj bio na njezinom licu na Petrovo, kad su se djeca loptala, a njemu je bilo gorko, što se ona nasladjuje sama i ne će da s njim dieli svoje uzhićenje. Ta istom je danas, izlazeći iz dvorišta, kad se vozila na koncert, srdito doviknula Kosti: „Vi ne znate hodati s gospodjama izpod ruke!“ — i on je, Laptev pomislio: „No zašto ona nije sa mnom tako iskrena?“ Pak čudnovato, ona se sprijateljila sa svim njegovim prijateljima, i svi su oni već znali, kakva je ona, a on nije ništa znao, već se samo žalostio, dosadjivao i muče osjećao sljubovnost, te ga Kostja nije uzalud nazivao sad plašljivcem, sad babom ili krpom.

Došavši kući, Laptev je obukao kućnu haljinu i papuče, sjeo je u svojem kabinetu i uzeo čitati nekakav roman. Žene nije bilo doma. Nu nije minulo ni pol ure, kad su u predsoblju pozvonili i gostinjom se začuli gluhi koraci sluge Petra, koji je pošao da otvori. To je bila Julija. Laptev ju je upoznao po karakterističnom, brzom hodu: tup-tup-tup. Ušla je u kabinet u šubi i crvenih od studeni licâ.

— Na Priesnu je velika vatra, progovori ona, usopivši se. — Ogromno rumenilo. Ja ću poći onamo s Konstantinom Ivanovićem.

— S Bogom!

Laptev se umirio, opazivši u njezinim očima zdravlje, svježost i djetinji strah. On je još neko vrieme čitao i legao na počinak.

Digitized by Google

Sutra dan poslala mu je Polina Nikolajevna u skladište dvie knjige, koje je nekoč posudila od njega, sva njegova pisma, njegovu fotografiju i pisamce, u kojem je bila samo jedna rieč: „Dosta!“

VIII.

Već koncem listopada jasno se pokazalo, da Nina Fedorovna ponovno boluje od raka. Ona je naglo mršavila, promienila se u licu i pod konac pojaviše se kod nje neobični pojavi, kakvih prije nije bilo. Tako si je ona, unatoč težkim bolima, umišljala, da već ozdravljuje, i svako se jutro odievala, kao da je zdrava, a zatim je cieli dan ležala u opravi i obući. I postala je razgovorna. Leži tako poledjice i pripovieda nešto tiho, na silu, i diše težko, a ti razgovori ju silno zadovoljuju. Umrla je nenadano i uz ove obstojnosti:

Bila je jasna mjesečna večer, na ulici su se klizali po svježem sniegu i u sobu se čulo, kako kočijaši viču i sanjuge škriplju. Nina Fedorovna ležala je u postelji poledjice, a Saša, koju već nije imao tko da izmjenjuje kod matere, sjedila je kraj nje i driemala.

— Otčinstva mu se ne sjećam, — pripoviedala je Nina Fedorovna tiho, — a zvali su ga Ivan, prezimenom Kočevoj, biedni činovnik. Bio je strašan pijanac, pokoj mu vječni. Dolazio je k nama i svakoga mjeseca smo mu davali funtu šećera i osminu čaja. Bivalo je da smo mu i novcima pomagali. Da . . . Zatim se dogodilo ovo: grdno se napio naš Kočevoj i umro. Kažu, da ga je rakija ubila. A možda i nije, narod svašta govori. Ostao je poslije njega sinčić, dječarac od sedam godina, mili, ubogi dječak . . . Sirotče moje malo! Mi smo ga uzeli i sakrivali medju pomoćnicima i on je s njima boravio čitavu godinu dana, i otac za to nije znao. A kad

Digitized by Google

je otac doznao, samo je rukom mahnuo i ništa nije rekao. Kad je Kostja bio u devetoj godini, — ja sam onda već bila zaručena, — vodila sam ga u dvie gimnazije. Nigdje ga nisu primili i on je plakao . . . „Što ti plačeš, beno?" govorila sam mu ja. I povedem ga ja na Razguljaj u drugu gimnaziju a tamo su ga, dao im Bog zdravlja, primili . . . . I dječarac je svaki dan išao pješke s Pjatnicke na Razguljaj i natrag. Aleša je za njega plaćao . . . Bog se smilovao, dječak se dobro učio, shvatao je i od njega je nešto postalo . . . . Sad je advokat u Moskvi, prijatelj Alešin. Nismo prezreli čovjeka, uzeli smo ga u kuću, i sad se, valjda, za nas Bogu moli . . . Da . . .

Nina Fedorovna uze govoriti sve tiše, dugačkim stankama, zatim, pomučavši malko, najednoč se digla i sjela.

— A meni nije . . . kao da mi nije dobro, — rekne ona. — Gospode pomiluj, kao da mi je stupilo u prsa. Oh, disati ne mogu!

Saša, koja je znala, da joj majka mora skoro umrieti, opazivši sada, kako joj se na jednoč smrklo lice, naslutila je, da je to konac i prepala se.

— Mamice, to ne smije biti! — zaplače Saša. — To ne smije biti!

— Idi brzo u kuhinju, neka idu po otca. Meni je pače vrlo zlo.

Saša je trčala po svim sobama i zvala, ali u čitavoj kući nije bilo služinčadi, već tek u jedaćoj sobi spavala je na sanduku Lida u odjeći i bez jastuka. Saša je iztrčala, kako je bila, bez cokola, na dvorište, pak na ulicu. Do vrata na klupi sjedila je pjestinja i gledala na sanjkaše. S rieke, gdje je bilo klizalište, dopirali su zvuci vojničke glasbe.

— Njanjo, mama umire! — rekne Saša plačući. — Treba otići po otca!

Ušavši u ložnicu i pogledavši na bolestnicu, pjestinja

Digitized by Google

je izašla i brzo se vratila, sunula joj u ruku upaljenu voštanicu.

Saša je bila preneražena i s užasom je bjegala po sobama i molila je, ne znajući ni sama koga, da idu po otca, zatim je obukla kabaničicu i uzela rubac i plašeći se tamnih soba i mjesečine na stubama, iztrčala je na ulicu. Od služinčadi je doznala, da otac imade još drugu obitelj i dvie djevojčice, s kojima stanuje u Bazarnoj. Ona je pojurila lievo od vrata, plačući i bojeći se tudjih ljudi, a kad je, prošavši crkvu sv. Petra i Pavla, u kojoj se vjenčao ujak Aleša, okrenula u uličicu, stala je greznuti u sniegu i zebsti. Nekakav momak u kožuhu doviknuo joj:

— Što plačeš ti židovčice?

Srela je izvoščika praznoga, ali ga nije najmila od straha, da ju ne odveze van grada, orobi i baci na groblje (služinčad je za čajem pripoviedala, da se takova što sbilo). Ona je sve dalje išla, težko je disala od umornosti i plakala. Izišavši na Bazarnu ulicu, Saša je pitala, gdje tu stanuje gospodin Panaurov. Nekakva nepoznata žena dugo joj je tumačila i videći, da djevojčica ne shvaća, povela ju je za ruku do jednokatne kuće s vežom. Vrata nisu bila zatvorena. Saša je protrčala predvorjem i napokon se našla u svietloj, toploj sobi, gdje je za samovarom sjedio njezin otac, s njim gospodja i dvie djevojčice. Ali Saša nije više mogla progovoriti ni rieči, samo je jecala. Panaurov je pojmio.

— Mami valjda nije dobro? — zapita on. — Reci djevojčice: mami nije dobro?

On se uzrujao i poslao po izvoščika.

Kad su se dovezli kući, Nina Fedorovna sjedila je obložena jastucima, sa sviećom u ruci. Lice joj je potamnilo i oči već zatvorene. U ložnici se skupiše kod vrata pjestinja, kuharica, sobarica, mužik Prokofij i još nekakvi nepoznati priprosti ljudi. Pjestinja je nešto zapoviedala šapćući a drugi ju

*

Digitized by Google

nisu shvaćali. U dnu sobe, kraj prozora, stajala je Lida, blieda, pospana i odanle je surovo gledala na mamu.

— Tada smo u ljetovniku imali psa prepeličara, Kara, — pripoviedala je Nina Fedorovna tiho, odmarajući se poslije svake rieči. — Svi smo išli do stanice na šetnju, da dočekujemo i izpraćujemo vlakove. Tako smo jednoč šetali, — smijali se, kako već djevojke čine, — a nekakav gospodin, visok, liep, pogladi Kara i reče: „To je skupo pseto, gospodjo". Ja sam se sbunila. Taj je gospodin boravio u Hunkama kod rodbine . . . i stao se sa mnom šetati . . .

Panaurov otme joj iz ruku svieću i baci ju na ormar.

— To je užasno! — progovori on i ramena mu zadrhtaju. — Nino, ti moraš leći, — rekne onj ljubezno. — Legni, mila.

Ona ga pogledala, ali nije prepoznala . . . Položiše ju poledjice . . .

— U Hunkama, — progovori ona. — To je prva postaja od Moskve po Nikolajevskoj željeznici . . .

Više ni rieči nije prosborila. Kad su stigli svećenik i liečnik Sergej Borisović, služinčad se već nabožno krstila i molila za domaćicu.

— Gle kako se to svršilo! — rekne liečnik zamišljeno ulazeći u gostinju. — A gle, ona je još mlada, nije joj bilo ni četrdeset godina.

Djevojčice su glasno plakale i naricale. Panaurov, blied, vlažnih očiju, došao je k liečniku i rekao slabim, izmučenim glasom:

— Dragi moj, učinite mi uslugu, brzojavite u Moskvu. Ja nikako ne mogu.

Liečnik dokuči pero i crnilo i napiše za kćer ovaj brzojav: „Panaurova umrla u 8 sati u večer. Reci mužu: na dvorjanskoj ulici prodaje se kuća s preuzećem duga, nadoplatiti je devet tisuća. Prodaja na dvanaestoga. Savjetujem ne propustiti sgode".

Digitized by Google

IX.

Laptev je stanovao u jednoj uličici Male Dmitrovke, blizu staroga Pimena. Osim velike kuće na ulicu, on je držao u najmu i dvokatno zdanje u dvorištu za svojega prijatelja Kočevoja, pomoćnika kod odvjetnika, koga su svi Laptevi naprosto zvali Kostja, jer je kod njih odrastao. Naprama tomu zdanju u dvorištu stajalo je još i drugo dvokatno dvorišno krilo, u kojem je stanovala nekakva francuzka obitelj, sastojeći od muža, žene i petero kćeri.

Studen je bila dostigla dvadeset stupnjeva. Prozori se zamrznuše. Probudivši se u jutro, Kostja je osbiljnim, zabrinutim licem uzeo petnaest kapljica nekakve ljekarije, zatim, izvadivši iz ormara za knjige dva uteza, zabavio se tjelovježbom. Bio je visok, vrlo mršav, imao je velike ruse brkove, a u košulji od flanela, koja mu je čvrsto priliegala na uzka prsa, dugačkih nogu, razmahajući rukama, naličio je pauku.

Disao je težko i otirao je znoj s lica, zatim je pristupio k telefonu i rekao gustim, nizkim basom, neka mu iz velikoga doma donesu čaja. Petar, seljak srednjih godina, velike tamne brade, u kožuhu i hlačama od katuna, zasunutim za visoke čizme, donesao je čas kasnije samovar i zavario čaj.

— Sad je vrlo krasno vrieme, Konstantine Ivaniću, — rekne Petar.

— Da, krasno, ali brate, šteta, što ja i ti ne živimo baš najbolje.

Petar je iz učtivosti uzdahnuo.

— Što rade djevojčice? — zapitao je Kočevoj.

— Baćuška im nije došao, Aleksej Fedorović bavi se sam s njima.

Kostja je pronašao na prozoru mjestance, koje nije bilo smrznuto i stao je gledati dogledalom na prozore krila, gdje je stanovala francuzka obitelj.

Digitized by Google

— Ništa se ne vidi, — rekne Kostja.

U taj čas bavio se dolje Aleksej Fedorović sa Sašom i Lidom, poučavao ih u vjeronauku. Već eto šest nedjelja što one borave u Moskvi, u dolnjem spratu dvorištnoga zdanja, sa svojom guvernantom; k njima su dolazili tri puta na tjedan učitelj iz gradske škole i svećenik. Saša je učila novi zavjet, a Lida je počela učiti stari. Posljednji put su Lidi zadali, da ponovi do Abrahama.

— Dakle, Adam je imao dva sina — rekne Laptev. — Prekrasno. No kako su se zvali? Ded, sjeti se.

Lida kao i prije, surova, mučala je, gledeći na stol i samo je micala ustnicama, a starija Saša, koja joj je nadomještala mater, gledala joj je u lice i mučila se.

— Ti vrlo dobro znadeš, samo ne smiješ biti uzrujana, — rekne joj Laptev. — Nu kako su se zvali Adamovi sinovi?

— Abel i Kabel, — prošapta Lida.

— Kain i Abel — popravi Laptev.

Niz Lidino lice skotrlja se krupna suza i kapne na knjigu, a zatim još jedna suza niz drugo lice. Saša je takodjer oborila oči i porumenjela, gotova da proplače. Laptev od žalosti nije više mogao govoriti; suze su ga gušile u grlu; on je ustao od stola i zapalio cigaretu. U taj par došao je odozgor Kočevoj s novinama u ruci. Djevojčice ustadoše i ne gledajući na njega, pokloniše se.

— Za Boga miloga, Kostja, pozabavite se vi s njima, obratio se Laptev k njemu, odvedavši ga na stranu. — Ja se bojim, da ću i sam proplakati, a još prije objeda moram otići u skladište.

— Dobro, dobro.

Aleksej Fedorović otide. Kostja se namrštio i s vrlo osbiljnim licem sjeo je za stol i privukao k sebi biblijsku povjestnicu.

— No? — zapita on. — O čemu učite?

Digitized by Google

— Ona znade o potopu, — rekne Saša.

— O potopu? Dobro, govorit ćemo o potopu. — Kostja je preletio kratki opis potopa i rekne: — Moram vam kazati, da ovakovoga potopa, kakav se ovdje opisuje, u istinu nije bilo. A nije bilo ni Noema. Nekoliko tisuća godina prije Kristova narodjenja bila je na zemlji neobična poplava, i o tome se ne spominje samo u jevrejskoj bibliji, već takodjer i u knjigama drugih starih naroda, kao što su Grci, Kaldejci, Indi. Ali bila poplava kako mu drago velika, ona nije mogla potopiti čitavu zemlju. Ravnice je zalila, ali gore su valjda ipak ostale nepotopljene. Ovu knjigu možete čitati, ali ne trebate joj svaku vjerovati.

Ali djevojčice ga nisu slušale. Lidi su opet potekle suze, ona se odvrnula i na jednoč je tako glasno zaridala, da je Kostja zadrhtao, ustao s mjesta i silno se sbunio.

— Ja hoću kući, — progovori Lida. — K tati i njanji.

I Saša je sad proplakala. — Kostja je otišao gore u svoje sobe i dozvao je po telefonu Juliju Sergejevnu.

— Golubice, djevojčice opet plaču, — rekao je on. — Nije nikako moguće.

Julija Sergejevna dotrčala je iz velike kuće u samoj opravi sa pletenim rubcem, rumena od studeni i stala je tješiti djevojčice.

— Vjerujte mi, vjerujte, — govorila je ona prosećim glasom, privijajući sad jednu, sad drugu k sebi — vaš će tata danas doći, on je brzojavio. Žao vam je mame, i meni je nje žao, srce mi se para, ali što da činimo? Ta proti božjoj volji ne smijemo.

Kad su djevojčice prestale plakati, ona ih je umotala i odvezla na šetnju. Najprije su se provezli po Maloj Dmitrovki, zatim mimo Strastnoga bulvara na Tverskuju; kraj Tverske crkve ustaviše se, postaviše svaka jednu svieću i kle-

Digitized by Google

čeći se pomoliše. Na povratku navratiše se k Filipovu i uzeše kolača s makom.

Laptevi su objedovali u tri sata. Julija Sergejevna nalievala je juhu, a Petar je raznosio tanjure. Petar je služio kod objeda za čajem i večerom, svaki dan je išao na poštu, u skladište i za Kostju u okružni sud, po večerima je čitao ili punio cigarete, noću je ustajao da otvara vrata i u pet sati u jutro bio je na nogama i nitko nije znao, kad on spava. Vrlo je rado odčepljivao seltersku vodu i pravio je to lako, bez šuma i ne bi prolio ni kapi.

— Daj Bože! — rekao je Kostja, kucnuvši se te izpijajući čašicu rakije s kapljicama pred juhom. — Daj Bože, da se ne živi tako zagušljivo!

U prve dane poznanstva Kostja se nije svidjao Juliji Sergejevnoj; osobito joj se nije milio njegov bas i način govora, kad je bio vesele ćudi. Njoj se činila trivijalnom njegova navika, da se kuca s čašicom rakije prije juhe, nije nalazila ništa liepoga u pjesmi o starom dvorniku, koju je on često čitao sa zloradim smiehom. Nu kad ga je pobliže upoznala i shvatila, kako je priprost, kako nije lukav i kako ljubi Lapteva, nju, djevojčice, pače i Petra, ona se počela osjećati u njegovom prisuću vrlo lako, pače se i radovala, kad je u velikom domu ozvanjao njegov bas. On je bio prema njoj iskren, rado se po večerima s njom u polak glasa razgovarao o kakvoj intimnosti, davao joj je pače da čita njegove romane, koji su do sele bili tajnom i za takove njegove prijatelje kako su Laptev i Jarcev. Ona je čitala te romane i da ga ne raztuži, hvalila ih je, i on se radovao, jer se nadao, da će prije ili kasnije postati poznatim spisateljem. U njegovom stvaranju opažale su se poglavito dvie crte: prvo, on je u svojim romanima opisivao samo sela i plemićke dvorce, makar je vrlo riedko bivao na selu i to samo, kad je posjećivao znance u ljetovnicima, a u plemićkom

Digitized by Google

dvorcu bio je samo jedan put u životu, kad je putovao u Volokalamsk po sudbenom poslu, a drugo, on je uviek pisao o onom, što je onaj čas uzrujavalo družtvo; tako, ako mu nije bila simpatična kakva novo ustrojena služba, on je odmah u tom zvanju predočivao nesimpatičnoga junaka. Ljubavni elemenat izbjegavao je, rek bi stidio ga se. Junakinje su u njegovim pripoviestima bile uviek ćudoredno i umno snažnije od junakâ. Prirodu je često opisivao, a pri tome je rado upotrebljavao ovakove izraze: mušičavi orisi gorâ, čudesni oblici oblaka ili akord tajinstvenoga sazvuka. . . Svoje romane nije davao u štampu i tumačio je to zaprekama od strane cenzure.

Odvjetnička djelatnost, koja ga je upoznavala s premnogim ljudima te je imao prilike da se porazgovori o prevažnim stvarima, svidjela mu se, nu on je ipak smatrao svojim glavnim zanimanjem ne advokaturu, već te romane. Njemu se činilo, da je u njega fina, umjetnička organizacija, i uviek ga je nešto vuklo k umjetnosti. Sam on niti je pjevao, niti poznavao kakovo glasbalo, pače je podpuno bio lišen glasbenoga sluha, ali je posjećivao sve simfoničke i filharmoničke sborove, rado je ustrajao koncerte u dobrotvorne svrhe, prodavao karte i širio oglase, upoznavao se sa pjevačima . . .

Poslije juhe davali su pečenje, zatim sladke stvari i kavu.

— Čudna stvar, — rekao je Laptev, ustajući od stola, — danas me je moj Fedor opet zadivio! Treba doznati, govorio mi je on, kad će se navršiti stogodište naše tvrdke, da se postaramo za plemstvo, i govori mi o tome najosbiljnijim načinom. Što je to nastalo s njim? Taj se čovjek sasvim promienio.

— A kakav je on bio prije? — zapita Julija.

— Ovakav, kakav sam ja, kakvi smo mi svi. Odkuda ta promjena? Iskreno vam priznajem, mene to uznemiruje.

Dugo su govorili o Fedoru i o tome, kako je sada u

Digitized by Google

ruskih inteligentnih ljudi nastala moda, da se podavaju misticizmu, da se kite umnim siromaštvom, a mnogi pače mienjaju i glas i hodanje, samo da izgledaju, kako su surovi i težki. Fedor, na primjer, stara se, da se pokaže prostim trgovcem, i kad dolazi k njemu po plaću učitelj iz škole, kojoj je stari Laptev skrbnikom, on se prema tomu učitelju ponaša, kao njegov poglavar.

— Oko toga, što ljudi hine, skuplja se i pravo praznovjerje, — rekne Laptev, — i ako je čiji mozak sklon na svaku budalaštinu, taj se već ne može izbaviti, taj je propao. Ja sam opazio, da sve ono, što je nepojmljivo, nejasno, nedokazano, ta gospoda trpaju u jednu gomilu i tako nastaje strašna kaša. Ako se tko izmedju nas bavi spiritizmom ili magnetizmom, taj je odmah i homeopat i metafizičar, i simbolista, vjeruje u tri svieće i u broj trinaest, psuje na civilizaciju u ime kitajstva, o kojem nema ni pojma, jer ga nije bilo u Kini, i davajte mu samo narodnu nauku. Takovo stanje uma, naravno, ne zadovoljuje, čovjek postaje i nezadovoljan sa samim sobom, uviek je razdražen, zloban, pun je protuslovlja i gotov je iz prostoga samoljublja uvjeravati svakoga, da su ideali Rusa — u neznanju, šibama i biedi . . .

Poslije objeda nisu imali posla, otišli su u kabinet i razgovarali su se. Govorili su o dekadentima, književnosti, o „Orleanskoj djevici“, i Kostja se oduševio i pročitao je čitav monolog, i njemu se činilo, da vrlo uspješno oponaša Jermolovu (rusku tragedkinju). Kasnije, kad se smračilo te je Petar zapalio svjetiljke i svieće, sjeli su da kartaju vint. Djevojčice nisu odlazile u svoje odaje, već su bliede i žalostne sjedile obadvie u jednom naslonjaču i prisluškivale uličnoj buci: ne vozi li se to otac? Po večerima, bilo pri svjetlu ili u tami, one su svagda ćutile tjeskobu. Razgovor za kartanjem, koraci Petrovi, praskanje u kominu razdražavalo ih je

Digitized by Google

i nisu htjele gledati u vatru, po večerima nije im se htjelo ni plakati, ali im je bilo gorko i davilo ih pod srcem.

— Što ste danas vidjeli na binokl? — zapitala je Julija Sergejevna Kostju.

— Danas ništa, a jučer se sam stari Francuz kupao.

I djevojčice nisu mogle pojmiti, kako se je moglo govoriti o takvim glupim stvarima, kako su se mogli i smijati, kad je njihova mama umrla.

U sedam sati odvezli su se Julija Sergejevna i Kostja u malo kazalište, a Laptev je ostao kod kuće s djevojčicama.

— Vaš bi tata već morao doći, — uzrujavao se Laptev i pogledavao je na uru. Bit će, da je vlak zakasnio.

Laptev si nije mogao predočiti, što li će biti od djevojčica, ako Panaurov ne dodje, i kakvu će one žalostnu noć sprovesti. One su sjedile u naslonjaču, muče, privinuvši se jedna k drugoj, kao zvierke, kojim je hladno, a on je sve hodao po sobi i nestrpljivo pogledavao na sat. U kući je bilo tiho . . . Nu već oko devet sati netko je pozvonio. Petar je otišao otvoriti vrata.

Začuvši poznati glas, djevojčice su kriknule, zaplakale i pohitile u predsoblje. Panaurov je bio u razkošnoj bundi, a brada i brkovi bielili su mu se od mraza.

— Odmah, odmah, — mrmljao je on, a Saša i Lida, plačući i smijući se, cjelivahu mu hladne ruke, kapu, bundu. Liep, izmučen, promažen ljubavlju, on se nije žurio, da polaska djevojčicama, zatim je ušao u kabinet i rekao, tarući si ruke:

— A ja nisam, dragi moji, k vama na dugo došao. Sutra ću odputovati u Petrograd. Obećali su mi, da će me premjestiti u drugi grad.

Odsjeo je u svratištu „Draždjani".

Digitized by Google

X.

U Laptevih bivao je često Ivan Gavrilović Jarcev. Bio je to zdrav, krepak čovjek, crne kose, umna, prijatna lica; smatrali su ga krasnikom, no u potonje doba stao je debljati, a to je kvarilo i njegovu priliku i njegovo lice; kvarilo mu je vanjštinu i to, što je nizko strigao kosu.

On je zajedno s braćom Laptevi svršio filologički fakultet, zatim je stupio na prirodoslovni, a sada je bio magistar kemije. On nije računao na katedru, nigdje nije bio laborantom, već je predavao fiziku i povjest prirodoslovlja na realci i dvjema ženskim gimnazijama. Bio je uzhićen sa svojih učenika i učenica i govorio je, da sad poodrastava vanredni naraštaj. Osim kemije, on se kod kuće bavi još i sociologijom i povješću Rusije; svoje male opazke štampao je kadšto u novinama i žurnalima i podpisivao se slovom Ja. Kad je govorio ma o čemu iz botanike ili zoologije, nalikovao je povjestničaru, a kad je rješavao kakvo historičko pitanje, on ti se čini naravoznancem. Poznavanje prirodnih nauka podaje osobiti značaj na povjestničare i književne historike, a taj se značaj odrazuje i u njihovoj metodi i u načinu, kako opredjeljuju pojmove, pače i na njihovim licima.

Jarcevu je bilo glavno pravilo: starati se, da bude jači od svojih nagona i da sviestno živi. On je, na primjer, vjerovao, da surovo rusko podneblje pozivlje čovjeka, da leži kraj peći i da bude nemaran u odievanju, zato on nije nikada htio da spava po danu, rano je ustajao, nije imao sobne haljine ni papučâ i svaki je dan mienjao košulju. Ipak je odjeća na njemu izgledala trošna, a ogrtač mu pristajao kao vreća.

I neki Kiš, koga su zvali vječnim djakom, bio je čestim gostom Laptevih. On je bio tri godine na medicinskom fakultetu, zatim je prešao na matematički i tu je svaki tečaj dva

Digitized by Google

put polazio. Otac, ljekarnik u provinciji, slao mu je mjesečno po četrdeset rubalja, a mati, da otac za to nije znao, po deset rubalja, a ti novci bili su dovoljni ne samo da živi, već i za takovu razkoš, kao što su ogrtač s poljačkom dabrovinom, rukavice, miomirisne vode i fotografije (on se često davao slikati i razdavao je svoje svjetlopise znancima). Čist, malko ćelav, sa zlaćanim zalizcima kraj ušiju, skroman, on je svagda činio dojam čovjeka, sklona da bude na uslugu. On se uviek brinuo za tudje poslove i sad je nosio upisni arak, sad opet od rana jutra prozebao kraj kazališne blagajne, da kupi ulaznicu poznatoj gospodji, sad je opet na nečiju želju naručivao vienac ili kitu cvieća. O njemu su samo ovako govorili: Kiš će poći, Kiš će to učiniti, Kiš kupiti. Poruke je većinom rdjavo obavljao. Na njega se sipahu prigovori, podsmiesi, često su mu zaboravljivali platiti ono, što je po čijoj naručbi kupio, nu on je uviek mučao i u težkim slučajevima samo uzdisao. On se nije nikad osobito radovao, nije bio ogorčen, pripoviedao je uviek na dugo i široko i dosadno, i njegovim dosjetkama smijali su se svagda samo zato, što nisu bile smiešne. Tako se, jednoč, namjerice našalio i rekao Petru: „Petar, ti nisi jesetra"; to je izazvalo silan smieh pa se i on sam dugo smijao, zadovoljan, što se tako uspješno našalio. On je volio svečanu okolinu, mnogobrojne sastanke i svakovrstne procesije, i kad su sahranjivali kakvoga profesora, on je stupao sprieda pred svim bakljonošama. Na njegovu preporuku Laptevi su pozvali k sebi guvernantu Marju Vasiljevnu, vrlo mršavu, crnomanjastu djevojku, koju je Kiš preporučio kao osobito umnu, inteligentnu i srdačnu djevojku. Bilo je utanačeno, da će ona poučavati djevojčice, s njima šetati te uz posebnu nagradu nadzirati knjižnicu Lapteva. Ta srdačna osoba počela je time, što je na svakoj knjizi napisala ružnim pismom: „Ova knjiga je vlastničtvo Alekseja Fedorovića Lapteva"; zatim se pokazalo, da je slabih,

Digitized by Google

bolestnih živaca. Kad nije mogla da Saši rieši zadaću ili kad je Kostja, prolazeći u svoje sobe gore kroz sobu, gdje se Marja Vasiljevna bavila, zaboravio pozdraviti ju, ona je počela sve bacati, što bi joj dopalo ruku, tukla se šakama u prsi i naricala, a djevojčice su ju molile, da se umiri i kasnije ju vodile na šetnju po Dmitrovki. Sada Laptevi nisu mogli smisliti sgodne izlike, da se razstanu s njom.

Jarcev i Kiš dolazili su obično u večer na čaj. Ako domaćine nisu išli u kazalište ili na koncert, to se čaj produljivao do večere, i nije se opažalo, kako vrieme prolazi. Neke večeri, mjeseca veljače, u jedaćoj sobi vodio se ovaj razgovor:

— Umjetnički proizvod ima samo tada važnost te je koristan, ako u svojoj ideji sadržava kakvu osbiljnu družtvenu zadaću, — govorio je Kostja, gledajući srdito na Jarceva. U „Lovčevim zapiscima“ vidimo prosvjed proti kmetstvu, a u „Anni Kareninoj“ oboružao se pisac na viši sviet i njegove ružne vlastitosti, zato su ta djela znamenita i koristna. Oni pak romani i pripoviesti, gdje se samo uzdiše i jeca, gdje se piše: ona ga je zavoljela, a on je nju prestao ljubiti i druge budalaštine, — takova djela ne valjaju, kažem vam, i pišu se samo za to, da se kvari mašta gimnazijalcima i popadijama.

— Ja pristajem uz vas, Konstantine Ivanoviću, — rekla je Julija Sergejevna. — Jedan opisuje ljubavni sastanak, drugi nevjeru, treći opet piše pripoviest na tema, da u naše doba ne umiju već iskreno ljubiti, a danas sam čitala, da mi svi pogibamo od ljubavi i da nam je spas, budemo li se samo uzprezali od ljubavi. Zar nema drugih stvari za pripoviesti? Ta gle, ima sva sila gladnih, bolestnih i nesretnih ljudi, kojim nije do ljubavi te se gadi sve to čitati. Jučer sam se ja s Aleksejem provezla Hitrovim tržištem, a tamo stoje hrpe oderanih, pijanih, odvratnih ljudi i lica su im kanoti prozebla. Trebalo bi radije o tim nesretnicima pisati!

Digitized by Google

Laptev je znao, što će još reći Kostja i Jarcev, jer je često i sâm sudjelovao u tim prepirkama. Sad je za njega bilo novo i neprijatno samo to, što njegova žena, mlada još žena, kojoj nisu još 22 godine, tako osbiljno i hladno razsudjuje o ljubavi. On se domišljao, oda šta je tako.

— O ukusu ne prepiru se, — rekao Jarcev, — a mi se prepiremo baš o ukusima i zato ne ćemo nikada svršiti. Ako pjesničtvo ne rješava pitanja, koja vam se čine važna tada ga ostavite i latite se knjiga o tehnici, o redarstvenom i financijalnom pravu, čitajte uvodne članke i feuilletone. Vi hoćete, da poezija ugadja dnevu i da se učini posebnom strukom, ali čemu vam je to nuždno, kad imate pri ruci svu gomilu strukovnih knjiga? Čemu je, na primjer, potrebno, da se u „Romeo i Juliji" govori ne o ljubavi i ševi, već recimo, o potrebi slobode nauke ili o desinfekciji kaznionâ, kad o tome možete čitati u strukovnim knjigama?

— Ujače, to su skrajnosti! — zakrči mu rieč Kostja. — Ne govorimo mi o takovim gigantima, kakvi su Shakespeare i Goethe, već govorimo o stotini darovitih i osrednjih spisatelja, koji bi puno više koristili, kad bi ostavili ljubav te bi se pozabavili time, da u široke slojeve šire znanje i humane ideje.

— Ah, Bože moj, ako vam se ti pisci ne svidjaju, bacite ih i čitajte ono, što vam je potrebno i što vam ugadja. Meni je pak dosadno da čitam one pripoviesti, u kojima nema ljubavi. Kad ja čitam, ja se nadam, da će mi pisac svagda kazati nešto važna i nova o ljubavi; ponavlja li on staro i piše nezanimive budalaštine, tad zievam i bacam knjigu, ali mi ni iz daleka ne dolazi na um misao, da se taj nedaroviti spisatelj pozabavi naukom ili propoviedi.

Kiš, koji je pentao i ponešto na nos govorio, stao je pripoviedati sadržaj pripoviesti, koju je nedavno pročitao. Pripoviedao je polagano i obširno; minule su tri minute,

Digitized by Google

četiri, pače i pet, a on je govorio i nitko nije mogao pojmiti, što on to pripovieda i lice mu je bivalo sve to ravnodušnije, a oči mu se zamutiše.

— Kiš, pripoviedajte brže, — nestrpljivo će Julija Sergejevna, — ta vi nas mučite!

— Prestanite, Kiš, — vikne na njega i Kostja.

Jarcev se nasmije. Njegov je smieh bio glasan, zarazan; nasmijaše se svi, i sam Kiš.

Došao je Fedor. S crvenim mrljama na licu, žureći se, on je sve pozdravio i odveo brata u kabinet. U zadnje doba on je izbjegavao poveće sastanke i volio je družtvo jednoga čovjeka.

— Neka se mladež tamo smije, a mi ćemo se ovdje porazgovoriti po duši, — rekao je Fedor, sjedajući u duboki naslonjač, podalje od svjetiljke. — Davno se, braco, ne vidjesmo. Kako te to davno nema u skladište? Biti će gotovo nedjelja dana.

— Da. Nisam imao tamo posla. Što je nuždno, učinit će Počatkin i Makejčev, ja samo smetam. Pa starac mi je dodijao, priznajem ti.

— Naravno, bez nas dvojice mogu lako biti tamo u skladištu, ali je nuždno da se ma čime bavimo. U znoju ćeš lica jesti svoj hljeb, kaže sveto pismo. Bog ljubi radinost. Ne čitam ja tebi nikakav moral, već ti to govorim onako, po duši. — Ako ne ćeš s nama voditi trgovine, a ti idi u službu.

Petar je donesao na pladnju čašu čaja. Fedor je izpio bez šećera i zamolio je još. On je pio mnogo čaja i samo jedne večeri mogao je popiti deset čaša, a to je umaralo njegove znance.

— Znaš što, brate? — rekne on, ustavši i približivši se bratu. — Ne razmišljaj dugo, već se daj birati u gradsko vieće, a mi ćemo te malo po malo uturati medju članove

Digitized by Google

uprave, a zatim učiniti i načelnikovim pomoćnikom. Što dalje, to bolje, ti si uman, naobražen čovjek, tebe će opaziti i pozvati u Petrograd, — sada su samo u modi zemski i gradski političari, brate, i vjeruj mi, ti ćeš upravljati departementom, a možeš postati i ministrovim zamjenikom. Ne će ti biti ni petdeset godina, a ti si već tajni savjetnik, imat ćeš vrpcu preko ramena.

Oči su blistale a na licu mu je bila napisana djetinja radost. Laptev je shvatio, da za svim tim, i tajnim savjetničtvom i vrpcom, teži sam Fedor; njemu budne neudobno, on se udalji od brata i sjedne kraj komina.

— Izvini, no u potonje doba ti si se silno promienio, rekao je Aleksej nakon kratke šutnje.

— Možda, — uzdahne Fedor.

Braća su sjedila i mučala. Fedor je pogledao na uru i dugo, vrlo dugo gledao na uru s napetom pažnjom, kao da hoće opažati kretanje kazala, a izražaj Fedorova lica činio se Laptevu čudan.

Pozvaše na večeru. Laptev je pošao u jedaću sobu, a brat mu je ostao u kabinetu.

— Ja mislim, da je na zemlji nemoguća jednakost ljudi, — rekla je Julija, nastavljajući očito prekinuti razgovor. — I sama religija priznaje gospodare i sluge, bogate i siromahe.

— Uslied razlike podneblja, eneržije, ukusâ, dobi, jednakost je medju ljudima fizično nemoguća, — rekao je Jarcev tonom učitelja, koji tumači svojim učenicima. — Nu kulturni čovjek može tu nejednakost učiniti neškodljivom, kako je neškodljivima učinio medvjede i močvare. U tom pogledu možemo se posve osloniti na uzgoj. Neki učenjak je učinio, da su u njega mačka, miš, sokol i vrabac jeli s jednoga tanjura. Život ide sve više napried, kultura čini ogromne uspjehe na očigled svih nas. Ja sam podpuno uvjeren, da

Digitized by Google

će nastati vrieme, kad će za kulturnoga čovjeka biti absurdno, da mu u banci leže milijuni i da on stječe i živi na račun tvorničkoga radnika, kako je danas absurdno mienjati pse za djevojke. Uzgoj učinit će malo po malo glavničarstvo smiešnom stvari i ono će izgubiti svaku važnost.

— To će biti za pet tisuća godina, — rekao je Kostja i nasmiešio se. — Za pet tisuća godina Rothschildu će biti smiešne njegove pivnice sa zlatom, a dotle neka radnik prigiba šiju i propada od gladi. Dosta je toga, moj dragi. Ne valja čekati, već se boriti.

— I borite se, ako vam je s voljom, samo što će od toga nastati? Ako kulturni čovjek, koji je od nas bogatiji, nije proniknut sviešću, da je novac — zlo i predsuda, tad vi ne ćete ništa učiniti silom, jer je sila u svakom slučaju na njegovoj strani.

— Zar tako? I vi mislite, da će se on dati na popuštanja? Ako mačka jede s mišem iz istoga tanjura, vi mislite, da je mačka proniknuta sviešću? Nipošto, nju je samo sila do toga upitomila.

— Poslije svega, što se kroz čitav dan naslušaš, u glavi ti je nekakva kaša! — rekao je Laptev i protro si je dlanom čelo. — Vidite li, Ivane Gavriliću, ja mislim, da je većini suvremenih glavničara već davno samo izkustvo pokazalo, da sreća nije u novcu, da je novac zlo i t. d. i t. d. Ali za to, da započnu nov život, u njih nema uvjerenja. Nijedan od njih nije konačno uvjeren, da je liepo, baciti novce. A u mene lično ne samo da nema toga uvjerenja, pače, kadšto mi se čini, da bih ja mnogo dobra učinio, kad bi mi otac na jedan put dao milijun rubalja.

— Da, i na razkoš ste privikli, gospodine moj, — progovori Kostja.

— Na kakovu razkoš? Što su mi dosele dali novci, dozvolite da vas upitam? — rekne Laptev, gledajući strogo

Digitized by Google

na Kostju. I čime sam ja sretniji od vas ili Jarceva? Djetinjstvo mi je bilo kao na robiji, i novac me nije spasavao od šibanja. Kad je Nina bolovala i umirala, moji joj novci nisu mogli pomoći. Kada me ne ljube, ja ne mogu nikoga prisiliti, da me ljubi, potratio na to i milijun.

— Zato vi možete učiniti mnogo dobra, — rekne Kiš.

— Bludnja, Kiš! Vi ste me jučer prosili za nekakvoga matematičara, koji je svršio tečaj, bez mjesta je itd. Vjerujte mi, ja za njega mogu učiniti isto tako malo, kao i vi. Istina je, ja mu mogu dati novaca, ali to ne znači pomoći mu. Jednoć sam nekoga poznatoga glasbenika molio, da pribavi mjesto nekomu ubogomu guslaču, a on mi odvrati: „Vi ste se obratili na me baš zato, što niste glasbenik". Tako i ja vama odgovaram: vi se obraćate na me za pomoć s takovim uvjerenjem samo zato, što sami niste još nikada bili u položaju bogatoga čovjeka.

— Ja ne shvaćam, što je tuj trebala prispodoba s poznatim glasbenikom! — progovori Julija Sergejevna i porumeni. — Što tuj ima posla poznati glasbenik?

Lice joj je zadrhtalo od mržnje i ona je oborila oči navlaš, da sakrije to čuvstvo. Izraz njezinoga lica nije pojmio samo njezin muž, već su ga shvatili i svi, koji su bili za stolom.

— Što tuj ima posla poznati glasbenik! — ponovi ona tiho. — Najlaglje je pomoći biednomu čovjeku.

Nasta neudobno mučanje. Petar je donio pečene lještarke, nu nitko ih ne htjede jesti, već su svi makinalno jeli samo salatu. Laptev se nije više sjećao, što je rekao, ali mu je bilo jasno, da njegove rieči nisu izazvale mržnju, već to, što je on u obće uzeo rieč.

— Vi ste kazali, da život ide sve napried i napried, — počeo je Kostja, da promieni razgovor, — a ja sudim, ako želite znati, da život ide sveudilj natrag.

*

Digitized by Google

— Ostavite, molim vas! — razsrdio se Jarcev. Tko nema glasbenoga sluha, tomu se čini, da glasbenici kvare, da on jedini to opaža. Život, vjerujte, ide svojim naravnim poredkom, nitko ne kvari, i samo oni, koji nemaju sluha, misle, da na svietu biva strahoviti nered. Umirite se, molim vas!

Došavši poslije večere u svoj kabinet, Laptev je napeto, kucajućim srcem, očekujući još novih poniženja, prisluškivao onomu, što se dešavalo u sali. Kao da se ništa nije sbilo, Jarcev i Kočevoj nastavljali su prepirku; zatim je Jarcev sjeo za glasovir i s čuvstvom je odpjevao: „Sred bučnoga plesa". Bio je majstor svake ruke, i jedni su ga nazivali velikim talentom, drugi — diletantom.

— Kako vam drago, gospodo, ali ja ne želim sjediti kod kuće, — rekne Julija. Mi moramo nekud otići.

Odlučili su, da se izvezu izvan grada, pak su Kiša poslali pred trgovački klub, da najmi trojku. Lapteva nisu sobom zvali pod izlikom, što ima gosta, ali on je pojmio, da je njima dosadno njegovo družtvo, da je u tom veselom, mladom družtvu sasvim suvišan. On se je radovao, što s njim postupaju tako okrutno, što ga odnemaruju, što je glupi, dosadni muž, zlatna vreća, i još bi se više veselio, kad bi mu se žena još ove noći iznevjerila s najboljim prijateljem. On je bio sljubovan na poznate djake, glumce, pjevače, na Jarceva, pače na mužkarce, koje bi sreli, i sad je hleptio za tim, da ju zatekne na mjestu zločinstva, kako bi se poslije toga otrovao, a nju prisilio, da moralno strada. Fedor je pio čaj i glasno gutao. Nu i on se spremao na odlazak.

— A u našega starca bit će siva mrena, — rekne Fedor, oblačeći bundu. — Sasvim slabo vidi.

Laptev je takodjer obukao bundu te izašao. Izprativši brata do Strastnoga bulvara, on je, a da ne zna zašto, najmio izvoščika i odvezao se k Jaru.

„I to se nazivlje obiteljskom srećom! — smijao se on

Digitized by Google

nad sobom, razgrnjujući bundu navlaš, da se nahladi. — To je ljubav."

Stideći se svoje ljubomornosti i proklinjući ju, on je kod Jara obišao oko stolova, poslušao je u sali kupletistu; za slučaj da sretne svoje, nije imao na umu nikakve fraze, i bio je unapried uvjeren, da će se pri susretu sa ženom samo nasmiešiti kukavno i glupo, i svi će pojmiti, kakvo ga je čuvstvo potaklo, da amo dodje. Od električne razsvjete, glasne glasbe, mirisa pudra i od toga, što su ga dame, koje bi ga srele, promatrale, njemu se smutilo. A kad je on, ustavljajući se revno kod vrata, nastojao da sve razvidi i čuje, što se zbiva u pojedinim kabinetima, njemu se pričinilo, da kao i taj kupletista i te dame odigravaju nekakvu nizku ulogu. Zatim se odvezao u Strjelnu, ali ni tamo nije našao nikoga od svojih. već tek onda, kad se je na povratku opet navratio k Jaru, sa šûmom ga je pretekla trojka; pijani kočijaš vikao je i jasno se razabiralo, kako se smijao Jarcev: „ha-ha-ha!"

Laptev se vrnuo doma oko četvrte ure i ćutio se nesretnim i smiešnim. Julija Sergejevna bila je već u postelji. Opazivši, da ona ne spava, Aleksej je pristupio k ženi i oštro joj rekao:

— Ja shvaćam vašu odvratnost i vašu mržnju, ali vi ste me mogli poštedjeti barem pred stranim ljudima i sakriti svoje čuvstvo.

Ona sjedne na postelji, spustivši noge. Pri svjetlu svjetiljke oči joj se činjahu velike, crne.

— Molim vas, da mi oprostite, — progovorila je ona.

Od uzrujanosti i drhtanja po svem tielu on već nije mogao progovoriti ni rieči, već je stajao pred njom i mučao. I ona je takodjer mučala i sjedila je kao zločinka, koja čeka na razjašnjenje.

— Kako ja trpim! — rekne on na posljedku i uhvati se za glavu. — Kao da sam u paklu, ja sam poludio!

Digitized by Google

— A zar je meni lako? — zapitala je ona zadrhtalim glasom. — Sam Bog znade, kako je meni.

— Ti si već pol godine mojom ženom, ali u tvojoj duši nema ni iskre ljubavi, nema nikakve nade, nikakoga tračka svjetla! Zašto si pošla za me? — nastavi Laptev očajno. — Zašto? Kakav te je demon gurao u moj naručaj? Čemu si se nadala? Što si željela?

A ona je pružila k njemu obadvie ruke i gledala je s užasom u njega, baš kao da se boji, da će ju ubiti.

— Jesam li ti se ja svidjao? Jesi li me ljubila? — nastavljao je on žurno i sav usopljen. — Nipošto! Dakle što? Što? Govori: što? — kriknuo je Laptev. — O, prokleti novci! Prokleti novci!

— Kunem ti se Bogom živim, ne! — kriknu ona i prekrsti se; ona se sva sgurila od boli, zajecala je i on je prvi put začuo njezin plač. — Kunem ti se Bogom, ne! — ponovila je Julija. — Ja nisam mislila na novce, meni ih nije trebalo, meni se naprosto činilo, ako ti odbijem prošnju, da ću ružno djelo učiniti. Bojala sam se, da ne izkvarim tvoga i svoga života. A sada trpim za svoju pogrješku, nesnosno trpim!

Julija zarida gorko i Aleksej je pojmio, kako nju boli i ne znajući, što bi rekao, on se spustio pred njom na ćilim.

— Dosta je, dosta, — šaptao je Laptev. — Uvriedio sam te, raztužio, jer te bezumno ljubim, — i on je na jednoč poljubio njezinu nogu i strastveno ju obujmio. — Bar iskru ljubavi! — šaptao je Aleksej. — Ta slaži mi! Slaži! Ne govori, da je to pogrješka! . . .

Nu Julija je i dalje plakala i on je ćutio, da njegovo milovanje ona podnosi tek kao neizbježivu posljedicu svoje pogrješke. I nogu, koju je on poljubio, ona je podvinula poda se kao ptica. Alekseju budne žao Julije.

— Ja sam, Julijo, kriv pred tobom, golubice moja, —

Digitized by Google

progovori on nježno i pogladi ju po kosi. — Obećajem ti, da medju nama ne će više nikada biti ovakovih razjašnjivanja.

Ona je legla i pokrila se po glavi, ona se već stidila svojih suza, a on se svukao i takodjer legao. U jutro oćutilo je oboje zabunu i nisu znali, o čemu da govore, njemu se pače činilo, da Julija nesigurno stupa onom nogom, koju joj je poljubio.

Prije objeda došao je Panaurov, da se oprosti od njih. Julija je neodoljivo zaželjela, da podje kući; dobro bi bilo, da odem, mislila je ona, da odahnem od porodičnoga života, da se raztresem ove zabune i vječite spoznaje, da sam počinila ružno djelo. — Za objedom je bilo odlučeno, da će brzim vlakom odputovati s Panaurovim te kod otca ostati dva tri tjedna, dok joj ne dosadi.

XI.

Julija i Panaurov vozili su se u posebnom kupeju; on je imao na glavi kapu od ovčje kože nekakvoga čudnoga oblika.

— Da, Petrograd me nije zadovoljio, — govorio je on polagano, uzdišući. — Obećavaju mnogo, ali ništa izvjestna. Da, mila moja. Ja sam bio mirovni sudac, pravi član i predsjednik občinskih skupština, napokon savjetnik gubernijske uprave; čini se, da sam otačbini služio te imadem pravo, da me uzmu u obzir, a gle, nikako ne mogu izhoditi, da me premjeste u drugi koji grad . . .

Panaurov zažmiri i uzmahne glavom.

— Mene ne priznavaju, — nastavio je on, kao da će zaspati. — Naravno, ja nisam ženijalni upravni činovnik, ali sam za to uredan, čestit čovjek, a u sadašnjosti i to je riedka stvar. Kajem se, negda sam lakoumno obmanjivao žene, ali prema ruskoj vladi bio sam svagda gentleman. Ali dosta o

Digitized by Google

tome, — rekne on, otvarajući oči, — govorimo o vama. Što se to vama najednoč prohtjelo putovati k otcu?

— Tako, nešto sam se malo s mužem poinadila, — nasmije se Julija, gledajući njegovu kapu.

— Da, on je doista čudan. Svi Laptevi su čudaci. Vaš muž još kojekako, ali njegov brat Fedor sasvim je pobenavio.

Panaurov uzdahne i zapita osbiljno:

— A imate li vi već ljubavnika?

Julija ga pogleda začudjeno i nasmije mu se.

— Bog bi znao, što vi to govorite.

Na velikoj postaji, u jedanaestoj uri, oboje je izašlo iz kupeja i večerali su. Kad je vlak pošao dalje, Panaurov je skinuo svoj paletot i kapu, i očito zadovoljan, što mu vrieme ne prolazi tako dosadno, sjeo je do Julije.

— A vi ste vrlo mila, to vam se mora reći, — počeo je Panaurov. — Oprostite za gostioničnu prispodobu, vi mi napominjete svježe soljeni krastavac; on tako reći zaudara još po gredici, na kojoj je narastao, ali sadržava u sebi već nešto soli i miris sladkoga januša. Od vas će se malo po malo obrazovati prekrasna žena, divotna, otmena žena. — Da smo ovako zajedno putovali pred pet godina, — uzdahne Panaurov, — ja bih smatrao ugodnom dužnosti, da stupim u red vaših obožavatelja, ali sad, na žalost, ne vriedim ni za pričuvu. Ja sam invalid.

Panaurov se pečalno ali i milostivo osmiehne i potrepta Juliju po ramenima.

— Vi ste poludili! — rekne ona, porumenivši i prepavši se tako. da su joj ruke i noge ohladnile. — Man'te me se, Grigorij Nikolajeviću!

— Ta čega se bojite, mila? — upita on nježno. Što je u tomu užasna? Vi naprosto niste još navikli.

Ako je žena prosvjedovala, žacala se, mučila, za njega je to bilo znakom, da je učinio vanredan dojam, da se svidja.

Digitized by Google

Gledajući Juliju milo u oči, on ju je uštipnuo, zatim čvrsto poljubio u lice, uvjeren podpunoma, da joj time sprema veliku ugodnost. On je uviek mislio, da njegova pažnja, blizina i dodiri ugadjaju ženama. Julija se otresla zabune i straha, i kad je iz bližega gledala njegovo liepo lice i tamne, krotke, kanoti ženske oči, počela se smijati. On ju je još jedared milo pogledao, i nadievajući na glavu smiešnu svoju kapu rekne:

— To vam je sve, što može dati invalid. Jedan turski paša, dobri starac, dobio je od nekoga na dar ili, ako se ne varam, baštinio je cieli harem. Kad su njegove mlade i liepe žene stale pred njim u red, on je sve obišao, svaku je poljubio i rekao: „To je sve, što vam sad mogu dati.“ To i ja velim.

Sve joj se to činilo glupo, neobično i veselilo ju. Prohtjelo joj se šale. Stavši na divan i pjevuljeći, dokučila je s police košaricu sa sladkišima i kriknula, bacivši komadić čokolade:

— Hvatajte!

On je uhvatio i zadovoljno pojeo, ona mu je dobacila još jedan sladkiš uz glasni smieh, pak treći, a on je sve hvatao i jeo, gledajući ju molećim pogledom, i njoj se činilo, da je u njegovom licu, u crtama i u izražaju mnogo ženskoga i djetinjastoga. I kad je ona, usopivši se, sjela na divan i nastavila gledati na njega sa smiehom, on se sa dva prsta dotaknuo njezinoga lica i progovorio rek bi zlovoljno: — Podla djevojko!

— Uzmite, — rekne ona, pružajući mu košaricu. — Ja ne volim sladkih stvari.

On je pojeo sve slastice do posljednje, a praznu kutijicu spravio je u svoj kovčeg; on je volio škatuljice sa slikama.

— Medjutim, dosta je šale, — rekne on. — Invalid mora i malo prospavati.

Iz port-plaida dokučio je svoju bukarsku sobnu haljinu i jastuk, legao je i pokrio se tom haljinom.

Digitized by Google

— Laku noć, golubice! — tiho je progovorio i uzdahnuo Panaurov, kao da ga čitavo tielo boli.

I doskora je zahrkao. Julija, koja se sad više nije ni najmanje žacala, legla je takodjer, licem k oslonu divana i domala je zaspala.

Kad se sutra dan u svojem rodnom gradu vozila s kolodvora kući, ulice su joj izgledale puste, bez svieta, snieg sivim, a kuće maljušnima, baš kao da ih je netko smrvio. Srela je povorku: nosili su mrtvaca u otvorenom liesu sa crkvenim zastavama. „Sresti pokojnika, — znači sreću, vele ljudi“, — pomisli Julija, ali joj ipak budne turobno. Na prozorima doma, u kojem je negda stanovala Nina Fedorovna, sad su bile prilieplјene biele ceduljice.

Zamirućim srcem ušla je u dvorište svoga doma i pozvonila na vratima. Otvorila joj je nepoznata sobarica, punahna, pospana, u toploj kofti. Idući gore po stubama, Julija se sjetila, kako joj je ovdje Laptev očitovao ljubav, nu sada su stube bile neoprane, pune blata. Gore, u hladnom hodniku, čekali su bolestnici u šubama. Julija je bila uvjerena, da u toj kući neće sresti ništa nova ni prijatna, ali joj je srce ipak snažno zakucalo i ona je jedva hodala od uzrujanja.

Liečnik, koji je više okrupnio, rumen kao cigla i s čupavom kosom, pio je čaj. Opazivši kćer vrlo se je obradovao, pače i prosuzio, i njoj se učinilo, da je ona u životu toga starca jedina radost pa ga je ona, ganuta, krepko zagrlila i dala mu rieč da će s njim ostati do Uskrsa. Nu kad se ona, pošto se u svojoj sobi preodjela, vrnula u jedaću sobu, da s otcem pije čaj, on je već hodao iz kuta u kut, sunuvši ruke u džep i pjevuckajući: „ru-ru-ru“, a to je bio znak, da je s nečim bio nezadovoljan.

— Ti u Moskvi vrlo veselo živiš — poče on. — Dakako! To me vrlo raduje . . . A meni, starcu, ne treba ništa. Ja ću doskora izdahnuti i sve vas osloboditi. I pravo je čudo,

Digitized by Google

što je u mene takva čvrsta koža, te još živim! Pravo čudo!

Zatim se prozvao starim magaretom, na koga su se svalili. Na njega ne samo da su svalili liečenje Nine Fedorovne, već pače i skrb nad njezinom djecom i nad njezinim pogrebom; k njoj je morao tri puta na dan ići, a taj lukavac Panaurov nije za ništa htio znati, već je još od njega pozajmio stotinu rubalja i dosele ih nije vratio.

— Uzmi me u Moskvu i smjesti tamo u zavod za umobolne! — govorio je liečnik. Ja sam ludjak, naivni dječak jer još uviek vjerujem u istinu i pravicu!

Zatim je prekoravao njezinoga muža, što tobože ne vidi dalje od nosa te mu se izrugavao, jer makar da je trgovačkoga porietla, opet ne shvaća svoje koristi: neće da kupuje kuće, koje se tako povoljno prodavaju.

— Ja sam mu predlagao, — govorio je starac i sliegao ramenima. — Pisao sam mu. Pa ako on, čudovište od čovjeka, ne shvaća te stvari, mogao bi ih meni povjeriti.

I sad se već Juliji činilo, da ona u životu toga starca nije jedina radost. Kad je primao bolestnike, a zatim se odvezao na praktiku, ona je hodala po svim sobama, ne znajući, što bi činila i o čemu da misli. Bilo joj je žalostno, dosadno i uvredljivo, što je tako brzo odvikla rodjenomu gradu i otčinskoj kući i što ju sad ništa ni na ulicu ne mami, niti k znancima, a sjećajući se prijašnjih prijateljica i djevojačkoga života ne žali za onim, što je bilo te se više neće ponoviti.

U večer se obukla nešto ljepše i otišla je k večernjoj službi. Ali u crkvi je bio samo prosti narod te njezina prekrasna šuba i šešir ne učiniše nikakvoga dojma.

I činilo joj se, da se u crkvi sbila nekakva promjena, već nije bilo prijašnje dispozicije, a razne misli nisu joj dale da se moli. Prije je ona rado slušala, kad su kod večernje

Digitized by Google

službe čitali kanon, a pjevači pjevali pjesničke irmose, primjerice „Otverzu usta moja“, rado se je gurala u množtvu do svećenika, koji je stajao posred crkve i ugodno joj je bilo očutiti zatim na svojem čelu sveto ulje; sad se svega toga sjetila tekar kad je služba bila svršena. I izlazeći iz crkve, ona nije mogla darivati prosjake, jer u džepovima nije više imala bakrenoga novca, već same rublje.

Legla je u postelju rano, a zaspala kasno. Sanjala je sve o nekakvim slikama, a pred svanućem prisnila joj se ona ružna povorka, koju je vidjela jutros; otvoreni lies s mrtvacem unesli su u dvorište i ostavili pred vratima, zatim su dugo njihali lies na ponjavama i udarali njime o vrata: „bu!“ i opet „bu!“ i treći put: „bu-bu!“ Julija skoči u užasu i zapali svieću. Doista, dolje su lupali u vrata i žica od zvonca šuškala je po stieni, ali zvonca nije bilo čuti.

— Bože moj, to je užasno! — progovorila je ona. — Ovako čovjek može poluditi!

Sobarica je bila otišla dolje, zatim se vrnula. Liečnik je zakašljao.

— Gospodjo! — rekne žalobno sobarica i pokuca na Julijina vrata. — Gospodjo!

— Što je? — zapita Julija.

— Brzojavka za vas!

Julija baci na se koftu i sa sviećom izadje k sobarici. Iza ove stajao je liečnik u rubenini i paletotu, takodjer sa sviećom.

— Naše se zvonce pokvarilo, — govorio je liečnik, zievajući poslije prenuća. — Davno bi ga morali popraviti dati.

Julija razpečati brzojav i pročita: „Pijemo u vaše zdravlje. Jarcev, Kočevoj.“

— Ah, kakve bene! — zahohoće ona; na duši joj budne lako i veselo. — To su znanci poslali iz Moskve, — rekla

Digitized by Google

je ona otcu. — Da ti je znati, kakvi su to umni i mili ljudi! Kakvi ljudi!

Vrativši se u svoju sobu, ona se tiho umila, obukla, zatim je dugo spremala svoje stvari, dok nije svanulo, a o podne se vlakom vratila u Moskvu.

XII.

Na Svetu nedjelju Laptevi su posjetili školu slikarstva i slikarsku izložbu. Pošli su onamo svi skupa, čitav dom, po moskovsku, uzevši sobom obadvie djevojčice, guvernantu Marju Vasiljevnu i Kostju. Laptev je platio ulazninu za sve. Opazivši zastave kraj veže, djevojke su bile vrlo osbiljne, govorile su šapćući i nisu ušle u salu prije, nego li im je ujak dao ulaznice u ruke.

Laptev je znao po imenu sve glasovitije umjetnike, nekoje poznavao je lično i nije propuštao nijedne izložbe. Kadšto je ljeti, boraveći u ljetnikovcu, i sam slikao okolice uljenim bojama i njemu se činilo, da je u njega razvijeno čuvstvo i mnogo ukusa i kad bi se marljivije posvetio slikanju, od njega bi možda postao dobar umjetnik. Ali je u njega i trenutaka osobite dispozicije, kada on nije sumnjao, da slikarstvo i vajarstvo ni najmanje ne djeluju i da u tim strukama ništa ne shvaća. Boraveći u inozemstvu posjećivao je pokadšto staretinare, te je licem znalca promatrao stare stvari pa izricao svoje mnienje; staretinar je slušao i priznavao, — očito je laskao njegovomu neznanju, a u duši ga prezirao; Laptev je to ćutio te bi od tvrdokornosti kupio koju stvar, trgovac je od njega uzimao, koliko je htio, a kupljena starina ležala je zaboravljena gdjegod u povlaku, u salašu za kočije, dok ne bi bez traga izčeznula. Ili bi ušao u dućan umjetnina i dugo bi pozorno promatrao slike, pred-

Digitized by Google

mete od tuča, trice, pravio bi opazke i najednoč bi kupio kakov okvir ili kakvu kutijicu od papira te tako pokazao svoje neznanje. Kod kuće je imao slika razmjerom većih, ali rdjavih; liepe slike bile su ružno ponamještene. Često je skupo plaćao stvari, koje se kasnije pokazaše bezsavjestnom patvorinom. Takovih primjera ima mnogo. Medjutim nije se on mogao sjetiti nijedne činjenice, koja bi potvrdjivala u njemu razvijeno čustvo i bogatstvo ukusa. A čudna stvar, on je bio plah na sastancima, u kazalištu, u svojem skladištu, dočim je na slikarskim izložbama bio smjel i samouvjeren. Sviest, da može sve te slike kupiti, podavala mu je sigurnost i on se svagda uvrebao kod takvoga mišljenja i odmah mu budne neudobno. A kad je, stojeći pred kakvom slikom, glasno izražavao svoj sud, tada mu je nešto, što je posve na dnu duše, valjda savjest, šaptalo, da u njemu buči krv trgovca-hvastavca i da se on, kritizujući ovako smiono umjetnika, slabo razlikuje od svoga brata Fedora, kad taj obračunava sa pomoćnikom ili učiteljem, koji su što skrivili.

Julija Sergejevna gledala je na slike, kao i njezin muž bilo kroz šaku ili s dogledalom i divila se, što su ljudi na slikama kao živi, a stabalje kao da je pravo; ali ona nije shvaćala, njoj se činilo, da je na izložbi mnogo jednakih slika.

— To je šuma od Šiškina, — tumačio joj muž. — On uviek slika jedno te isto... To nije umjetnik, već herbarista... A gle ovdje, takvoga ružičnoga sniega nema nigdje... A taj dječarac imade lievu ruku kraću od desne.

Kad su se svi umorili, i Laptev je pošao da traži Kostju, da se vrate kući, Julija se ustavila pred malim krajobrazom i promatrala ga ravnodušno, s dosadom. Sprieda je rieka, preko nje mostić od brvana, na onoj obali stajica, koja izčezava u gustoj travi, polje, zatim s desna komadić šume, kraj nje lomača: baš kao da straže noćno. A u daljini dogara večernje rumenilo.

Digitized by Google

Julija pomišlja, da sama ide preko mostića, zatim stazicom sve dalje i dalje, a naokolo vlada tišina, kriče pospane prepelice, u daljini treperi luč. I nekako se najednoč oćutila osamljenom i činilo joj se, da je te iste oblačiće, što se protežu rumenim dielom neba, i šumu i polje negdje već davno i čestoputa vidjela i kad bi se po toj stazici išlo sve dalje a dalje, prohtjelo bi se čovjeku vječnosti.

— Kako je to krasno naslikano! — rekne ona, diveći se i radujući, što joj je slika najednoč postala ponjatnom. — Pogledaj, Aleša! Opažaš li, kako je tuj tiho?

Ona se starala, da im protumači, zašto joj se svidja taj krajobraz, nu ni muž ni Kostja nisu je shvaćali. Izražaj njezinoga lica bio je takav, kao da se je tekar prenula od zaboravi te se još uviek nahodila pod uplivom sna. Ona je svedjer gledala na krajobraz s turobnim smieškom, razdragana, i to, što drugi nisu u toj slici ništa osobita nalazili, nju je uzrujavalo; zatim je iznova počela hodati po sobama i razgledavati slike, strastveno je htjela pojmiti ih i već joj se nije činilo, da je na izložbi mnogo jednakih slika. Kad je, vrnuvši se kući, prvi put u sve vrieme obratila pažnju na veliku sliku, što je visjela u dvorani nad glasovirom, ona je osjetila odvratnost prema toj slici i rekla:

— Baš mi je stalo do takovih slika!

Nakon posjeta izložbe, zlatni karniži, mletačka zrcala sa cviećem i slike naliče onoj, što je visjela nad glasovirom, a takodjer i umovanja muža i Koste o umjetnosti, — u kratko sve to plašilo ju je i budilo u njoj čuvstvo zlovolje, a kadšto i mržnju.

Život je tekao obično, iz dana u dan, ne obričući ništa osobita. Kazališna i koncertna sezona već su minule, nastupilo je toplo vrieme i već je težko bilo zamišljati zabavâ. Vrieme je sveudilj bilo prekrasno. Nekoga jutra Laptevi se spremiše da idu na okružni sud, gdje je Kostja po odredbi

Digitized by Google

suda imao nekoga da brani. Oni su zakasnili i prispjeli su na sud, kad je već počelo izpitivanje svjedoka. Stvar nije bila zanimiva, provala i kradja. Bio je obtužen vojnik u pričuvi, po zanatu zlatar. Više svjedokinja, pralja, izkazalo je, da je obtuženi često polazio njihovu gospodaricu, vlastnicu praonice, izdavajući se za njezinoga rodjaka, on je htio, da ga ugoštavaju, a kad bi se napio, svagda je vriedjao djevojke i prietio im, da će na sve navesti „pozlatu", a što je to značilo, toga nitko nije znao, nu djevojke su se ćutile uvriedjene; u oči nekoga blagdana došao je kasno u večer i tražio, da mu dadu novaca, da se uzmogne napiti, ali mu ih nitko nije htio dati; tada je otišao, ali se za uru vratio i donesao sa sobom piva i kolača za djevojke. Pili su i pjevali pjesme gotovo do svanuća, a kad su u jutro sve razgledali, opaziše, da je odkinut lokot na ulazu na tavan te da su od rubenine propale tri mužke košulje, suknja i dvie ponjave. Kostja je svaku svjedokinju podrugljivo pitao: nije li i ona pila tada piva, koje je donio obtuženi? On je očito stvar htio prikazati, da su se pralje same okrale. Svoj branitbeni govor nije govorio uzrujano, već glasno, gledajući srdito na porotnike.

Poslije dugačkoga uvoda, posve suvišnoga, on se napio vode i stao je govoriti o robskom životu radničkoga svieta, o neznanju, sveobćem pijanstvu, gladu i o tome, da u biednika nije više ništa ostalo, osim časti i da je i za takvoga neznatnoga čovjeka, kao što je obtuženi, poštenje najdraža stvar na svietu.

Zatim je tumačio, što je provalna kradja i prosta kradja. Govorio je vrlo potanko, s uvjerenjem, mašući objema rukama, a Laptev, slušajući, divio se je toj njegovoj sposobnosti da govori dugo i osbiljnim tonom obćenite stvari i banalne istine, koje su već davno svakomu dodijale. On je bio smeten i nikako nije mogao pojmiti: što za pravo Kostja hoće? Nu iz njegove dugačke besjede porotnik je mogao da učini samo

Digitized by Google

jedan zaključak: „provala je bila, ali bez kradje, jer su rubeninu propile same pralje, a ako je kradja i bila, to nije bilo provale". Nu Kostja je očito govorio ono, što je bilo nuždno, jer je njegova besjeda ganula i porotnike i obćinstvo i vrlo se svidjala Juliji. Kad je riešeni obtuženik sjeo na drugu klupu, Julija je mahnula glavom Kostji i zatim mu je krepko stisnula ruku.

Kad su se na moskovskim ulicama zazelenjele topole i breze, Laptevi se preseliše u ljetovnik u Sokolnike. U to je doba Julija bila već trudna. Ona je svoju trudnost lako podnašala, bez mušica i bez bolesti, i samo je pokadšto pušila papirose i srdila se, što ju zovu Julijom, govoreći, da to ime pristoji samo ljepušnim sobaricama; i Kočevoj i Jarcev uzeše ju, smiešeći se, nazivati Konstancijom.

XIII.

Minulo je nešto više od godine dana.

U Sokolnicima, nedaleko od pruge Jaroslavske željeznice, sjedili su na travi Julija i Jarcev; nešto podalje ležao je Kočevoj, podmetnuvši ruke pod glavu, i gledao u nebo. Sve troje već su se našetali i čekali, kad će proći vlak, koji od ljetovnikâ polazi u šest sati, da se vrate kući na čaj.

— Priroda je već tako udesila, da matere vide u svojoj djeci nešto neobična, — govorila je Julija. — Čitave ure stoji mati kraj posteljice, gleda, kakve djetešce ima uši, oči, nosić, uzhićuje se i sve joj se čini, da pravi odkrića. Ako cjelivate diete ili ga mazite, njemu se čini, da to vas vanredno raduje. I ne govori se nego o djetetu. Ja tu slabost matere znadem i pazim na se, ali doista, moja je Olja neobična. Ja prosudjujem nepristrano. Kako samo ona gleda, kad siše! Kako se smije! Njoj je tekar osam mjeseci, ali, vjerujte, tako umnih očiju ne zamjetih ni kod trogodišnjih.

Digitized by Google

— Recite nam, — zapita Jarcev, — nije li se smanjila vaša ljubav prema mužu radi tako silne ljubavi prema djetetu?

Julija slegne ramenima.

— Ne znam, — rekne ona. — Ja muža nisam nikada silno ljubila, i Olja je za pravo moja prva ljubav. Ta vi znate, da iz ljubavi nisam pošla za Alekseja. Prije sam bila budalasta, trpjela sam sbog toga, svedjer sam mislila, da sam pogubila i njegov i svoj život, a to je sve ludo. Sve to, Ivane Gavriliću, nisu no izmišljotine, dajem vam poštenu rieč.

— Ako nije ljubav, ta kakvo vas čuvstvo nuka, da živite s mužem?

— Ne znam . . . Tako, bit će valjda navika. Ja ga cienim, dosadno mi je, kad ga dugo nema, ali to nije ljubav. Za moju sreću dosta je spoznaja, da je to uman, pošten, vrlo dobar čovjek, štono se kaže duša od čovjeka.

— Kakva je on duša? — progovori Kostja prezirno. Nije on duša, već stara krpa od bablje suknje. Aleša umni, Aleša dobri, — nastavi on dižući lieno glavu, — ali, mila moja, da se uvidi, je li on uman i dobar i zanimiv, treba s njim izjesti tri puda soli . . . Njega ne upoznaš, dok se ne zaniše. To je takav lienčina! Novaca će vam dati koliko hoćete, to on može, ali gdje je nuždno da se upotrebi značaj, gdje se valja oprieti drzniku i silniku, tamo se sbunjuje i klone duhom. Ljudi, kakav je vaš Aleša, prekrasni su ljudi, ali za borbu ne valjaju upravo ništa. A takvih je mnogo, i hvala tomu, u našem družtvu, uz široki razvitak humanih misli, vi nalazite tatarštinu i kojekakve nespodobe.

Napokon se ukaza vlak. Iz dimnjaka se dizao nad šumicu skroz ružični dim a dva okna na posljednjem vagonu na jednoč zasjaše od sunca tako jarko, da je bilo bolno u taj bljesak gledati. Vlak se brzo odmakao i za minutu ne osta od njega no uspomena.

Digitized by Google

— Hajdmo na čaj! — progovori Julija Sergejevna i ustane.

Ona je u posljednje doba nešto okrupnila i hod je u nje bio već gospodjinski, ponešto lien.

— Ja vas sbilja ne razumijem, gospodo, što vi svi imate proti ljubavi? — rekne Jarcev, idući za njom. — Umovali vi koliko vam drago, ona je napokon ipak veliko blago. Biva li kadšto okrutna te razara, to uzrok tomu pojavu ne leži u njoj, već u nama. Dok su jedni siti, umni i dobri, a drugi gladni, glupi i zli, dotle svaka blagodat vodi samo do razdora i umnaža nejednakost medju ljudima. Mi svedjer govorimo i čitamo samo o ljubavi, ali sami malo ljubimo, a to mi se čini velikom prazninom u našem životu.

— To su sve trice, vjerujte, Ivane Gavriliću, — progovori Julija. — Sreća nije u tome.

Čaj su pili u vrtiću, gdje je cvala rezeda, šeboj cvieće, nikocijana te se razcvalo trandofilje. Jarcev i Kočevoj pogadjali su po Julijinu licu, da proživljuje sretno doba duševnoga mira i ravnovjesja, da joj ne treba ništa do onoga, što već imade, te je i njim samima bilo u duši spokojno, voljko. Rekao tko što mu drago, sve se činilo, da je umno i sgodno. Jele su bile prekrasne i stajale su baš tamo, gdje su stajati morale; čudesno je mirisalo po smoli kao nikada prije, i skorup je bio vrlo tečan, i Saša je bila umna, dobra djevojka . . .

Poslije čaja pjevao je Jarcev romance, pratio se sam, a Julija i Kočevoj sjedili su muče i slušali, samo je Julija pokadšto ustajala i tiho izlazila, da prigleda oko djeteta i Lide, koja je već dva dana ležala u vrućici te ništa nije jela.

— „Moj druže, nježni moj druže", — pjevao je Jarcev, — „ljubim . . . tvoja, tvoja . . ." Nipošto, gospodo, makar me zakoljete, — progovori on i strese glavom, ja vas ne shvaćam, zašto ste vi proti ljubavi! Da petnaest sati na dan nisam zabavljen poslovima, ja bih se svakako zaljubio.

*

Digitized by Google

Za večeru su pokrili na terasi; bilo je toplo i tiho, nu Julija se umotala u rubac i tužila se na vlagu. Kad se smračilo, počela se ona nešto uzrujavati, sve je podrhtavala i molila goste, da još dulje sjede; ona ih je napajala vinom i poslije večere dala je donieti cognaca, da ne otidu. Nije joj se htjelo ostati samoj sa služinčadi i djecom.

— Mi žene, koje ovdje ljetnikujemo, želimo prirediti predstavu za djecu, — rekla je ona. — Već sve imademo u pripravi — i kazalište, i glumce, ali stvar zapinje radi komada. Poslali su nam dvadesetak raznih komada, ali nijedan nije sgodan. Vi gle ljubite kazalište i poznajete historiju, — obrnula se ona na Jarceva, — napišite nam dakle historički komad.

— Pak dobro, i to može biti.

Gosti su izpili sav cognac i spremahu se na odlazak. Bilo je već jedanaest sati, a na ljetnikovcima to je već kasno.

— Kako je tamno, kao u rogu! — progovori Julija, dopративši goste do vrata. — Ja ne znam, kako ćete vi dospjeti, gospodo. Ipak je nešto hladno.

Zubi joj zacvokoću, ona se čvršće zamota i vrati natrag u dom.

— A moj Aleksej valjda se gdjegod karta! — krikne ona. — Nevaljalac jedan! Laku noć!

Izašavši iz svietlih soba nije se ništa vidjelo. Jarcev i Kočevoj dokučili su, kao sliepi, željezničku prugu i prešli su preko nje.

— Ni prsta pred nosom ne vidiš, — progovori Kočevoj u basu, ustavivši i pogledavši u nebo. A zviezde, zviezde, upravo kao novi petaci! Gavrilić!

— A? — odazva se odnekud Jarcev.

— Ja velim da se ništa ne vidi. Gdje ste vi?

Jarcev je zviždajući pristupio k njemu i uzeo ga izpod ruke.

Digitized by Google

— Ej, vi gospodo! — najednoč zakriči Kostja, što ga grlo nosilo. — Socijalistu su ukebali!

Poslije radosti on je uviek bio nemiran, kričao je, zadirkivao je u stražare i izvoščike, pjevao je, biesno se smijao.

— Prirodo, zagrli me! — vikne opet.

— No, no, — mirio ga Jarcev. — To nije potrebno. — Molim vas.

Prijatelji se do mala snadju u tmini i uzeše razlikovati orise visokim jelama i brzojavnim stupovima. S moskovskih kolodvora dopiralo je kadšto zviždanje a žice su žalobno gudjele. Sama šuma ne davaše ni zvuka, i u tom mučanju osjećalo se nešto ponosna, silna, mistična, i sad u noći se činilo, da se vrhunci jela tiču neba. Prijatelji nadju svoju stazicu i podju po njoj. Bilo je tuj posve tamno, i samo po dugoj crti neba, obasutoj zvjezdama i po tome, što im je pod nogama bila ugažena zemlja, oni su znali, da koracaju drvoredom. Stupali su uzporedo, muče i obojici se pričinjalo, kao da im nekakvi ljudi idu u susret. Opojnost ih je minula. Jarcevu je sunulo na um, da se tom šumom skiću možda duše moskovskih careva, boljara i patrijarka, i htio je to reći Kostji, ali se savladao: kad bi se u toj tišini začuo čovječji glas, bilo bi možda gorko.

Kad su došli do gradske zastave, na nebu se počelo bieliti. Mučeći dalje, Jarcev i Kočevoj stupali su pločnikom nuz jeftine ljetovnike, krčmice, šumska skladišta; pod mostom spojne pruge ocutiše vlagu, ugodnu, sa mirisom lipe, a zatim su prešli u široku dugačku ulicu, u kojoj nije bilo ni žive duše, ni luči . . . Kad su došli do „Krasnoga pruda“, već je svitalo.

— Moskva je grad, koji će još mnogo stradati, — rekao je Jarcev, gledajući na Aleksejevski manastir.

— Što vam je to sunulo u glavu?

— Tako. Ja volim Moskvu.

Digitized by Google

I Jarcev i Kostja rodili su se u Moskvi i obožavali su taj grad, dočim su prema drugim gradovima bili nehajni; bili su uvjereni, da je Moskva vanredan grad, a Rusija vanredna zemlja. Na Krimu, Kavkazu i u inozemstvu bilo im je dosadno; neudobno i vlažno moskovsko podneblje smatrali su najpovoljnijim po svoje zdravlje. Dani, kad o prozore udara hladni dažd i rano nastaje sumračje i stiene kuća i crkava poprimaju mračnu, turobnu boju, i kada, izlazeći na ulicu ne znaš, što bi obukao, — takovi dani prijatno su ih uzbudjivali.

Napokon, kad su bili već blizu kolodvora, najmili su izvoščika.

— Zaista, liepo bi bilo, da se napiše historički komad, — rekne Jarcev, — ali znate, bez Ljapuhovih i bez Godunovih, već iz dobe Jaroslava ili Monomaha . . . Ja mrzim sve ruske historičke drame, osim Pimenova monologa. Kad imaš posla s kakvim ruskim historičkim izvorom ili kad pače čitaš učevnu knjigu iz ruske povjesti, tada ti se čini, da je u Rusiji sve neobično darovito i zdravo, ali kad gledam na pozornici historičku dramu, tad mi se ruski život pričinja nedarovitim, rdjavim, nezdravim te pače obolievam.

Blizu Dmitrovke prijatelji se razstadoše i Jarcev se odvezao dalje na Nikitinsku. Driemao je, nihao se i sve je mislio na glumu. Najednoč začuje strašan šum i buku na nekakvom nepoznatom, rek bi kalmičkom jeziku; i nekakvo selo u plamenu i susjedne šume, pokrite injem, nježno zažarene od požara, tako da se razabire svaka jela; nekakvi divlji ljudi, na konjima i pješaci, vrzu se po selu, njihovi konji i oni sami tako su rumeni kao i žar na nebu.

„To su Polovci“ — misli Jarcev.

Jedan od njih, — star, strašan, okrvavljena lica, sav obžežen — privezuje za sedlo mladu djevojku biela, ruskoga lica. Starac nešto biesno kriči, a djevojka gleda turobno, umno . . . Jarcev strese glavom i probudi se.

Digitized by Google

„Moj druže, moj nježni druže, — zapjeva on, — ja ljubim . . .“

Plativ izvoščika i uzpinjući se zatim u svoj stan po stubama, on se nikako nije mogao prenuti, i vidio je još, kako je plamen prelazio na stabalje, kako je šuma zapraskala i zadimila se; ogromni divlji vepar, pobjesniv od užasa, jurio je po selu . . . A djevojka, privezana uz sedlo, sve je gledala i gledala.

Kad je ušao u svoju sobu, bilo je već svietlo. Na glasoviru do otvorenih nota dogarale su dvie svieće. Na divanu ležala je Razsudina u crnoj opravi s pâsom, s novinama u rukama i čvrsto je spavala. Bit će, da je dugo udarala, čekajući na povratak Jarceva, a ne dočekavši ga, zaspala je.

„Kako se umorila!“ — pomislio je.

Oprezno joj je iz ruku uzeo novine, pokrio ju plaidom, utrnuo svieće i pošao u svoju spavaću sobu. Liegajući, on je mislio na historičku glumu a iz glave mu nikako ne htjede otići motiv: „Moj druže, moj nježni druže. . .“

Za dva dana dojurio je k njemu Laptev i saobćio mu, da je Lida obolila od difterije i da se zaraziše Julija Sergejevna i njihova kćerka; za pet dana došla je viest, da su Lida i Julija ozdravile, no diete je umrlo i da su se Laptevi presilili iz svoga ljetovnika u Sokolnicima u grad.

XIV.

Laptevu je bilo neprijatno da dulje vremena ostaje kod kuće. Njegova žena često je odlazila u otražnje krilo kuće pod izlikom, da prigleda djevojčicama, nu ona je tamo išla, da kod Kostje plače. Bio je deveti dan, zatim dvadeseti, pak četrdeseti i uviek su morali ići na Aleksejevsko groblje, da slušaju panihidu a zatim da se čitav dan muče, da misle o

Digitized by Google

tom nesretnom djetetu, a Laptev je morao tješiti ženu. On je već riedko kad polazio u skladište i bavio se samo dobrotvorjem, smišljajući za se razne skrbi i brige, i radovao se je, kad je radi kakove sitnice morao na cieli dan otići. U potonje doba spremao se na put u inozemstvo, da se tamo upozna s uredjenjem domova za noćenje biednikâ i ta ga je misao sada zabavljala.

Jednoč, upravo kad je Julija otišla da plače, a Laptev je ležao u kabinetu na divanu i smišljao, kada bi išao, Petar mu je dojavio, da je došla Polina Nikolajevna. Laptev se obradovao, skočio je te pošao u susret svojoj bivšoj prijateljici. Od one večeri, kad ju je posljednji put vidio, ona se nije ni najmanje promienila, bila je uviek jednaka.

— Polino! — rekne on, pružajući joj obadvie ruke. — Koliko zimâ, koliko ljetâ! Da vam je znati, kako mi je milo vidjeti vas! Čime mogu ugoditi!

Razsudina, pozdravivši ga, potegla ga za ruku i ne skidajući sa sebe paletota i kape, ušla je u kabinet i sjela.

— Došla sam na minutu k vama, — progovori ona. — O tricama nemam kad da govorim. Izvolite sjesti i slušati. Gledali me vi rado ili ne, meni je posve ravnodušno, jer blagonaklonu pažnju gospode muževa ne cienim ni na groš. Ako sam došla k vam, to sam došla zato, što sam danas bila na pet mjestâ i svagdje su mi odkazali, a stvar je neodgodiva. Slušajte, — nastavila je ona, gledajući mu u oči, — pet poznatih djaka, ljudi ograničeni i neuputni, ali vrlo siromašni, nije još platilo naukovinu, pa će ih sada izključiti. Vaše bogatstvo nalaže vam, da smjesta otidjete na sveučilište i platite za njih naukovinu.

— Vrlo rado, Polino.

— Evo vam njihovih imena, — rekne Razsudina, pružajući Laptevu bilježku. — Podjite odmah, a porodičnom se srećom nasladjivati bit će još i kasnije vremena.

Digitized by Google

U taj par čuo se za vratima, što su vodila u gostinju, nekakav šuštanj: valjda se pseto češalo. Razsudna je porumenila i skočila.

— Vaša dulcineja prisluškuje vas! — rekne. — To je gadno!

Laptev je bio uvriedjen radi Julije.

— Nje nema ovdje, ona je u drugom krilu sgrade, — progovori Aleša. — I ne govorite o njoj tako. Nama je umrlo diete i ona je vrlo žalostna.

— Možete ju umiriti, — nasmieši se Razsudina i sjedne opet, — bit će ih još desetak. Tko je bio tako glup, da nije znao radjati djecu? Samica, to je stroj da izleže piliće! A vi, dragi gospodine, i niste za drugo nego da budete samac. Vi ste bez nade propali. Vas sam već prekrižila.

Laptev se sjetio, da je ove iste rieči ili nešto slična već mnogo puta i davno slušao, i na njega dahne poezijom prošlosti, slobodom samotnoga života neženje, kad mu se činilo, da je mlad i da sve može, što god hoće, i kad nije bilo ljubavi prema ženi i uspomene na diete.

— Hajdmo skupa, — rekne on.

Kad su došli do sveučilišta, Razsudina je čekala na vratima, a Laptev je otišao u pisarnu; malo kasnije on se vratio i uručio Razsudinoj pet namirâ.

— A kud ćete vi sada? — zapita Polinu.

— K Jarcevu.

— Idem i ja s vama.

— Ali vi ćete mu smetati u radu!

— Ne ću, uvjeravam vas! — rekne on i pogleda na Polinu molećim pogledom.

Na njoj je bio crni, rek bi žalobni šešir sa krepom i kratak ponošeni paletot, od kojega su džepovi malo stršali. Nos njezin činio se dulji, nego li je bio prije, i u isti par, dok su svim prolaznicima, pače i starcima, od svježega jesenskoga

Digitized by Google

vjetrića lica bila rumena ili ružična, na njezinom licu nije bilo ni kapi rumenila. Laptevu je bilo ugodno ići za njom, pokoravati joj se i slušati njezino prigovaranje. On je hodao i mislio o njoj: kako mora da je ta žena originalna, kakva mora da je u nje nutarnja moć, dok je, premda nije ni liepa, već pače nemirna, nespretna, nebrižno obučena, uviek neuredno pričešljana, uza sve to ipak zamamna.

K Jarcevu su otišli na stražnje stube, kroz kuhinju, gdje ih je dočekala kuharica, čista starica sa siedim pramovima i maljušnim licem; ona je bila vrlo sbunjena, sladko se smiešila, pri čemu joj je lice nalikovalo kolaču i rekla je:

— Izvolite.

Jarceva nije bilo kod kuće. Razsudina sjedne za glasovir i lati se dosadnih, težkih vježba, a Laptevu je zapovjedila, da joj ne smeta. I on joj nije smetao razgovorima, već je sjedio na strani i listao „Vjestnik Jevropy". Pošto je dva sata svirala, to joj je bila dnevna poezija, — ona je u kuhinji nešto jela i otišla, da poučava. Kad je ona otišla, Laptev je pročitao nastavak nekakvoga romana, zatim je dugo sjedio, ne čitajući, ali ne osjećajući ni dosade i zadovoljan, što je već zakasnio kući k objedu.

— Ha-ha-ha! — začuje se smieh Jarceva a zatim udje i on sam, zdrav, bodar, crvenih lica, u novom fraku sa svietlim pucetima, — ha-ha-ha!

Prijatelji su zajedno objedovali. Zatim je Laptev legao na divan, a Jarcev sjeo do njega i zapalio smotku. Nastao je sumrak.

— Ja valjda počinjem starjeti, — rekne Laptev. — Odkad mi je umrla sestra Nina, često sam počeo pomišljati o smrti.

Počeli su govoriti o smrti, o neumrlosti duše, o tome, kako bi sbilja dobro bilo da uzkrsnemo i potom poletimo nekud na Mars, da uživamo vječno blaženstvo, a glavno, da ne mislimo, kako se na zemlji misli.

Digitized by Google

— A umirati se ne će, — rekne tiho Jarcev. — Nikakva filosofija ne može me izmiriti sa smrću, i ja na nju gledam kao na propast. Živjeti se hoće.

— Vi ljubite život, Gavrilić?

— Da, ljubim ga.

— A ja u tom smjeru ne mogu nikako sama sebe pojmiti. Kod mene prevladjuje mračna ili ravnodušna dispozicija. Ja sam plah, nisam uvjeren o sebi, u mene je plaha savjest, i ja se nikako ne mogu prilagoditi životu, postati mu gospodarom. Gdjekoji govori gluposti ili obsjenjuje i tako radostno, a ja, biva, činim sviestno dobro, pak što? — ćutim pri tome ili nemir ili podpuno ravnodušje. Sve to, Gavrilić, ja time tumačim, što sam rob, unuk kmeta. Prije nego li si mi nespretnjakovići prokrčimo put, mnogo će naših poginuti!

— Sve je to liepo, golube, — rekao je Jarcev i uzdahnuo. — To samo pokazuje još jednom i suviše, kako je ruski život bogat. Ah, kako je bogat! Znate li, ja se od dana do dana sve više uvjeravam, da mi živimo u predvečerje najveličanstvenije pobjede, i ja bih želio doživjeti i sam učestvovati pri tome. Hoćete li, vjerujte, ne ćete li, ne vjerujte, ali, po mojem sudu, sada nam poodrastava vanredni naraštaj. Kad se bavim djecom, osobito djevojčicama, ja sam uzhićen. Čudesna djeca!

Jarcev pristupi ka glasoviru i uzme akord.

— Ja sam kemik, mislim kao kemik i umriet ću kao kemik, — nastavi on. — Ali ja sam žedan, ja se bojim, da ću umrieti, a svoje žedje ne ću utažiti; i meni je sama kemija premalo, ja se laćam ruske povjesti, povjesti umjetnosti, pedagogije, glasbe... Jednoč ljeti rekla mi je vaša žena, da napišem historičku glumu, i sad želim pisati i pisati; čini se, da bih mogao prosjediti čitava tri dana i noći, ne ustati od stola i sve pisati i pisati. Slike pojedinih lica tako su me izmučile i u glavi mi je tako tiesno, da ćutim, kako u mojem mozgu lupka bilo. Ja ne ću da od mene bude što osobita, da stvorim

Digitized by Google

nešto velikoga, nu ja naprosto želim živjeti, maštati, nadati se, svakamo dospjeti . . . Život je, golube moj, kratak i treba ga proživjeti ukusno.

Poslije toga prijateljskoga razgovora, koji se tekar oko ponoći svršio, Laptev je uzeo gotovo svaki dan posjećivati Jarceva. Njega je nešto vuklo k njemu. Obično je on dolazio pred večer, sjeo i strpljivo čekao njegov dolazak, ne osjećajući ni najmanje dosade. Jarcev, vrativši se sa službe i poobjedovavši, sjeo bi za posao, nu Laptev mu zadao kakvo pitanje, i medju njima se razpleo razgovor o najraznoličnijim stvarima, a oko ponoći prijatelji se razstajahu, zadovoljni jedan s drugim.

Ali to nije dugo potrajalo. Došavši jednoč k Jarcevu, Laptev je našao kod njega samu Razsudinu, koja je sjedila za glasovirom i svirala svoje vježbe. Ona ga je pogledala hladno, gotovo neprijateljno, i zapitala ga, ne pruživši mu ruke:

— Recite, molim vas, kad će tomu biti kraj?

— Čemu to? — zapita Laptev, ne shvaćajući.

— Vi dolazite ovamo svaki dan i ne date Jarcevu raditi. Jarcev nije kramarica kakva, već učenjak i svaki je trenutak njegovoga života dragocjen. Treba to shvaćati i barem donekle biti delikatan!

— Ako mislite, da smetam, — rekne Laptev krotko i sbunjeno, — ja ću prestati posjećivati Jarceva.

— I to će biti najbolje. Samo otidjite, jer bi on mogao ovaj čas doći i ovdje vas zateći.

Hladni ton, kojim je sve to rečeno i ravnodušne oči Razsudine konačno sbuniše Lapteva. U nje ne bijaše prema njemu nikakvih više čuvstava, osim želje, da što prije otide odavle, — i kako sve to nije nalično prijašnjoj ljubavi! On je izišao, ne pruživši joj ruke, i njemu se činilo, da će ga ona zovnuti natrag, ali je začuo hladnu, nestrastvenu viku, i on je, silazeći polagano niz stube, shvatio, da je za nju već tudj.

Digitized by Google

Za tri dana došao je Jarcev k Laptevu, da zajedno sprovedu večer.

— A kod mene ima nešto nova, — rekne Jarcev i nasmije se: — Ha-ha-ha! Polina Nikolajevna sasvim se preselila k meni. — Jarcev se malko sbunio i nastavio je u pol glasa: — Pak što? Dakako, mi nismo zaljubljeni jedno u drugo, ali, ja držim, to nije važno. Meni je milo, što joj mogu dati pristanište i mir, da može počivati, ako oboli, dočim ona misli, da će uslied toga, što se mi sjedinismo, u mojem životu biti više reda i da ću pod njezinim uplivom postati velikim učenjakom. Ha-ha-ha!

Laptev je mučao. Jarcev se sprošao kabinetom, razgledavao je slike, koje je već često vidio, i rekao je, uzdišući:

— Da, prijatelju moj. Ja sam od vas stariji za tri godine i za me je već prekasno misliti na pravu ljubav sa cjelovima i cviećem, i za pravo, žena, kakva je Polina Nikolajevna, za me je blago i ja ću, naravno, s njom proživjeti sretno do starosti, ali bies bi znao, sve mi je nešta žao, sve mi se hoće nečega, sve mi se čini, kao da ležim u dolini Dagestana i sanjam o plesu, a na tom plesu sjedi jedna mlada, poetična, prekrasna kao nebo i misli na me. U kratko, čovjek nije nikada zadovoljan s onim, što imade.

Jarcev je pošao u gostinju, smijao se i tamo, kao da se ništa nije dogodilo, i pjevao je Juliji Sergejevnoj romance, a Laptev je sjedio u svojem kabinetu, zaklopivši oči i starao se da pojmi, zašto je to Razsudina uzela živjeti s Jarcevom, i protumačio si je to time, što žena ne može dugo ostati bez simpatijâ. A zatim je on sveudilj bio žalostan, što nema trajnih, čvrstih nagnuća, i on je bio zlovoljan, što se je Polina Nikolajevna sjedinila s Jarcevom i ljutio se na sama sebe, što je njegovo čuvstvo prema ženi sad već bilo posve drugačije, nego li je bilo prije.

Digitized by Google

XV.

Laptev je sjedio u naslonjaču i čitao je nišući se; Julija bila je takodjer u kabinetu i čitala. Činilo se, kao da ne znadu o čemu bi govorili i oboje mučalo je od jutra. Pokadšto je na nju pogledavao preko knjige i mislio: ženiš li se iz strastvene ljubavi ili sasvim bez ljubavi, — nije li jedno te isto? I ono doba, kad je bio sljubovan, kad se je uzrujavao, stradao, počinjao ludorije, činilo mu se dalekim i neosbiljnim, i on je već gotov bio da uvjerava po negdašnjoj navici, da nikakve ljubavi nema, već da postoji fizičko nagnuće rodovâ, psihoza itd. On je već bio u inozemstvu i sada se je odmarao od putovanja, a u proljeće spremao se opet u Englezku, gdje mu se vanredno svidjalo.

A Julija Sergejevna izmirila se sa svojom tugom, nije više išla drugamo da plače i očito se je osjećala umirenom. Ove se zime nije više vozikala od dućana do dućana, ne polažaše kazališta, već bi kod kuće ostajala. U moskovskom stanu, kao ni u domu svoga otca, ona nije voljela gostinje te je uviek boravila ili u muževu kabinetu, ili u svojoj sobi, gdje su bili njezini kioti (ormari sa svetim slikama), što ih je dobila kao miraz, te visio onaj krajobraz, koji joj se tako svidio na izložbi. Novaca na se gotovo nije tratila, te je trošila tako malo kao i onda, dok je još bila u otčinskoj kući.

Zima nije veselo tekla. Posvuda su se u Moskvi kartali, pa ako su gdjegdje zamislili i drugčiju zabavu, ako su, primjerice, pjevali, čitali, risali, bivalo je još dosadnije, a gosti su na razstanku obično bili razdraženi proti domaćinima ili priredjivačima te bi govorili: „Bog bi ga znao, kako je dosadno!“ Manjkalo je temperamenta i iskrenoga veselja. I s toga, što je u Moskvi bilo malo darovitih ljudi i što su kod svih večernjih zabava sudjelovali jedni te isti pjevači i čitaoci,

Digitized by Google

dodijavala je i sama naslada umjetnošću i za mnoge se pretvorila u dosadnu jednoličnu dužnost.

K tomu kod Laptevih ne bi prošao dan, da nije bilo ogorčenja. Starac Fedor Stepanović slabo je vidio i već nije polazio u skladište, a okulisti su govorili, da će starac doskora osliepiti; Fedor je takodjer sve rjedje bivao u skladištu, već je neprekidno sjedio kod kuće i nešto pisao. Panaurov je bio premješten u drugi grad i dobio čin pravoga državnoga savjetnika i sada je boravio u Moskvi, u svratištu „Draždjani", i gotovo je svaki dan dolazio k Laptevu, da prosjači novaca. Kiš je napokon ostavio sveučilište i čekajući, da mu Laptevi nadju kakvu službu, čitave bi dane prosjedao kod njih, pripoviedajući dugačke, dosadne stvari. Sve to, uzeto skupa, razdraživalo je i mučilo te svagdanji život činilo neprijatnim.

Ušao je u kabinet Petar i najavio, da je došla nekakva nepoznata gospoja. Laptev uze posjetnicu i pročita: Josipa Josipovna Milan."

— Reci, neka udje, — rekne Laptev, — ali upozori, da sam zabavljen poslom.

Julija Sergejevna polagano se digla sa chaiselongue te izišla, šepajući malko, jer je sjedila na nozi. Na vratima se pojavi dama, mršava, vrlo blieda, tamnih obrva, obučena u crninu. Ona je na grudima stisnula ruke i progovorila molećim glasom:

— Monsieur Laptev, smilujte se mojoj djeci!

I po zveketu njezinih narukvica, i po mrljama praška na licu Laptev je upoznao onu istu gospodju, kod koje je jednoč baš pred svojim vjenčanjem, neumjestno objedovao. Bila je to nezakonita žena Panaurova.

— Smilujte se mojoj djeci! — ponovi ona i lice joj zadrhtalo i na jednoč se učinilo starim i kukavim, a oči joj porumenješe. — Samo nas vi jedini možete spasti i zato

Digitized by Google

sam došla k vama u Moskvu za posljednje novce! Djeca će moja umrieti od gladi!

Ona je učinila takovu kretnju, kao da će se spustiti na koljena. Laptev se prepao i uhvatio ju za ruke povrh lakata i oćutivši vrlo mekano tielo i tanke kosti, osjetio je, da mu se gadi.

— Sjednite, sjednite . . . mrmljao je, nutkajući gospodju da sjedne. — Molim vas, sjednite.

— Mi sad nemamo novaca, da si kupimo hljeba — progovori ona. — Gregorij Nikolajević polazi na novu službu, a mene s djecom ne će da uzima, i one novce, koje ste nam vi, velikodušni čovječe, slali, on je samo na se trošio. Što nam preostaje da činimo? Što? Biedna, nesretna djeca!

— Umirite se, molim vas. Ja ću naložiti u pisarni, da unapried šalju te novce na vaše ime.

Ona je zaplakala, zatim se umirila i nastavila, gledajući na njega crvenim očima, i on je zamjetio, da su joj po naprašenim licima od suza nastale brazde i da joj rastu brkovi i opet je oćutio fizičku odvratnost.

— Vi ste bezkrajno velikodušni, monsieur Laptev. Ali budite našim angjelom, našom dobrom vilom, nagovorite Grigorija Nikolajevića, da me ne ostavi, već uzme sa sobom. Gle, ta ja ga ljubim, ljubim bezumno, on je moja radost. Bez njega ja ne mogu živjeti i ako me on ostavi, ja ću ubiti djecu i sebe.

Laptev joj je dao sto rubalja i obrekao, da će se porazgovoriti s Panaurovim i provodeći ju do predsoblja sve se bojao, da ona ne zarida ili ne klekne pred njim.

Poslije nje došao je Kiš. Zatim je došao Kostja s fotografičkim aparatom. U potonje doba počeo se on baviti fotografijom i svaki je dan po nekoliko puta snimao Juliju Sergejevnu, djevojčice i Petra. Ovo novo zanimanje puno ga je ogorčavalo i on je dapače omršavio.

Digitized by Google

Pred večernjim čajem došao je Fedor. Sjednuvši u kabinetu u kut, on je otvorio knjigu i dugo je gledao svedjer u jednu stranicu, ali očito nije čitao. Zatim je dugo pio čaj; lice mu je bilo crveno. U bratovom prisuću Laptevu je bilo težko na srcu ; i samo mučanje Fedorovo nije mu bilo ugodno i on se starao, da ne ulazi u kabinet, kad je u njemu Fedor, ali je ipak nekako zabasao, da uzme cigareta, a u taj par ga Fedor pogledao i rekao mu:

— Rusiji možeš čestitati na novom publicisti. U ostalom, šalu na stran, ja sam ti, brate, napisao jednu razpravicu, to je tako reći pokus pera, i donio sam ti ju, da vidiš. Pročitaj, golube, i reci mi svoj sud. Samo iskreno.

On je izvadio iz džepa pisanku i pružio ju bratu. Razpravici je naslov: „Ruska duša"; napisana je bila pretencioznim, težkim slogom, kakvim obično pišu nedaroviti, neiskreni, u duši ogorčeni ljudi, a glavna joj je misao bila, kako ju je Laptev pojmio, pročitavši razpravicu, ova: ruskoj pravoslavnoj duši svojstven je idealizam u višem stupnju i sačinjava njezinu glavnu i temeljnu crtu; zapadnjak može i ne vjerovati u nadnaravno, ali on mora kriti to nevjerovanje, da ne izvede sablazni i u ljudi ne uzdrma vjere; bez vjere nema idealizma, a idealizam će spasti Evropu i čovječanstvu pokazati pravi put.

— Ali ti ovdje ne pišeš, od čega treba spasti Evropu — rekao je Laptev, osjećajući mržnju prema tomu svježnjiću i rukopisu svoga brata.

— To se samo po sebi razumije.

— Ništa se ne razumije, — rekne Laptev i sprodje se sobom uzrujano. — Ne razumije se, zašto si ti to napisao. U ostalom, to je tvoja stvar.

— Želim izdati u posebnoj knjižici.

— I to je tvoja stvar.

Časak su mučali. Fedor uzdahne i rekne:

Digitized by Google

— Alea jacta est. Ja sam se odlučio za taj smjer i držat ću se njega vjerno do smrti. I meni je duboko, bezkrajno mi je žao, što mi ne mislimo jednako. Ah, Aleša, Aleša, brate moj mili! Ja i ti Rusi smo, pravoslavni ljudi, široki ljudi; dolikuju li nama sve te njemačke i židovske idejice? Ta gle, nas dva nismo nikakve prirepine, već predstavnici čuvene trgovačke obitelji.

— Kakva čuvena obitelj? Kukavna obitelj! — kriknu Laptev silno gnjevan i rine stolac prema kominu. — Kukavna, službinska obitelj! Naš djed nije već bio kmet, ali je meni za izvjestno poznato, da su ga plemići tukli, tukli . . . i svaki i sliednji činovničić tukao ga po raljama. Otca je tukao djed, mene i tebe tukao je otac. Kukavni, pogani, podli smo mi rod!

Laptev je brzo izišao, no odmah se vrnuo i nastavio, udarivši šakom po stolu:

— Što je meni i tebi dao taj čuveni rod? Kakve smo živce i kakvu krv baštinili? Ti eto već gotovo tri godine umuješ kao djakon, govoriš kojekakve budalaštine i napisao si eto — pravu robsku budalaštinu! A ja, a ja? Pogledaj me samo . . . Kao mekušac kakav, u mene nema ni gibkosti, ni smionosti, ni silne volje; ja se bojim za svaki svoj korak, baš kao da će me tko izšibati, plašim se ništarija, idiota i skotova, koji su razmjerno niže od mene umno i ćudoredno; bojim se dvornika, vratara, krupnih dama, a po inozemstvu se šuljam, kao da sam što skrivio . . . Rodio sam se od zastrašene matere, od djetinjstva sam ubijen i zastrašen!... Ja i ti dobro ćemo učiniti, ne budemo li imali djece. S nama mora da utrne taj rod, inače, — ja sam duboko o tom uvjeren, — mi ćemo u sliedećem naraštaju dati samo kukavica, zločinaca i ludjaka!

Fedor uzdrhta i rekne:

— To je surovo, Aleša. Ne valja tako činiti.

U kabinet je ušla Julija Sergejevna i sjela kraj stola.

Digitized by Google

— O čemu se to prepirete? — rekne ona. — Ne smetam li vam?

— Ne smetate, sestrice, — odvrati Fedor — u nas je bio načelni razgovor. Eto ti govoriš: ovakav onakav rod — obrati se Fedor sad na brata, — ipak je taj rod stvorio i u svojim rukama drži milijunski posao. To ipak nešto vriedi!

— Velika znamenitost — milijunski posao! Seljak bez osobitoga uma, bez sposobnosti potrati na vrpce i bačenke desetak rubalja i postaje slučajno trgovcem, zatim bogatašem, trguje od dana do dana, bez svakoga sustava, bez opredieljenih ciljeva, ne imajući pače ni pohlepe za novcem, trguje kao stroj i novci sami idu k njemu, a ne on k njima. I njemu nije nipošto potrebna ta trgovina. On se samo duri, a ne posluje. On sav život sjedi kraj toga posla i ljubi ga samo za to, da može zapoviedati pomoćnicima, izrugavati se kupcima. Otac je naš za to starosta crkve, što tamo može zapoviedati pjevačima, on je školski nadzornik, što mu se svidja saznavati, da je učitelj njegov podčinjeni i što on može pred njim glumiti oblast. Trgovac durilo rado gospoduje. Da, za takovu trgovinu, kakva je vaša, potrebni su pomoćnici, koji nemaju ljudske spodobe, koji nemaju kuće ni kućišta, i vi si sami pripravljate takove, sileći ih, da vam se od djetinjstva klanjaju do zemlje za komadić hljeba, i od djetinjstva ih priučavate na misao, da ste vi njihovi dobrotvori. Za cielo ti ne bi htio u skladište primiti čovjeka, u kojega je sveušilištna naobrazba!

— Ljudi sa sveučilištnom naobrazbom nisu za naš posao.

— Nije istina! — krikne Laptev. — To je laž!

— Izvini, meni se čini, da pljuješ u zdenac, iz kojega piješ, — rekne Fedor i ustane. — Naš posao mrzak ti je, a ipak upotrebljuješ njegove dohodke.

— Aha, sad ste se pokazali! — nasmije se Laptev, gledajući s mržnjom na brata. — Da nisam od vašega čuve-

*

Digitized by Google

noga roda, da je u mene makar za groš volje i odvažnosti, ja bih davno bacio od sebe te dohodke i otišao bih, da zaradjujem svoj hljeb. Ali vi ste me u svojem skladištu od djetinjstva lišili spodobe čovječje, i ja sam sad u vašoj vlasti. Ja sam vaš!

Fedor je pogledao na uru i stao se brzo praštati. Juliji je poljubio ruku te izišao, no u mjesto da izadje u predsoblje, on je u silnoj zabuni pošao u gostinju, zatim u ložnicu.

— Ja sam zaboravio položaj soba, — rekao je on. — Čudan je to dom. Zar ne, čudan dom?

Kad je oblačio šubu, bio je kanoti ošinut i lice mu je izražavalo bol. Laptev nije već ćutio gnjeva; on se prepao i u isti par bilo mu je žao Fedora i stidio se sam; ona topla, dobra ljubav prema bratu, koja kao da je u njemu utrnula u ove tri godine, sad se prenula u njegovim prsima i on je ćutio silnu želju, da tu ljubav izrazi.

— Ti, Fedja, dodji sutra k nama na objed, — rekao je on i pogladio brata po ramenu. — Hoćeš li doći?

— Da, da. No dajte mi vode.

Laptev je sam otišao u jedaću sobu, uzeo je u bufetu, što mu je dopalo ruku, — to je bio visoki vrč za pivo, — nalio je vode i donesao bratu. Fedor uzme pohlepno piti, no najednoč je zagrizao vrč, začuo se škriput, zatim ridanje. Voda se je prolila po bundi po kaputu. I Laptev, koji još nije vidio mužkarca gdje plače, smučen i prestrašen, smatrajući se krivim, stajao je i nije znao, što bi učinio. On je nesabrano gledao, kako su Julija i sobarica skidale s Fedora šubu te ga natrag povele u sobu i sam je pošao za njima i legao je na divan od nemoći i prvi se put u životu osbiljno ćutio nesretnim, i želio si je smrt.

A Julija je položila Fedora i kleknula pred njim na koljena.

— To nije ništa, — tješila ga ona. — To su živci...

Digitized by Google

— Golubice, meni je tako težko! — govorio je on. Ja sam nesretan, nesretan . . . ali sam uviek krio i tajio!

On ju je zagrlio i prošaptao joj na uho:

— Ja svaku noć vidim u snu sestru Ninu. Ona dolazi i sjeda u naslonjač kraj moje postelje . . .

Kad je uru zatim, umirivši se, opet u predsoblju oblačio šubu, on se već smiešio i samo se stidio sobarice. Laptev je pošao da ga izprati do Pjatnicke.

— Dodji ti sutra k nama na objed, — govorio mu je on putem, držeći ga izpod ruke, — a po Uzkrsu podjimo zajedno u inozemstvo. Ti se moraš provjetriti, jer ćeš inače sasvim zakisnuti.

— Da, da. Poći ću, poći ću . . . I sestricu ćemo sobom povesti.

Vrativši se kući, Laptev je našao ženu u silnoj živčanoj uzbudjenosti. Prizor s Fedorom potresao ju je, i ona se nikako nije mogla umiriti. Ona nije plakala, ali je bila vrlo blieda i bacala se po postelji, kao da je otrovana, i čvrsto se hvatala hladnim prstima za pokrivalo, za jastuk, za muževe ruke. Oči su joj bile razširene, zastrašene.

— Ne odlazi od mene, ne odlazi, — govorila je ona mužu. — Reci mi, Aleša, zašto sam ja prestala moliti se Bogu? Gdje je moja vjera? Ah, zašto ste u mojem prisuću govorili o vjeri? Vi ste me smutili, ti i tvoji prijatelji. Ja se više ne molim.

Aleksej joj stavljao na čelo obloge, grijao je njezine ruke, napajao ju čajem, a ona se pritiskala k njemu u strahu i šaputala je:

— Strašno je živjeti!... Danas sam na ulici vidjela sliepo diete. Treba skupiti dvadeset-trideset milijuna i pomagati . . . spasavati ljude . . . Strašno je, strašno! . . .

Prema jutru se izmučila i zaspala, a Laptev je sjedio kraj nje i držao ju za ruku. I on nije mogao usnuti. Čitav

Digitized by Google

dan ćutio se zatim kao da je razbijen, tup, ni o čemu nije mislio i sumorno je lutao po sobama. Poslije objeda je dolazio k njemu Panaurov i govorio je s njim o gospodji Milan, a on je slušao i pristajao.

— Ona vam se tužila, da sam ju ja bacio, — govorio je Panaurov. — Ali to su budalaštine, mili moj. Ja ju želim samo uvjeriti, da se moja nova služba ne sklada sa slobodnom ljubavi, i ako opaze u mojoj kući nezakonitu ženu, još će me prisiliti, da napustim službu. A budemo li živjeli u raznim gradovima, neće nam od toga obojemu kao ni djeci biti gore.

— Da, da, da . . . — priznavao je Laptev.

— A ljubav i sva ta strastvena čuvstva, takvoj starijoj ženi, kako je ona, doba je već napustiti. Ta to je glupost. A što se tiče, dragi moj, financijalne strane pitanja, to je ona izvrstno riešena po vama. Ona mi je govorila, da ste joj vi obećali slati svakoga mjeseca po 240 rubalja. Je li tako? To je prekrasno. Dragi prijatelju, ja se nadam, da ste i moju novu adresu saobćili u pisarni? — zapita Panaurov laskavim glasom. — Da, da, da . . .

XVI.

Liečnici su kazali, da je u Fedora napredajuća klenut. Lapteve je zaokupila uzrujanost i takvo čuvstvo, kao da im je svim zaprietila propast. Aleksej Fedorović nije znao, što se radi na Pjatnickoj, a mračno skladište, u kojem se već nije pokazivao ni starac, ni Fedor, činilo je na njega dojam podruma.

Kad mu je žena govorila, da on mora svaki dan polaziti u skladište i na Pjatnicku, Aleksej je ili mučao, ili je počeo razdraženo govoriti o svojem djetinjstvu, o tome, da ne može oprostiti svomu otcu, što mu je skladište omrznulo kao i Pjatnickaja i t. d.

Digitized by Google

Jedne nedjelje u jutro Julija je sama pošla na Pjatnicku. Starca Fedora Stepanića srela je u onoj istoj dvorani, u kojoj su povodom njezinoga dolazka služili moleben. Starac je u svojem kaputu od platna, bez ovratnika, sjedio nepomično u naslonjaču i trzao sliepim očima.

— To sam ja, vaša snaha, — rekla je ona, pristupajući k njemu. — Došla sam da vas vidim.

Fedor Stepanić stane težko disati od uzrujanosti. Julija, ganuta njegovom nesrećom, njegovom samoćom, poljubila mu ruku, a on se taknuo njezinoga lica i glave i rek bi uvjerivši se, da je to ona, prekrstio ju je.

— Hvala, hvala, — rekne starac. — A ja sam gle izgubio vid i ne vidim ništa . . . Prozor malo malo razabiram i luč takodjer, a ljude i stvari ne opažam. Da, ja postajem sliep, Fedor je obolio i težko je sada bez gospodarskoga nadzora. Sbudne li se kakav nered, tko će zlo popraviti? Službenici će se izkvariti. A od čega je to obolio Fedor? Od nahlade, što li? A ja gle nikad nisam bio bolestan i nikad se nisam liečio. Liečnika nisam trebao.

I starac, po običaju, uzme se hvastati. Medjutim je služinčad žurno prostirala u sali stol i donosila jela i boce s vinom. Na stol postaviše desetak boca i jedna je imala oblik Eifelova tornja. Donesoše punu zdjelu vrućih pirogâ, od kojih je mirisalo varenom rižom i ribom.

— Molim vas, draga gošćo, da založite, — progovori starac.

Ona, gotova da proplače od sućuti, uze starca izpod ruke i povede ga stolu i natoči mu vodke.

— Ja ću i sutra doći k vama, — rekne Julija, — i dovesti ću sobom vaše unučice, Sašu i Lidu. One će vas žaliti i dragati.

— Nije nuždno, ne dovodite ih. One nisu zakonite.

— Zašto da su nezakonite? Ta otac i mati njihova bili su vjenčani.

Digitized by Google

— Bez moje dozvole. Ja ih nisam blagoslovio i ne ću da znadem za njih. Bog s njima.

— Čudno vi govorite, Fedor Stepanović, — uzdahne Julija. — Zar još niste oprostili svojoj kćeri? Njoj eto ne treba više oproštenja, već je potrebno, da se za nju molimo. Ona je bila sveta.

— U evangjelju stoji: djeca moraju uvažavati i bojati se svojih roditelja.

— Ne, takova što se ne kaže. Evangjelje kaže, da moramo opraštati pače i neprijateljima svojim.

— U našem poslu ne smije se opraštati. Budemo li svim opraštali, spasti ćemo za tri godine na prosjački štap.

— Opraštati tako, da reknemo ljubeznu, uljudnu rieč i čovjeku makar krivomu, — to je više od posla, od bogatstva!

Julija je htjela, da ublaži starca, zadahnuti ga čuvstvom sućuti prema sebi i ljudima, prenuti u njemu kajanje, ali sve, što je ona govorila, on je samo milostivo saslušavao, baš kako odrasli slušaju djecu. On je sveudilj ostao gordi čovjek, hvastavac, makar je bio sliep i osamljen i kajanje nije imalo odkuda da se javi, jer se on smatrao višim, nepogrešivim bićem i uvažavao je svoju prošlost.

— Fedor Stepanović, — progovori Julija odlučno, — vi ste već star i Bog će vas skoro pozvati k sebi. On vas ne će pitati, kako ste trgovali, jesu li vaši poslovi tekli u redu, već da li ste prema ljudima bili milostivi; niste li bili prestrogi prema onima, koji su od vas slabiji, primjerice, služinčadi, pomoćnicima?

— Za svoje službenike ja sam uviek bio dobrotvor i oni se moraju vječno za me moliti Bogu, — rekao je starac s uvjerenjem, ali, ganut iskrenim tonom i želeći, da joj zadovolji, progovori:

— Dobro, dovedite sutra unučice. Naložit ću, da im kupe darova.

Digitized by Google

Starac nije bio kako valja obučen, na prsima i na koljenima bilo mu je pepela od smotaka; očito mu nitko nije čistio ni cipela, ni odiela. Riža u pirogima nije bila sasvim varena, od stolnjaka je dopirao vonj sapuna, služinčad je gromko lupala nogama. I starac, i sva ta kuća na Pjatnickoj kao da su bili zanemareni, i Julija, kad je to vidjela, zastidila se za se i za muža.

— Ja ću svakako sutra doći k vama, — progovori ona.

Ona se prošla po sobama i naložila je, da pospreme ložnicu starčevu i da mu zapale svjetiljku. Fedor je sjedio u svojoj sobi i zurio u otvorenu knjigu, ali nije čitao; Julija se porazgovorila s njim te naredila, da i kod njega pospreme, zatim je otišla dolje k pomoćnicima. Posred sobe, u kojoj su objedovali, stajao je drveni, nebojadisani stup, koji je držao strop, da se ne sruši; stropovi su tuj bili nizki, stiene oliepljene jeftinim tapetama, posvuda se opažao gar i mirisalo po kuhinji. Jer je bio blagdan, svi su pomoćnici bili kod kuće i sjedili su na svojim posteljama, čekajući na objed. Kad je Julija ušla, oni su skočili sa svojih mjesta i na njezina pitanja odgovarali su plaho, gledajući izpod čela, baš kao da su kažnjenici.

— Gospodo, kako su nevaljani vaši stanovi! — progovori Julija pljesnuvši rukama. — I nije li vam tiesno ovdje?

— Tiesno doduše, nu mi se ne tužimo, — rekne Makejčev. — Mi smo s vama prezadovoljni i šaljemo naše molitve milosrdnomu Bogu za zdravlje naših dobrotvora.

— Život odgovara ambiciji ličnosti, — rekne Početkin.

Makejčev, opazivši, da Julija Sergejevna nije shvatila Početkina, požurio se, da joj pojasni njegove rieči:

— Mi smo ljudi neznatni i moramo živjeti prema svomu zvanju.

Julija je razgledala prostorije za dječake i kuhinju, upoznala se s kućanstvom i bila je vrlo nezadovoljna.

Digitized by Google

Vrnuvši se kući, rekla je mužu:

— Mi se moramo što prije preseliti na Pjatnickuju i tamo živjeti. I ti ćeš svaki dan polaziti u skladište.

Zatim su obadvoje sjedili u kabinetu jedno do drugoga i mučali. Njemu je bilo težko na duši i nije mu se htjelo na Pjatnicku, ni u skladište, ali se domišljao, što žena misli i nije imao snage, da joj protuslovi. On ju pogladi po licu i reče:

— U meni je takvo čuvstvo, kao da je naš život već svršio, te se sad za nas počinje sumorno poluživljenje, koje nije no dosada. Kad sam doznao, da je brat Fedor beznadno bolestan, zaplakao sam; mi smo skupa proživjeli naše djetinjstvo i mladost, negda sam ga ljubio od sve duše i eto katastrofe i meni se čini, da gubeć njega konačno prekidam sa svojom prošlošću. A sada, kad si ti rekla, da se moramo preseliti na Pjatnickuju, u onu tamnicu, meni se učinilo, da više nemam budućnosti.

Aleksej ustade i pridje k prozoru.

— Bilo kako mu drago, valjat će da se razkrstimo s mišlju o sreći, — rekao je Aleksej, gledajući na ulicu. — Ali sreće nemam niti sam je imao ikada, pak je valjda sreća za me i nemoguća. U ostalom, jednoč sam u životu bio sretan, kad sam noću sjedio pod tvojim suncobranom. Sjećaš li se, jednoč si kod sestre Nine zaboravila svoj suncobran? — obrnu se on k ženi. — Tada sam bio zaljubljen u te i sjećam se, svu sam noć prosjedio pod tim suncobranom i nalažah se u blaženom stanju.

U kabinetu do ormarâ za knjige stajao je ormar od crvenoga drveta s tučom, u kojem je Laptev čuvao razne nepotrebne stvari, medju njima i suncobran. On ga izvadi i pruži ženi.

— Evo ga.

Julija je časak gledala na suncobran, upoznala ga je i turobno se nasmiešila.

Digitized by Google

— Sjećam se, — rekne ona. — Kad si mi priznavao svoju ljubav, držao si ga u ruci, — i, opazivši, da se Aleksej sprema na odlazak, progovori: — Molim te, ako je moguće, vrati se što ranije. Bez tebe mi je dosadno.

I zatim je otišla u svoju sobu i dugo promatrala taj suncobran.

XVII.

U skladištu, ne gledeći na zamršene poslove i ogromni promet, nije bilo knjigovodje te se iz knjiga, koje je vodio jedan činovnik, nije moglo ništa razabrati. Svaki dan dolažahu u skladište komisionari, Niemci i Englezi, s kojima su pomoćnici govorili o politici i religiji; došao bi plemić, koji se je propio, bolestni, kukavni čovjek, koji je u pisarni prevadjao inozemne dopise; pomoćnici su mu se rugali i napajali su ga soljenim čajem. I u obće činila se Laptevu sva ta trgovina velikim čudačtvom.

On je svaki dan dolazio u skladište i starao se uvesti novi poredak; zabranjivao je tući dječake i rugati se kupcima, ljutio se, kad su pomoćnici s veselim smiehom odašiljali kamo u pokrajinu obležanu i nevaljanu robu tobože kao svježu i najnoviju. Sada je on u skladištu bio glavna osoba, ali mu još uviek nije bilo poznato, kako mu je imutak velik, idu li poslovi dobro, koliko plaće dobivaju najstariji pomoćnici itd. — Početkin i Makejčev, koji su ga smatrali mladim i neizkusnim, puno su tajili pred njim i svaku su večer nešto tajinstvena šaputali sa sliepim starcem.

Nekako početkom lipnja ušli su Laptev i Početkin u gostionicu Bubnova, da zajutarkuju i da se ujedno porazgovore o poslovima. Početkin je davno već služio kod Laptevih, on je kao dječak od osam godina došao k njima u trgovinu. On je bio njihov čovjek, u njega su imali podpuno povjerenje i

Digitized by Google

kad je, izlazeći iz skladišta, vadio iz blagajne utržak i njime natrpavao svoje džepove, to nije budilo ni najmanje sumnje. On je bio glavni u kući i u skladištu, isto tako i u crkvi, gdje je mjesto starca vršio sada službu staroste. Radi okrutnoga postupanja s podčinjenim pomoćnicima i dječacima pozvali su ga Maljutom Skuratovim.

Kad je došao u gostionicu, on je kimnuo glavom konobaru i rekao:

— Daj nam, braco, pol divljanke i dvadeset i četiri neugodnosti.

Konobar je za čas donesao pol boce vina i nekoliko tanjura sa raznim zalogajima.

— A znaš što, ljubezni, — rekne mu Početkin, — dajder nam porciju glavnoga meštra kleveta i ocrnjivanja s piré-om od krumpira.

Sad konobar nije više razumio i sbunio se, htio je pače nešto reći da se opravda, ali je Početkin strogo pogledao u njega i rekao:

— Osim!

Konobar je napeto razmišljao, zatim je pošao, da se s drugovima posavjetuje, nu napokon se dosjetio i donesao porciju — jezika. Kad su popili svaki po dvie čašice rakije i založili, Laptev zapita:

— Recite mi, Ivane Vasiljeviću, je li istina, da je naš posao počeo posljednjih godina padati?

— Nipošto.

— Recite mi iskreno, iz čista srca, koliko smo dobivali i koliko dobivamo dohodka, i koliko iznosi naš imutak? Nije dobro i ne smije biti, da tapamo po tmini. U nas je nedavno načinjen nekakav račun skladišta, ali, izvinite, ja tomu računu ne vjerujem; vi nalazite, da je nuždno te nešto krijete od mene i samo otcu govorite istinu. Od rane mladosti navikli ste na politiku i više ne možete biti bez nje. A čemu vam ta poli-

Digitized by Google

tika? Dakle, molim vas, budite iskreni. U kakvom su stanju naši poslovi?

— Sve stoji od gibanja vjeresije, — odvrati Početkin nakon razmišljanja.

— Što razumievate pod gibanjem vjeresije?

Početkin stane tumačiti, nu Laptev nije ništa shvatio, već je poslao po Makejčeva. Ovaj je odmah došao, doručkovao je i pomolio se, te je svojim solidnim gustim baritonom govorio prije svega o tome, kako pomoćnici moraju danju i noću moliti Boga za svoje dobrotvore.

— Prekrasno, samo dozvolite meni, da se ja ne ubrajam medju vaše dobrotvore, — rekne Laptev.

— Svaki čovjek mora da pamti, što jest i mora svoje zvanje ćutiti. Vi ste, po milosti Božjoj, naš otac i dobrotvor, a mi smo vaši robovi.

— Toga je meni već i previše! — razsrdi se Laptev. — Molim vas, budite vi sada moj dobrotvor i objasnite mi, kako stoji naš posao. Ne smatrajte me dječakom, inače ću ja već sutra zatvoriti skladište. Otac je osliepio, brat je u zavodu za umobolne, nećakinje su moje još mlade, i sudba je sav posao svalila na moja ledja, a ja taj posao mrzim, to vam priznajem; ja bih mu se rado ugnuo, ali nema tko da me zamieni. Kanite se politike, za Boga miloga!

Pošli su u skladište da sračunavaju. Zatim su na večer brojili kod kuće, pri čemu im je i sam starac pomagao; posvećujući sina u svoje trgovačke tajne, on je govorio takovim tonom, kao da se nije bavio trgovinom, već čarobnjačtvom. Pokazalo se, da se je dohodak svake godine povećavao za jednu desetinu od prilike i da imetak Lapteva, računajući samo novce i vriednostne papire, iznosi šest milijuna rubalja.

Kad je u jedan sat poslije polnoći Laptev izišao na svježi zrak, on se ćutio pod čarobnim dojmom tih brojka. Noć je bila tiha, mjesečina se razlievala gradom, vladala je

Digitized by Google

sparina; biele stiene zamoskvorječkih kuća, težka zatvorena vrata, tišina i crne sjene činjahu u obće dojam nekakve tvrdjave i samo je još manjkao stražar s puškom. Laptev udje u vrtić i sjedne na klupu kraj obora, koji je taj vrt dielio od susjednoga dvorišta, gdje je takodjer bio vrtić. Cvala je breskva. Laptev se sjetio, da je ta breskva bila i za njegove mladosti isto takove veličine i da se ništa nije promienila. Svaki kutić u vrtu i u dvorištu napominjao mu je daleku prošlost. I u djetinjstvu, kao i sada, kroz riedka stabalja vidjelo se čitavo dvorište, obasjano mjesečinom, sjene su kao i sada bile isto tako tajinstvene i stroge, nasred dvorišta ležalo je crno pseto kao i sada i širom su bili otvoreni prozori kod pomoćnikâ. I sve su to bile nujne uspomene.

Za oborom u tudjem dvorištu začuli su se laki koraci.

— Moja draga, moja mila . . . prošaptao je mužki glas tik samoga plota, tako da je Laptev slušao pače disanje. — Ljubim, ljubim . . .

I poljube se. Laptev je bio uvjeren, da će milijuni i posao, za koji nije u njega bilo srca, izkvariti njegov život i konačno ga učiniti robom; on je pomišljao, kako će malo po malo navikivati na svoj položaj, kako će se malo po malo sprijateljivati s ulogom glave trgovačke tvrdke, kako će početi trpjeti, stariti i napokon umrieti, kako u obće umiru ljudi, ružno, kiselo, šireći oko sebe tjeskobu. Nu što mu smeta da baci i milijune i posao te da otide iz toga vrtića i dvorišta, koje mu je od djetinjstva dodijalo?

Šaptanje i cjelovi za plotom uzrujavahu ga. On je izišao na sredinu dvorišta i razkopčavši košulju na prsima, gledao je u mjesec, i njemu se činilo, da će sad na naložiti, da se otvore otražnja vratašca i on će otići i nikad se više ne vratiti; srce mu se sladko stegnulo u naslućivanju slobode, on se radostno smijao i umišljao si, kako bi to mogao biti čudesan, poetički, svet život . . .

Digitized by Google

Ali on je sveudilj stajao i nikamo nije odlazio, već se pitao: „Što li me drži ovdje?“ I bilo mu je dosadno i na sama sebe i ljutio se na crno pseto, što se valjalo po kamenju, a nije išlo na polje, u šumu, gdje bi bilo nezavisno, radostno. I njemu i tomu psetu smetalo je otići očito jedno te isto: navika na robstvo, na robsko stanje . . .

Sutra dan u podne odvezao se k ženi i da mu ne bude dosadno, pozvao je sobom Jarceva. Julija Sergejevna boravila je na ljetovniku u Butovi i njega ne bijaše kod nje već pet dana. Došavši na stanicu, prijatelji su sjeli u kočiju, i Jarcev je čitavim putem pjevao i bio je uzhićen radi prekrasnoga vremena. Ljetovnik nije bio daleko od stanice u velikom perivoju. Gdje se je započinjala glavna aleja, dvadesetak koračaja od vrata, pod starom, širokom, topolom, sjedila je Julija Sergejevna, čekajući goste. Na njoj je bila laka liepa oprava, obtočena čipkama, a u rukama svedjer onaj stari, poznati suncobran. Jarcev ju pozdravio i pošao prema ljetovniku, odkuda su dopirali glasovi Saše i Lide, a Laptev sjedne kraj žene, da govori s njom o poslovima.

— Zašto tako dugo nisi dolazio? — upitala ga ona, ne puštajući njegove ruke iz svoje. — Ja sjedim ovdje čitave dane i gledam: ne dolaziš li ti. Meni je dosadno bez tebe!

Ona ustane i rukom ga pogladi po kosi i radoznalo je promatrala njegovo lice, ramena i šešir.

— Ti znadeš, da te ja ljubim, — rekla je ona i porumenjela. — Ti si mi drag. Evo došao si, ja te vidim i sretna sam, ne znam kako. Nu daj, da se porazgovorimo. Pripoviedaj mi štogod.

Ona mu je priznavala svoju ljubav, a u njemu je bilo čuvstvo, kao da je već deset godina oženjen s njom i hoće mu se doručka. Ona ga ogrlila oko vrata i škakljila mu lice svilom svoje oprave; on je oprezno odstranio njezinu ruku, ustao je i ne rekavši ni rieči, pošao je k ljetovniku. U susret mu dotrčaše djevojčice.

Digitized by Google

„Kako su narasle! — mislio je Laptev. I koliko promjena u te tri godine! Proživio sam sa ženom tri godine, a gle proživjet mi je s njom možda još trinaest, trideset godina... Što li nas još čeka u budućnosti? Živjet ćemo i vidjeti.“ ...

Laptev zagrli Sašu i Lidu, koje mu se objesiše oko vrata i rekne:

— Pozdravlja vas djedo ... Ujak Fedor skoro će umrieti, ujak Kostja piše iz Amerike i pozdravlja vas ... Njemu je dosadila izložba i doskora će se vratiti. A ujak Aleša je gladan.

Zatim je sjedio na terasi i gledao, kako je drvoredom tiho hodala njegova žena te išla k ljetovniku. Ona je o nečemu mislila, na licu joj je bio turoban, čaroban izražaj, u očima blistahu suze. Ne bijaše to više prijašnja tanka, slaba, bljedolika djevojka, već zrela, liepa, snažna žena. I Laptev je opazio, kako je Jarcev uzhićeno gledao njezin dolazak, kako se taj njezin novi, prekrasni izražaj odrazivao na njegovom licu, jednako turobnom, ali i uzhićenom. Činilo se, kao da ju sad prvi put u svom životu gleda. I kad su doručkovali na terasi, Jarcev se nekako radostno i plaho smiešio i svedjer je gledao na Juliju, na njezin krasni vrat. Laptev je nehotice pazio njega i pitao se: što li će biti, ako Jarcev zavoli njegovu ženu? I mislio je:

„Poživjet ćemo — vidjet ćemo.“

Digitized by Google

V. G. KOROLENKO.

SJENE.

FANTAZIJA.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Bilo je to za mjesec i dva dana, nakon što su sudije, uz gromku viku Atenjana, izrekli smrtnu osudu filosofu Sokratu zato, što je rušio vjeru u bogove. Sokrat je bio za Atenjane isto što i gjem za konja. Gjem dira konja da ne zaspi, već da bodro koraca svojim putem. Filosof je govorio Atenjanima: „Ja sam vaš gjem, ja do boli diram vašu savjest, da ne zaspite. Ne spavajte, ne spavajte, bdijte, tražite istinu, Atenjani!“

I narod, u navali silne zlovolje, zaželi da se rieši toga gjema. „Možda doušnici Melet i Anit nemaju pravo“ — govorahu gradjani, razilazeći se s trga poslije osude — „ali što je napokon on i kuda ide? On stvara neshvaćanje, on obara viekovima čvrsto ustaljena mnienja, govori o novim krepostima, koje treba poznavati i tražiti, govori o božanstvu, koje još ne poznajemo. Drznik je on, drži se pametniji od bogova!... Nipošto, vratimo se radije našim starim, dobro poznatim bogovima. Nek oni i nisu vazda pravedni, nek se kadšto i razpaljuju nepravednim gnjevom, a kadšto i nečistom pohotom prama ženama smrtnika. Nisu li s njima naši predji živjeli spokojne duše, nisu li s njihovom pomoći činili slavna junačtva? A sad su obličja starih Olimpijaca pomrkla, a stara je krepost uzdrmana. Što će biti dalje, ne mora li se jednim udarcem učiniti kraj nepoštenoj mudrosti?“

*

Digitized by Google

Tako su medju sobom govorili atenski gradjani, razilazeći se s trga pod okriljem modre večeri. Oni odlučiše ubiti nemirni gjem, u nadi, da će lica bogova opet prosinuti. Istina je, u pameti gradjana uzkrsnjivaše po kadšto krotko lice čudaka-filosofa; kadšto bi se sjetili, kako je on kod Potideje s njima muževno dielio nevolje i pogibli; kako ih je on jedini branio od sramote nepravedne kazni vojnih zapovjednika poslije arginuske pobjede; kako se je on usudio da digne svoj glas proti silnicima, koji su poubijali tisuću i pet stotina gradjana, pitajući po trgovima za pastire i ovce: „Ne smije li se onaj pastir" — govoraše Sokrat — „nazivati dobrim, koji umnaža i čuva svoje stado? Ili su, obratno, dobri pastiri zvani, da umanjuju broj ovaca, da ih razganjaju, a dobri upravnici da čine isto s gradjanima? Atenjani, iztražimo ovo pitanje!" I od pitanja osamljenoga, neoboruženoga filosofa pobliedište lica silnika, a oči mladića plamtijahu žarom negodovanja i poštenoga gnjeva . . .

Kad se Atenjani poslije odsude razidjoše s trga te sjetiše svega toga, tad im srce stisnu nejasna sumnja: „Nismo li sinu Sofroniskovu učinili okrutnu nepravdu?" Ali tad se dobri Atenjani zagledaše na pristanište i more. Pri sjaju rumenila na sinjem Pontu, koje se je trnulo, titrahu još u daljini grimizna jadra oštrogrudnih ladja za svetkovinu na Delosu. Ladja je ostavila luku ovoga dana i vratit će se tek za mjesec dana, a dotle se u Ateni ne može proliti krv ni kriva ni nedužna čovjeka. U jednom mjesecu mnogo je dana, a ura još više. Tko će zapriečiti Sofroniskovu sinu, ako je već nevino odsudjen, da pobjegne iz tamnice, — a mnogobrojni će mu prijatelji za stalno pomoći? Zar je bogatomu Platonu, Eshinu i drugim tako težko podmititi tamničara i stražu na tamnici? Tad će nemirni gjem odmagliti iz Atene medju tesalske barbare, ili u Pelopones, ili još dalje . . . u Egipat. Atena ne će više slušati njegove dosadne govore, a savjest dobrih

Digitized by Google

gradjana ne će na sebi nositi teret i grieh te smrti. I tako će se sve svršiti na sveobće zadovoljstvo.

Ovako su mnogi te večeri mislili u sebi, hvaleći mudrost puka, demosa i heliasta, a u potaji gojeći nadu, da će nemirni filosof ostaviti Atenu, da će pobjeći mudrac i otići k barbarima i tako osloboditi gradjane na neko vrieme i od sebe i od grižnje savjesti sbog nevine smrti.

Odtad je sunce već trideset i dva puta izlazilo iza okeana i opet padalo u nj, a do onoga dana, kad su Atenjani žrtvovali svojoj probudjenoj savjesti gnjusne doušnike Anita i Meleta, te Sokratu odlučili dignuti spomenik, — preostajalo je za trideset i dva dana manje. Ladja se vratila s Delosa i, kao da se stidi za rodni svoj grad, stajaše u luci s turobno palim jedrima. Na nebu ne bijaše mjeseca, more se talasalo pod težkom maglom, a luči s brežuljaka titrahu kroz maglu, kao žmireće oči ljudi, koji se stide.

Odlučni Sokrat nije požalio savjesti dobrih Atenjana.

— Oprostimo se! Idite vi svojim kućama, a ja idem da umrem! — rekao je sudcima poslije odsude. — Ne znam, prijatelji, koji od nas odabira bolji udes!

Kad se rok, u koji se je imala ladja povratiti, stao primicati, mnogi su gradjani osjetili nemir. Zar će táj tvrdokornik umrieti? I oni počeše zastidjivati Eshina, Fedona i druge učenike i prijatelje Sokratove, podjarujući njihovu revnost.

— Hoćete li vi — govorahu jedkim ukorom — dopustiti, da vaš učitelj umre? Ili vam je žao nekoliko mina, da podkupite stražara?

Uzalud je Kriton molio Sokrata, da pristane na bieg i gorko je žalio, što ih obći glas prekorava, da ne znadu za prijateljstvo i da su škrti, — tvrdokorni filosof nije htio da zadovolji ni svojim učenicima, ni dobromu atenskomu puku.

— Iztražimo to pitanje! — govorio je Sokrat. — Ako

Digitized by Google

se pokaže, da moram bježati — ja ću bježati; a bude li potrebno da umrem, umriet ću. Sjetimo se onoga, što smo prije govorili, da se razuman čovjek ne smije plašiti smrti, već nepravde. Je li pravo da zakone, koje smo sami stvorili, vršimo samo dotle, dok su nam ugodni, a čim nam budu neprijatni, da ih kršimo i povredjujemo? Čini se, mene pamet nije ostavila: ta mi smo u istinu govorili o tim stvarima.

— Dà, govorili smo! — odvrati učenik.

— I, čini se, da smo u tom pitanju bili svi složni?

— Dà!

— Ali možda je pravda samo za druge pravda, a ne i za nas?

— Nipošto, pravda je jedna za sve, pak i za nas takodjer.

— Ali, možda, kad dodje red, da mi umremo, a ne drugi, tad se pravda pretvara u nepravdu?

— Nipošto, Sokrate, pravda ostaje pravda uviek i vazda, u svakoj prilici.

Kad je ovako učenik po redu pristajao uz sve ove Sokratove misli, filosof je smiešeći se prešao na zaključke.

— Ako je tako, prijatelju moj, tad ne moram li i ja umrieti? Ili je moja glava već u toliko oslabila, da ne mogu učiniti pravilnoga zaključka? . . . Tad me popravi, dobri čovječe, i pokaži pravi put mojoj zabludjeloj misli.

Učenik prekrije lice plaštem i okrene se.

— Dà! — reče on — sad vidim, da ćeš ti svakako umrieti . . .

I te tamne večeri, kad je more bjesnilo i gluho šumilo pod maglom, a promjenljivi vjetar tresao jadra na ladjama tiho i turobno, kad su po atenskim ulicama gradjani, susretajući se, pitali jedan za drugoga: je li on umro? — te njihovi glasovi zvučili plahom nadom, da to nije istina; kad je prvi dah prenuvše se savjesti, kao prvi predviestnik bure, već dirnuo srca atenskoga puka, te su se, činilo se, i lica

Digitized by Google

domaćih bogova zastidila i zamračila: — te je upravo večeri, o zapadu sunca, tvrdokornik izkapio čašu smrti...

Vjetar je bivao sve to jači, zavijajući grad sve više koprenom morskih magluština, i stao je jarostno treptati jadrima, što su zakasnila u luku. I Erinije zapjevaše svoje mračne pjesme u srcima gradjana, budeći u njima oluju, od koje su kasnije poginuli tužitelji Sokratovi.. Ali u taj trenutak te se prve provale kajanja pojavljivahu još nejasno i mutno. Gradjani se još više srdijahu na Sokrata, što ih nije iznenadio ugodnom viesti, da je pobjegao u Tesaliju; srdijahu se na učenike njegove, koji su posljednjih dana hodali turobni, mrki, kao živi ukori; srdijahu se na sudce, u kojih ne bijaše ni blagorazumlja, ni muževnosti, da se uzprotive sliepoj jarosti uzbudjenoga naroda; srdijahu se i na same bogove.

— Vama, bozi, prinesosmo tu žrtvu — govorahu mnogi — radujte se, nezasitnici!

„Ne znam, koji od nas odabira bolji udes", sjećahu se oni Sokratovih rieči, posljednjih njegovih rieči, izrečenih sudcima i narodu, sakupljenom na trgu. Sad je on ležao u svojoj tamnici, pod kabanicom, miran i nepomičan, a nad gradom visijaše tuga, neshvaćanje, stid. On je opet bio mučitelj grada, makar sam već nećutljiv za ikakvo mučenje... Gjem je bio ubijen, ali mrtav još je jače badao svoj narod, još bolnije... Ne spavaj, ne spavaj te noći, atenski puče, ti si učinio krupnu, veliku nepravdu, koja se ne da izgladiti!

II.

U to žalostno doba bio je Sokratov učenik, vojnik Ksenofont, u dalekoj vojni sa deset hiljada, probijajuć si posred pogibli put do mile otačbine. Eshin, Kriton, Kritobul, Fedon

Digitized by Google

i Apolodor bijahu zaposleni spremajući skromni pogreb, a kod Platona goraše večernja svjetiljka, i najbolji učenik filosofov zapisivaše na pergameni čine, rieči i pouke njegove, kojima se svršavaše život mudračev. Jer, kako veliki pjesnik govori:

„Sinovi ljudski naliče slabom lišću na lugu:
Jedno vjetar razpršuje crnom zemljom, a drugo
Lug u svježem i bujnom cvietu ponovno rádja,
Ter se sa novim proljećem opet razvija... Baš je
Tako i s ljudma: jedni se rode, umiru drugi.“

Misao ipak ne pogiba, a istina, što ju veliki um postigne, razsvjetljuje, poput zublje u tami, putove budućih naraštaja.

Sokrat je imao još jednoga učenika. Zanesenoga Ktesipa smatrahu do nedavna još najveselijim i najbezbrižnijim atenskim mladićem; on je obožavao samo krasotu i divio se Kliniasu kao najsavršenijemu utjelovljenju krasote. Ali od neko doba, i to baš od onda, odkad se upoznao sa Sokratom, njega je ostavilo veselje i bezbrižnost, a u hrpi Kliniasovih prijatelja zamieniše ga drugi i on je to sve ravnodušno gledao. Strojnost misli i harmonija duha, koje nadje kod Sokrata, činjahu mu se sad stotinu puta zamamnijim nego vitki stas i harmonija Kliniasovih crta. Svim silama svoje zanesene duše on se približio onomu, koji je povriedio djevičanski mir njegove duše, koja se otvorila za prve sumnje, kako se pupoljci mladoga hrasta otvaraju za svježi proljetni vjetar.

Sad, u ove gorke trenutke, ne može on nigdje da nadje mira, ni na domaćem ognjištu, ni na ulicama pritihloga grada, ni u družtvu jednomišljenika. Bogovi ognjišta, domaći i narodni, postadoše odvratni za njega.

— Ne znam — govorio je on — jeste li vi najbolji od onih, kojim bezbrojna pokoljenja naroda pale miomiris i prinose žrtve. Ali ne sumnjam, da je vama za ljubav sliepo

Digitized by Google

množtvo pogasilo žarki svjetionik istine, da vam je žrtvovan najbolji od smrtnika!

Ulice i trgovi, činilo se Ktesipu, kao da još odzvanjaju kričem nepravedne odsude. Ovdje se Sokrat nekoč sam samcat uzprotivio nečovječnoj odsudi sudaca i sliepoj jarosti mase, koja je zahtievala smrt arginuskih vodja.* Sad se nije nitko našao, tko bi tolikom snagom zaštitio njega. U tomu je Ktesip krivio i sebe i drugove, i eto, što je bilo razlogom, da je ove večeri htio da se izbavi prisuća svih ljudi, pače, ako je moguće, i samoga sebe.

Pošao je prama moru. Ali ovdje je njegova tjeskoba bivala još veća. Činilo se da se pod pokrovcem od magle raztužene kćeri Nerejeve bacahu o žalove, oplakujući najboljega Atenjanina i sam grad, zaslieplјen bezumnošću. Valovi letijahu jedan za drugim, razbijahu se o kamene hridi s vječitim turobnim šumom, koji odzvanjaše u Ktesipovu uhu poput žalobnoga, grobnoga pjevanja.

Tad se on odvrnu i otidje od obale ravno, ne gledajući preda se i ne brinući se ni za put. Mračna pečal potamnila je njegovu spoznaju i visijaše nad njim kao tamni oblak. Zaboravio je na vrieme, prostor, na svoj vlastiti bitak, i bijaše prepun misli, koje su ga morile i podsjećale na Sokrata. . . .

— Jučer je j o š živio, još jučer zamnievaše krotka rieč njegova. Kako to može biti, da ga danas n e m a? . . . O noći,

* U bitci kod Arginusa održaše Atenjani sjajnu pobjedu. Poslije bitke nastupila je bura, i, štedeći žive, vodje se ne pobrinuše dovoljno za mrtve, koji ostadoše nepokopani. Tad se protiv sretnih vodja digoše u Ateni strasti praznovjerne mase. Rodjaci poginulih dodjoše u žalostnim odorama i obtuživahu vodje, koji da su krivi, što će sad oni, koji poginuše u ratu, ostati vječni skitnici. Ovdje se pokazalo staro vjerovanje, koje glasaše, da duša ne ostavlja tielo, već skupa s njim silazi u krilo zemlje. Jedini se Sokrat protivio odsudi, osnovanoj na nagadjanju i grubomu praznovjerju.

Digitized by Google

o vi, velebne gore, zaogrnute maglenim nimbom, o ti šumno more, koje se sobom krećeš, o vi, nemirni vjetrovi, što no na svojim krilima nosite disanje neobujmljivoga svieta, ti zvjezdani svode, nadkriven letećim oblacima, ti danice, kojano tiho blistaš, razmičući njihove mučaljive putove, — uzmite me k sebi, odkrijte mi tajnu te smrti, ako ju znate! Ako li je ne znate, dajte svoju nestrastvenost momu neznanju. Uzmite mi ova mučna pitanja — ja ih više ne mogu da u prsima nosim bez odgovora i bez nade, da ću odgovor dobiti... A tko će odgovoriti, kad su Sokratova usta za uviek zamuknula, a na njegovo obličje legla vječna tama?

Tako je govorio Ktesip, obrnuvši se moru, gorama i mrakovima noći, koja je medjutim, kao uviek, nad spavajućim svietom hlepetala svojim nevidljivim, neuzdržljivim letom. Prošlo je mnogo ura, prije nego što je Ktesip zamislio, da se osvrne, kuda ga odvedoše koraci neupravljani sviešću. Kad se obazre, tamni je užas obuzeo njegovu dušu.

III.

Učini se, kao da su nepoznata božanstva vječne moći posluhnula njegovu drzku molitvu. Ktesip je gledao i nije razpoznavao mjesta, na kojem je. Luči gradske davno utrnuše u tami, šum mora utišao se u daljini, i sad je sama uspomena na more utihnjivala u plahoj duši. Ni jednoga zvuka: ni oprezni krič noćne ptice, ni hlepet njezinoga krila, ni šušanj lišća, ni žubor gorskih potočića, što nikad ne spavaju — ništa nije smetalo duboku šutnju ... I samo se modri lutajući plamečci tiho izmjenjivahu i prenašahu s jednoga mjesta na drugo, po pećinama, pak mučaljive zvjezdice uzplamćivahu i utrnjivahu u magluštinama nad vrhuncima, pojačavajući mrak svojim krotkim plamsanjem i mrtvim svjetlom, odkrivajući

Digitized by Google

mrtve crte pustinje, po kojoj se crne razsjeline vijahu poput zmija, a pećine se dizahu i nadvisivahu u divljem kaotičnom neredu.

Činilo se, da su svi veseli bogovi, što su živjeli u zelenim dubravama, u romonećim potočićima i gorskim uvalama, za uviek pobjegli iz one pustinje; samo jedini veliki tajinstveni Pan pritajio se negdje blizu u kaosu prirode te je budno, podrugljivim pogledom sliedio za njim, ništetnim mravom, koji je još pred koji trenutak tako drzovito prizivao na tajnu svieta i smrti. I sliepi, nerazsudjujući užas već se razlievao Ktesipovom dušom, kakono more za doba bučne plime kad oblieva obsežne pećine . . .

Je li to bio san ili java, je li to bilo odkriće nepoznatoga božanstva? Ali je Ktesip osjećao, da samo još jedna minuta — i granica života bit će prevaljena, te će se duša njegova raztvoriti u tom okeanu bezkrajnoga, bezobličnoga užasa kanoti kapljica kiše u valu siedoga okeana po burnoj i tamnoj noći. Ali u taj par začuje na jednoč glasove, koji mu se učiniše poznati, i oči njegove razpoznaše pri svjetlu zore čovječje oblike.

IV.

Sjedio je čovjek na jednoj od kamenih izbočina; namjestio se onako, kao kad netko duboko očajava, a plašt nabacio na glavu, koju je nizko oborio.

Drugi se tihim koracima približavaše k njemu, koracajući oprezno te iztražujući svaki pedalj puta. Čovjek, koji je sjedio, odkrije lice i klikne:

— Jesam li to tebe ovaj čas zapazio, dobri Sokrate? Ti li stupaš mimo mene ovim neveselim mjestom, gdje već

Digitized by Google

sjedim mnogo ura, ne znajući za promjene dana i noći, očekujući uzalud svanuće?

— Da, ja sam to, prijatelju! A nisi li ti Elpidije, koji je umro tri dana prije mene?

— Da, ja sam Elpidije, najbogatiji medju atenskim kožarima, a sad najnesretniji od svih robova. Sad tekar shvaćam istinu rieči, što ih izreče pjesnik: bolje je biti i posljednji rob na zemlji, nego gospodar u mraku Hadesa.

— Prijatelju! Ako ti je tako težko na tom mjestu, zašto ne ideš na drugo?

— O Sokrate! Divim ti se i kako možeš koracati, ne videći cilja, a ja . . . U dubokoj tjeskobi sjedim ovdje i oplakujem radosti tako brzo minuloga života.

— Prijatelju Elpidije, ja, kao i ti, nadjoh se u toj tmini, kad je u mojim očima utrnulo svjetlo zemnoga života. Ali glas mi reče: „Sokrate, idi novim putem, ne časeći časa!“ — i ja podjoh.

— Nu kuda si pošao, Sokrate? Ovdje nema utrvena puta, nema ni grmka, ni kolotečine, pače ni tračka svjetla. Tek kaos od kamenja, mraka i magluština . . .

— Istina je. Ali, prijatelju Elpidije, kad si se već uvjerio o toj istini, ne pitaš li se: što najviše ugnjetava tvoju dušu?

— Bez sumnje, ova užasna tmina.

— Dakle treba poći u susret svjetlu. Nisi li opazio, da traci svjetla najprije razsvjetljuju vrhunce? A ja sam rekao samomu sebi: „Bit će da veliki zakon stoji u tome, da smrtnici sami traže po mraku putove izvoru života. Ne znajući ništa jasnijega, idi, Sokrate, svedjer napried, i sve prema vrhu . . .“ Ne misliš li, da je to bolje, nego sjediti sveudilj na jednom mjestu? Ja mislim i zato idem! S bogom!

— O, nipošto, dobri Sokrate, ne ostavljaj me. Ti stupaš dosta tvrdo po tom paklenom neprohodu bez putova. Daj mi polu tvoje kabanice . . .

Digitized by Google

— Misliš li, da će to i za te biti bolje, podji za mnom, prijatelju Elpidije.

I dvie sjene podjoše dalje, a Ktesipova duša, iztrgnuta snom iz tjelesne odore, pohiti za njima, pohlepna jasnih zvukova poznate Sokratove rieči, koja kano da je radi nje razsvietlila područja te beznadne tmine.

— Što li si ti umuknuo, dobri Sokrate? — začuje se opet glas Atenjanina Elpidija. — Razgovor prikraćuje dosadu putovanja, a kunem se Heraklom, da još nikada nisam išao takovim užasnim putem. Eto, kad čovjek osjeća pravu potrebu dobroga druga, u koga je jezik, kao u tebe, baš kako valja!

— Pitaj, prijatelju Elpidije! Pitanja radoznaloga čovjeka izazivlju odgovore i radjaju razgovore.

Elpidije je šutio časak, a za tim, sabravši misli, zapita:

— Evo što. Pričaj der mi, biedni moj Sokrate, jesu li te barem kako valja sahranili? Zar ne, kako je čudno, da sad moramo da stavljamo takva pitanja, mjesto prijašnjih: „Kako si sproveo noć i jesi li dobro objedovao?“

— Priznajem, brate Elpidije, da tvojoj znatiželjnosti ne mogu da udovoljim.

— Shvaćam te, biedni Sokrate, — ti nemaš čim da se pohvastaš. — Sa mnom je sasvim drugčije! Ah, kako su me sahranjivali, kako divno sahranjivali, biedni moj druže! I sad se s velikim zadovoljstvom spominjem tih najboljih časova . . . poslije moje smrti! Ponajprije su me svega oprali i namazali dragocjenim pomastima. Za tim me vjerna moja Larisa obukla u najljepše odore. Najvještije narikače grada trgahu si kose s glave, jer im je obećana dobra plaća. U porodičnu grobnicu postaviše sa mnom jednu amforu, jedan krater s divno urešenim ručicama od bronca, jedan fijal, za tim . . .

— Stan' der, mili Elpidije. Uvjeren sam, da je vjerna Larisa svoju ljubav razmienila na nekoliko mina . . . Ipak . . .

Digitized by Google

— Upravo deset mina i četiri drahme, ne računajući napitak, što su ga gosti izpili. Vidiš li dakle, kako su mene izpratili do groba. Riedko koji, držim, pače izmedju bogatih kožara, može da se pohvali pred svojim predjima, koji su umrli prije, takvim ukopom i takvom pažnjom od strane živih.

— Dragi Elpidije, ne misliš li, da bi to zlato daleko više koristilo siromasima, što su ostali u Ateni, nego što sad tebi može koristiti?

— To ti govoriš iz zavisti, priznaj samo! — odvrati Elpidije turobno. — Žao mi te je, nesretni Sokrate. Premda, budi medju nama kazano, ti si u istinu zaslužio svoju sudbinu, pa sam i ja sâm češće u svojoj porodici govorio, da je odavna već doba, da se učini kraj onomu nepoštenju, što si ga počeo razširivati, jer . . .

— Stan' der, druže. Čini se, ti si imao na umu kakav zaključak, i ja se bojim, da nisi skrenuo s ravnoga puta. Reci mi, dobri čovječe, kuda naginje tvoja nesigurna misao?

— Htio sam reći samo, da te iz dobrote srca ipak sažaljujem. Prije mjesec dana i sam sam dobrano vikao na skupštini, ali, da ti istinu kažem, nijedan od nas, koji smo kričali, nije želio, da te zadesi takva krupna neugodnost. A sada, vjeruj mi, žao mi te je tim više, nesretni filozofe! . . .

— Hvala ti. Ali, reci mi, druže: je li svjetlo u tvojim očima?

— O, nipošto, preda mnom je tek tamna magla i ja se dapače pitam: nije li ovo mračno područje Orka?

— Dakle i tebi je ovaj put isto tako taman, kako i meni?

— Čini se, da mi nije manje taman.

— Ako se ne varam, ti se dapače držiš za polu moje kabanice?

— Istina je.

— Ej, nismo li tad obadva zaslužili jednako sažaljenje?...

Digitized by Google

Vidiš eto, da se predji tvoji ne žure, da se nasladjuju pripoviedanjem o tvojoj pogrebnoj svečanosti. Gdje je razlika medju nama, dobri moj druže?

— Ah, Sokrate, zar su bogovi na toliko omračili tvoj razum, da ti ta razlika nije jasna?

— Prijatelju, ako je tvoj položaj jasniji, daj mi tad ruku i vodi me, jer, tako mi pseta*, ti baš ostavljaš meni da idem napried po toj magluštini . . .

— Mani se šale, Sokrate! Mani se šale i ne uzporedjuj se (ta ti nisi bezbožnik) s čovjekom, koji je umro na svojoj postelji . . .

— Ah, čini se, da te počinjem shvaćati . . . Reci mi, Elpidije: nadaš li se ti, da ćeš još kada upotrebljavati svoju postelju?

— Vaj, ne mislim!

— I bilo je takvih dana, kad na njoj nisi spavao?

— Bilo je . . . i to sve do onoga dana, kad sam ju kupio od Agezilaja za pola ciene. Eto ti ga nà . . . Taj Agezilaj, makar i pravi varalica . . .

— Ostavi Agezilaja. Moguće je, da se on sad s tvojom udovom pogadja za tu postelju o četvrtinu ciene. Zar medju tim nemam pravo, kad kažem, da je postelja bila samo u vremenitoj tvojoj vlasti?

— Priznajem.

— Ali gle, i ona postelja, na kojoj sam ja umro, bila je u mojoj vremenitoj vlasti. Dao mi ju je na neko vrieme dobri Protis, stražar tamnice.

— Aj! da sam znao, kamo smjera tvoja besjeda, ne bih bio odgovarao na tvoja stvarna pitanja. Ali, je li se čulo, o Herakle, slično nepoštenje! On se uzporedjuje sa mnom!! Da pravo kažem, ja bih te mogao uništiti, kad bi išlo na to, sa dvie rieči . . .

* Obična Sokratova zakletva.

Digitized by Google

— Izreci ih, Elpidije, izreci ih bez straha. Jedva je moguće da me uništiš riečima jače, no što je to učinio otrov...

— Gle! To sam baš htio reći. Nesretniče! ti si umro uslied sudbene odsude, od trubeljike!

— Ali nuto, to sam ja znao od samoga trenutka smrti, pače još i prije. A ti, o sretni Elpidije, reci mi, oda šta si ti umro?

— O, to je posve druga stvar! Kod mene je, vidiš li, nastala vodena bolest u trbuhu. Pozvali su mi skupoga liečnika iz Korinta, koji je bio obrekao, da će me izliečiti za dvie mine, i polovicu je dobio kao predujam ... Bojim se, da mu neizkusna Larisa ne dade možda i drugu polovinu ugovorene nagrade ...

— Sudeći po ovomu, što vidim, liečnik iz Korinta nije održao svoga obećanja?

— To je istina.

— I ti si umro baš od vodene bolesti?

— Ah, Sokrate, ako ćeš mi vjerovati, ona se bila tri put oborila na me da me uduši, dok na posljedku nije zalila oganj moga života ...

— Reci der mi: je li ti smrt od vodene bolesti bila ugodna?

— Oj, dobri Sokrate, ne podsmjehavaj mi se! Ta velim ti, da je tri put bila pokušala, da me zaguši ... Kričao sam kao bik pod nožem mesarovim i moljah Parku, da što prije presieče nit, koja me vezaše sa životom ...

— Tomu se ne čudim. Ali tada, dobri Elpidije, odkud ti zaključuješ, da je vodena bolest svoje djelo bolje obavila nego trubeljika, koja je moj život na jedan put dokončala?

— Vidim, da sam opet zapao u tvoju zamku, lukavi nepoštenjače! Ne ću više da razgnjevljujem bogove razgovarajući s tobom, povrediteljem svetih običaja.

Digitized by Google

I oba umuknuše, i bijaše tiho. Ali za neko vrieme, Elpidije će opet prekinuti mučanje.

— Što si zamuknuo, dobri Sokrate? — zapitat će Elpidije.

— Prijatelju, nisi li me ti sam revno za to prosio?

— Ja nisam ponosan, pa umijem da budem obziran prama ljudima, koji su od mene gori. Ostavimo se svadje!

— Nisam se ja svadio s tobom, prijatelju Elpidije, i, vjeruj mi, nisam htio da ti što neugodna kažem. Naviknuo sam već, da stvari upoznajem samo sravnjivanjem. Moj položaj nije mi jasan. Svoj položaj držiš ti boljim, i ja bih rado doznao — zašto? A za tim, možda ni tebi ne bi bilo suvišno da upoznaš istinu, bila kakva mu drago . . .

— No, no, ostavimo to!... Reci mi, bojiš li se ti?

— Ne mislim, da bi se čuvstvo, koje sad osjećam, moglo nazvati strahom.

— A ja osjećam upravo strah, akoprem, da pravo kažem, imam manje povoda, da se svadim s bogovima, nego ti. Ne čini li se tebi, da su bogovi, ostavljajući nas ovdje, na volju kaosu i vlastitoj snazi, prevarili naša očekivanja?

— To je do toga, kakva su bila očekivanja . . . Čemu si se nadao od bogova, prijatelju Elpidije?

— Čemu sam se nadao, čemu nadao?... Čudna pitanja stavljaš, Sokrate! Ja mislim, ako čovjek prinosi za svega svoga života žrtve, te umire u poštenju, ovršujući sve obrede, da ne bi bilo nepravedno, kad bi bogovi poslali, ako ne Hermesa, a ono ma kojega od nižih bogova, da čovjeku pokazuje putove... Istina je, savjest mi pokazuje jednu obstojnost... Vidiš li: često sam Hermesu obećavao žrtvovati tele, moleći ga za sreću u trgovini, i...

— Ti nisi imao sreće?

— Naprotiv, sreće je bilo, dobri Sokrate, ali...

— Razumijem te, — ali tele nije bilo.

Digitized by Google

— Ah, Sokrate, je li moglo biti, da bogati kožar ne bude imao kakvo god tele?

— Sad te shvaćam: imao si i sreće i teladi, ali si sve ti pridržao za se, a Hermesu nisi dao ništa.

— Ti si uman čovjek, to sam vrlo često govorio ... Vaj, svoja obećanja izvršivao sam samo tri put u deset slučajeva, a kako s Hermesom, tako sam i s drugim bogovima postupao. Ako se je tako što i s tobom dogadjalo, tad nije li to uzrok, što smo sad ostavljeni? ... Istina je, ja sam Larisi naložio, da poslije moje smrti žrtvuje cielu hekatombu ...

— To je Larisina stvar, dragi Elpidije, ti si dao samo obećanje.

— Istina je, istina je ... Nu, a ti, dobri Sokrate? Zar si ti, bezbožnik, prama bogovima postupao bolje nego ja, bogobojazljivi kožar?

— Prijatelju, ne znam, jesam li bolje postupao ili gore. Prije sam prinašao žrtve, ne obećavajući ništa, a posljednjih godina nisam davao ni telaca, niti sam što obećavao ...

— Što, nesretniče, ni jedno tele?

— Da, mili moj, kad bi se Hermes imao da hrani mojim žrtvama, bojim se, da bi silno bio omršavio ...

— Razumijem! Ti se nisi bavio trgovinom blaga, već si mu žrtvovao stvari, koje spadaju na drugi obrt. Možda koju svotu od plaće tvojih učenika?

— Ti znaš, prijatelju, da od učenika nisam primao nikakvu plaću, a obrt mi je jedva dostojao, da se prehranim. Kad bi bogovi računali na ostatke moga prostoga stola, silno bi se bili posjekli u računima.

— O, nesretniče! Pred tobom mogu da se pohvalim svetošću. Gledajte, bogovi, toga čovjeka! Istina je, ja sam vas kadšto i varao, ali sam pokadšto ipak s vama dielio suviške sretne trgovine. Mnogo daje onaj, koji daje bar nešto, prema onomu nesretniku, koji ne daje ništa! Znaš što: idi

Digitized by Google

ti sam! Bojim se, da mi družtvo takvoga bezbožnika ne naudi kod bogova...

— Kako ti drago, dobri Elpidije. Tako mi pseta, nitko ne smije da silom namiće drugomu svoje družtvo. Pusti polu moje kabanice i s bogom! Ja ću koracati sam.

I Sokrat podje napried, svedjer tako čvrsto, makar da je svakim korakom iztraživao tlo. Ali Elpidije zaviče odmah za njim:

— Pričekaj, pričekaj, dobri moj sugradjanine, ne ostavljaj Atenjanina samoga na takovom strašnom mjestu! Ja sam se samo šalio, uzmi moje besjede samo kao šalu, pa se ne žuri tako. Ja se divim, kako možeš da u toj neprozirnoj tmini još nešto razabiraš.

— Prijatelju, ja sam oči svoje naviknuo...

— To je liepo. Ipak, ja te ne mogu pohvaliti za to, što bogovima nisi prinosio žrtava. Ne mogu, biedni Sokrate, ne mogu. Sigurno je, da te čestiti Sofronisko nije u mladosti tako učio, jer si i ti sam, to sam vidio, prije sudjelovao kod molitava.

— Da. Ali ja sam naviknuo da iztražujem razne nazore i da prihvaćam samo one, koji mi se činjahu razumni... I tako je došao dan, kad sam samomu sebi rekao: Sokrate, ti se eto klanjaš Olimpijcima. Zašto im se za pravo klanjaš?

Elpidije se nasmije.

— Tako li je to! Doista, vi filosofi pokadšto ne nalazite odgovora na najjednostavnija pitanja. A eto ja, priprosti kožar, koji se za života nikada nisam bavio sofistikom, ja eto znam, zašto treba poštivati Olimpijce.

— Reci der, druže, što prije, da i ja doznam od tebe — zašto?

— Zašto? Ha, ha, ha! Ta to je tako jednostavno, mudri Sokrate!

*

Digitized by Google

— Što jednostavnije, to bolje. Nego ne krij samo od mene tvoga znanja. Dakle zašto moramo da počitujemo bogove?

— Zašto? . . . ta gle to svi čine . . .

— Prijatelju, ti dobro znadeš, da toga ne čine svi. Ne bi li bilo bolje, da se reče: mnogi?

— Dakle, neka bude, mnogi . . .

— Ali reci mi, ne čini li veće množtvo ljudi zlo, nego dobro?

— Mislim, da je to istina; zlo se nalazi češće.

— Dakle sliedeć većinu, treba li, da činimo zlo, a ne dobro?

— Što ti govoriš!

— Ne govorim toga ja, već ti; ja pak mislim, ako se množina klanja Olimpijcima, da to još nije razlog, već da trebamo tražiti drugi razumniji razlog. Ti možda nahodiš, da oni zaslužuju uvaženje?

— To je u istinu vjerno!

— Dobro. Ali tad nastaje novo pitanje: zašto ih baš uvažavaš?

— Za njihovu veličinu, to je jasno!

— Molim te, možda ću i ja doskora pristati uza te. Meni samo preostaje još da doznam, u čemu je ta veličina... Tebi to zadaje potežkoća? Potražimo der skupa odgovor. Homer govori, da je svadljivi Ares, srušen kamenom Palade-Atene svojim tielom pokrio sedam jutara zemlje.

— Vidiš kako ogroman prostor!

— Ali je li u tome veličina? . . . To je opet nesporazumak. Ne sjećaš li se atleta Diofanta? On je za cielu glavu nadmašivao množtvo, a Perikle nije bio viši od tebe. Koga ipak nazivamo velikim: Perikla ili Diofanta?

— Vidim, zbilja, da veličina nije u ogromnosti.

— Da veličina — nije ogromnost, to je istina. Meni je

Digitized by Google

drago, da smo se ja i ti već u nekim stvarima složili. Možda je veličina u kreposti?

— Naravno!

— I ja isto mislim. Sad mi reci, tko se mora komu klanjati i mora li se manji klanjati većemu, ili obratno, onaj, koji je krepostniji, mora li se klanjati onomu, koji je poročan?

— Odgovor je jasan.

— Mislim. Sad podjimo dalje: Reci mi po savjesti, jesi li ti strjelicama ubijao tudju djecu?

— Naravno, nikada! Zar tako rdjavo misliš o meni?

— I nisi, nadam se, zavadjao tudje žene?

— Ja sam bio pošten kožar i dobar član porodice, na to nemoj zaboraviti, Sokrate, molim te!

— Dakle ti se nisi ponizivao do životinje i svojom požudom nisi davao vjernoj Larisi povoda, da se osvećuje ženama, koje bi ti bio zaveo, te nedužnoj dječici?

— Doista, ti me srdiš, Sokrate!

— Nu jesi li možda oteo baštinu rodjenomu otcu, a njega dao baciti u tamnicu?

— Nikada! . . . čemu ta uvredljiva pitanja?

— Pričekaj, prijatelju. Možda ćemo nas dva skupa i doći do kakvoga zaključka . . . Reci mi, bi li ti onoga smatrao velikim, koji je sve to učinio, što sam čas prije spomenuo?

— Nipošto, nipošto! Takvoga bih čovjeka smatrao zločincem, i javno bih ga tužio na trgu pred sudcima.

— Nu, Elpidije, zašto nisi na trgu obtuživao Zevsa i Olimpijce? Kronides ratovao je sa rodjenim otcem i gorio živinskom požudom prema smrtnim, a Hera se osvećivala nevinim, koji su podnosili nasilje . . . Nisu li oni u dvoje pretvorili Inahovu kćer u kukavnu kravu, nije li Apolon strjelicama pogubio svu djecu Niobinu, a Kallenije zar nije krao bikove? . . . Dakle, Elpidije, ako je istina, da onaj, koji je

Digitized by Google

manje krepostan, mora poštivati onoga, koji je krepostniji od njega, tad ti nisi dužan dizati žrtvenike Olimpijcima, već bi oni to morali tebi činiti.

— Ne huli bogova, nesretni Sokrate, prestani! Je li tvoja stvar suditi bogovima?

— Prijatelju, nešto uzvišenije, više, odsudilo je bogove. Iztražimo pitanje: koji je znak božanstva? . . . Čini mi se, da si ti rekao: veličina, što sastoji u kreposti. Nije li to isto — jedina božanska iskra u čovjeku? Nu kad smo ništetnom čovječanskom kreposti izmjerili veličinu bogova i mjerilo se pokazalo većim od onoga, što smo izmjerivali, to odatle sliedi, da je samo božansko načelo odsudilo Olimpijce. A tad . . .

— Što tad?

— Tada, dobri Elpidije, oni — nisu bogovi, već varljive utvare. Nije li tako?

— Eto, k čemu dovodi razgovor s vama, bosonogi filozofi! Ja vidim sad, da su o tebi pravo govorili: ti i vidom i svim drugim naličiš onoj ribi, koja svojim pogledom začarava čovjeka. Tako si i mene samo zato očarao, da u mojoj duši, čvrstoj u vjeri, porodiš sumnju i kolebanje. Eto ja sam već počeo gubiti uvažavanje za Zevsa . . . Nu ded ti sad sam dalje govori — ja ti ne ću odgovarati!

— Ne srdi se, Elpidije, ja ti ne želim zla. Ako si se već umorio, da pratiš pravilnost zaključivanja, tad mi dopusti, da ti izpričam priču o nekom miletskom mladiću. Um se odmara uz priču, a medjutim i odmor nije bez koristi.

— Govori, ako tvoja pripoviest nije preduga, te ima na umu ćudorednu pouku.

— Mojoj je pripoviesti na umu istina, prijatelju Elpidije, i ja ću nastojati, da ju pokratim: „Vidiš li. Nekoč, u staro doba, barbari su napali na Milet. Medju mladeži, koja je pala u robstvo, bio je i jedan dječak, sin najmudrijega i

Digitized by Google

najboljega gradjanina u zemlji. Putem je diete jako oboljelo, zato ga osvojitelji baciše nesvjestna, kao nevaljan plien.

„U gluhoj noći osviesti se dječak opet. Visoko nad njim treptahu zviezde, oko njega prostiraše se pustoš, a iz daleka zamnievaše rika divlje zvjeradi. Dječak je bio sam . . .

„Bio je sam samcat, i osim toga bogovi mu oduzeše spoznaju svih dogadjaja njegovoga prijašnjeg života. Uzalud je on napinjao svoj um, — u njemu bijaše isto tako tamno i pusto, kako i u toj neugodnoj pustoši. I tek negdje za dalekim, nejasnim slikama, stajaše mašta o napuštenoj otačbini. U toj svietloj zemlji prisnivaše se njemu prilika najboljega od svih ljudi, a tad mu u srcu zvučaše rieč: Otac!

„Obodren, on se osovio na noge i pošao je nesigurnim koracima, uklanjajući se opasnostima. Nakon dugoga puta, kad se već činilo, da su ga posljednje sile stale ostavljati, opazio je on u maglenoj daljini vatru, koja je razsvjetljivala tamu i razganjala studen. U umornu dušu ušla je tad krotka nada, uspomene na otčinski krov oživješe i dječak podje prama ognju vičući: „To si ti, to si ti, moj otče!“

— Je li to bila otčeva kuća? — zakrči Elpidije rieč Sokratu.

„Ne, to je bila rpa nomada, koji su se tuj odmarali. Oni ga zarobiše, dadoše mu, da se ogrije, i naučiše ga, kako se dobiva vatra . . . Mnogo godina poslije toga on je provodio kukavan život zarobljenika, snatreći o dalekoj otačbini, o odmoru na roditeljskim prsima otca. Pokadšto je njegova nesigurna ruka kušala da nejasnu priliku izazove od mrtve gline, drveta ili kamena. Bilo je i trenutaka, kad je on sav umoran grlio vlastiti proizvod, oblievajući ga suzami. Nu kamen je ostao hladnim kamenom, i poodrastav, mladić je razbijao svoje tvorevine, jer su mu se pričinjale kukavnom uvredom njegove zavjetne mašte.

„Napokon je udes doveo skitnika k dobromu barbaru,

Digitized by Google

koji ga je zapitao za uzrok njegove svakdašnje tuge. Tad mu je mladić povjerio tjeskobu i nadu svoje duše, a barbar, takodjer mudar čovjek, reče mu:

— Sviet bi bio bolji, kad bi na njemu bila takova zemlja i onaj, o kom ti govoriš. Ti vjeruješ, — neka se izpune tvoje nade . . . Ali po kakvom ćeš znaku ti upoznati svoga otca?

— U mojoj su otačbini — odvrati mladić — cienili mudrost i krepost, a moga su otca svi priznavali učiteljem.

— Dobro je — odvrati barbar. — Moram uzeti, da je i u tebi zrnce njegove nauke. Dakle uzmi štap i podji rano na put. Zemlja, gdje ciene pravu mudrost, bit će tvojom zemljom, a najmudriji od njezinih žitelja tvoj otac.

„I mladić se ranim jutrom, o zori, dade na put . . .

— Je l' našao, koga je tražio?

„On ga traži još i sad. On je upoznao mnogo zemalja, mnogo gradova, mnogo ljudi. Proučio je zemne putove, preplovio burna mora, iztražio je staze svjetila, koja pokazuju putove u raznim pustinjama. I svaki put, kad bi se na tegotnom putovanju u tamnoj noći očima njegovim ukazao pozdravni oganj, srce bi njegovo zakucalo silnije i u duši bi njegovoj nastala nada: „To je utočište u kući otca moga!" Kad bi radostni domaćina nudjao umornomu putniku doček, blagoslov i odmor na svojem ognjištu, tad bi ganuti mladić pao k njegovim nogama i govorio: „Zahvaljujem ti, otče moj! Ne upoznaješ li ti svoga izgubljenoga sina?"

„I mnogi su bili spremni, da ga posine, jer je u ono doba česta bila otimačina djece . . . Ali nakon prvoga oduševljenja mladić je počeo zamjećivati u umišljenom otcu tragove nesavršenstva, a kadšto i zloća. Tad je on kušao iztraživati te izkušavati, dodijavajući mu svojim pitanjima o istini i nepravdi . . . I njega su doskora odganjali od gostoljubivoga krova na tegobe i studen novoga putovanja. Često je i često mladić govorio samomu sebi: „Ostat ću na tom posljednjem

Digitized by Google

ognjištu, sačuvat ću tu posljednju vjeru. Neka mi bude mjesto otčinskoga krova . . .“

— Znaš što, to bi možda bilo i najpametnije od svega, Sokrate, — reče Elpidije.

— Kadšto je on mislio, kako i ti misliš. Ali navika na iztraživanje i nejasna mašta o otcu ne davahu mu mira ni pokoja. I opet bi on stresao prah sa svojih nogu, opet bi se laćao putničkoga štapa, i burna noć nije ga uviek zatekla pod krovom . . . Ne nalaziš li ti, da sudbina toga mladića podsjeća na sudbinu čovječanstva?

— O lukavi mudrače, o ribo, sad shvaćam, kamo nišani tvoja priča! . . . Eto, što ti ja iskreno kažem: nek samo zasja svjetlo u toj tami i ti ćeš uvidjeti, hoću li ja izkušavati domaćinu suvišnim pitanjima . . .

— Prijatelju, svjetlo se već javlja, odvrati Sokrat.

V.

Činilo se, da se rieči filosofa moraju obistiniti. Negdje visoko za dimnom zavjesom, kliznulo daleko svjetlo te izčeznulo u gorovitim predjelima. Za njim drugo, treće. Činilo se, da tamo za granicama tmine hrle nekakvi svietli geniji, izvršuje se velika tajna, čuje se nečije živo disanje, pripravlja se nekakvo veliko slavlje.

Ali to je bilo daleko. A nad zemljom spuštavahu se sjene, skupljahu se dimni oblaci, slievajući se i kidajući se, prestižući jedan drugoga, bez kraja i prekidanja . . .

Modri oganj spade s udaljenoga vrška u duboku propast i oblaci se podigoše više, krijući nebo od zenita.

A svjetla odlažahu sve dalje, i kao da ne mare za tu mračnu i zasjenjenu ravninu.

Digitized by Google

Sokrat stajaše i promatraše ih turobnim pogledom. Elpidije gledaše sa strahom prema vrhuncu.

— Pogledaj Sokrate, što opažaš ondje, na gori?

— Prijatelju — odvrati filozof — iztražimo položaj. Budući da mi hodamo, tad će to reći, da idemo k nekomu cilju, pak tako i zemni život mora da ima kraj na granici dvaju počela: u borbi svjetla i tmine kruna našega nastojanja. A jer mi nismo lišeni sposobnosti mišljenja, mislim, da se božanstvu, koje je dalo život našoj misli, hoće, da sami iztražujemo granice naših težnja. Dakle, Elpidije, budimo pripravni, da iza onih oblačina sretnemo zoru . . .

— O, dobri druže! Ako je zora takova, tad bih volio, da vječito traje prijašnja nevesela dugačka, ali spokojna noć . . . Ne nalaziš li, da je naše vrieme prolazilo snosljivo u poučljivom razgovoru? A sad se duša zgraža pred prietećom olujom. No govorio ti što mu drago, tamo napried nisu tek proste sjene bezživotne noći . . . Evo još je jedna Zevsova striela pala u bezdno propasti . . .

Ktesip pogleda na vrhunac i užas obuzme njegovu dušu. Velike, mračne prilike Olimpijevaca skupljahu se, ovjenčavajući goru, sprečavajući put. Posljednja luč kliznu još jednom povrh maglenih nimba i umre kao slaba uspomena . . . I noć s prietećom olujom zavlada bezkrajno, a tamne slike zapremiše čitavo nebo... U sredini s glavom ovjenčanom zapazio je Ktesip Kroniona. Oko njega skupljahu se gnjevne prilike starijih bogova, smetene i u mračnom gibanju. Kao jata ptica štono lete u večernju daljinu, kao prašina, što ju uzvitlava orkan, kao jesenje lišće, što ga goni sjever, hrljahu poput dugačkoga oblaka bezbrojna manja božanstva narodne vjere . . .

I Zevsov grom tutnjaše nad ravnicom i hridi dugo podrhtavahu odjekom iza svakog groma. A kad je oganj utrnjivao te su gromovi umuknjivali, sguštavala se magla i

Digitized by Google

u preplašenoj tišini čuše se gluhi uzdisaji. Činilo se, da u srcu zemlje stenju okovani titani od Kronovih udaraca . . .

A kad su se oblaci makli s vrhunca i mračni ih užas pretekao, obavijajući zemlju, Ktesip je pao nice: on je kasnije priznavao, da je u taj strašni trenutak zaboravio na sve izvode i zaključke, jer se duša njegova od straha smanjila i nad njom samom pronese se strah . . .

On je samo slušao.

Dva glasa ozvanjahu tamo, gdje je mučala sva ukočena priroda. Jedan — mogući i strašni glas božanstva; drugi — slab glas čovjeka, što ga je vjetar donosio s podnožja gore, gdje je Ktesip ostavio Sokrata.

— Ti li si to — govoraše glas iz oblaka, drzki Sokrate, ponosna razuma, koji si se borio s bogovima zemlje i neba? Bezsmrtnika veselijih i sretnijih nije bilo od nas Olimpijevaca; a sad već odavno provodimo svoje dane u sumraču bezvjerja i sumnje, štono se ugniezdiše na zemlji . . . Ipak, te magluštine nisu se nikad sguštavale tako silno, kako od onoga časka, odkad se je posred nekoč mile nam Atene počela slušati tvoja mrzka besjeda, sine Sofroniskov. Zašto nisi sliedio savjete svoga otca? Dobri Sofronisko, osobito u mladosti, priuštavao si je svakakve nepodobštine, ali uza sve to je miris njegovih žrtava razveseljivao naš njuh . . .

— Stani der, Kronide, — rekne Sokrat, — i daj odgonetni moje neshvaćanje; zar ti malodušno licemjerje više voliš, nego li traženje istine?

Odmah zatim zadrhtaju i pećine i hridi od sve to češćih udaraca. Prvo dizanje oluje proneslo se i zamuklo u dalekim pukotinama, ali podnožja gora drhtahu još uviek, jer je još sveudilj od gnjeva drhtao onaj, koji je sjedio na njihovu vrhuncu.

— Gdje si ti sad, drzoviti pitaoče? — zamnije porugljivi glas Olimpijca.

Digitized by Google

— Ovdje sam, Kronide, ovdje na istome mjestu i samo ću se na tvoj odgovor dalje pomaknuti. Ja čekam.

U oblaku zaurliče grom kao divlja zvier, udivljena srčanošću krotitelja Libijca, kad ovaj bez oružja prilazi k njoj jasnim pogledom.

Iza nekoliko trenutaka ponovno prošumi glas nad ravninom:

— O sine Sofroniskov! Nije li ti dosta, što si na zemlji razplodio tolike sumnje, da su nas one, i ovdje, na Olimpu, zaokružile tamnim oblacima? U istinu, kaošto, kad si se ti razgovarao na trgovima, u akademijama ili u javnim svlačionicama — nama se činilo, da si već razorio sve žrtvenike na zemlji, i da prašina njihovih razvalina dopire k nama u gornje visine . . . Tebi je toga malo: ti ni ovdje, pred mojim licem, ne priznaješ vlasti bezsmrtnih . . !

— Ti se srdiš, Zevse. Reci, tko mi je dao ono genijalno, što je kroz sav život burkalo moju dušu, pobudjujuć me neprestance, da težim za istinom?

U oblaku vladaše tajinstveno mučanje.

— Nisi li ti to dao? Ti šutiš. Dakle ja ću stvar iztražiti. Ili si mi to božansko počelo dao ti, ili tko drugi. Ako si mi ga ti dao, ja ga nosim tebi na dar, kao dozreli plod svoga života, kao plamen one iskre, koju si uzplamsao. Gledaj, Kronide, ja sam tvoj dar sačuvao; u najboljem kutiću svoga srca odgojio sam sjeme tvoje. To ti je onaj oganj moje duše, koji je gorio u gorkom trenutku, kad sam svojom rukom odrezivao nit svoga života. Zašto ga ne uzimlješ, zašto se srdiš kao rdjavi učitelj, kojemu starost smeta da vidi, kako diete — učenik na poslušnom vosku crni njegove zapoviedi? . . . . Tko si ti, koji mi zapoviedaš, da utrnem sveti oganj, koj razsvjetljuje moj život od onoga trenutka, kad je u nj pronikla prva luč svete misli? Sunce ne govori zvjezdama: utrnite, da ja mogu izaći. Ono izlazi i slabo svjetlo zviezda

Digitized by Google

utapa se u bezkrajno silnijemu svjetlu. Dan ne veli zublji: ugasni, ti mi smetaš. Dan svane a zublja se dimi, ali ne svietli. Božanstvo, kojemu ja prilazim, nisi Ti, koji se bojiš sumnje. Ono kao dan, kao sunce, samo svietli, ne utrnjujući ničijega svjetla. Onaj, koji će mi reći: putniče, daj mi tvoju zublju, ona ti ne treba više, jer sam ja izvor svega svjetla; . . . onaj, koji će mi reći: složi na mojem oltaru slabi dar svojih sumnja, jer je u meni riešenje, — to je moj Bog, koga tražim. Ako si ti to, tad primi moja pitanja. Nitko ne ubija svoga djeteta, a moje sumnje — porodjaj su vječnoga duha, kojemu je ime — Istina!

Tamni oblaci razkinuše se od kraja do kraja nebeskim ognjima i u žviždu biesne bure opet zamnje mogući glas:

— Do čega te dovedoše tvoje sumnje, ponosni mudrače, koji si odnemario smirenje, najljepši ukras zemaljskih kreposti? Ti si ostavio udobni krov prostodušne vjere, da stupaš pustinjom sumnja. Ti si vidio onaj prostor, koji ostaviše živi bogovi. Zar ti da podješ u tu pustinju, ništetni crve, koji puzaš prašinom svoga kukavnoga niekanja? Zar ti da oživiš sviet, ti da shvatiš nepoznato božanstvo, kojemu se ne umiješ moliti? Ništetni nadničaru, zaprljan prašinom razorenih žrtvenika, zar si ti graditelj, kojemu je podizati nove hramove? . . . Čemu se nadaš ti, koji si odrinuo stare bogove, a ne poznaješ novoga? Vječna noć bezizlaznih sumnja — takav je vaš sviet, kukavni crvi, koji iztačete živu vjeru, utočište prostodušnih srdaca, pretvarajući svemir u mrtvi kaos . . . . A što, gdje si sad, ti ništetni i drzki mudrače?

Prostorom oraše se samo bura... Zatim umuknuše gromovi, vjetar složi svoja krila i tek potoci kiše lievahu se u magli, baš kao obilne, neuzdržljive suze, gotove da progutaju zemlju, da ju pokriju potopom neutažive tuge . . . I Ktesipu se učini, da su te vode progutale učitelja, da je već za uviek zamukao neustrašivi mu glas, vičan na neumorna pitanja. Ali za minutu opet zamnije taj glas s istoga mjesta:

Digitized by Google

— Tvoje rieči, Kronide, sgadjaju bolje nego tvoji gromovi. Ti si u smućenu mi dušu bacio ono, što je davno već i ne jednom zvučalo u mom srcu, i uviek je srce iznemagalo pod bremenom nepodnosljive tuge. — Da, ja sam napustio udobni krov, gdje vladaše prostodušna vjera; da, ja sam ju vidio, vidio sam tu pustinju, lišenu živih bogova, obavitu noćcom neprozirnih sumnja. Ali ja sam u nju ušao bez straha, jer je meni svietlio moj genij, božansko načelo svakoga života. Izpitajmo pitanje: ne pali li se tamjan na tvojim žrtvenicima u ime onoga, što daje život? Ti si — otimač tudjega; ne tebi, već njemu poklanja se prostodušna vjera, ali ne traži li i njega neumorna sumnja? Da, ja nisam graditelj, ja nisam stvoritelj novoga hrama, ali je meni bilo sudjeno, da na starom mjestu podignem od zemlje do neba veličanstveno zdanje buduće vjere. — Ja sam nadničar, oprljan prašinom razorbe. Ali, Kronide, savjest mi kaže, da je i radnja nadničara nuždna za gradnju hrama. Kad se na pročišćenom mjestu strojno i veličanstveno digne čudesno zdanje i u njemu se nastani živo božanstvo nove vjere, ja ću, skromni nadničar, pristupiti k njemu i reći: evo mene, koji sam neumorno lutao prašinom niekanja. Okruženu maglom i prašinom, meni nije dostajalo vremena, da dignem sa zemlje oči, u mojem umu zrcalila se slaba mašta budućega djela . . . Hoćeš li me od sebe odrinuti ti, pravedni, istiniti i veliki? . . .

U oblaku vladaše udivljeno mučanje, a Sokrate povisi svoj glas i nastavi:

— Sunčano svjetlo pada na blatnu baru i laka para, ostavivši na zemlji blatne česti, težke i krhke, uzvisuje se prema svietlome Heliosu i tali se, raztvarajući se u eteru. Ti si svojom luči dirnuo blatnu moju dušu i ona je pohrlila k Tebi, Nepoznati, kojega je ime — Tajna . . . Ja sam Te tražio, jer si Ti u istini, jer si Ti u pravičnosti, ljubio sam

Digitized by Google

Te, jer si Ti u ljubavi, za Tebe sam i umro, jer si Ti — izvor života . . . Hoćeš li me Ti, Nepoznanče, odrinuti? Moje težke sumnje, moje goruće iskanje, moj tegobni život, moju dragovoljnu smrt — primi ih kao nekrvnu žrtvu, kao jedinu molitvu, kao uzdah Tebi, kao što leteću struju slabašne pare prima bezkrajni okean čistoga etera. Primi ih Ti, koga ne znam po imenu, ne daj, da maglene sjenke noći, kojom sam prolazio, zagrade put moj do Tvoga vječnoga svjetla . . . . Uzmaknite s puta, maglene sjene, štono zagradjujete svjetlo zore! Ja vam velim, bogovi moga naroda: vi niste pravedni, Olimpijci, a gdje nema pravice, tamo je istina — samo utvara. Do ovoga sam zaključka došao ja, Sokrat, koji sam navikao, da iztražujem razne nazore.

Dakle, uzmakni mrtva maglo, ja idem svojim putem, idem k Onomu, koga sam kroz sav svoj život tražio . . . Ja idem . . .

Grom zaori, ali kratak, otresit, baš kao da je egida pala iz oslabjele ruke gromonosca. Glasovi bure, potresajući se, uzmakoše po gorama, prošumiše u tjesnace i udaljujući se, zamirahu po pukotinama. A mjesto njih zamnješe drugi, nepoznati, čudni zvuci . . .

Kad je Ktesip otvorio udivljene oči, pred njim se ukaza nevidljiv prizor. Noć je izmicala, oblaci se razpršivahu. Sjene bogova nošahu se brzo po lazuru, baš kao zlatni uzorak na rubu nečije haljine. Druge se pojavljivahu u dalekim otvorima i pukotinama, a Elpidije, kojega se mala prilika vidjaše nad jednom pukotinom, pružaše ruke k bogovima, kao da moli izčezavajuća božanstva, da rieše sudbu njegovu.

A vrhunac gore već sav je bio izišao iz tajinstvenih oblaka i sjao se kao zublja nad modrom maglom dolina. I premda na tom vrhuncu ne bijaše ni gromonosca Kronida, ni ostalih Olimpijevaca, već gorski vrhunac, svjetlo sunčano i visoko nebo, ipak je Ktesip jasno čuvstvovao, da je sva

Digitized by Google

priroda do posljednje biljčice proniknuta udaranjem jednoga tajinstvenoga života. Nečije disanje čulo se u nježnom gibanju zraka, nečiji glas zvučaše čudnom harmonijom, nečiji nevidljivi koraci zamnievahu u slavodobitnom koracanju sjajnoga dana. I još je čovjek stajao na svietlom vrhuncu i prostirao ruke u mučaljivom oduševljenju i silnoj težnji.

Trenutak još — i svega nestade, a sjaj običnoga dana učini se duši Ktesipa, kad se probudio, tek lukavim sumračjem prema minulim osjećajima prirode, proniknute jednim, nepoznatim životom — — — — — — — — — — — — — —

Duboko zamišljeni slušali su učenici poginuloga filosofa čudnu pripoviest Ktesipovu. Platon je prvi prekinuo mučanje.

— Iztražimo, — rekne on, — taj san i njegovo značenje.

— Iztražimo, — odgovoriše ostali.

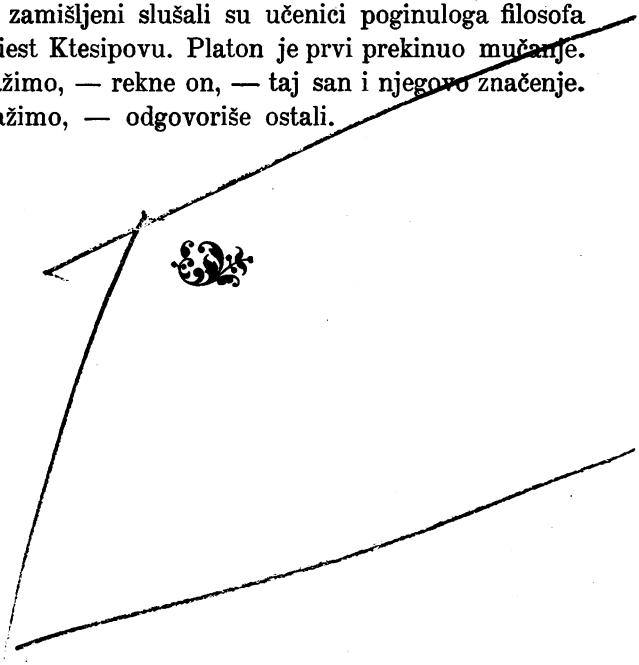

Digitized by Google

Z. HIPPIUS.

MISS MAY.

PRIPOVIEST.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Nešto vremena pred Uzkrs dočekao je sluga Tihon mladoga gospodara, koji se vratio iz grada, namrgodjena lica. Andrej doveo je Tihona iz Moskve, nu sluga se još uviek nije mogao sprijateljiti ni s njihovim volovima, ni s govorom, ni s bielom, sniežnom tišinom zasjelka Višnjaci u zimno doba. Iz Višnjaka odilazio je i sâm gospodar vrlo često u obližnji grad, makar je vruće ljubio svoju majku, Domnu Nilovnu Šarvenko. Tihon je pomišljao, da će mladi gospodar sam preuzeti gospodarstvo, te se nastaniti u Višnjacima, kako su već pričali, ali njegov gospodar nije bio čovjek te ruke.

Andrej je odavno bio navikao na snažnu i žalostnu fizionomiju svoga sluge, ali ga je ovaj put neobično zadivilo mračno i svečano lice njegovo. Tihon je bio žutokos, mršav, bez brade i brkova, dugačka tanka nosa, ponešto i prijatan čovjek, premda se činilo da odveć razmišlja i kao da vazda rješava računsku zadaću.

Kasno u večer, kad je liegao na počinak, Andrej je upitao Tihona, koji je mučao i kao ubijen stajao, ali nije izlazio iz ložnice:

— Što se to sbilo s tobom? Kao da si mrtav.

— Ja da sam mrtav?

*

Digitized by Google

— Nu da, ti. Što se opet sbilo?

— Ja sam vas, Andrej Nikolajević, odavna molio, da me pustite odavle, jer mi se ovaj okoliš ne svidja dosta . . .

— Hoćeš li se vratiti u Moskvu?

— Ne rekoh vam, da idem u Moskvu, već rekoh, da je u mene odavna već želja da ostavim ova mjesta. Tu želju nisam ipak uvažavao — a sada sam prisiljen, da napustim i misao o Moskvi.

— Ta govori jasnije! Što je to nastalo?

— Ženim se, Andrej Nikolajiću, evo što je nastalo . . .

Andrej prasne u smieh.

— Tihone, ti to činiš oponašajući mene. Ja se ženim — dakle i ti se moraš oženiti. A koga uzimlješ?

— Vasilisu, pralju . . .

— Ta umije pjevati? Plavokosa je, okrugla lica, malko kozičava? I gladka je u nje kosa?

— Da, ona. Pjeva sbilja zvučno.

U to je Tihon nešto oživio, pa rekne nenadanom zlobom:

— Kakav li ružni običaj imaju te djevčure! Jedva sam joj ljubav odkrio, već su odredile, kad će biti zaruke, kad ovo i ono — a ona si je odmah svila oko glave vienac od papirna cvieća, za čitav ga je aršin, — i hoda tako rogata. Govorio sam joj, da to skine s glave, a ona ne će ni da čuje. Ovdje zaručnice i po čitavu godinu ovako hodaju.

— A svidja li ti se ona, što li? Što si naumio? — pitao ga Andrej.

— Ona? Svidja mi se. Davno se već poznajemo, zašto da se ne uzmemo? Bit će to divna žena.

Andrej se sjeti, da je isto ovako pomislio o Kati, kad mu je prvi put sinula jasna misao, da se mogu vjenčati. Sad je već sve bilo odlučeno. U jesen su Andreju obećali u gradu mjesto, za početak dobro. Andrej se nije ćutio sposobnim, da preuzme gospodarstvo u svoje ruke te ostane u Višnjacima.

Digitized by Google

On je tek nedavno svršio sveučilištne nauke u Moskvi, gdje je sve četiri zime proživio tiho i skromno. Drugovi smatrali su ga sad romantikom, idealistom, sad opet lienčinom, nu svakako čovjekom sustezljivim. Ni od koga se nije tudjio, ali se ni s kim nije ni odveć sprijateljivao. Veselio se je, što će svršiti nauke, te otići u provinciju, na imanje, gdje se je rodio i odrastao, gdje će se baviti gospodarstvom ili će služiti, ako u gospodarstvu ne uspije. Pa i bolje je služiti: gospodarstvom u Višnjacima bavi se mati, još zdrava, radina i dosta mlada žena. Domna Nilovna obudovjela je rano i sama je sina odgojila. Ona je o svemu imala jasne nazore, o svemu zdravo i točno shvaćanje. U Višnjacima nije držala ni upravitelja, već se sama bavila i sitnicama u gospodarstvu. Andrej je bio njezin jedinac, za to ga je vrlo ljubila i bivala je slaba prema njemu, makar je i o njemu snovala posebne osnove. Sve je teklo prekrasno. Jedva je Andreju minulo dvanaest godina, već je Domna Nilovna bacila oko na malu Katjušu, kćer svoje sestrične, pomišljajući, kakva će to s vremenom od te točne djevojčice biti divna žena za njezinoga Andrjušu. Svakoga ljeta boravila je Katenjka u Višnjacima. Andrej je i sam malo po malo stao nazrievati u njoj svoju buduću ženu. Kad je svršio sveučilištne nauke, sve je po sebi bilo riešeno i na svačije zadovoljstvo. Lanjskoga ljeta već su se zaručili i sproveli su to ljeto kao vjerenici. Katenjka, krepka, crnooka, svježa i dobra djevojka shvaćala je gospodarstvo kao da joj je već trideset godina, a minulo joj je tek osamnaest; ona se podpuno svidjala Andreju. Kao vjerenik, on ju je svagdje, gdje je bilo moguće, cjelivao i bio uvjeren, da su u nje do divote mekana i prijatna usta, za cjelivanje upravo sgodna. Nu vjenčanje su nenadano odgodili radi bolesti Katenjkine majke. Katenjka je morala odputovati na Krim, odakle je pisala Andreju mila, djetinjsko osbiljna, pače poučna pisma, kako piše vrlo mlada i pametna dje-

Digitized by Google

vojka svomu vjereniku. Katenjkina mama umrla je. S ujakova imanja Katenjka se imala tekar na proljeće konačno preseliti u Višnjake, gdje je pod kraj ljeta imala biti svatba.

Život Andrejev pomicao se kolotečinom mirne, sladke i udobne tišine. I on se prepuštao struji i govorio je samomu sebi, da se raduje tim godinama mira, što ga čekaju i da je to bilo ono, za čim je vazda čeznuo.

Sluga Tihon sa svojim mračnim i mučaljivim prosvjedom, dušmanin seoskoga udobnoga mira, nekako je uznemirivao Andreja. I zato je sada, kad je doznao, da se i Tihon ženi te smiruje, da čini ono isto što i njegov gospodar, — Andrej bio je u velike zadovoljan.

I sutra dan u jutro, kad je došao na čaj u nizku toplu jedaću sobu, poljubio je mamu u lice i rekao:

— Znaš, mamice, i moj se Tihon ženi!

Domna Nilovna začudjeno navrne obrve i nije se nasmiešila. Njezino garavo, ne još staro lice, bilo je svagda zabrinuto. Oblačila se u prostrane haljine od tamnoga latka i govorila je tvrdo kao Maloruskinja:

— Što ti ne pada na um! Tihon da se ženi? Ta tko će poći za nj?

— Varate se, mamice. Nije on nipošto ružan. Zašto da je ružan? Za njega polazi pralja Vasilisa!

— Vasilisa? Ona kozičava? Gle ti lude! Gledam ti ja nju, a ona je u cvieću! Htjedoh ju zapitati još, za koga se udaje i zaboravila sam. Dakle za Tihona! To nije šala! Takva divna djevojka! Pjevačica. Kakav je u nje glas!

— Majčice, vi Tihona nekriva vriedjate. On je divan čovjek, malko je osbiljan, ali to ne smeta.

— Ne smeta? Kakva je osbiljnost u tom čovjeku? Nije osbiljan, već kao da o nečemu snuje: misli, misli i svagda smisli nešto takova, što nikomu ne pada na um. A ja se, Andrjušo, bojim toga tvoga Tihona, osobito njegovih fanta-

Digitized by Google

zija. Vjeruj mi, bojim se. I kivna sam ti na njega i bojim ga se, a dosele nikad nisam bila strašljiva.

Andrjuša se nasmieši.

U taj par donesoše poštu. Katenjka je pisala Domni Nilovnoj: ona javlja, da ne može doći prije mjeseca travnja; s njom će doći teta Varvara Dmitrijevna i Stepanida Dmitrijevna i sestrične, a Vanička i Jegor Kuzmić možda i prije dodju; pozdravlja Andrjušu i moli ga, da oprosti, što mu danas ne piše, nema kad.

Andreja to nije uvriedilo, on je znao, da je Katenjka radina, ne voli vrieme u ludo potratiti, ni na pisanje. Drugda će mu pisati. A i onako će se doskora vidjeti — do mjeseca travnja tek je nekoliko tjedana, ti će nezamjetivo minuti . . . .

I sbilja su nezamjetivo protekli.

II.

Voćnjak u Višnjacima prilegao je jednim krajem na široko dvorište majura, a drugim se sterao do šume i kolne ceste. Sada, koncem travnja, voćnjak je bio otvoren, upravo su slietali cvietovi s krušaka, jabuka, trešanja, sganjani s grančica nježnim, brzo rastućim, rek bi lakovanim lišćem. Andrej je po čitav bogovetni dan lutao po šumi i vrativši se najbližim putem kroz voćnjak, oprezno je otvorio vratašca u dvorište — i popostao je. Ni sad ga nije želja vukla kući. Suton je bio osobito nježan, mil i svjež. Prostrano dvorište, obraslo travom, prvom, jarkom i kratkom, kao da je pusto. S desna i s lieva zdanja — hambari, žitnice, ledvenica . . .

Dom se kočio svom širinom dvorišta, sučelice voćnjaku. Dugačak i nizak, s prigradnjama i balkonićima, sada u sumračju činio se tamnom prilikom ogromne životinje, što je legla da odahne. Noć se približavala brzo. Samo u zenitu još se nebo

Digitized by Google

modrilo, ali već je bivalo sve bljedje i činilo se da odozgor silazi hladovina na zemlju. Andrej se sjeti, da mu je u djetinjstvu pjestinja govorila, kad ju je pitao, oda šta je u večer uviek hladnije, da to od krila serafinâ dolazi hladovina, a serafini imadu velika, dugačka, svježa krila i poslije zapada sunca polieću s jednoga kraja neba na drugi.

Andrej je nehotice pogledao u nebo i njemu se upravo sada pričinilo, da ovaj par lieću ti serafini sa svojim dugačkim krilima.

Tik do plota, u dvorištu, bila je uzka drvena klupa za čuvara. Andrej sjedne na tu klupu, skine šešir i zamisli se. Ni sam nije znao, što je s njim danas. Proljeće se njega ne dojima najbolje. Ne svidja mu se sada ta bezrazložna tuga i tjeskoba, kad je sve tako liepo i Katenjka je došla, oni se pozdraviše, kao da su se jučer razstali, ona ga ljubi sveudilj i on nju, on ju je svagdje cjelivao — u nje su takva puna, mekana usta... Kako je sva mila! Služba u gubernijskom gradu obećana mu je sigurno. Prekrasno će živjeti — ta uviek su bili kao rodbina, te od Katenjke bolje žene ne može ni pomisliti...

I Andrej se srdio na sama sebe i nije mogao da shvati, oda šta je kadšto tako turoban, zašto ga nešto boli, da bi proplakao, rad šta je već jutros otišao od kuće te čitav dan lutao šumom gotovo bez misli, već je samo gledao, kako topli zrak trepeće i struji na suncu izmedju polunagih grana stabalja, kako izpod staroga još lišća prodiru bieli, plahi cvietci...

Sasvim se smračilo. Tu i tamo na prozorima prigradnja zasjale su luči. U lievom krilu osobito je jarko razsvietljeno; tamo su se micale nekakve prilike, Andrej nije mogao kroz dvorište razabrati — čije su, i čuo se govor. Zatim je govor umuknuo, samo je riedki i pravilni zvuk težkoga gladčala za rubeninu narušavao tišinu.

Andrej se sjeti, da je u lievom krilu bila praonica i za to se nije ni najmanje čudio, kad su uz jednolični šum dva

Digitized by Google

ženska glasa zapjevala. Vasilisa, zaručnica Tihonova, kao i druga pralja, Polina, bile su prve pjevačice u majuru. U Vasilise, milovidne, nizka stasa žene, modrih izbočenih očiju, bio je visok, zvučan i lahak glas i krasno se prelievao. Pelagija, stasita djevojka, pače jako visoka, crnomanjasta, gotovo ružna, surova, ali osobito ponosna te izrazita lica — pjevala je nizkim contre-alto. Od toga ugodnoga, gustoga i mekanoga glasa nije bilo ništa prijatnijega; bio je to široki glas kao silna rieka. Obadvie, Vasilisa i Polja, često su ovako, kako sada, pjevale skupa.

Tamna prilika sinula je na dvorištu i negdje izčezla u tami, za izbočenim uglom praonice.

— Bit će da Tihon opet sluša, kako mu vjerenica pjeva, — pomisli Andrej. — A čini se, da je u Polje glas prijatniji.

On je nehotice prisluškivao riečima pjesme. Čula se svaka rieč, svaka nota.

Ni Polja ni Vasilisa nisu voljele svojih seoskih, čisto maloruskih pjesama, u kojih ni sama pjevačica nije razabirala rieči a napjev se vazda svršavao jednoličnom visokom notom. Njihove pjesme bile su na polak gradske, na polak Bog zna odkuda donesene, osobito izrazite i sa shvatljivim tekstom, makar kadšto i slabo složene.

Sad su pjevale:

Ne požali mene nitko
Nit je komu mene žao,
Da se barem nadje itko,
Tko bi tugu dielit znao!

Napjev je bio gotovo nadgroban, oštar, polagan, prodirao je do srca, gotovo nemilosrdan.

Da se barem nadje itko,
Tko bi tugu dielit znao!

Andrej je oćutio, da su mu na oči navrele neželjene suze. Nije znao, zašto plače i stoga mu je bilo puno teže.

Digitized by Google

Minulo je nekoliko trenutaka. On ustane, provede desnom rukom po licu i gladko ostriženoj kosi — i podje dvorištem.

III.

Došavši do krilca Andrej je na jednoč stao, zamislio se i skrenuo na stran, da obidje dom i dodje u perivoj, koji je bio s druge strane doma i sezao posve do ribnjaka.

S desna u polukrugu dizahu se visoki jablanovi. Bieli uštap digao se iznad njih te ih obasjao svojim mrtvim svjetlom.

Bezriečni jablanovi, na mjesečini crni, svagda su Andreja opominjali na nekakvu strašnu sličicu, što ju je vidio negda u djetinjstvu i upravo se ovako bielio pun mjesec, a jablani se dizali tajinstveno i oštro u visinu.

Andrej je hodao bez cilja, gotovo i bez misli. Na jednom mjestu zaokupio ga topli miris netom procvale krkovine. Zatim je doprla do njega od ribnjaka struja vlažnoga zraka, koji je odisao rek bi dubokom vodom i travama. Andrej stupaše dalje. U travi su šturci pjevuljili, makar tiho nu oštrim glasom. Nekakva je ptica zapjevala, leteći preko ribnjaka. Slavulj je započeo nesigurno ćurlikati, sam se sebi zadivio i umukao.

Najednoč zamniju veseli i mladi glasovi. Približivalo se čitavo družtvo. Andrej, koji je bez razloga htio izbjeći susretu, koraknuo je u mokru travu i skrio se za deblo.

— To su naši, Olja, Katja . . . Da, da. I Vanja je s njima . . . I Lidočka . . .

Gospodične se glasno smijale. To je jedna obitelj — sami rodjaci i rodjake. Svi su bili u žalobnom odielu; žalili su Katenjkinu mater. U crnim opravama bile su slične jedna drugoj, pa Andrej nije u prvi mah razabrao svoju vjerenicu u tom veselom družtvu. Zato se zadivio, opazivši nepoznatu žensku priliku, visoku, obučenu u bielu opravu.

Digitized by Google

Ona je prošla mimo Andreja, on je pače vidio, kako je živo svjetlo mjeseca kliznulo po valovitoj tkanini njene oprave, kad sjena jablanâ nije smetala, ali lica nije mogao razabrati.

Andrej je pogledom izpratio crnu hrpu i nehotice je pratio bielu opravu, koja je rek bi jedina primila na se mjesečev sjaj. Zatim je izišao na puteljak, mislio je časak i polaganim koracima krenuo kući.

IV.

Jarko svjetlo svjetiljke u jedaćoj sobi zasliepilo je Andreja. Sva je porodica bila za stolom pri večernjem čaju. Katenjka skoči sa svoga mjesta i krikne:

— Andrjuša! Napokon! Kud te to nestalo? Bili smo tako uzrujani.

— Stidi se, baćuška, — prihvati Domna Nilovna, — cieli te dan nema; da si barem rekao, kamo ćeš, u grad ili k popu, ili kamo drugamo... Nismo znali, što da mislimo...

Andrej se malko sbunio.

— Lutao sam... Glava me boljela... Zraka sam zaželio...

— Ni objedovao nisi! Kaćuša, neka mu donesu teletine! A gle, došla je i teta Anna Iljinišna!

Andrej je nesabrano slušao zabrinute rieči matere i vjerenice i poklike mnogobrojnih kuzina. Odmah je tražio i smišljao, tko bi to mogla biti ona dama u bieloj opravi, koju je vidio u perivoju. Nu za stolom sjedile su sve njegove kuzine u crnim žalobnim opravama. A gdje je ona, koja je čas prije ušla u kuću?

Kad je začuo, da je došla tetka Anna Iljinišna, on se razveselio.

Digitized by Google

— Kad je došla? Danas? A gdje je sad?

— Što nisi još kasnije došao? Ona je u svojoj sobi. Nije zdrava i rano liega na počinak. Sutra ćeš ju vidjeti.

Je li to teta Anna Iljinišna bila u bieloj opravi? Ne može biti. Tetka je nizka i krupna i ne bi htjela da šeće večernim vlažnim zrakom.

Andrej je već htio da zapita Katenjku, tko je to bio s njima u perivoju, nu za čas mu se učini, da nije sgodno pitati, on barem ne smije pitati. Nek radije ostane tako. Samo će se objasniti; ne treba u tu stvar dirati.

Andrej je mekanično jeo sve, štogod bi pred njega postavili i turobno, nesabrano mučao. I kuzine su bile zamuknule. Katenjka, milovidna, tamnokosa djevojka, liepo složena, punahna i široka, ako i ne prekrupna, s dobrim ustnama i kratkim, punim prstima, — gledala je neprekidno na Andrjušu. U modrim njezinim očima bilo je i obožavanje i zadovoljstvo — i sve ono mirno, umjereno i vjerno.

Svjetlo svjetiljke olako je pozlaćivalo bliedu kosu Andreja, kratko ostriženu poput četke. U Andreja bilo je tanko, dugačko tielo, prekrasne ruke s dugoljastim ružičnim noktima. Glava se prema stasu činila premalenom, crte lica bile su sitne, prijatne, kao u slabe žene, nos pravilan i nježan. Nad gornjom ustnicom vili su se svietli, pepeljasti brčići. Unatoč bljedoći, što je opominjala na boležljivost, i po tome bezbojnost umornoga lica, Andreja si mogao nazvati liepim — i mnoge su kuzine sbilja zavidjale Katenjki. Sama Katja smatrala se iskreno i mirno sretnom.

Kad su ustali od stola, Andrej je žurno poljubio materinu ruku i starao se da neopažen otide u svoju sobu.

Njegova je soba izlazila na balkon, što je okruživao zdanje i bila je na uglu. Postelja mu još nije bila razpremljena. Andrej se razljutio i htio je već zovnuti Tihona, ali je u taj par zamjetio na vratima balkona Katenjku.

Digitized by Google

Ona je plaho pružila vrat i zavirila u sobu.

— Andrjuša, jesi li tu? Ne ćeš li više izaći?

— Silno sam umoran, prohtjelo mi se počinka. — Jesi li me tražila? Treba li ti štogod?

— Ne treba . . . Mislila sam . . . Sa mnom se nisi oprostio . . .

— Udji, oprostit ćemo se.

Katenjka udje plaho u sobu, približi se Andreju i stavi mu ruke na ramena. Za nju to nije bilo lako, njezina glava dosezala je do njegovih prsa.

— Reci mi, Andrjuša, — poče ona nenadano šaputati, — jesi li se za to razsrdio, što sam sinoć, kad smo se igrali zalogâ, dala Vanički ruku, da ju poljubi?

— Ja da sam se razsrdio? Na koga? Kakvi zalozi?

— Na me si se razsrdio . . . Sad sam se dosjetila, pošto si u jutro otišao, k objedu nisi došao. Za jučerašnje igre . . . Nu Andrjuša, mili, dragi moj . . .

Andrej se nasmije.

— Katenjko, vjeruj mi, meni nije ni na um palo, da se srdim. Mene je naprosto obuzela tuga . . .

On prestane. Njegove modre oči bile su ponešto kratkovidne, nu sluh mu je za to bio neobičan, nježan do bolježljivosti. I u taj par mu se pričinilo, da je netko prošao kraj zatvorenih vrata. Bili su to skroz nepoznati koraci, laki, tihi, jedva čujni, pače nisu to bili ni koraci, već šuštanj, pokret zraka, baš kao da se nešta proneslo mimo, prohujilo — i zamuklo.

— Mene je obuzela žalost . . . počne opet Andrjuša — nu tu prekine sama sebe:

— Tko je to prošao?

— Prošao? — Katja ga pogleda zaplašenim očima, kao da ne shvaća njegov upit. — Ne znam, tko je prošao. Nisam ništa čula. Andrjuša, ne krij od mene ništa . . . Oda šta bi te mogla obuzeti žalost, ako ne od toga . . . od zalogâ? —

Digitized by Google

I Katenjka porumeni. — Andrjuša, zaklinjem ti se svime, što mi je sveto . . .

Andrej je htio da joj izpripovjedi sve, kako mu je sav dan bilo nepojmljivo tjeskobno i bolno, uzeo je nju za ruke — nu prestane. Čemu da ju uzrujava? Ako sam ne zna, zašto mu je turobno, kako bi ona mogla pogoditi? Pa nije mu se htjelo ni pripoviedati, baš kao da mu je ta tuga bila osobito mila.

Katenjka je bliže zavirila u njegove nieme oči — i nenadano je proplakala.

Andrej ju je povukao k sebi.

— Što je s tobom? Što ti je, Katenjko?

— Zašto si takav? Zar si me prestao . . . ljubiti?

— Bog s tobom, Katjo. Kako da te prestanem ljubiti, pomisli i sama! Po čemu tako sudiš?

On ju obuhvati i cjelune. Katenjka se rado cjelivala, krepko i sočno. Njezine su ustne svedjer bile prijatne, mekane, nu Andreju se pričinilo da ovaj cjelov i onaj prvi pred godinu dana nisu ni iz daleka slični. Onda se to učinilo važnom stvari, sad običnom i naravnom obstojnošću. On je tako dobro poznavao njezine ružične ustne i osjećaj cjelova, da ga je jedva zamjećivao. Nu Katenjka se gotovo utješila.

— Ti me dakle voliš, Andrjuša?

— Dakako, volim. Ja ću se sbilja razsrditi, budeš li sumnjala.

Katenjka je otišla, dobivši još nekoliko cjelova. Andrej ju je nesabrano odpustio.

Njega je silno zanimalo, tko je to prošao mimo vrata. On se zatekao u činu, da je nečujne korake spajao s pomišlju o djevojci u bieloj opravi.

— Uh, gle te gluposti! Zar sam počeo vjerovati u prikaze?

Andrej se stane svlačiti. U to udje Tihon da razpravi postelju; bio je mračan i turoban kao uviek.

Digitized by Google

— Tihone, jesi li vidio tetku Annu Iljinišnu?

— Vidio sam ju.

— Je li davno došla i u koje doba?

— U pet sati poslije podne.

Andrej zamukne, jer nije znao, što da još pita.

— A je li tetka omršavila?

— Nipošto, nisu omršavili, usuprot, okrupnili.

Andrej je opet zamuknuo na čas.

— A ja sam te vidio, Tihone, kako si sjedio tik praonice. Što, jesi li Vasilisu slušao?

Tihon se razljutio, bacio je pokrivalo, što ga je držao u ruci i obrnuo se gospodaru.

— Kraj praonice? I ja da sam sjedio tamo? Istina je, sjedio sam. Je li Vasilisa pjevala? Istina, pjevala je. A ja zar da radi toga sad podjem na robiju?

Andrej je već bio navikao na jarost svoga sluge, i nije mu se ni malo čudio, već je nastavio:

— Ta nitko ti ne prigovara. To je naravno.

Tihon se umiri kao uzkipjelo mlieko, kad ga odmaknemo s vatre i opet se vrati pokrivalu.

— A ne znaš li ti, tko je čas prije ovuda po hodniku prolazio? — zapita nestrpljivo Andrej.

— Po hodniku? Ne znam. Ta dosta ih tuda prolazi. Ja ne moram znati, tko sve prolazi tuda.

Andrej legne na počinak s nemirnim čuvstvima i dugo nije mogao zaspati — svedjer je prisluškivao, ne će li opet prošuštiti jedva čujni zuj i šuštanj koraka.

V.

Svu je bogovetnu noć kišilo. Andrej je čuo veseli šum krupnih kapi po vrtu. Pred jutro je upravo lievalo. Kad bi

Digitized by Google

se prenuo, Andrej se sjetio, da je danas prvi svibanj i da su kuzine i tetke davno zamišljale na taj dan neku osobitu šetnju.

— Liepa li će to biti šetnja po tom nevremenu! — — sune mu nejasno glavom — i odmah se razveseli, jer je odavna odlučio, da ne će s njima.

Nu kiša je prestala i Andrej je opet zaspao.

Prenuo se je kasno, srdit, umoran i nemiran. Bilo je već deset sati, kad se obukao te gotov bio poći u jedaću sobu. Čuvstvo nemira, s kojim je jučer zaspao, nije se umanjilo, makar nije htio da izvjestno razmišlja o uzrocima.

Andrej odrine zastor, otvori vrata, što su izlazila na balkon — ustavi se na pragu.

Jutro je bilo vanredno jarko, vlažno i mirisno. Zelenilo se blistalo, bilo se je već silno od kiše razpustilo kao da se u jednu noć razvilo. Bliede hvojice breza bile su proniknute sunčanim svjetlom i bacahu titrajući zlaćani odsjev na pod balkona. A na perdi na balkonu, ravno izpred vrata, stajala je nepoznata visoka djevojka u bieloj opravi i gledala je u Andreja. Ona je mučala i Andrej je mučao, jer mu je sunulo u glavu, da mu se to opet samo pričinja ili u obće da je u tome kakav užasni nesporazumak. On je u jedan tren, na prvi pogled, sve zamjetio u te djevojke i sve je shvatio, možda zato, što je sva bila jedne boje, svietla, činila se cjelovita i jednostavna, kanoti da je izvajana od jednoga komada. Andrej je zamjetio, da je biela oprava od lakoga, gotovo prozirnoga svilenoga latka, a sve je bilo u bezbrojnim naborima, gore i dolje, kao da je smotano i sgnječeno. I nabori ne padahu jednako, već su lagano zaostajali i od nezamjetnoga vjetra u vrtu sad se dizahu, sad spuštahu, kao pjena od sapunice. Vrat, visok i tanak, izlazio je iz te pjene nezamjetivo i bio je iste boje kao i odielo, činio se isto tako proziran kao fini kinezki porculan, kad ga gledamo prema

Digitized by Google

suncu i samo je ovdje bilo jedva zamjetivih, ružičnih znakova života. Bliedo-zlaćane kose, ne guste — bez najmanjega žućkastoga odraza, bile su gladko pričešljane. Kraći vlasi lagano se vijahu oko ušiju i sljepočica. Lice, prozirno kao i vrat, bez sjenke rumenila, bilo je mirno. Sive oči, široko razstavljene, prekrivene su trepavicama, samo malo tamnijim od kose. Obrve još tamnije, stajahu ravno i jednostavno. Ružične ustne bile su posve stisnute.

Poslije prve minute prepasti i udivljenja Andrej je znao, da u tome nema nikakvoga čuda, da ta djevojka nije prikaza, san, već naprosto živa djevojka, pa ipak mu se ona činila čudom, jer nije naličila običnoj živoj djevojci. Da je se dotakne, trebao je učiniti jedan korak i pol, a opet se činilo, da je u tu svrhu potrebno proći nebeska i oblačna bezdna, da je pače bolje ne taknuti je se u obće, tako je neobičan dojam činilo njezino prozirno lice.

Djevojka digne ruku i predje njom po kosi. Široki i kratki rukav, pribran oko lakta, opet se je kao pjena zatresao i na čas je lagano pao na rame. Prsti su u te djevojke bili odugački i prema vršku ružični.

Andrej pristupi bliže, ne skidajući očiju.

— Izvinite — počne on, — i najednoč porumeni. — Nisam se upoznao . . .

— Treba da pijete čaj, čekaju vas u perivoju — pod lipama, — progovori djevojka, pootvorivši usta.

Andrej je opazio jedva zamjetivu mekoću u izgovoru. Ovako govore djeca, tek što su prestala tepati. U nje nije bio silan, ali ni slab glas. Posred zvukova prirode on po svoj prilici ne bi narušavao harmonije, jer u njemu ne bijaše ništa oštra, što je svojstveno čovječjemu glasu.

Djevojka se maknula s mjesta i pošla je balkonu. Andrej, na svoje čudo, nije ni rieči progovorio, te je muče pošao za djevojkom, starajući se, da bude za njom barem tri koraka,

Digitized by Google

gledajući u njezinu podrhtavajuću opravu i na vrat, na onu crtu, gdje je ružična bjelina postepeno prelazila u zlaćanu i gdje se počinjahu savijati prvi, slabašni vlasići.

VI.

Čaj su zaista pili u perivoju, na zaravanjku, okruženu lipama. Na zaravanjku nije bilo dosta liepo, odveć je sunce dopiralo, jer su se lipe počele tekar zaodievati zelenilom. Niti su bile posve crne, niti svietlo zelene i nemoćno pružahu grane svoje k suncu, gdje se jedva raztvoriše zelenkasti pupoljci. Breze, što su stojale nešto podalje, njihale su se i šumile kao po ljetu, a topole su takodjer procvale poslije noćne kiše; lipe su posljednje oživljavale, ako ne uzmemo u obzir mračne i nepovjerljive hrastove, koji su još krepko spavali i pružali u zrak svoje crne grane, ne odazivajući se glasu proljeća.

Andrej, kad se približio, opazio je za stolom, u naslonjaču, tetku Annu Iljinišnu. Okrupna i okrugla, ne još stara, boležljiva no vesela lica, ona je ustala u susret nećaku i zagrlila ga. To je bio njezin nećak ljubimac. Annu Iljinišnu držali su za bogatu i silno mušičavu ženu. Odavna je postala udovicom, dugo, po pet godina po redu, znala je boraviti u inozemstvu, s rodjacima se nije puno pazila. Andreju je bila tetkom s otčeve strane. Ni Domnu Nilovnu ni Katenjku nije osobito voljela, potonju je gotovo svagda nazivala: „crvena djevojka, trgovčeva kćerka“.

— Nu, kako je, Andrej? — počne ona gledajući nećaka u oči i držeći njegove ruke u svojim nabuhlim rukama. — Živiš li mi veselo? Kako li je tvoja duša zadovoljna?

— Hvala, tetko. Meni je dobro.

Digitized by Google

Anna Iljinišna zakima glavom i nije htjela skinuti pogleda s Andreja. Zatim je pustila njegove ruke.

— Pa liepo. Sjedni i pij čaja. A što, jeste li se upoznali?

I ona se obrnula, tražeći pogledom djevojku u bieloj opravi. Ona je stajala do naslonjača Anne Iljinišne.

Andrej je nešto u taj par promrmljao.

— Ovo je moja družica, pokćerka, — nastavi Anna Iljinišna. — Čudim se, pristala je da živi uz mene staricu i nije joj dosadno. Predprošloga ljeta nisam ju vodila k vama, jer je putovala kući, k svomu otcu. Sad joj je otac umro i ona je posve moja. A kakve su u nje sposobnosti, Domnašo, zar ne? — doda tetka obrnuvši se Domni Nilovnoj. Tko bi rekao, da je tekar od 14. svoje godine počela da uči ruski jezik?

Domna Nilovna, koja očito nije pristajala uz oduševljenje svoje rodjake, uzdahnula je iz učtivosti i uzmahnula glavom.

— Ovo je moj nećak Andrej, — nastavi Anna Iljinišna. — Andrjušo, preporučam ti miss May Ewer, molim, da se volite i cienite.

Miss Ewer primakla se bliže i pružila ruku Andreju. On je stisnuo tu ruku s ružičnim prstima, nu kad ju je pustio, činilo mu se, da toga stiska niti je bilo, niti je moglo biti.

Zatim se sjetio, da nikoga još nije pozdravio. Sbunjeno je poljubio mater, zaželio je dobro jutro kuzinama i bratićima. Pristupio je Katenjki i ne gledajući, sagnuo se da ju poljubi u čelo. Nu Katenjka je odmaknula glavu. Andrej se sabrao i zadivljeno pogledao u svoju nevjestu.

— Što je to s tobom?

— Ništa.

Andrej je zapazio nezadovoljno lice i suho stisnute ustne s neprijatnim izražajem. Katja se srdila! Nikad još ne

*

Digitized by Google

bi ona što takova počinila. U prvi mah to je Andreja uznemirilo, ali je brzo i zaboravio i pijuckajući vrući čaj, gledao je u tetku Anne Iljinišnu u naslonjaču i u Englezkinju uz nju, izpravnu i posve neobičnu, i divio se jedino tomu, što se i drugi ne dive, kako se on divi.

— A hoćemo li ploviti uz Desnu? — zapita bratić Vanička, gimnazijalac kratkoga nosa.

— Poći ćemo, — odluči nenadano Anna Iljinišna. — I ja ću s vama.

Uplete se i Domna Nilovna:

— A ne će li vam škoditi, sestrice? Zar ne mislite na svoje zdravlje?

— Ne će škoditi, danas se ćutim osobito bodrom. Andrej, odredi što je nuždno! Učini da svakako podjemo. Dodji i ti, Domnašo.

Nu Domna Nilovna odlučno je odrekla; — ona nema kad ni da pomisli o izletima. Andreju se pak na jednoć silno prohtjelo poći i on se vrlo obradovao. Žureći se, da sve nuždno odredi, on je u hodniku stigao Katenjku — i u to se sjetio, da se ona ljuti na njega.

On je bio veseo i žalio je, što i ona nije vesela. Ljubezno je obujmio jednom rukom Katenjku i zagledao joj u oči.

— Katenjko, srdiš li se ti na me radi čega?

Katenjka je mučala, njezino lice ne izražavaše taj par prijazni, a nije ni liepo bilo.

— Katenjko, što ti je? Reci mi, zašto se srdiš? Rad šta da se inadimo? Pomisli, nije li glupo — svadjati se, pak još bez razloga? Ja ti doista ništa nisam skrivio.

Katenjka, ne podižući očiju, najednom će razdraženo:

— Ne, ne, ostavi me! Ti me nipošto ne shvaćaš.

— Katenjko, kako da te ja ne shvaćam?

— Što se držiš tako, kao da ti do mene baš ništa nije stalo? Pak još u prisuću te . . . u prisuću tetke. Dva put

Digitized by Google

sam ti rekla: Andrjuša, sjedni ovamo! Andrjuša, sjedni ovamo! A ti kao da ne čuješ, već si sjeo pred tetku i njezinu odvratnu gospodičnu. To ti je prosta guvernantka, družica, a drži se kao da je baronesa. A ja nisam tu ni za to, da se tvoja tetka podruguje nada mnom; kakva je to rieč: trgovčeva kći! Što hoće da time rekne?

Andrej je zapanjeno slušao potok Katenjkinih rieči. Nije htio da se s njom prepire. Mjesto da joj odvraća, on ju je zagrlio i poljubio.

— Oprosti, Katinjčice, ja sbilja nisam tada čuo tvojih rieči. Ne srdi se na me, budi vesela. Ta vidiš da te ljubim, i hvala Bogu, to znadu svi, pa ni tetka ne će o tome posumnjati, ako sam nešto malo i nesabran.

Katenjka ga sad sama ogrlila i poljubila. Andrej joj cjelov vratio, ali je u taj par već mislio, treba li uzeti dvie ili tri košare.

Odpravljajući se po košare u sobu za služinčad, on je mislio u sebi:

— Ta Katenjka vrlo je mila — i ja ju silno ljubim. Volim ju kao vlastitu svoju ruku, i ne bih je ni za što ostavio. Šteta samo, što čovjek tako brzo navikne na čovjeka. Cjelivao sam ju i ne sjećam se pače, da sam ju cjelivao — nikako me se nije dojmilo, baš kao da sam svoju ruku poljubio. A lani još bilo je posve drugčije...

Zatim su njegove misli poletjele daleko od Katenjke i razpršile se tako, da ih ni sam nije mogao točno sliediti.

VII.

U kuhinji, kamo je dospio Andrej, bio je dim, nešto se peklo na štednjaku i pucketalo, a nekakva starica u ne baš čistoj ružičnoj opravi grdno je psovala.

Digitized by Google

Kad je opazila mladoga gospodara, umuknula je. Andrej je razabrao za stolom Tihona, mračnijega od same noći i pralju Vasilisu s ogromnom aureolom od papirnatoga cvieća. Vasilisa je bila blieda, plosnato njezino lice nije se činilo liepim, zaplakane oči zlobno su gledale.

— Što je opet? — zapitao je nehotice Andrej.

Vasilisa bacila se pred noge sbunjenomu Andreju, koji se požurio da ju digne.

— Gospodaru, mili moj, ta recite ovoj nemani, da moje duše ne izmotava nit po nit! Tu je svakoj strpljivosti kraj! S drugima je razgovoran, i šali se rado — a sa mnom muči sada, kao da je proklet! Kaje li se, što li mu je? U čemu da mu nisam ugodila? Nisam li ga milovala, nisam li ljubila? Ta nije ovo prvi mjesec, što se zavoljesmo, hvala Bogu; ta odavna smo već zaručeni, nismo si više tudji...

— Stani, Vasilisa, — progovori Andrej. — Reci mi, vriedja li te Tihon?

— Ne vriedja me on...

— Ne će li možda vjenčanja, što li!...

— Nipošto, on je vazda spreman vjenčati se. I da me iskreno ljubi, govori.

— Dakle što želiš još?

— Dopustite, gospodaru, uplete se na jednoč Tihon, — dopustite, da nas dvoje sami tu stvar riešimo. Baba je luda, i svaka je baba luda. Ona je valjda nezadovoljna, progovorim li ja rieč dvie s kim drugim; ona bi htjela, da samo s njom govorim. A što ću da govorim s njom, kad mi je ona od glave do pete poznata i svaku rieč, koju mi ona reći može, ja si sam mogu reći? Odatle izvolite prosuditi, kako bi me mogao razgovor s njom zanimati? Poznajem ja već sve njezine mušice. Neka ona to pojmi i bude zadovoljna, jer se moja čuvstva prema njoj ni malo nisu promienila i svagda sam gotov da se vjenčamo.

Digitized by Google

Andrej se sbunio te gledao sad Vasilisu, sad Tihona.

— Što je dakle, Vasilisa, rekne on na posljedku, — gle sve su to trice. Tihon te ljubi i nije mu ni na kraj pameti da te ostavi. On je s tobom zadovoljan.

— Zadovoljan sam, — potvrdi Tihon. — Vasilisa će biti slavna žena. A što da čovjek sa ženom uviek naklapa? Nije žena za to na svietu.

— Ipak, Tihone, — prihvati Andrej ponešto plaho, — ja ne razumijem, da se ženiš, kad te Vasilisa ni najmanje ne zanima. Priznajem, ja ne pojmim, kakva je to radost...

Tihon pogleda mračno i uzevši kapu, podje k vratima i ne odgovori ni rieči. Nu na pragu se ustavi te progovori s nekakvim prezirom u glasu:

— Tko će vam to objasniti moći? Ali gle, vi eto svaki dan sjedate za objed. Kakav interes može da bude u tom svagdanjem objedu! Ja toga ne vidim. A poslije objeda čitate knjige, polazite u grad u kazalište. Tu još svakako ima neko zanimanje. Nego nemojte vi nikad objedovati, već samo knjige čitajte. Ili, ne ćete li tako — a vi samo uviek jedite i za jedino se jelo zanimajte. Ali toga nitko ne bi htio. Ljudi hoće jedno i drugo. I pravo je da hoće! Dakle neka nitko ni meni ne smeta. Neka me nitko ne poučava!

Posljednje rieči izrekao je prietećim tonom — te je izišao iz kuhinje. Vasilisa je bila zatečena, ali nije ni pisnula. Andrej slegne ramenima, te navlaš progovori glasno:

— Čudan je to čovjek! Sve nekako u slikama govori!

VIII.

Nekoliko ladjica, jedna za drugom, plovilo je riekom. U prvoj je ladjici bila hrana i samovar... Anna Iljinišna izjavila je želju, da će se sama starati oko čaja, a Katenjka

Digitized by Google

se veledušno ponudila, da će joj pri tom djelu pomagati, gledom na tetino zdravlje; Katenjka je poslije izmirenja s Andrejem bila vrlo dobre volje i silno je htjela da ugodi Anni Iljinišni, da osvoji njezino nagnuće. K tomu je Katenjka, što se tiče živeža i u obće priredjivanja zalogaja, bila prava vještakinja.

Katjenka je sjela u prvu ladjicu.

Andrej je morao sjesti u posljednju, jer je on sve smještao. I miss Ewer dospjela je slučajno u posljednju ladjicu. S njima je sjeo i kuzen Vanička, gimnazijalac.

Iz grada je danas nadošlo mnogo pravih kavalira — i Vanička je bio odlučno napušten. To mu nije zadavalo briga. Znao je on, da će sutra biti dobar svim gospodičnama, kojim je dosadno. A medjutim se zabavljao time, što je štapom udarao po vodi i zagledavao u miss Ewer.

Ona je sjedila kraj kormila mirna i mučaljiva, u svojoj bieloj opravi. Na glavu je nadjela široki slamni šešir, kojega su se mekana krila lagano spuštala s obadvie strane. U sjeni njezino je lice bilo bielo, uzko i nježno. U rukama joj je bila nekakva strana knjiga.

Andrej je veslao. Vrućine nije bilo, on je veslao lagano i gotovo neopaženo. Nikako nije mogao zaboraviti na prepirku Tihona s njegovom vjerenicom i srdio se na svoga slugu, jer ga nije shvaćao. Tihon sbilja nije normalan čovjek. Glavno je, što se nikako ne može razabrati, što on želi. On ljubi Vasilisu i ona ga ne zanima. Je li čudo, što je djevojka žalostna? Andrej je odveć promazio Tihona. Treba ga pozvati na red. Sve to i smiešno je i žalostno!

Andrej je htio, da ma komu izpriča poviest Tihonovu, ali Vanički nije mogao, a k bliedoj Englezkinji nije se usudio ni primaći. Andrej nije bio ni plah ni sustezljiv, ali je sada mučao kao prava neznalica. Njemu je u sve vrieme bilo čudnovato prisuće miss Ewerove. I jer je on išao natrag kao

Digitized by Google

da bježi od nje, njemu se činilo, da ga ona, sjedeći na krmi, proganja, da je vazda za njim, plovili oni kako mu drago brzo po vodi.

Vrbe sive i žute, šibljak — sve to, što je raslo kraj vode, bujno se zazelenilo, mlado i sočno. Pokadšto, kad bi došli na uzka mjesta rieke, oni bi došli u svježu sjenu. Tu i tamo leglo je lišće povodnoga bilja na staklastu površinu vode. Andrejeva vesla razbijala su to lišće. Kad su stabla kraj obale bacala zeleni odsjev pod šešir miss May — njezino je lice bivalo još bljedje, ali je to lice bilo živo kao dvodnevna breza, kad je njezino lišće pronizano sunčanim zrakama. Andrej se sjetio, da su i jutros, kad je prvi put opazio miss Ewer na balkonu, na njoj bili odsjevi mladoga lišća. I njemu se učinilo, da izmedju nje i toga lišća postoji neka sveza, kao da je sama blizka toj živoj zeleni.

Vanička je pokušao da razgovara s Englezkinjom, nu ona je marila za njegove rieči kao i za zujanje komarca. Vanička je zašutio. Tad je za neko vrieme progovorila, obrnuvši se k Andreju:

— Meni je vrlo drago boraviti ovdje, u ovom selu. U proljeće mi je ovdje vrlo krasno.

Silna mekoća njezinoga govora nije pristajala njezinomu osbiljnomu licu. Ali u tom neskladu bilo je neko nadahnuće, neka radost.

Andrej se prene. Treba da nešto odgovori. I on zapita:

— Provodite li vi sad prvo proljeće u Rusiji?

— O, ne. Ja sam provodila proljeće i na imanju Anne Iljinišne. Lanjsko proljeće. Ali kod vas je ljepše. Tako je sjenovito! Takova divna rieka! Meni se svidja i ja volim sjenu i vodu. Sjenu na vodi. Ja u obće volim sjenu stabalja.

— Po svoj prilici su tamo kod vas, u Englezkoj, gdje ste prije živjeli, bile velike šume?

— Nipošto. Prije nego sam odrasla, ja sam zaista bora-

Digitized by Google

vila na mjestu, gdje je bilo silnoga stabalja. Takvoga ogromnoga stabalja ovdje nema. Perivoj je bio nekoliko milja u naokolo oko dvorca. Tamo je bilo vrlo liepo i ja sam tako navikla na stabalje. Zatim smo odputovali i živjeli smo . . . znate li? na otoku Wite. Ondje mi se nije svidjalo, nisam bila zadovoljna.

— Zar tamo nema stabalja?

— Mi smo boravili na obali oceana. Ocean je prevelik, neprijazan. Tamo je bilo sve pusto, bez rastlinstva. I podneblje nevaljano. Uviek nizki oblaci, vlažni, sivo more bjesni, a naokolo pećine takodjer sive ili crne. Tamo je vrlo malo života. Valovi nastaju od vjetra, a drveće na primjer životari samo.

Andrej je već bio navikao na njezin naglas. Miss Ewer govorila je jednostavne stvari, pripovieđala je rado, ali Andrej nije opazio ni najmanje sveze u onome, što je govorila — i ona je za njega još uviek bila zagonetno, neobično biće, jer kao da je sve to, što je izricala na glas, govorila njemu, a glavnu svoju tajnu čuvala je sveto za se.

— Jeste li vi davno već u Rusiji?

— Pet godina.

— I prije niste znali ruski.

— O, ne. Ja nisam nikada čula ruski govor. S Annom Iljinišnom govorila sam francuzki. Nu ona govori i englezki.

— A kad ste se tako liepo naučili ruski?

— Ne govorim ja posve dobro. Ne znam naglašivati i ne poznajem dosta rieči. Nekoji posve ruski izrazi posve su mi nepoznati. Nu ja se sveudilj učim i nadam se, da ću svladati ruski jezik, jer volim govoriti ruski. Jeste li opazili, kako griešim?

Andreju se sad učinilo, da miss Ewer govori s njime samo radi vježbe i u njemu se pojavi neodoljiva želja, da bi mogao s njom govoriti na njezinom materinskom jeziku. Tada bi joj se možda laglje približio.

Digitized by Google

Na jednom brežuljku, koji su smatrali osobito slikovitim, pili su čaj. Kuzine i nadošli „kavaliri“ vodili su ljubazne razgovore, smijali su se preko mjere i u obće su činili sve, što dolikuje „mladeži“. Miss May bila je skromnija od drugih, ali je rado razgovarala i bila je posve neprisiljena. Nekoliko puta zapodievala je razgovor s Andrejem, pače i s Vaničkom. I Andrej je opet mislio, da ona govori samo radi vježbanja, jer da se ne želi vježbati u ruskom govoru, ona valjda ne bi ni s kim ni rieči progovorila.

Bilo je već vlažno i kasno, kad su se poslije sigranja i zalaganja spremali natrag kući. Anna Iljinišna ćutila se rdjavo i kajala se, što je pošla na šetnju. Svi su bili umorni i namokli. Andrej je sjedio na uzkoj klupici kod kormila uz Katenjku, koja se zamotala u plaid. Veslali su Vanička i jedan častnik, koji je došao iz grada. Katenjka se stisnula i mučala je. Bilo je vrlo tiho. Druge ladjice bile su zaostale podaleko. Nebo i voda bijahu bliedi i hladni. Jarka zviezda zaiskrila se još na svietlom nebu. U šumi kraj rieke smjelije je zapjevao slavulj — neprijatno i oštro je uznemirio dan, što se spremao na počinak.

— Što sad razmišljaš? upita na jednoč Katenjka Andreja, digavši prema njemu oči.

Andrej nije odmah odgovorio. Gotovo nije znao, o čemu misli. Ali njemu se nije svidjalo pitanje Katenjkino. To je pitanje razpršilo njegovo mišljenje. A on je sad bio zamišljen u nešto, što nije posve jasno, već bliedo kao i ova večer, ali njemu drago.

— Tako, ni na što nisam mislio, odgovori Andrej. — A što si ti mislila?

— Meni je palo na um, da je naše vjenčanje odredjeno za 24. srpnja, a baš toga dana bit će subota. U subotu ne vjenčavaju nikoga. Kako da prije nismo na to pomišljali? Što nam sad preostaje?

Digitized by Google

— Sada? Odrediti vjenčanje na 25. srpnja. Nije li to svejedno?

— Dakako, tako je . . . Ah Andrjuša, Andrjuša, kako vrieme prolazi! Ne dospiješ pravo ni da se razgledaš, već minu tri mjeseca. A koliko je još posla! Hoću li dospjeti, da sve obavim?

— Ti misliš na opremu?

— Da . . .

— Dospjet ćeš . . .

Razgovor utrne i oni dospiju kući u neprekidnom mučanju, prislonivši se jedno drugomu o rame, a svako je od njih, u svojim posebnim mislima, bilo daleko od drugoga.

IX.

Teta Anna Iljinišna nije ništa govorila Andreju, ali je tako često gledala u njega sbunjeno i te zabune nije krila, tako je jasno pokazivala obzirno sažaljenje prema Katenjki, da je Andrej nohotice pojmio, što ona misli o skorom njegovom braku. Izprva ga je to zadivilo, kasnije i razžalostilo, jer je tetku Annu Iljinišnu i ljubio i smatrao razboritom ženom . . . Odluči, da će se porazgovoriti s njom — te je nekoga dana, pred objedom, navlaš zato ušao u njezinu sobu.

Tetku je zatekao u naslonjaču. Miss May nije bila prisutna.

Andrej je odmah poveo razgovor o stvari.

— Teto, zašto vam se ne mili, što se ja ženim?

— Mili moj, nije to da mi se ženitba tvoja ne mili. Meni se ne mili tvoja vjerenica.

— Katenjka? A zašto da vam se ne mili?

— Prekrasna je ona djevojka, mili moj, prekrasna je, ali nije za te.

— Pa zašto, teto?

Digitized by Google

— Ponajprije zato, što ju ti ne voliš.

— Ja? Da ne volim Katenjku? Mila tetko, ja vas uvjeravam, da si ja ni pomisliti ne mogu, da ju ne volim.

— To ne znači ništa. Često biva, da si ne mogu pomisliti, da ljube koga, pa ipak ljube.

— Ja vas ne shvaćam, teto.

— Dragi moj Andrjuša, ja ti želim reći onu istinu, koju bi, da mene nema, svi pred tobom zatajili. Ti misliš, da nisi buran, već tih, skroman, da daleko ne proničeš, da ćeš ovako cieli život sprovesti u svojoj kućici s krupnom djecom i ženom-kućanicom. A za pravo, Andrjuša, ti si samo zakasnio, ti si kao i ono pile, koje zakasni. Pričekaj i ne liegaj tako brzo u meku posteljicu, ti si još mlad, zato i živi i razgledaj se svietom. Inače će tebe Katenjka odmah spraviti u blazinu. Pravoj ljubavi ti se ni primakao nisi, onakovoj ljubavi, kakovu smo mi u naše doba nazivali ljubavlju, i ti govoriš, da Katenjku ljubiš! Ljubiš ju, — toga ne tajim . . . Ljubiš ju jako, strašno, Andrjuša. Baš kao da si već osam godina vjenčan s njom. Ti nemaš za nju živoga zanimanja, pa od kuda? Poznaješ ju kao i sebe, ali što se još može u to doba upoznati? Kolovoz dulji se više nego svi drugi mjeseci. Biva tako dugačak, miran, rek bi vječan mjesec. Ali i on je liep tekar iza drugih mjeseci. A gdje je još tvoj i Katenjkin kolovoz? Ne govorim li istinu?

Andrej je bio smućen i srdit. Tetkine rieči nisu ga uvjerile. Ipak se u taj par, kao slučajno, spomene Tihona. Ni Tihon se nije zanimao za svoju Vasilisu, premda ju je ljubio.

— Manite se, teto, — progovori Andrej. — Kolovoz neka ostane kolovozom. Neka bude, što biti mora! Ja ljubim Katenjku i ne želim mienjati osnove života sbog nečega, što je po sebi zagonetno. Vi kažete, da prave ljubavi ne poznajem. I hvala Bogu! Život je tuj, da se proživljuje, a ne da se

Digitized by Google

sigramo i podajemo sentimentalismu. Odlučio sam, da ću taj život proživjeti tvrdo triezno, i mirno — i vi me nemojte smućivati, teto, to vam ne će poći za rukom.

Andrej je po prvi put govorio ovako s Annom Iljinišnom, ali ona se nije razsrdila. Kad je Andrej otišao od nje, ona je mahnula glavom i nasmijala se.

X.

Andrej je ušao u perivoj. U drvoredu od lipa začuo je za sobom žurne korake. On se obrnu. Za njim se žurila miss May.

Posljednjega tjedna Andrej nije gotovo ni vidio Englezkinju, kamo li da je s njom razgovarao. Ona je prolazila mimo njega laka, svietla, nepojmljiva. Andrej se ćutio neizrecivo uvriedjenim, uzrujanim, išao je ka Katenjki i s njom je govorio o mirazu i o opremi. Dani su bivali sparniji, jednom je bilo i bure. Andreju se učinilo, da mu je miss May neugodna i da bi dobro bilo da se odstrani.

Sada, kad ju je opazio, gdje ide k njemu, — htio je pobjeći, ali to nije bilo moguće. Popostane i uzme čekati.

— Andrej Nikolajević, — progovori ona, — želim se sproći s vama. Vidjela sam, kako ste pošli ovamo od Anne Iljinišne, pa sam odlučila pridružiti vam se, ako se tomu ne protivite.

— Vrlo mi je milo, sprodjimo se. Hoćete li, da odemo do ribnjaka?

Andrej je gledao na stranu, mimo nje, ali ju je ipak dobro vidio. Ona se uviek odievala svietlo. Sad je na njoj bila oprava od tanke tkanine, gladko sašivena, bez nabora, — neopredieljena, bliedo-crvena, ali ne ružična, već sa zelenkastim odrazom, kao nedozrela jagoda. Šešir joj je visio na

Digitized by Google

ruci, kose joj se malko razasuše i zavrnuše oko sljepočica. Predvečernje sunce prodiralo je u drvored već sa strane, gotovo odozdol, i stabla lipâ činjahu se žarka i pozlaćena. Miss May nije stiskala očiju, baš kao da joj sunčane zrake ne smetaju vidu.

— Podjimo ravno, — progovori ona. — Moram vam nešto saobćiti.

I oni podju ravno. Andreja spopadne neprijatno čuvstvo i nekakva tjeskoba i već je u sebi pomislio ovako:

— Što li želi od mene? Ta valjda i sama vidi, da sam uzrujan. A ona dodijava . . .

Kao da odgovara na njegove misli, Englezkinja progovori:

— Vi ste se, ako se ne varam, uzrujali, razgovarajući s Annom Iljinišnom. To je, naravno, velika indiskrecija, što se pletem u vaše poslove, ali ja poznajem bolje značaj Anne Iljinišne nego vi, poznajem njezin sud o vama i u obće njezine misli o vašim osnovama . . . . i ja bih mogla, da joj objasnim zablude, ako bi vi radi njih morali stradati.

Andrej je slabo shvatio miss Ewerovu.

— Kakve zablude? Od čega bih ja mogao stradati? Zar vi možda znate, o čemu je sa mnom govorila tetka?

— Ja mislim, da je govorila o vašoj ženitbi, o mademoiselle Katenjki i nije odobravala vaših nakana. Ona drži, da ste vi rodjeni za nešto drugo. Evo dakle, ako vas ovakove rieči ljubljene tetke ogorčuju a vi bi željeli, da ona odobrava vaše namisli, to vam mogu reći, jer poznajem značaj Anne Iljinišne, da ona ne će više dugo ostati pri takovom mišljenju. Ona uviek brzo upoznaje svoje pogreške.

Andrej je bio udivljen. Nešto ga je neočekivano i neprijatno dirnulo u srce.

— Pogreške? A kako vi znate da se ona vara? Da, o čemu se to ona vara?

Digitized by Google

— Ta i vi sami mislite, da se ona vara, jer se inače ne bi žalostili, — odvrati miss May. — Ja držim, da mademoiselle Katenjka pristaje uz vas, da ne može ljepše i da ćete biti sretni. U obće, put, koji ste odabrali, odgovara vašoj ćudi.

Opet se nešto prenulo u Andrejevoj duši. On pogleda u lice Englezkinje mračno, gotovo zlobno.

— To će reći, da me vi ne smatrate, kako tetka, vrstnim za nešto širega, uzvišenijega, da me ne smatrate sposobnim za strastveniju ljubav, nego li je moja navika prema Katenjki?

— Navika? Nipošto, zašto? I to se nazivlje ljubavju. O vašim pak osnovama i u obće o vama ja ne mogu sad ništa reći. Reći ću samo, da ni vi sami ovaj par ne želite što drugo . . .

— Kako vi znate, da ne ću? — gotovo zakriči najednoć Andrej i ustavi se. Lice mu je bilo bliedo i zlobno. — Ne ću, ne ću! Možda ni sam ne znam, što hoću? Mene možda zaokuplja divlja tjeskoba, nepodnosljiva i ja ću se možda ugušiti u blatu! Jesam li, nisam li sposoban za što drugo i za što baš — ja ne znam, ali ja znadem dobro, da želim i živih čuvstava i pravoga života i svega, svega drugoga! Eno i lišće ovo živi, raste, mienja se — gledajte, kako je lipa postala kudravom — pa zar ću ja, možda mislite, bez ikakva prigovora ležati na mekoj perini?

Miss May gledala ga je muče i nije se ni čemu divila. Sive njezine oči s velikim zenicama bile su mu tako blizu, da je Andrej, zagledavši se u te zenice, u njih opazio svoje uzrujano lice — i njemu bude strašno. Čuvstvo, kojega prije nije još nikad očutio, čuvstvo nalik neizmjernoj tjeskobi i želja da se sunovrati nekud dolje, u ponor bez dna, — to mu je čuvstvo stiskivalo prsa, da je ćutio uprav fizičku bol. Htio je još nešto reći — ali nije mogao, okrenuo se je i odjurio dalje.

Digitized by Google

XI.

Zašto je to teta Anna Iljinišna smatrala Andreja „zakasnjelim“, Katenjku pak ženom, koja bi mogla štetno uplivati na njegov život, samoga pak Andreja stvorenim za osobito široku djelatnost i kakve ruke upravo, svega toga ne bi si po svoj prilici ni ona sama mogla protumačiti. Da u Andreju vidi nekakva osobita svojstva, u tom joj je pomagala želja, što se pak tiče Katenjke, ona je, kao stara žena, koja se nije bojala romanticizma, a ljubila je Andreja, naprosto ćutila nekakav nesklad, nešto, što joj se nije svidjalo i radi čega nije željela toga braka. I sam je Andrej osjećao dosta nesklada svuda naokolo. Pojavi tjeskobe, koji su ga nukali i pozivali, da po čitave dane luta po šumama, — postadoše sad oštriji i dublji i rek bi lišeni svake nade: njemu nije nikada ni na um palo, da se porazgovori s Katenjkom, da se s njom posavjetuje. On se je, naprotiv, bojao, da ona ne upozna njegovo duševno stanje. Ona ga ne bi ni pojmila, ili bi ga pojmila kako neočekivano, krivo, da ju tobož Andrej više ne ljubi, da je sljubovan na nju, nezadovoljan odredjenim danom vjenčanja, bolestan...

Poslije neslućenoga razgovora s miss May, Andrej je brzim koracima, ne obaziruć se nikuda, otišao kroz voćnjak u polje. Zaboravio je, da je pred objedom i da će ga tražiti... Nemoćan i kukavan, kako zalutalo diete, on je bježao nekuda, da bude sâm, da nešto smišlja, promisli, ali nenavičan um njegov nije ga slušao; u glavi mu se sve splitalo, a opet nije mogao ni pojmiti ni zatomiti svoju tjeskobu.

Bilo je već sasvim tamno, kad se vraćao u dom. Kako ni one večeri ranoga proljeća, kad je prvi put opazio u perivoju bielu opravu miss Ewerove, tako ni sada nije pošao u kuću, ali se nije ni u dvorištu ustavljao. U praonici gorjela je luč, ali pjevanja nije čuo. Tamna, gotovo crna noć nije

Digitized by Google

dopuštala ni da se razabiraju prilike, ni stvari u blizini, ali je Andrej na jednoč razabrao u svojoj blizini nečije uzdržljive glasove. Mužki glas bio je Tihonov.

— Kuda ćeš ti, lastavičice? — govorio je Tihon nekomu. — Pričekaj, stan' der. Uznemirujem li te ja? Zar ne ćeš ni da se porazgovoriš? Ti si me, djevo, ako hoćeš znati, strašno začarala. Ni koraka ne učinim sada, a da na te ne pomislim. Obrneš li se samo k meni, mila si mi, rekneš li rieč, još milija. Sva si mi mila. Zapjevaš li — ja padam na zemlju i plačem. Tako, plačem sam nad sobom. I sladko mi je, a sâm ne znam, što mi je tako sladko. Glavno je — sva si ti za me čarobna; da, to je glavno.

Minulo je nekoliko minuta mučanja, jer je valjda subesjednica Tihonova razmišljala o njegovim riečima.

Na posljedku ona rekne:

— Da, lako ti govoriš: i mila pak mila... Neboj se, uzmi ti samo Vasenjku... Što sam ja tebi? Nisam ja tvoja zaručnica, šuljaj se ti oko nje. Ja ti nikako ne mogu vjerovati; za to tvoje uhadjanje tako ću ti dati, da poletiš tamo do hambara. Tad tjeraj Vasenjku! Učini, da se ja cviećem zakitim i da budem mjesto nje! Pukih rieči tvojih davno mi je već dosta. Ja sam nagla žena.

Kad je Tihon odgovarao, iz njegovoga je glasa zamnievala i zlovolja i udivljenje.

— Eh ti djevčuro! Ni rieči ni ljudskih osjećaja ne možeš pojmiti. I što si se razdražila? Diram li u te? Zašto ćeš me goniti od sebe? Zar ne smijem ni tvoju pjesmu slušati? Zar je uvreda biti dragom? Vasenjki sam se obećao davno, ja ju poznajem skroz na skroz, ona će biti divna žena... Možda će i od tebe biti divna žena — ta ja te smrtno želim uzeti za ženu. Meni si ti sada, Poljo, takva čarobnica i sladka, kao da mi te je sam Bog poslao na zemlju — što ćemo dakle? Bit ćeš mi kao i Vasenja. Što je žena? Žena je uviek žena.

Digitized by Google

Duh nema prostora; ne goni me od sebe, Poljašo, zašto da me goniš? Sad se svako stvorenje raduje, cviće procvjetava; posljednji kukčić leti s kim hoće — što me dakle goniš k Vasilisi? Zar je čovjek gori od toga kukčića? Ta ja ti nisam odvratan.

— To on razgovara s praljom Pelagijom, — pomisli Andrej, sjetivši se visoke prilike Poline, crnomanjastoga, svježega lica i glasa njezinoga. — A što je s Vasilisom?

Andrej je pošao smjerom, odkud su dolazili glasovi, ali pred njim munuše samo dvie tamne prilike lakim šumom i sakriše se. Andrej je ipak pošao napried, a da ni sâm nije pravo znao, što hoće. Ni za što na svietu ne bi on sad pošao kući, k materi, u razsvietljenu jedaću sobu, u susret suzama i propitkivanjima Katenjkinim. Htjelo mu se stupati ovako ravno, do ribnjaka, pak opet ravno, makar i u sam ribnjak, u vodu, ili ne u vodu, već ravno, ne obaziruć se ni lievo ni desno, ne misleći ništa niti gledajući u što.

Vratašca, što su vodila u perivoj, bila su otvorena. Nu Andrej nenadano stane, jer je na dva koraka pred sobom opazio bielu mrlju. Stao je samo za čas, nu odmah je posve izviestno shvatio, da je to miss May. On se približio, posve približio, obujmio tu mrlju i pritisnuo ju na svoja prsa. U njegovim rukama bilo je nježno, gotovo netvarno tielo, gotovo prikaza. Nije to Andrej sam pristupio k njoj, niti ju je od svoje volje obujmio — on se ne bi usudio, nego kao da mu je netko zapovjedio, da to učini, netko jači od njega i on se pokorio a da ništa ne misli i užasno mu je to bilo.

Miss May nije se protivila. Nekoliko trenutaka stajali su nepomično, zatim su pošli ovako, u zagrljaju, nekud dolje, valjda k ribnjaku. Naokolo vladao je šum, šuštanj, žamor i šapat ljetne noći, tamne, s crno-surim nebom i velikim sjajnim zvjezdama. Evo i ribnjaka, nepomičnoga poput ponora bez dna. Izmedju šaša crno i gluho, tek tu i tamo zablista

Digitized by Google

neočekivano odraz zviezdâ. To je ribnjak, do kojega je čas prije sâm Andrej htio poći... Nu Andrej je to zaboravio, kako je u obće zaboravio, što je čas prije mislio i kako je do sada živio. Išli su dugo, zatim su sjeli na klupu. Nisu još ni rieči progovorili, ali je Andrej ćutio u grlu tople suze — i nije ih se bojao. Prošlo je nešto vremena, a oni su opet obilazili ribnjak — i već su nešto govorili. Možda je Andrej prvi počeo govoriti, a možda je prva progovorila miss May.

— Kakva si ti neobična, ja te ne shvaćam. Ljubiš li me? Nu to nije prava rieč. Ja sam i prije ljubio. A za tebe ja nemam rieči. May, ti si kao život. Sve — i početak i konac. Vidiš li ti, da ja tako ćutim? Reci mi, zašto si, oda šta si takova?

— Ja te ljubim, — progovori miss May. — Ja nisam nikad nikomu do li Bogu govorila „ti“. Možda ja nespretno govorim „ti“. Ali drugčije ne mogu prema tebi. Ja ljubim, jer tako mora biti. I ti mene ljubiš, jer se tako mora — ljubiti. Ti me davno već ljubiš, to sam opazila. Mislila sam, da je to ljubav, i odmah sam ju upoznala. Sve ostalo nije to, nije ljubav.

— Nu gle, ja ne poznajem tebe, ti ne poznaješ mene, zašto me dakle ljubiš?

— Ni za što. Meni je sve jedno. To samo dolazi bez ikakvih misli. Misli pače mogu biti i proti tomu. Po mislima, — osobito kako drugi misle, ti moraš ljubiti Katenjku, a ne mene.

Andrej se nasmije. Nije ćutio nikakve grižnje savjesti, ni najmanje krivnje pred zaručnicom — tako je ona bila daleko od njega, tako su njihovi odnošaji bili nesravnjivi s ovim. On Katenjki ništa nije oduzeo; ta sad je istom sâm u sebi odkrio dušu — i svu je odmah predao djevojci u bieloj opravi, koju je jedva poznavao te jedva s njom progovorio nekoliko rieči. Ona je rekla, da „to“ samo dolazi — i njezine su rieči po svoj prilici istinite.

Digitized by Google

— Katenjka, Katenjka . . . ponovi Andrej. Ona pristaje uza me. Sjećaš li se, danas u drvoredu. Govorila si mi istinu . . .

— Da, ali ja sam navlaš. Istinu, ali ne čitavu . . . Pol istine. Misli nisu takodjer laž, a ja sam govorila o mislima, premda sam znala, da obstoji već i drugo, evo to, što je došlo. To je neizbježivo.

Iza topolâ nebo se zarumenilo baš kao od žara vatre — i veliki, još mračni mjesec stao se dizati. Sve se objasnilo, svietleći se jedva zamjetivo. Andrej je opazio bliede crte miss May. Njezino je lice bilo strogo i osbiljno. Mjesec se dizao, postajao je manji i srebrastiji. Od tihoga drveća i trave dizao se vlažni miris.

— Ja se ne stidim stabalja, — rekne Andrej. — Trava i nebo i zelenilo tebi naliče. Davno sam opazio, da ti lišće daje sjenu, — baš kao da ti se làska, kao da ti k njemu spadaš.

— Sve je to jedno. Zar ti nisi znao? Ne valja se udaljivati, već treba da se svemu približujemo, tada će nam biti liepo.

— May, kako si ti čudna djevojka! Ali gle, ljudi su ljudi, oni žive, oni služe, imadu posla, novaca, dolaze svatbe, postoje zakoni . . . A ti kao da za ništa priprosta ne mariš.

— Ja marim za sve. Ti pak govoriš sad o životnim, sićušnim stvarima . . . Postoji i priprosto, ali ne bi smjelo biti i nesreća je, što priprosto postoji. Sve je jednostavno, priprosto, i ja, i trava, i ljubav, i nebo, i smrt . . .

Tu je Andreja zaokupilo očajanje. A što dalje? Ona je sad ovdje s njim, a kasnije? Kako da se sjedini san i sbilja?

— Ja hoću da uviek budem s tobom. Ja ću te oženiti.

May se nasmije i uzmahne glavom. Lice joj je bilo sasvim svietlo od mjesečine i prozračno kao lišće bieloga cvietka.

Digitized by Google

— Nipošto, — rekne ona i smijaše se dalje. Ja nisam žena.

— Zašto? Zašto? Što da se čini?

— U tebi je ljubav u duši. Što si se zabrinuo?

— Ja hoću da budem uviek s tobom, kako sam sada. Ja te moram oženiti.

— Poslušaj, — progovori miss May. — Pojmi, što ja mislim. Ja mislim, da ljudi puno dulje živu nego bi trebalo da žive. To je isto, kad na primjer zrele jabuke ne bi padale s debla, već ostale na njemu, da trunu te se pokvare. Pravi život čovjeka prolazi brzo, kako brzo prolaze proljeće i ljeto. A zatim ljudi ostaju da doživljuju, — to je bludnja, ljudima je dosadno, jer života više nema. Velika je sreća, ako se može proći život, proživjeti proljeće i ljeto i svršiti, a ne puzti dalje. I život se nikako ne može produljiti, kako se ni mjesec svibanj ne može produljiti. Ti hoćeš uviek sa mnom — kao sada. Sada je sreće, jer ima života, a kasnije i tako ne bude ničega, jer će nadoći smrt. Živi sa mnom — a ostatak doživljuj ... s kim hoćeš ... Ja ne bih htjela doživljavati.

— Ja te ne shvaćam, — rekne plaho Andrej. — Ali kako i zašto otići od tebe? — I on ju obujmi i cjelune lake njezine kose. — Kamo otići? A ti? Ostavljaš li me? Hoćeš li poći za me?

May se opet nasmiešila.

— O, ja ne ću otići. Ja mislim, da starosti ne ću doživjeti. Otac je moj umro od srca, a i moje je srce bolestno, to znadem. Ja se ne ću udati.

Andrej stisne njezine ruke.

— Bolest? A ja? Bože moj, što će biti od mene?

— To ne će biti odmah, već kasnije. A bolest — to je dobro, jer tako smrt brže dolazi. Ta čovjek mora od nečega umrieti.

Miss May prva je rekla, da je doba poći kući. Bilo je vrlo kasno, ali su u majuru još gorjele luči. Čekali su Andreja.

Digitized by Google

Na vratima su se razstali isto tako neočekivano, kako su se i sastali, bez cjelova, a da nisu ni obećali sastati se opet. Andrej je ušao u svoju sobu i zatvorio se u njoj ključem i nije se oglasio, kad su kucali na njegova vrata. Ciele noći nije spavao, već je svu noć mislio i htio je nešto shvatiti i riešiti. Ali što će da rieši, a pojmiti, sjediniti ljubav i život nisu mogli ni prije Andreja, pa ne će moći po svoj prilici ni poslije njega.

XII.

U maloj sobici, u kojoj su divančić, sanduci i košare, ukuhano voće na policama — sjedile su Domna Nilovna, tetka Anna Iljinišna i Katenjka.

To je soba u najudaljenijem kutu doma i Bog bi znao zašto, nazivali su ju „toplicom". U svim slučajevima života, kad je trebalo, da se što zajedno prosudi, Domna Nilovna udešavala je obiteljsko vieće baš u ovoj sobici. Pače kad je sama ona imala da što odluči, na primjer u gospodarstvu, — ona se udaljivala u ovu tiesnu sobicu, brojila je boce i posude s varenim voćem — drugim sočivom, prebirala je snopiće suhih trava, koje su oštro mirisale te na stienama visjele i odmah se ućutila jačom i bodrijom.

Sad je i Anna Iljinišna pozvana bila ovamo. Tetka se ćutila vrlo zlo u toj sobici. Sanduci su joj smetali, nizki stolčići nisu joj bili udobni, gusti zrak gušio ju je.

— Što je dakle, sestrice? Što hasni uzdisati? Reci mi napokon, što vam se je to sbilo i što sam ja u toj stvari potrebna?

Domna Nilovna mahne rukom. Katenjka otide k prozoru te izvadivši rubac, zaplače i stane težko disati. I prije su joj oči bile crvene od plača.

Anna Iljinišna nestrpljivo se vrpoljila na svojem stolcu.

Digitized by Google

— Ta zar mi napokon ne možeš kazati, o čemu se radi.

— Treba promisliti, vi, sestrice, znate sve, — počne Domna Nilovna. Znadem, da vi tomu niste krivi, ali je meni gorko, i gorko je gledati, kako jedino moje diete pogiba, kako djevičansko srce strada, zlatno srce, to svatko vidi...

— Prosim te, Domno, objasni mi stvar. Molim te posve osbiljno.

— A što da ti tuj objašnjujem? — uzavri najednoč Domna Nilovna. — Ta tvoja guvernanta vrzla se oko Andrjuše, a znala je, da je on zaručen, njezine bezsramne oči urekle su diete i on je eto sve zaboravio. Baš kao da su prišiveni jedno uz drugo. Čitav mjesec dana uviek su u dvoje. On je već ljubio Katenjku i kako ju je ljubio, pa gle sada! Baš kao da je tu nekakva čarobija. Obećanje, ljubav, pošteni brak — sve kao da je prosjaku bacio u torbu! Danas sam mu prigovorila — a on meni ovako odsječe: ja nju ljubim više od svoga života. Samo Katenjki, molim vas, ne govorite! To nije drugo, već je on bolestan.

Anna Iljinišna časak je mučala.

— Ne znam, Domnašo, kako možeš tako sa mnom govoriti. Opraštam ti, jer si uzrujana. May mi je kao kći, ja sam ju odgojila gotovo od njezine desete godine, a ti mi ju sramotiš. Ja mislim, da odraslomu čovjeku ne možemo zabraniti, da ne ljubi koga hoće. Ja pak mislim, ako baš hoćeš da znaš, da Andrej kud i kamo značajem više pristaje k ovoj Englezkinji, nego k svojoj vjerenici; — oprosti mi, Katenjko, oprosti, ja tebe cienim i štujem, te govorim samo o vašoj sličnosti. Kad sam simo putovala, nisam znala ništa, što ste vi bile odlučile, ali sam o svojoj već pomišljala: gle, ona i Andrej kakav bi bili liepi par! I kažem vam iskreno: ja ću se radovati, dodje li do toga.

Domna Nilovna zalomi rukama, Katenjka kod prozora

Digitized by Google

zaplače glasnije i maknuvši na jednoč iznakaženo lice od rubca, krikne zlobno:

— Ta bolestna vam je, bolestna! Blieda je kao smrt, tanka kao prut! Muž ljubi zdravu ženu! Vi samo mučite! Nije to Andrjušina krivnja, već vaša! Vi ste ih sveli!

Katenjka je bila surova i neprijatna; ona je valjda silno stradala. I sama Domna Nilovna otresla se na nju. Katenjka je umuknula i kao da je zamrla pri prozoru.

I Anna Iljinišna je mučala. U Katenjkinim riečima bilo je i istine: miss May sbilja je bila bolestna i Anna Iljinišna znala je to. Ona je Andreja i sad još silno ljubila, pa joj je kroz romantičnu želju, da svoje ljubimce sjedini, zdravi smisao stare žene prišaptnuo: je li ta sveza razumna? Je li koristna po Andreja?

— Ja ću ti već saobćiti svoje konačno mnienje, — progovori ona i naporno se digne s nizkoga stolca. A sada oprosti, majčice moja — ja idem. Zagušila bih se od tih trava.

Katenjka i Domna Nilovna ostale su — Anna Iljinišna otišla je u svoju sobu. Nu i tu joj je bilo sparno, pak je odlučila poći u perivoj, u sjenicu, gdje je bio njezin naslonjač.

Ljeto je bilo žarko. Sve se je razbujalo, razišlo, svaki se list posve razširio, ne ostavljajući mjesta nikakvoj tajni. Sunce je palilo i žarilo. Mirisalo je po vrućoj smoli. Kao da nigdje nema udobnosti.

U sjenici je bilo osobito vruće — i Anna Iljinišna htjela je da ustane, kadno se na vratima pojavi miss May. Ona se približila i sjela je na nizku klupicu tik naslonjača.

Anna Iljinišna pogledala je svoju gojenicu. Činilo se, da je ljetna žega na nju drugčije djelovala nego na druge. Lice joj je bilo još bljedje, prozirnije, manje; svagda mirne oči — sada su žalostne, baš kao da je ta ljetna žega, ta surova sila prirode, što je zamienila nježnost, neprijatno djelovala

Digitized by Google

na nju, te ju bezkrajno žalostila, kako ju je prije radovala nježnost.

— Ja bih htjela otići odavle, rekne miss Ewer. — Ovdje je tako vruće i meni ne čini dobro.

— Tebi je zlo od vrućine?

— Ja bih htjela otići, — ponovila je miss May krotko — Ja mislim, da će meni biti puno bolje, otidjem li odavle.

— Poslušaj djevojčice, — poče Anna Iljinišna osbiljno. — Zašto svagda preda mnom sve tajiš? Kaži mi radije sve — ja i bez toga znadem sve, — ti ljubiš Andrjušu?

Miss May nije porumenila, nije se uzrujala, — ona je rekla posve jednostavno, gotovo hladno: — Da, ja ga ljubim.

— I zato želiš otići? Bježati? Zato li, što je on vjerenik druge djevojke? Ali, djevojčice, slušaj me .... Ja te shvaćam ...

— Ne shvaćate, — rekne miss May. — Vi se varate. Ja nipošto ne bježim. Za mene je malo značilo, što je Andrej Nikolajević zaručen ...

— Kako malo? Ta on te nije mogao zaprositi ...

— Zašto ne? On me je zaprosio, da podjem za njega. Nu ja sam mu odrekla.

— Odrekla! Bože dragi! Ljube se i ona mu je odkazala! I sve to radi Katenjke!

— O ne, ne, ta ja sam vam već rekla, da za me ne znači ništa .... njegova vjerenica. Medju nama bila je ljubav i istina, a sad je već sve svršeno.

— Možda ste se zavadili, što li?

Mayino lice na časak se smračilo, baš kao da joj je dosadno, da ne može više izdržati.

— Ne, nismo se zavadili, — progovori ona — Svršilo se tako. Udati se, to je druga stvar. Ja ni za koga ne ću poći. I ne govorite sa mnom o toj stvari, — doda ona tvrdo. — Ja vam ne umijem protumačiti. Ja znadem samo, da je

Digitized by Google

ljubav jedno, a brak drugo. Za brak nema u mene ni najmanje nagnuća.

— Ti dakle misliš, da se može ljubiti i bez braka, što li? — krikne gotovo zlobno Anna Iljinišna.

Miss May se nasmieši.

— Ne velim, — rekne ona. — Ja velim ovako: K čemu odmah, kad je rieč o ljubavi, mora biti i govora o svatbi... Kako da vam to kažem? .... baš kao da se ljubav može malim čavlićima prikovati... Čemu to? Ja ne ću ni da znadem za kakvu svatbu. Ljubav je živa. Ona je došla i prošla. A što je meni do svatbe? Neka se ženi, tko hoće. U to se ja ne dam.

Anna Iljinišna gledala je raztreseno. Iz svih rieči svoje pretjerane gojenice ona je samo jedno pojmila, da miss May ne će poći za Andreja, te da će najbolje biti, ako otidu odavle. Sjetila se boležljivosti svoje May — i bila je bar donekle utješena.

May ustane, pomogne ustati i Anni Iljinišnoj i poljubi joj ruku.

— Smijem li spremiti naše kovčege? Možemo li već sutra u jutro odputovati?

— Sutra? Pa dobro, sutra... Al kuda ćemo... Čekaj ... Valja da odlučimo, kuda ćemo... Na naše dobro zar... Kamo ti želiš?

— Sve jedno je, kamo hoćete.

— Pa dobro .... Idemo u Švicarsku, možda hoćeš kamo dalje?

— Da, hoću... Tamo je još proljeće, — prihvati ona kao u sebi — i opet poljubi ruku uzrujanoj i sbunjenoj Anni Iljinišni.

XIII.

Rano se smračilo, jer su se nadvili oblaci, nizki, gusti i crni, te nagovieštali oluju. Čekalo se tiho i tjeskobno. I u čitavom

Digitized by Google

domu bilo je već davno tiho i tjeskobno, baš kao da je negdje ležao bolestnik ili se bližala nesreća. Katenjka je hodala s crvenim očima i mučala. Domna Nilovna uzdisala je, Andrej je neprekidno sjedio kod kuće, kad nije izlazio u šetnju s miss May. Prvo vrieme bio je samo sretan, bezuman i veseo, ne misleći ni na što, osim na svoju čudnu ljubav — nu sad ga opet saletješe muke; ne shvaćajući, što će biti dalje i želeći od navike, da se sve to opredieljeno svrši, htio je da sve svede pod nekakvo uvjetno načelo. I misao na Katenjku smetala mu je. I miss May nije bila njegova — i što joj se više približavao, to mu se činila čudnovatijom i nepristupnijom.

Na stolu je gorjela svieća. Plamen nije titrao, makar su vrata od balkona bila otvorena — sačinjavajući u neku ruku crno zjalo. Andrej je ležao na turskom divanu, metnuvši ruke pod glavu. Ušao je Tihon. Izprva ga Andrej ni ne pogleda. Nu kasnije, kad je Tihon stao spremati knjige na pisaćem stolu, a kraj toga je važno mučao, Andrej je stao malo po malo sliediti kretnje njegovih ledja u sivom pidjaku. gledati u njegov zatiljak. obrastao svietlom kosom, svjetlijom od garava vrata — i na jednoč se nečemu dosjetio.

— Tihon! — zovne ga Andrej.

Tihon se obrne.

— Što zapoviedate?

Tihonovo lice bilo je po običaju mračno.

— Tihone . . . no, evo što sam ti htio reći . . . Ja sam te vidio s Pelagijom . . .

— S Pelagijom? S kakvom to Pelagijom?

— Ta ne brani se, molim te. S praljom Pelagijom.

— Što da se branim? — rekne Tihon, i na jednoč se neočekivano i neobično nasmieši, makar se starao, da namršti obrve. — E kad ste opazili, opazili ste. Sam Bog mi je Pelagiju poslao. Kad ju vidim, u meni svaka žilica zadrhće. Ona je sad otišla odavle, kakvih 10 vrsta odavle, k materi u

Digitized by Google

Kamenjku, ako se ne varam. Ja ću polaziti onamo svake nedjelje k podnevnoj službi. Ona mi je sva mila i draga kao zimno sunašce.

— A Vasilisa?

— Ej, gospodaru! To morate i sami posve dobro pojmiti. Što je Vasilisa? Vasilisa je na svojem mjestu. Što one jedna drugoj smetaju? S Vasilisom ću se vjenčati. To je druga stvar. Žena nek bude ženom, ona ne smije smetati božansko poslanje. Koja baba toga ne može shvatiti — toj valja to utuviti.

Andrej ustane pa sjedne. Pričinilo mu se, da čuje na balkonu šuštanj. Tihon je još nešto promrmljao, nešto se pozabavio i otišao. Andrej je zatvorio balkonska vrata, a zatim je opet sjeo i gledao pronicavo u crnu mrlju. Oči mu se umoriše — i on je na trenutak odvratio pogled, a kad je opet digao oči — na pragu je stojala miss May.

Andrej skoči, pohrli k njoj i zagrli ju. Uviek, kad god bi ju poljubio, on je zamjećao na njoj nekakvu studen, ne studen, već svježost kanoti vjetar s večernje, proljetne vode — i nikad nije mislio i pojimao da nju cjeliva, tako mu se to činilo osobito i nevjerojatno. I oštro poput igle čuvstvo tjeskobne radosti bolo ga i ranjivalo svaki put.

Sad ju je obuzimao gotovo grubo, bez običnoga straha i opreznosti, posadio ju je na svoja koljena, cjelivao joj ruke i vrat. U perivoju je zašumila suha breza.

— May, šaptao je Andrej. — Ne muči me više. Zašto? Ja sam tako umoran. Odluči, pristani, da budemo muž i žena, ta vidiš, da te ljubim . . . Zašto ne pristaješ? . . .

Ona se na jednoč oprosti njegovoga zagrljaja i ustane.

— Vruće mi je . . . rekne May. Ja ne mogu. Došla sam, da se oprostim s tobom, Andrej. Sutra ja odlazim.

— Odlaziš? Odlaziš?

— Da. Evo što ću ti reći: ne velim ja, da me nisi

Digitized by Google

ljubio. Ali naša je ljubav minula. Sve što je u ljubavi liepa bilo, prošlo je. Sad nam se valja razstati. Jesi li bio sretan od te ljubavi? Je li bilo pravih trenutaka velike sreće? Reci mi! Sjećaš li se, kad su lipe procvjetavale? Kad si se bojao poljubiti me? Je li to bila sreća?

— Da, bila je . . . prošapta Andrej.

— I gle, sad je to prošlo. Lipe ne mogu sad po drugi put procvasti, i tih, najljepših trenutaka ne će više biti. Ti miešaš ono, što se ne da spojiti. Ti svadjaš ljubav, ono što je od Boga, na svatbu, na sjedinjenje, u naviku, sveze, koje su ljudske. Možda je vjenčanje liepa stvar, ali ja toga ne pojmim. Meni je vruće, zagušljivo, težko. Ja ljubim samo jednom ljubavi. Oprosti mi. Ne valja očajavati, ako je što prošlo. Tako je moralo biti. Ta bilo je . . .

Andrej je stajao pred njom i nije mogao prosboriti ni rieči.

— S Bogom, — progovori ona i poljubi ga, taknuvši se ga jedva svojim bliedim ustnama. — Ne zaboravimo nikada jedno na drugo. Ti znaš, da ljubav dolazi samo jedan jedini put. S Bogom.

May izadje na balkon. Munja bez groma razsvietlila je drhćućim, sierim bljeskom drveće u perivoju i nebo. Andrej je posljednji put ugledao bielu opravu miss May — i umornoj, nemoćnoj njegovoj duši učinilo se, da je to prikaza, kako je prikazom bila i sva ta kratka njegova ljubav.

Minulo je nekoliko dana. Porodica je sjedila za večernjim čajem. Domna Nilovna razgovarala se s Katenjkom, ugoštavala je Andreja jagodama s vrhnjem, bila je dobra, ljubezna, gotovo brbljava, samo da ne misli o onom, što se ne da izreći. Andrej je muče primao zabrinutost Katenjkinu i materinu, bio je nešto snužden i tih. Poslije žarkoga

Digitized by Google

dneva nastupila je jasna večer. Pokošena trava širila je opojni, sladki miris.

Na zaravanjak dodje Tihon i ustavi se na vratima.

— Što želiš? zapitala ga Domna Nilovna.

— Moram govoriti s mladim gospodarom.

— Što hoćeš?

Andrej digne polagano oči.

— Reci mi, što želiš, Tihon? progovori Andrej krotko.

— Došao sam radi svatbe. Andrej Nikolajević, ja ne mogu. Odredili su nam dan dvadeset i petoga srpnja. Meni ni Vasilisi to ne ide u račun. Što bi? Ne bi li drugčije stvar udesili? Dopustite, da bude odmah poslije Petrova. Ako vam je s voljom, ja inače ne mogu.

— Što se srdiš? — progovori Andrej svedjer krotko. — Meni je vrlo milo. Vjenčaj se odmah poslije Petrova. I naša i vaša svatba bila je u jedan te isti dan urečena, a ja davno već mislim, da ni mi ne smijemo otezati. Mamo, Kato, — nastavi Andrej, obrnuvši se k njima, — što vi mislite, možemo li promieniti dan? Čemu da još čitav mjesec dana zavlačimo? Katenjko, pristaješ li ti?

Katenjka se sva oblila rumenilom, tako ju je to zateklo nepripravnu i pogledala je Andreja očima, u kojima se odrazivala zahvalnost i zadovoljstvo.

— Ja ne znam... progovori ona. — Nek mama odluči...

Domna Nilovna sjala je od sreće. Svima je u taj par postalo laglje i slobodnije.

— Bog s vama, djeco, što brže to bolje. Obveselite mene, staricu.

Katenjka pristupi k Andreju i prisloni se glavom na njegovo rame.

— Dakle je odlučeno? — zapita Andrej glasno, i pripodigne ružično Katenjkino lišce. — Za tjedan dana?

— Da... Za tjedan dana... Ali evo što: Andrjušo,

Digitized by Google

mamašo, mi nismo pomislili na sve! A oprema, vjenčana oprava? Ne će dospjeti da sašiju! Andrjuša, što ti misliš?

I Katenjka pogleda zabrinuto u Andreja.

— Dospjet će, dospjet će, — progovori Andrej. — Ne budi zabrinuta, Katenjko, sve će biti na vrieme.

Andrej sagne glavu i poljubi Katenjku. Ona mu je radostno odvratila — i Andrej je opet i nehotice pomislio, kakve su to u nje mekane i prijatne ustnice i kako je sva ona mila.

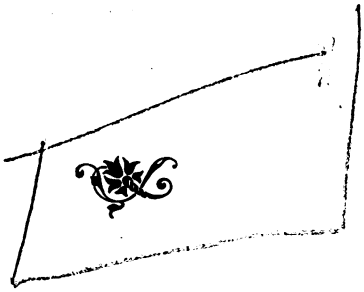

Digitized by Google

T. L. ŠČEPKINOVA-KUPERNIK.

SAMOĆA.

PRIPOVIEST.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Na moskovskim ulicama leži blatni, kopneći snieg. Na kolima se voziti sklizko je, na saonicama nemoguće, — sanjuge škriplju, cvile o kamenje ceste. Makar je konac mjeseca studenoga, po pločnicima su lokve; sivo nebo mračno visi nad Moskvom. Sunca nije vidjeti. U zraku vlada dosada i influenca. Jedna i druga vladaju u gradu, to se vidi po licima prolaznikâ i ljudi, koji se prevažaju mimo vas. Danas ni žene nisu liepe; vlažne kose razviše im se, a oštri vjetar neprijatno im crveni lica. Ogrtači i dolnji krajevi sukanja poštrapani su blatom ili su nedražestno podržavani rukom. Svi kao da se nekud žure i pojmljivo je: po takovom nevremenu izlaze na ulicu oni, kojim se žuri od posla, ili koje nužda goni. Sva su lica zabrinuta, zlovoljna.

„Ovako i o meni sada misle“, — govori u sebi Zoja. Ona se vraća kući s glavoboljom, pošto je bez ikakve svrhe razgledavala slike učeničke izložbe, i vlažni, dosadni zrak ne osvježuje njezinih gorućih sljepočica.

„Možda je ovo vrieme krivo; nu potraje li ovakova dispozicija, ja ne ću moći izdržati. Kuda se djeti, što li raditi? Slikati se ne može, ovi blatni, mutni motivi oduzimlju svaku volju. I tako već treći tjedan. Niti je jesen, niti zima“.

„Kako je dosadno! A gle, ja još veselo živim . . .“

*

Digitized by Google

I zbilja, Zoja je veselo živjela.

Mladjahna, mila djevojka, k tomu je počela dobivati glas umjetnice, liepo je zaradjivala, samostalna je, što da želiš više?

Život je njezin prolazio, odlietao nekuda tako brzo, da se ona nije dospjela ni ogledati. Danas u kazalište na prvu predstavu poznatoga dramatičara; sutra — u drugo kazalište — daje se predstava u korist poznate pjevačice; prekosutra — na izložbu, gdje je slika poznatoga umjetnika, a zatim gostovanja francuzkoga trageda, pak objed u slavu znamenitoga profesora, pak večera u „Ermitažu“ u milom družtvu, — sve to izmiešano s lakim „flirtom“ i grozničavom radnjom uz oduševljenje i piće; vječni posjetitelji i zvonjava, sad umjetnik — „da se upozna s mladim drugom“, sad modistica s novim kostimom, sad mladić, koji dolazi odkrivati svoju ljubav, sad opet dama — patronesa s ulaznicom na predosadni koncert. Sav taj kaos i sav taj šum poče na posljedku dodijavati Zoji i ona se sama uvrebala u mišljenju, da joj se sve i svi čine nepotrebni i suvišni.

„Dosta je! — mislila je Zoja. — Ja sam sama suvišna, nikomu nisam potrebna!“

U tom je bilo mnogo istine.

Zoja je bila sirota i nikoga nije imala, tko bi joj bio blizak. U sedamnaestoj godini, odmah po materinoj smrti, ona je postala zaručnicom, dala je rieč, jer je hlepila za prijateljem, „rodjenom dušom“. Sve to mislila je, da će naći u svom vjereniku, ali je našla samo strast i sljubovnost.

Strast joj je bila nepojmljiva; žena se u njoj još nije bila prenula, i što je češće zamjećivala mrzki plamen u njegovim očima, što je češće kao vjerenik cjelivao njezinu ruku, ramena, vrat, to joj je bivao odvratniji. Žena oprašta mužu strast i hlepnju samo onda, kad i sama osjeća bar nešto slična.

Digitized by Google

A ljubomor je njega strašno mučio, tim više, što se on nije ograničivao na sljubovnost prema mužkarcima, no je bio ljubomoran i na njezinu prijateljicu, koju je Zoja cjelivala, na mačka, koga je držala na koljenima, na junaka romana, koji je pohvalila, — u kratko na sve je bio sljubovan, što bi makar na čas odvraćalo njezinu pažnju od njega.

I što je vrhu svega užasnije, on je bio sljubovan na njezine kistove i boje, na ono, u čemu je bio sav život i sva snatrenja Zojina. Kad je ona s palitrom u ruci stajala pred započetom slikom, odstupajući od nje i približujući joj se, prateći izmienjenim pogledom svaku promjenu svjetla i sjene, svaki jarki tračak sunca, zaručnik za nju nije obstojao. To je on ćutio, mrzio je njezino slikarstvo, vriedjao ju je i smijao joj se. To je napokon izazvalo posvemašnji prelom. Iz prva on u malo da nije poludio, htio je da ju ubije, nu ona je stvar s riedkim junačtvom dovela do konca, ne podavajući se ni strahu, ni žalosti, da „uvriedjenomu čuvstvu nadje kakav kutić“. Kad je napokon doznala, da je odputovao, Zoja je pomislila:

„Eto sad sam na posljedku posve sama!“

Odahnula je punim grudima, htjela je, da požali za njim, ali žalosti ni za liek. Mogla je tek zahvaljivati sudbini, što još nije bilo kasno, da se oslobodi.

I njezin život poteče sada samotno.

Rano je navikla na samostalan život, nikada nije pravo znala, što će reći prava obitelj i u početku joj nije bilo dosadno u toj samoći.

Iznajmila je mali stan u gornjem spratu, bivši fotografski zavod s liepim atelierom. I u prvo doba bilo joj je ugodno, što ju ništa nije stješnjivalo. Mogla je raditi, kad je htjela, sastajala se, s kim je htjela i odlazila, kud joj drago. Bila je ovisna o sebi samoj.

Ali dvie posljednje godine njezini se živci strašno iztro-

Digitized by Google

šiše; nepravilan život, uzrujavanja, uspjesi, spletke — sve je to kipjelo u njoj i oko nje. I sve češće nastupalo je kod nje žestoko kucanje srca.

I gle, prvi put, prenuvši se noću od strašnoga kucanja srca, ne mogavši se dići s postelje, da pozvoni ili zapali svieću, te na grudi stavi hladni oblog, ona se žacnula svoje samoće.

Od tada ju je sve to češće salietala ta misao, a s njom zlokobna prikaza bolesti. Bolest je dolazila neočekivano, za bučnoga objeda, posred vesele komedije i strahom i tjeskobom izpunjavaše joj srce, trovaše joj svaku zabavu.

Mnogo prijatelja i prijateljica; ali svaki od njih ima svoj posebni život, svoje radosti i svoju tugu, i ljude, koje voli: roditelje, djecu, muža ili ženu. Svatko je imao makar koga; ona nikoga.

I ona poče zavidjati svojoj švelji, zaljubljenoj u pisara. I ta ima čuvstvo! Kako to dolazi? Zar njoj nije bilo sudjeno da ljubi? Ona je shvaćala, kad joj je već sudbina uzela otca i majku, da može priklonost naći samo u muža ili ljubavnika; nu misao da podje za muža, koga ne ljubi, strašila ju je i ona nije nikoga ljubila.

Bože moj, kako bi ona željela privezati se ma uz koga, ljubiti ma koga, biti ljubljenom, maženom kao diete, upoznati ljubav, koju nije poznavala.

Na pohlepno njezino pitanje odgovarali su:

— Ta vas svi ljube!

I zaista su ju ljubili. Za njom su uhadjali, donosili su joj konfekte i mirisave vode, divili se njezinomu talentu, njezinim pjesničkim zamislima, ali su u njoj gledali ili samo umjetnicu, ili još gore — samo žensku; čovjeka u njoj nitko nije naslućivao. Njezin zanos, njezinu hlepnju ljubavi smatrali su nastupom živčane bolesti, probudjajem nagona, i često se ona sjetila na onoga, tko je prosio hljeba —

„A netko kamen položi
U pruženu biednu ruku!“

Digitized by Google

Samo njoj nisu mjesto hljeba pružili kamen, već pozlaćene sladkiše — nitko nije pojmio, čega njoj treba.

Prije ju tješila umjetnost, a sad se ona poče razočaravati i u umjetnosti.

Zoja je do bezumlja ljubila sve liepo i krasno, u tome je bila podpuno žena te se često oduševljivala za sitnice i više, nego su bile vriedne. Ali njezinomu srcu, njezinim očima govorahu sve te ljepušne sitnice, strojne vaze, japanske mahalice, težki nabori peluche-a, i mirisavo cviećе; i na platnu je rado prikazivala lica djevojaka, grančice jabuke, spodobe djece, koja se raduju životu, jarko cviećе, svietle boje, proljetno sunce. A u potonje vrieme govorilo se oko nje sve češće i češće, kako sve to nije ni iz daleka dovoljno, čule su se rieči: „obćenite ideje čovječanstva“ „dnevna pitanja“ itd. I ona malo da nije plakala, samu je sebe potvarala, da joj je obzorje uzko, da je u nje sitan, skroz subjektivni talenat.

— Vi ste nam pokazali svoj talenat, vidimo, da ga u vas ima, — govorio joj još sinoć siedi profesor. — Dajte nam nešto krupnijega, nešto takova, u čemu će se vaš talent više iztaknuti, vidjeti vaš napredak. U vas je smion kist, sočni maz; ali uvažite, mila mlada umjetnice, da je to premalo. Nije zadaća umjetnosti da predočuje prelievanje sunca na modrikastom baršunu, ružu čajnicu i otvorenu knjigu, kako je to na vašoj posljednjoj, istina, liepoj slici. Umjetnost ima druge ciljeve: predočite nam na platnu ideju, zadahnite proizvod umjetnosti mišlju, prinudite ljude, da nad vašom slikom razmišljaju!

— Ja vas razumijem, — očajno je odgovarala Zoja. — To će reći, da se moram kaniti kista. Ja slikam rado sve samo gluposti, sitnice i ništa više. Ja mogu iskreno oplakivati staricu prosjakinju, bolestno diete, ali ja ih ne mogu naslikati, — bilo bi banalno, prisiljeno, neprirodno.

Digitized by Google

— Toga od vas nitko ne zahtieva, — to je odveć neznatno, milo diete.

— A što nije neznatno?

— To će vam prišaptnuti vaša razborita glavica.

— A moja razborita glavica ne prišapćuje mi upravo ništa! — krikne Zoja beznadno. — Slušajte me, Sergej Matvejeviću! Vi morate priznati, da vi, mužkarci, stvarate nas, žene. Naši otci, braća, muževi — sve to upliva na naše matere i nas same. Najprije u sitnicama, a zatim sve više i više, — mi usvajamo vaše misli, vaše nazore o životu. Mi kako i mjesec od sunca dobivamo od vas svoje svjetlo. To se iz svega vidi. Izprva kao djeca sigramo se ono, što vidimo i za što čujemo. Glumčeva djeca sigraju se kazališta, trgovčeva dućana, djeca državnoga tužitelja — suda. Kasnije, kad budemo starije, čitamo knjige, što ih nalazimo u otčevom kabinetu. Za objedom slušamo njihove razgovore i to u ono doba, kad u nas nedoraslih um osjetljivije prima svako sjeme, zločesto i dobro. Zar nije tako?

— Tako je, tako! — odobri glavom profesor.

Zoja se uzruja i nastavi:

— Odkud da sad na jednoč uzmem dubinu uma, ideje i sve ono, što mi, po vašem sudu, manjka? Ja sam vrlo dojmljiva, Sergeju Matvejeviću, pa da sam živjela u ono nedavno vrieme, kad su žarko kucala srca naših djedova, pače otaca, kad su njihovi moždjani radili oko novih, životnih pitanja, kad su svi na ustnama nosili krasne rieči pravice i jednakosti . . . Bože moj! — možda bih i ja bila onakovom, kakove su bile one nekrasovske ženske, koje su i „pogibati znale za ideju“. Ali, Sergej Matvejević, ono je vrieme davno odkipjelo i i smirilo se, nadošla je reakcija, a u toj reakciji sam ja uzrasla. Recite, molim vas, što su sad naši muževi? Mi proživljujemo težko doba, to svi govore, svi misle samo na rubalj i rubalj, a zatim ta-ra-ra-bumbija, Engelov orkestar i preljub. Opro-

Digitized by Google

stite, što tako govorim ja, djevojka; ali to je istina. Uzmite suvremenu književnost, naše drame i komedije . . . Da tko sada napiše drugoga Don Carlosa, svakomu bi se one poštene, žarke fraze učinile djetinjskom naivnošću i suvišne. „Sve smo to već slušali, čemu ponavljati?“ — svi bi govorili. Zlo je u tome, što su sve dobro svi već čuli i već im je dodijalo. A sada se fantazija može razigrati samo u preljubu. Poslušajte me, ja sam poštenija! Ja ne koristim, ali zato ne zadajem ni štete. Meni je samo do toga, da razveselim oči — i ništa više!

— Puno je istine u svemu, što ste kazali, Zojo Pavlovna, nasmiešio se dobrostivo profesor. — Ali nisu svi sadašnji mužkarci takovi, kako ste ih opisali. Zar nema tuj i svjetla?

— Ima, naravno! — nastavi Zoja takodjer uzbudjeno. — Ima ih, koji su pošteni rek bi uslied inercije te iskreno žele propoviedati velike i svete istine. Ali ja vam bučnih rieči ne shvaćam! Umom sam još diete! Ne zahtievajte od mene, nego me naučite! Vi zovete nekamo, — recite, kamo? Nalažete djelati djelo, provadjati ideje, — ali protumačite, kakvo djelo, kakve ideje? Budite vi rukovoditelji. Eto, ako mi reknete: ovdje je lokva, ne idi! — vi morate pokazati i suho mjesto, ako mi ga ne pokažete, ja vas ne ću slušati, i i kad već moram preći, ja ću i preko lokve! A tako i mi, suvremene žene, ne obaziruć se ni na što, idemo napried. Pod nama se zemlja siplje, kamenje se stropošta, a mi se sve prihvaćamo za svaku travku, sve se penjemo gore i bez vaše pomoći. Pitanje je samo, u koga je kakva svrha. Netko se želi popeti gore, da na sve uzmogne gledati s visine svojega veličanstva, netko opet zato, da bude bliže Bogu, a ja možda naprosto tražim nevidjeni još modri cvietak, da ga prenesem na svoje platno!

— Uviek cvieće i cvieće! — nasmieši se profesor.

— Da, cvieće. Bolje je cvieće nego poljepšani smrad.

Digitized by Google

— Mila moja djevojko, čovjek može uzimati i cvieće i ženska lica. Toga vam nitko ne brani. Pitanje je samo, s koje ih strane valja uzimati, da li s vanjske ili nutarnje. Bi li laskali gledaocu tvarnom nasladom ili bi u njemu budili misao? Sjetite se one slike . . . Skupa smo se nasladjivali njom. Kršćanska mučenica. Ona je na areni, sva u bjelini; eto sad na će ju raztrgati zvieri. Nu netko je bacio k njezinim nogama bielu ružu, kao posljednji pozdrav života. Evo vam! I tamo je žena i ruža, ništa više, a koliko je u tome rečeno?

— Bože moj! Ja shvaćam, da imate pravo, ali što da činim od sebe? Bog mi je dao mali dar, ja mu hvalim za to i činim svoje malo djelo, ne želeći ništa drugo. Ta mi svi činimo mala djela. Vama prepuštamo velika. Vi upravljate bankama, a mi, prigibajući ledja, vodimo vam račune za trideset rubaljâ na mjesec. Vi gradite željeznice s banketima i nazdravicama, a mi ubijamo svoju mladost, sjedeći na jednom mjestu u vašim blagajnama i uredima. Mi probdievamo noći kod brzojavâ i telefonâ, kako bi vama bilo udobnije, da se medjusobno sporazumievate o poslovima i pozivate na večere. Mi stenografišemo vaše velike proizvode. I čitava hrpa žena, djevojaka, umnih, mladih, liepih, — sve one za kukavne grošiće služe vama kao prenašateljice, pišu kod sudova, redakcija i vaših ureda. Mi vam ne smetamo, da činite svoje djelo. I vi biste se morali radovati, kad opazite, da koja od nas živi laglje, jer je u nju slučajno pala iskra božja. A vi . . . zar vi ne trujete ovo moje malo, ali drago djelo time, što hoćete i očekujete nešto neobičnoga? A ja sve to prepuštam vama, mužkarcima. Ja ne zahtievam ništa. Ta svi ne mogu da budu uzvišeni i veliki. Na svietu imade lavova, pantera i udavâ, ali imade i jednodnevnih leptirića. Ovi bliešte na suncu svojim bojama nekoliko ura i umiru, ali im nitko ne baca u dušu nepotrebnu i suvišnu žalost radi toga, što se nisu rodili bielim slonovima.

Digitized by Google

Profesor se glasno nasmije.

— Dakle vi hoćete da budete leptirićem i zadovoljujete se tim obstajanjem?

— Da, zadovoljujem se, jer čemu da mi se u pamet utuvljuje bezcielna želja za onim, čega ne mogu postići? — klikne razdraženo Zoja.

— Vi možete, Zojo Pavlovna.

— Ali kako? . . . Kako? . . .

— Radite, učite se . . .

— Učite se! A, zamuknuli ste! Dosta o tome. Ja sam se opet previše uzrujala. Govorimo o nečem drugom.

I oni stanu govoriti o predstavi u korist glumice Jermolove.

Ali, ne gledeći na to, što je Zoja tako usrdno branila svoj pravac, sumnja je već bila pala u njezinu dušu. Prestala je vjerovati u svoje sile. Samoća je tomu pomagala, pobolievanje isto, tako i gle, napokon danas, vrativši se kući i ne razgledavši pisama, što su joj stigla, Zoja je sjela u naslonjač i zamislila se.

Sumorni zimni dan tiho je umirao. Sunca danas nije bilo. Ono je nevidljivo izašlo, krilo se negdje u olovnom nebu te ni jedan put, ni na razstanku, nije zasjalo milom zrakom, — baš kao da mu je i porodjaj ovoga dana bio pogrešan.

Nehotice sunula je Zoji u glavu prispodoba toga tmurnoga dana s nekakvim pečalnim, nikomu nepotrebnim životom. Rodio se čovjek, nekako je odrastao, trudio se kroz sav svoj život, da samo od gladi ne umre; nije poznavao ni osobitih radosti, ni osobitoga stradanja . . . . i zatim je neopaženo obolio, izmučio se te isto tako neopaženo umro. Zašto je živio? . . . . Zašto je stradao i radio? Ne zna se. I njegov život, i njegova smrt minuše takodjer kao nekakva strašna pogreška, kao taj turobni, sumračni dan.

Sumrak se spuštao i u sobu Zojinu i tamne sjene puzle

Digitized by Google

su po kutovima. Sve je gubilo jasne orise i splitalo se u obći tamni ton. Poprsja od sadre činjahu se nekakve fantastične prikaze, koje se biele sa ormarâ, gore, tamo, gdje je bilo već sasvim tamno, i daska za slikanje, koja je bila prekrivena nekakvom zavjesom, i vaza sa snopićem kistova.

Ura je revno tiktakala. Na susjedne prozore dopirali su zvuci turobnih vježba na guslama. Sve je to navodilo još strašniju tjeskobu na mladu djevojku i mûk u njezinoj radionici plašio ju.

O, kako je prije ljubila taj mûk, kad se ovamo krila s kistovima i bojama, te je pohlepno slikala, ne prekidajući rada, zaboravljajući i doba objeda i sve na svietu!

Ali tada nju nisu mučile sumnje; nije se k njoj podsmješljivo prišuljavalo na stotine zlih duhova, nisu joj kvarili kistove, nisu podavali mračne tonove bojama. Njoj se htjelo svjetla, cvieća i sunčanih zraka, i ona je bez razmišljanja, bez analize prenašala svoje svietle dojmove na platno, ljubeći slikarstvo zdravom, no gotovo čuvstvenom ljubavi.

Tada je, razsvietljena suncem, velika radionica takodjer mučala, baš kao da ne želi zabavljati Zoju i kao da radostno zamuknjuje. Ali ženske glave tako su se ljubezno smiešile sa stienâ i razčupane hvojice iz posuda i šaljivo lice satira od sadre, koje se razplinulo u lukavi smiešak, i Zoja je osjećala, da je čitava velika soba napunjena veselim, naivnim slikama, liepim i bezazlenim, kao što je i njezinih osamnaest godina.

Ali sad su te slike odletjele, izčezle; smiešeće se glavice tonu u mraku; Zoja, koja je bila sad raztresena, davno je zaboravila staviti cvieće u zaprašene posude i radionica muči, ali u tom mučanju pričinja se Zoji nešto neprijatna, nekakav pritajeni prikor, i nju zaokuplja boležljivo, tjeskobno čuvstvo. Ura jasno odbija šest. „Za uru smo opet bliže smrti!“ — sjeća se Zoja stare poljske poslovice i podrhtava.

Digitized by Google

Baš kao da ju nekakva mračna krila zaslanjaju od dnevnoga svjetla. Da, to se nestrastvena, grozna prikaza smrti podkrala simo skupa s tamom, koja se nadvija, i Zoji biva strašno, strašno.

„Da, ona je neizbježiva! — misli djevojka. — I ja ne znam, kad će doći k meni; možda sutra, možda danas. Zar će moj život proći tako bezplodno kao i današnji dan? Zašto mi je okrutna ironija sudbine dala talenat, kad ništa ne mogu učiniti, kad moram ostati neznatnom, naivnom umjetnicom cvieća — i samo cvieća? Ta ja eto osjećam nešto u sebi, što me vuče sve više i više; a što je to, što me u isti par ne pušta? Jesu li to tek krila od voska, koja su pogubila Ikara, i ja se nikad, nikad ne ću podići k suncu?“ — i suze joj poteku niz lica.

„Ne, tako ne smije biti. Treba tu dispoziciju prognati“, — pomisli Zoja i pristupi k stolu. Tamo su ležala pisma i posjetnice. Ravnodušno je sve progledala: molba za pripomoć, ulaznica u simfonički koncert, pismo od kuzine i pisamce od Inne Pavlovne, u svemu nekoliko rieči:

„Ne zaboravite, danas je četvrtak“.

Inna Pavlovna bila je mlada udata gospodja, nezavisna značaja, a imala je prekrasan stan. Njezina gostinja soba stekla je naziv maloga hôtela Rambouilleta; u nje si mogao naći najnoviji modni roman, najnoviju naučnu radnju i svakoga novoga znamenitoga čovjeka. Kod nje se nisu kartali, a time se ona vanredno ponosila. Sama ona, žena ljepušna s nervoznim crtama lica i velikim očima, koje kao da nešto vele, tanjušna, krhka, od prirode dražestna, uviek je za sobom vukla dugačke skute i kad bi ju zamolili da pjeva, ona se ne bi prenavljala krzmanjem, već bi izpunila želju. U nje je bio čist, srebrast glas, kad je pjevala, ali u govoru malko je bio opor. Izprva se to činilo nedostatkom, nije odgovaralo njezinim djevičanskim oblicima, — a kasnije je privlačilo k njoj.

Digitized by Google

U nje nije bilo djece, pa da joj ne bude dosadno, bila je gotova na sve. Uz nju nisi mogao ostati miran; ona je svagda bila u žaru i, došavši k njoj, nitko nije bio uvjeren, što ga čeka: možda će ga prisiliti, da joj u prosincu dobavlja „ljubicâ i ljubicâ!“ Možda će ga poslati u Petrograd, da gleda novi komad, a možda će ga posaditi i za stol, da veze po kanavasu. U kratko, to je bila čarobna žena: ona je činila sve — i nije ništa činila; govorila je o svemu -- a ništa nije znala; ljubila je sve i nikoga. Prikraćivala je svoje sobarice i bila je spremna dati prosjaku sve, što je imala u novčarki; mogla je u plesnim papučama odtrčati po sniegu po liečnika, ako je tko obolio, ali nije bila sposobna, da pol ure prosjedi uz bolestnika. Svi su ju smatrali vrlo dobrom i možda su imali pravo. Ona je nadzirala nedjeljnu školu i pokadšto je zalazila tamo, donoseći djeci sladkiša.

Zoja je slikala njezin portret i vrlo se zanimala za to lice, koje se vazda mienjalo. One su često izlazile skupa, a Inna Pavlovna rado se je pojavljivala svuda sa Zojom, opazivši, da tamna kosa Zojina liepo pristaje uz njezine ticianske vlasi. To je bilo i čitavo njihovo prijateljstvo, no Inna Pavlovna znala je hiniti tako, da su to prijateljstvo tri puta više cienili, no je u istinu vriedilo.

„Poći ću k njoj!“ — odlučila je Zoja, u nadi, da će joj to pomoći razagnati tjeskobu i da će zaboraviti na svoju samoću.

Zapalila je svieću i pošla u svoju ložnicu. Pristupivši k zrcalu, ona se žacnula: pod očima tamni koluti, na licima gore grozničave mrlje.

„Ja se zaista prečesto nahladjujem, — pomislila je ona. — Prsa bole.... trebat će liečenja“. Često je sad na to pomišljala, ali se bojala zapitati liečnika, bojeći se instinktivno, da se ne bude morala preosbiljno baviti uzdrmanim zdravljem: i mašta joj crtaše dugačke dane i neprospavane

Digitized by Google

noći u osamljenoj sobici, proniknutoj mirluhom ljekarija i zelenkastim polumrakom od sjenila nad svjetiljkom. Sada je odlučila otići. Počela se odievati. Navukla je steznik i turobno pogledala na svoja mršava ramena. Htjela je nastaviti odievanje, ali silni nastup kucanja srca prisilio ju, da se gotovo bez sviesti spusti na stolac. Ona je bila usopljena.

Ušla je Darjuška, njezina jedina služkinja, ljepušna žena u zrelijoj dobi, i stala ju je nagovarati, da ne izlazi od kuće.

— Ta kuda ćete po tom nevremenu? Opet ćete leći morati, — poučavala ju ona domaćom strogošću. — Sjednite vi radije kod kuće, objedujte štogodj; opet čitav dan niste ništa jeli!

— Ja ne mogu, Darjuško, sama objedovati, — opravdavala se Zoja.

— Vi Boga gonite u gnjev, evo što radite! Samo ako ima što jesti, a kako će se jesti, to je druga stvar.

— Dobro je sve to, ipak, donesi mi opravu.

I za nekoliko minutâ Zoja je otišla od kuće.

II.

— Ah, mila moja! Baš u najsgodniji čas! — pozdravila je radostno Inna Pavlovna Zoju. — Ja i Anatolije Petrović upravo se spremamo, da odpjevamo čudesnu stvar — crucifix . . . Ali što je to u vas tako strašno lice?

— Nisam posve zdrava.

— Što vam je? — zapita Inna Pavlovna laskavom sućuti Zoju.

Zoja je probliedila i odgovorila:

— Meni je strašno kucalo srce, i ja sam prvi put kašljala i krv bacala . . .

— Ah, ah! Dušice! Vi se ni najmanje ne čuvate! —

Digitized by Google

nastavila je Inna Pavlovna ravnodušnom sućuti, da je Zoju obuzela neka studen. — No, podjimo u gostinju, izpijte čašku čaja, ogrijte se, sve će proći! — predlagala je Inna Pavlovna s istom nepomućenom ljubežljivošću, ne sluteći, da su se te rieči gorko odazivale u Zojinoj duši.

Otišle su u gostinju, ali ljubezni nakloni i pozdravi lažno su zvučali u Zojinim ušima; taj neznatni razgovor s Innom Pavlovnom još je oštrije naglasio ono, što je tako mučilo Zoju u potonje doba. Da, nju nije nitko ljubio. Kakva strašna poruga sudbine! A ipak su ju prije mnog ljubili!

Ali kako?

Kano milu, darovitu djevojku, „ures" gostinje, predmet lakoga užitka ili ozbiljnoga čuvstvovanja, i nisu je ljubili onakovom, kakova je bila: kao biedno diete, koje do boli hlepti za nesebičnom ljubavi i materinskom mazom.

Zoja je sjedila, uzbacivši se na oslon naslonjača, slušajući pričanja mladoga odvjetnika, koji je sjeo k njoj, ali ona ga nije čula i odgovarala je neskladno i krivo, jer joj se u sve to vrieme motalo glavom dosadno, mučno pitanje:

„Za što ja ne mogu da radim? Što je meni svezalo ruke? Što?" — i nelogično, ali neizbježivo ustao je jedan te isti odgovor: samoća!

Da, taj neumoljivi drug izpunjao je Zojin život ledenilom, izpunjao užasom njezino srce, trovao trenutke odmora te um i volju stavljao u nekakvu boležljivu ukočenost.

I sve je napominjalo o samoći: i materina slika nad krevetom i kite cvieća na tapetama ložnice, koje je po stoti put prebrojila, kad nije mogla spavati, i plavokose glavice djece na prozorima sučelične kuće.

Da, osobito ta djeca.

Bilo ih je troje: dva dječaka i djevojčica; jedan se dječarac jedva micao na debelim nožicama. I čitav dan, kadgod

Digitized by Google

bi Zoja pristupila prozoru, ona je vidjela tu djecu sad gdje se objestno sigraju po stolcima i prozorima, sad opet gdje se hvataju za materine skute, a sad opet sve troje gleda na prozor, dotaknuvši se svojim nosićima stakala prozora. Te sličice bolno se odrazivahu u Zojinoj duši, i ona je odstupala od prozora u suzama, zagledavši u tudji život, pun smieha, svjetla i žurbe . . .

Zvuci glasovira prenuše ju od poluzaborave. Zoja se trgnula i njoj se činilo, da se nešta ljekovita i nježna taknulo njezina sluha:

„Tko gorko plače, nek pristupi k Njemu, On će utrti suze! Tko dugo strada, nek pristupi k Njemu, On će ga izliečiti!“

Snažno i skladno, gotovo kao da zapovieda, razdao se mužki glas; čisto i nježno, gotovo na angjeoskim krilima, dizao se k nebu drugi glas; puni zvuci glasovira krasnom ih harmonijom podupirahu i oni se izmjenjivahu, jedan je zvučao tvrdo i spokojno, rek bi govorio je o tome, što je nepobjedivo i neizbježivo; drugi — nervozno i zadahnuto, uzvisujući se do molitvene ekstaze:

„Tko si nesretan, dodji k Njemu!
Dodji k Njemu. On će te olakšati! . . .“

Ova prekrasna himna kao poziv odozgor razdavala se u svem biću Zoje. Ona ga je slušala širom otvorenih očiju i s probliedjelim licem, i ona je htjela, da se baci na koljena i stopi svoju bezumnu, nesuzdržljivu molitvu s tim zvucima.

Očaranje se svršilo, Inna Pavlovna prestala je pjevati. Na red dodju pohvale, pljesak, ali Zoja ih nije slušala: s posljednjim akordom glasovira nje nije više bilo u gostinjoj, ona je izčeznula, jer nije mogla ni o čemu da govori poslije onoga čuvstva, što je zahvatilo i potreslo dušu umjetnice.

Digitized by Google

Svieća je dogarala. Svitalo je, a na sumornom nebu pružila se maglena ružična crta. Zoja je nepomično sjedila na svojoj postelji, obujmivši koljena rukama i ukočivši se u toj pozi. Oči joj sačuvaše odraz strastvene ekstaze i u njezinom uhu zvučalo je: „Tko plače gorko, nek pristupi k Njemu, On će otrti suze!“ ... zvučalo je ... zvučalo i napokon se splinulo s prvim udarom zvona jutarnjega pozdravljenja, koje je zvonko i skladno odjekivalo u tišini pred svanućem. Tada je Zoja ustala s postelje, grozničavo, brzo prebacila je na se toplu koftočku i rubac, te je izašla na stube.

Ona se jedva proverala tamom niz stube, napokon se našla na ulici. Noću se bilo smrzlo i zemlju je pokrio mekani netaknuti snieg. Zoja je naglo išla napried. Ružična mrlja sve se žarčije razširivala, ali nebo je ostajalo siero i u tom polumraku pusta ulica bielila se od sniega. Napokon, tamna silhouetta crkve, okružena drvećem, koje je bilo sasvim posuto injem, ukazala se iza ograde, a na Zoju blistnuše luči s okana crkve. Stazicom k crkvi već je koracala nekakva sgrbljena starica, i njezina crna prilika oštro se dielila od bieloga dna sniega.

Zoja je ušla u crkvu za njom. Tamo je carevala tišina, koju gotovo nije ni služba božja narušavala. Dvie seljanke stajale su i molile; stari prosjak došao je očito, da se ogrije i u crkvi nije bilo više nikoga. I svećenik i djakon služili su u polak glasa, rek bi sneno; starica je glasno uzdisala i šaptala molitve, a od časa do časa zapištalo bi diete na rukama jedne seljakinje. Širio se miris tamjana. Svieće su treperile; svjetiljka pred krotkom slikom Bogorodice „Utješi žalost moju!“ potreskivala je. Zoja je u kutu crkve klečala i tako je čitavu službu božju proboravila. Ona nije slušala službe i posebna molitva tekla je iz njezinoga srca sa žarkim suzama molitva bez rieči, djetinjska i blagodatna, kao Božja rosa ...

Kad je izlazila iz crkve, izpunjalo ju neko strastveno,

Digitized by Google

pobožno nadahnuće, boljelo ju je, što se još nije razdanilo, jer ona ne može uzeti u ruke kist te početi slikati sliku, koja je uzkrsnula u njezinim očima u kutiću polutamne crkve. Slika jednostavna, kao i svi krajobrazi.

Zoji se prisnila seoska snježna ravnica, suri kolorit zraka, mračno olovno nebo sa jedva još zamjetivom crtom ružičnoga svjetla. U daljini — crni oris uboge seoske crkve, a po snježnoj stazi ide k njoj sgrbljena prilika, koju je život slomio; na prozoru crkve blista se prva luč, rek bi zvjezdica svjetionika na mom životu, i ta prilika ide k toj luči.

„Pristupite k Njemu svi, koji stradate, i On će vas umiriti!“

III.

Minulo je od prilike mjesec dana. Zoja je marljivo radila oko svoje slike. Po čitave ure sjedila je po studeni radi študije pred nekom starom crkvom, starajući se da ulovi sad snieg, sad zrak, sad kupolu, koje nikako nije mogla pogoditi. Ustajala je oko sedme ure, nije ništa pila ni jela; zanesavši se za svoju sliku. ona ju je izradjivala s nekakvom slašću.

Ali njezino slabo zdravlje nije podneslo napora, i Darjuška ju jednoč nadje onesviještenu kraj slikarske podporke. Kad se je osviestila, ona je htjela nastaviti slikanje, ali je tako oslabila, da su joj ruke odkazale službu, sjela je u naslonjač kraj prozora i tamo je prosjedila dvie ure, ali joj je u neradu bilo užasno. Sune joj u glavu misao, da napiše pisamce Inni Pavlovnoj i da ju zamoli, neka ju posjeti. S težkom je mukom nacrtala nekoliko rieči i dala pisamce Darjuški.

Ova se vratila s odgovorom:

— Sada ne može doći, klanja se, ima goste i kasnije će doći.

*

Digitized by Google

Zoja je ravnodušno doslušala poruku i opet kao da se ukočila u naslonjaču. Ona je do boli željela ma čiju prisutnost, željela je živu rieč. Počela je već na glas govoriti sama sobom. Otišla je u kuhinju. Tamo je bilo vruće i udobno. Do Darje sjedio je njezin muž, visok radnik. Oboje ustalo sa svojih mjesta, prekinuvši nespretno svoj razgovor, očito su čekali na zapoviedi i nadali se, da će gospodja otići. Zoja se nasmijala samoj sebi, makinalno je nešto naložila i otišla, držeći se za stienu. Zazvonilo je zvonce, ona je zadrhtala od čekanja. To je listonoša donio pismo. Ona ga s uzbudjenom žurbom otvorila. Htjela je nešto dobra . . . To je bio poziv, da sudjeluje kod diletantske predstave.

„Da, — mislila je Zoja. — Ja se tužim na samoću. Ali gle, uzhtij ja obući mjesto ovoga haljinca večernju opravu i prekriti lice lažnom veselošću, odmah će se naći i prijatelja i drugova, i ja ću moći otići da večeram u „ermitažu", ili u kazalište, pače i u „Skomoroh", ako vam je s voljom. Za me će i to žrtvovati."

Prekrivši rukama lice, ona se bacila na oslon naslonjača. Minula je jedna ura. Nije ni čula zvonce i dugo bi još bila ovako sjedila, da ju iz zaboravi ne prenu poznati glasić, koji ju je pitao:

— Što je to s djetetom? Diete je mušičavo? Ne ću se približiti, dolazim s hladnoga zraka!

Inna Pavlovna stajala je na vratima, užarena, čarobna, u tamno zelenoj kabanici. S njom je u sobu provalila struja hladnoga zraka i laki miris — Grab-Apple.

— Gosta sam vam dovela . . . Može li?

— Neka izvoli . . . izrekne Zoja.

— Kakav je to u vas mukli glasić! Niste posve zdravi, — no, sitnice kakve! . . . . Udjite, Anatole Petroviću! — kriknu ona.

Anatolije Petrović unišao je. On je znao samo pjevati,

Digitized by Google

mučati, sladko gledati i hodati kao sjena za Innom Pavlovnom. Zato je i muče pozdravio i sjeo.

— I eto, ogrijala sam se već! — rekne Inna Pavlovna, približivši se Zoji i cjelivajući ju. Došla sam po vas.

— Kako po me? Ja sam bolestna.

— Mila, sve je to maštanje. Vi se morate dati hipnotizovati. Učinilo vam se, da ste bolestna i zlo vam je; pomislite, da ste zdravi i bit će vam dobro. A glavno je, vi ne smijete ostati na samu.

— Vi ćete dakle možda prosjediti kod mene, napiti se čaja... slabo je prosvjedovala Zoja.

— Što vam, što vam, dušice, ne pada na um! Danas je petak i mene da ne bude u kazalištu! Ta komad ne će davati, glumci ne će htjeti da prikazuju! — nasmijala se ona i snažno je digla Zoju s divana.

Ova ju je gledala nesabrana. Njezine tamne kose spuštiše se, a na licima zagore opet ružične mrlje.

— Čudno li mi izgledate, ne pretvarajte se, hajdmo se obući! — i ona je Zoju odvukla u ložnicu, živo se latila oko odievanja Zoje i stezanja. Ova joj se pokoravala, misleći, da će možda biti bolje, ako se pozabavi. I sbilja se oćutila malko bodrijom i počela se energično sama odievati. Za pet minuta bila je gotova. Biela opravica stezala je njenu uzanu priliku, crne rukavice njezinu mršavu ruku; u kosu je zadjela bila struk gjurgjica, ali ga odmah iztrgla. Inna Pavlovna zadovoljno ju je ogledala, zadovoljno je i sama ogledala u zrcalu svoju ljepušnu priliku u crnoj opravi, svoju fantastičnu vrpcu vieux-bleu, koja je tako milo odrazivala tamno-zlaćanu razkoš njezine kose i poljubila je Zoju. Ona nije ni malo bila zavidna tudjoj krasoti.

Nastalo je malo čudjenje, kad su oni ušli u ložu. S naslonjača naperiše se u njih binokli, dok su se one, šušteći opravama, namještale, popravljale si rukavice i vadile svoja

Digitized by Google

dogledala. Anatolije Petrović postavio je muče pred dame zamotčić sa sladkišima i razmotao kazališnu cedulju. Orkestar je upravo prestao svirati. Zastor se digao, nu Zoja nije gledala na pozornicu.

Ona je zamjetila, da ju tamo iz sjedala proganja neumorni, neliepi pogled. To ju je gledao njezin bivši vjerenik. On ne skidaše s nje očiju, a ona je sjedila, drhtala u duši i bojala se toga pogleda, baš kao da naslućuje još nekakvu biedu.

„Što je on došao ovamo? Zar će opet započeti to proganjanje?“ — pitala se Zoja u strahu, spomenuvši se onoga divljega prizora, kad je on provalio k njoj.

Jasno se sjećala one večeri. Ona se netom vrnula kući i zadriemala je, pošto je bila sjela u naslonjač, da se odmori; samo je jedna svjetiljka gorjela. Bila je subota i ona je htjela poći k noćnoj službi božjoj. Najednoč ju netko surovo pograbio za ruku. Ona se prenula s lakim kričem i opazila je nad sobom bliedo lice i oči, koje su zlobom sievale.

— Što želite?

Tu je započeo bolni, ružni prizor. Izprva prošnje, zatim ponizujuće puzanje na koljenima, pak prokletstva i napokon revolver.

Tu je nastala zaborav. Znala je, da ju on ne će umoriti, — pobojat će se Sibirije.

Ona se izpravila i namignula mu:

— A, pucati hoćete? Dobro, ubijte me samo što brže, — preveć ste mi već dodijali!

I on je pobjegao kao bezumnik, bacivši svoj revolver i želeći da si glavu razbije o prvu stienu, — tako je u njemu govorilo uvriedjeno samoljublje, njegovo glavno čuvstvo.

Nu glave si nije razmrskao, već je odputovao u inozemstvo, da se razvedri i odtuda je slao u nekakve zakutne novine pjesmice na tema „kako je on plemenit, a kako podla ona“.

Digitized by Google

I gle, on se opet vratio simo. Zašto? Da ju progoni? Da joj se ruga? Svakako jedno ili drugo! I ružna slutnja porodila se u njezinoj duši.

Svršio se čin. Inna Pavlovna odvukla ju je u foyer, da gledaju fotografije nekakve nove zviezde. Zoja se ustavila pred jednim izlogom, Inna je otišla k drugomu, odmah do prvoga. Zoja je razgledala liepo, duhovito lice glumice i misleći vještim je okom opredjeljivala pogreške svjetlopisca, ljepotu nabora i poza.

Na jednoč se poznati, opori i svagda cinični glas taknuo njezinoga sluha i kao da ju je ožegao.

— Zar ne, da je mila? Odobravate li moj ukus?

Drugi mužki glas odgovarao mu:

— Da, u te je djevojke chica!

Zoja stajaše kao da je okamenjena i jedva je mogla prenieti pogled onamo, odkud je dopro taj glas.

On je stajao tamo s nekakvim gospodinom ruse brade i oba su se smiešili.

Da ne odade svoje zabune, Zoja je svedjer gledala u te slike, ali više ništa nije vidjela.

— Da, — nastavio je onaj započeti razgovor. — Ona me je zato bacila, što . . . tu se on nagnuo svomu drugu i nešto mu šaptnuo u uho

— Što mi to kažete? — i drugi je radoznalo i drzko uperio na nju svoj pogled na pince-nez.

Ona se sgurila, rek bi pod udarcem i makinalno je pružila napried ruke, gotovo je zamrla pod tim pogledima i takva se bljedoća razlila po njezinom licu, da je Inna Pavlovna, obrnuvši se k njoj, kriknula:

— Što vam je? vam je pozlilo?

— Ništa . . . silom je prošaptala Zoja; Inna Pavlovna uze ju izpod ruke i uvede u ložu. Za njom su poletjele i oši-

Digitized by Google

nule ju uvredljive rieči, što ih je izrekao isti onaj cinični glas, a razumjela ih je samo ona.

Kad je unišla u ložu, Zoja je klonula na divančić. Uhvatila ju groznica, nejednako rumenilo zamienilo je bljedoću. Ona je sva gorjela i drhtala u jedan te isti mah. Nikomu ne htjede reći, što joj je.

Ovako ne potraja dugo. Inna Pavlovna propustila je već čitavi čin, tješeći i razgovarajući Zoju. Na posljedku se Zoja ponešto osviestila i smirila i zamolila je turobno, kao diete:

— Kući . . . Kući . . .

— Anatole Petroviću, sprovedite ju . . . . Ta ona ima vrućicu! Dušice, pošaljite odmah po liečnika! Inna Pavlovna sama ju je zamotala u kabanicu i vrnuvši se u prednji dio lože, pitala je sama sebe: što li je to moglo biti u drugom činu?

Zoja je izašla, opirući se svom težinom o ruku Anatola Petrovića. U hodniku dunuo je na njezino užareno lice oštri vjetar; ona je sva zadrhtala. Taj se vjetar odazvao u samom njezinom srcu i naskroz ju je pronikao. Na njezinom licu plamtjela je žarka mrlja. Ona se kolebala. Anatol Petrović posadio ju u saonice, zamotao i sjeo je do nje podržavajući ju oko pasa.

Neko vrieme vozili su se muče. On je ćutio, da je ona sva ponikla pod njegovom rukom kao slomljeni cviet.

— I nema nikoga, tko bi se zauzeo za me! Sama samcata sam! — zarida Zoja i rukama prekrije lice.

On ju jače privine, — a ona toga nije ni ćutila. Anatol Petrović promatrao ju je i mislio:

„Zanimiva djevojka . . . jedna od onih, koje ljubiti čini se zločinstvom, — i čovjek misli, da će ju najmanja uzrujanost, na primjer, cjelov, ubiti. To je okus zločinstva. Pikantno!“

— Zar sbilja ne ću nigdje naći ni ljubavi, ni ljubežlji-

Digitized by Google

vosti? — podigne Zoja k nebu svoje bliještеće oči, ne misleći da li ju tko sluša.

Mučaljivi čovjek uze to za poticaj i tim većma, što se Zoja nije protivila njegovomu sve tjesnijemu zagrljaju. On ju krepče privine k sebi, uhvati ju za glavu i nenadano ju poljubi ravno u na polak otvorena ustašca.

Zoja se prenula i s užasom se otela iz njegova zagrljaja, pritisnuvši ruku na srce.

— Zašto? . . . zašto . . .

Taj neočekivani i grubi cjelov nije na njezinu stradajuću dušu djelovao kao ljubežljivost, već kao nasilje; izmučeni živci nisu više mogli podnesti i ona je histerično proplakala, a plač se pretvorio u jaki nastup kašljanja i smeteni Anatol Petrović vrlo se obradovao, kad su saonice stale, te je on gotovo odnio poluonesviještenu Zoju u treći sprat i predao ju u ruke Darjuše.

Nastadoše težki dani bolesti. Zoja je ćutila, da je njoj zlo i upravo je očajavala, kad nije mogla uzeti u ruke kist te slikati svoju omiljelu sliku. A slika je bila malo ne gotova. Zoja si je udesila ložnicu u radionici, — odkad je oboljela, uviek joj se činilo, da će se ugušiti, — i čitave je ure ležala, podbočivši glavu rukama i gledala je u sliku, dok ne bi pao suton, a slika sama splinula se s običm sumornim tonom radioniče. Tada je Zoja nemoćno spuštala glavu, i kad bi ju opet digla, jastuk je bio sasvim navlažen suzama.

I prije je kadšto plakala, ali te suze donosile su polakšicu čitavom njezinom biću, kako i proljetna oluja prirodi, a ove nemoćne, tihe suze sasvim su ju podgrizale. Gotovo sve vrieme ležala je sama; riedko bi ju kad tko posjetio; svatko je bio zabavljen svojim poslovima, zabavljao se, radio. A ti posjeti, skokom na časak i kao iz dužnosti, s prisiljenim

Digitized by Google

smiehom i neizbježivim: „No, gledajte, ozdravite što brže!“ — samo su uzrujavali i razdraživali Zoju.

Liečnik, koji ju je posjećivao, — mladi ali revni assistent u N-skoj bolnici, — bivao je sve zabrinutiji. Zojino stanje, — živčano poremećenje, spojeno s nepravilnošću srca i opasnom nahladom, — iziskivalo je pazljivu i brižnu njegu, trajni nadzor i nove liekove. A za sve to nije bilo sredstava. Prije, kad je Zoja slikala svoje „cvieće“ i ženske glave, novci se sipahu k njoj. Puno su tražili ote ljepušne urese za budoire, tu slikariju lake ruke, ali milu. Ali posljednja dva mjeseca, posvetivši se posvema svojoj slici, ona nije ništa radila. Ona je već predujmila novaca od nekoga čovjeka, koji je obično prodavao njezine slike; i sada je ta neočekivana bolest došla baš u nevrieme.

Darjuška se već srdila, što dva mjeseca nije primila plaće, a stotina malih dugova sve je većma rasla, što je strašno uznemirivalo Zoju, koja nije bila vična tim neprilikama.

Liečnik, videći kako stvari stoje, odlučio je, da se osbiljno porazgovori s njom i poče ju osbiljno, razborito uvjeravati, da bi po nju najbolje bilo, kad bi se preselila u njihovu bolnicu.

— U bolnicu?! — žacnula se Zoja.

— Da što! . . . Ne plašite se, draga gospodično, te rieči. Vjerujte mi, da ćete se kod nas puno bolje i brže oporaviti.

I on ju dugo nagovarao. Bila Zoja koliko mu drago žalostna, ona nije mogla a da mu ne prizna, da ima pravo, kad je osbiljno porazmislila o svojem zdravlju.

U nje nije bilo ni ravnih sto rubalja, od kojih je dvie trećine imala dati Darjuški i raznim dobavljačima. Malo joj je preostalo. Istina je, stan je plaćen bio do mjeseca svibnja, ali s ovo malo novaca da živi i lieči se, makar samo mjesec dana, o tome nije moglo biti ni govora. A odkud da se dočepa novaca?

Digitized by Google

„Podjem li u bolnicu, — tješila se Zoja, — ja ću iz nje izaći već za šest nedjelja, veli liečnik; vratit ću se u ovaj stan i tada mi ne će biti težko zaradjivati novaca, a medjutim valja i ovu kušnju izdržati".

I klonulim glasom odgovorila je liečniku, da pristaje.

Sutradan odpustila je Darjušu i dala spremiti svoj kovčeg. Posljednji put pogledala je Zoja na svoju sliku, prije nego li će se od nje razstati, i njezin oproštaj od te slike, za koju je jedino osjećala, bio je ganutljiv.

Zoja je dugo sjedila pred njom, i njezinom glavom pronašahu se nejasne, žarke misli.

„S Bogom, mila sliko! — mislila je Zoja. — Ti si mi razsvjetljivala samoću, darivala si mi časove visoke naslade i svietle suze. Bila si cilj mojega života! Odlazim, a da te nisam svršila, ali sve moje misli bit će s tobom, blago moje, i ja ću se vrnuti k tebi, vrnut ću se, ne ću ti se iznevjeriti!"

Ona je kleknula pred slikom i ne stideći se svoga zanosa, pobožno ju je poljubila. U taj par jasno je pred njom uzkrsnuo mračni kutić crkve, gdje joj se, kao božanska objava, prvi put prikazala ta slika, te u sjaju zasjale vječne, drage rieči:

„Dodjite k Njemu . . ."

Za pol ure Zoju su dovezli u bolnicu.

IV.

U velikoj dvorani, broj 9., bilo je svietlo i čisto. Zimsko studeno sunce, naslućujući skoro proljeće, jarko je grijalo visoku sobu i osvjetljivalo tamno bojadisane stiene i olašteni pod i jednako biele postelje. Bilo ih je u svemu šest, a od njih je jedna bila prazna, a stajale su dosta daleko jedna od druge. Kraj svake stajao je mali stolić i stol. Osim velike

Digitized by Google

ikone u kutu, nad svakom je posteljom bila slika. Sve je blistalo strogom, državnom čistoćom, ali danas, hvala ljubeznomu suncu, ta se čistoća nije činila tako hladnom i sve bolestnice, pak i starica bolničarka, bile su nekako veselije.

Zoja je već nedjelju dana ležala ovdje i pozorno je promatrala do sele joj nepoznati sviet i zaboravljajući na svoju bolest, hvatala je kao umjetnica zanimive crte i momente.

Kad joj je odlanulo, te ju kašalj nije više mučio, ona je uzimala album, što ga je sa sobom doniela i u nj je olovkom nacrtala ono, što ju je najviše zanimalo: sad bolničarku, kako je zaspala nad čarapom, sad glavu bolestnice na jastuku. Već je poznavala svoje družice. U ovu dvoranu smještali su bolestnice, koje nisu bile opasno bolestne, sve same mlade žene i, za čudo, simpatične tako, da je Zoja mjesto one nesnosne atmosfere, kakvoj se nadala po pričanju i po pročitanim knjigama, našla u njoj mnogo hrane za promatranje, te je malo po malo privikavala na nju i dobro se ćutila, koliko joj je bolest dopuštala. Osim nje bile su u toj dvorani još četiri bolestnice. Ona je doskora saznala i život svake pojedine i njezinu „nevolju". Prva je bila žena nižega činovnika, mršava, maljušna žena, — zvali su ju Marijom Petrovnom, — od dvadeset i pet godina, a bolovala je od bubrežne bolesti. Oživljivala je samo tada, kad joj je muž dovodio dvoje male djece, inače je svagda ležala mirno i malo se razgovarala.

Druga, Katenjka, bila je vesela i rumena žena. Ona se tako voljko osjećala, sudeći po vanjštini i tako se često smijala, da je težko bilo povjerovati u ozbiljnost njezine neizlječive nutarnje bolesti.

Treća je bila mlada plesačica, koja je netom preboljela vrućicu, još posve slaba i ostrižena kao dječarac.

Napokon četvrta, takodjer mlada djevojka, bila je šveljica, koja je pred blagdane tako radila, da se je neprestance onesvješćivala pa je u bolnicu došla, da se lieči od silne slabo-

Digitized by Google

krvnosti. Nataša je bila milokrvna ruska djevojka, težke kose i jasnih sivih očiju. Bolest je donekle oplemenila ponešto priprostu oblost njezinoga lica, njezinih ruku, podala je njezinomu licu nježnu bjeloću i prozirnost, ali jasni smiešak ne silažaše s njezinih bliedih ustanaca, i ona se kao diete naslađivala odmorom, pravilnim snom i redovitom, valjanom hranom. Hodala je po sobi u svojoj sivoj haljini i stideći se nehotice radi svoga „nerada", svakako se starala, da ma čime bude koristna, da pomogne bolestnicama ili bolničarkama, — pa je sad davala ljekarije, sad uzimala bolničarki čarapu i plela, pjevuckajući sitnim, tihim glasićem nekakve nujne pjesmice.

Danas je u bolničkoj dvorani bilo živahno. Marju Petrovnu posjetio je muž, mršavi, biedno odjeven čovjek i doveo dječicu — dječarca u ruskoj rubačici i maljušnu djevojčicu u neobičnoj kapi, kojom se mala strašno ponosila; ona je sve mami ručicama pokazivala tu kapu i nešto je tepala, ni sama ju mati nije razumjela; takav je u nje bio čudan jezik, — ali ju je bratac očito dobro shvaćao i oni se vrlo zanimivo sporazumievahu. Muž je sjeo na postelju ženinu i gladio joj ruku plahim laskanjem, a ona je gledala na djecu i oči joj se svietlile jasnim ognjem, rumenilo joj je oblievalo lica i ona je sva bivala ljepšom. Bilo je milo pogledati ju i Zoja ju je veselo narisavala u svoj album i s njom zajedno dvie svietle glavice, pomišljajući već unapried, kako će ona od toga naslikati veliku, liepu sliku. I njoj se nije više činilo, da ona može slikati samo ljepušne ženske glave s cviećem u kosi.

Ona je sve te ženske proučavala s novim čuvstvom. Sad se u njezinu dušu podkradala sviest, da je dosele odveć malo pažnje posvećivala nižim ljudima ovoga svieta. Proučavajući taj sviet, ona je pronašla, da je u tih ljudi um manje pokvaren, a srce toplije, nego u onih, koje je gledala i sretala u svoje sretne dane. Sve te žene, makar nisu bile vezane

Digitized by Google

nikakvim sponama, vladale su se jedna prema drugoj neobično jednostavno i toplo. Dodje li tko, da koju od njih posjeti, — vesele se i druge, baš kao da je posjet i njima namienjen. Prima li koja od kuće neugodnu viest, — sve skupa žale. Medjusobno bi dielile, što bi im donosili; Katenjki i Nataši, koje nisu bile pismene, pisale bi i čitale i na sve bi načine gledale, da jedna drugoj olakša udes tisućom malih usluga i toplih rieči, na što su opet sposobne samo ženske. Bivalo je i sitnih provala i sukoba, ali na te Zoja nije htjela paziti, ona je pohlepno hvatala samo dobra čuvstva i liepe pojave i odmarala se duševno, gledajući ih. Kad je ovako zagledavala u život ovih žena i slušala njihove razgovore, ona si je u mislima slikala drugo, savršenije bitisanje poslije ozdravljenja, i ljubav prema ovim nižim ljudima kao i novu, liepu epoku svoga rada. Zavirila je u zabitne kutiće, ali ovi su joj dušu zagrijali toplinom, obećavajući joj prostora za kist i srce. Novim svjetlom bile su za nju osvietljene slike davno zaboravljenoga, a sada na novo uzkrsnuloga djetinjstva: stara pjestinja, kojoj su sina ubili u ratu i koja je pješke otišla u Jerusolim; dojka, koja je plakala od radosti, kad je došla sa sela, da ju pohodi; stara švelja, koja je kod njih radila i za posljednje joj groše kupovala sličice, sve te neznatne skromne sličice oživljivahu u njezinoj pameti, a osvjetljivaše ih obće svjetlo, — ona ljubav, koja je i u malom velika.

I ona je bila gotova, biedna djevojčica, da blagodari sudbini, što joj je poslana ova kušnja.

Sve bolestnice bile su prema njoj vanredno prijateljne, oćutivši na prvi mah, da ona nije od njihovoga tiesta. Natašu je nada sve prenerazila.

Priprostoj djevojce učinila se ta „ljepušna gospodična“ u takovoj finoj košulji s nježnim ručicama i nježnim glasićem nekakvim višim bićem, koje je slučajno simo dospjelo. Ona je bila u dnu duše uzbunjena, što je opazila tu gospodičnu

Digitized by Google

ovdje, ravnu s njima. I gle, sva njezina potreba, hlepnja, da ma koga njeguje, da ma komu bude nuždna i da mu ugadja, — ona potreba, koja ruske žene čini tako požrtvovnim milosrdnicama i bolničarkama, sva je ta potreba bila skupljena oko Zoje. Rek bi od prvoga trenutka priznala ju gospodjom i na trenutak nije od nje odlazila, čime ju je sbunjivala i razblaživala. Ona joj je popravljala jastuke, noću je znala priskočiti i dodavati joj vode, s nekakvim je vrhunaravnim čuvstvom pogadjala, kad valja mučati, kad li, usuprot, porazgovoriti se sa Zojom; ona je pogadjala svaku i najmanju njezinu želju.

Malo po malo, ta je nepismena djevojka, koja si je tek nešto u gradu izgladila govor, postala Zoji neobhodnom. Ovako ju još nitko nije mazio i sada se ona s čuvstvom neizrecivoga zadovoljstva podavala tim ljubeznim skrbima. Često, prispjevši kraj njezine postelje i oprievši se o lakat, — to joj je bila najomiljelija poza, — Nataša je svojim slabašnim, jednoličnim glasom pripoviedala Zoji o svojem djetinjstvu na selu, o razstanku s materom, o nauci kod modistice i pretrpljenim tučnjama, studeni i gladu, o težkom svojem životu kao siromašna švelja, ali, pripoviedajući sve to, ona je bivala sve oduševljenijom, i njezino milovidno, bliedo lice tiho se smiešilo, pa je Zoja na posljedku prestala slušati, o čemu se radi, već joj ugodan bio taj spokojni, uspavkujući govor. Ona je primala Natašine usluge isto tako prosto i naravno kako ih je ova njoj nudjala i objema je od toga bilo laglje. Zoji bi sad bilo vrlo krasno, da nije bilo bolesti, koju je česta navala kucanja srca pojačavala; to kucanje srca pojavljivalo bi se poglavito poslije toga, kad bi se Zoja sjetila svoje ostavljene slike, a osjećala bi se s takvim boležljivim stradanjem, kako se mati spominje ostavljenoga svoga djeteta. Kadšto su joj dolazili na um užasni prizori, da je izgorio stan i u njemu slika, da se stropoštao strop, te sliku uništio. Tada je Zoja

Digitized by Google

davala bolničarki novaca i molila ju, da otide prigledati u njezin stan, je li sve cielo, i umirivala se tekar onda, kad se ova vraćala s povoljnim odgovorom. Sad joj se opet činilo, da nikada ne će ustati, te mile svoje slike u obće ne će svršiti; ali tuj bolničarka nije mogla umiriti bol, i Zoja je očajno lomila rukama i plakala. Sva ta uzrujavanja odrazivala su se sve gore na njoj, i Nataša je često plakala u kuteljku, tugujući za svojom dragom „barišnjom". Tako ju je ona zvala, a Zoja je nju nazivala ravno Natašom, makar joj je još uviek govorila „vi".

Jednoga prekrasnoga dana došla je Inna Pavlovna, da posjeti Zoju. Inna Pavlovna došla je s čitavom pratnjom, na čelu kojoj je bio mučaljivi čovjek, natovaren zamotcima i kutijicama; Inna je svu dvoranu bolnice izpunjala šuštanjem svilenih sukanja, smiešenjem i mirisom parfuma. Sjela je na krevet do Zoje, poljubila ju je i začavrljala je svojim čudnim glasićem odmah o tisuću stvari: i o jučerašnjem jubileju, i o sutrašnjoj predstavi i o divotama nove mode.

Zoji je donesla voća, sladkiša i francuzkih romana; posljednji roman Mendés-ov strašno je nepriličan, ali čudesno mio. U ostalom na njega da se ne valja srditi, jer on i najnepriličnije stvari vrlo milo pripovieda. Ona ga obožava. Ona ne će, da Zoja trpi od čame. Pa kakva je to glupa misao bila, da ona legne u tu glupu bolnicu „parmis ces horribles femmes, ce sont des paysannes, n' est ce pas?" I Zoja se mora požuriti, da što prije ozdravi te se pojavi u njezinoj gostinjoj, jer ta mnogo gubi bez čarobne male umjetnice.

Zatim je njezin pogled pao na Natašu, koja je stajala tik svoje postelje i nije se usudila sjesti u prisuću te otmene gospodje; Inna Pavlovna kliknula je s komičnim užasom francuzki:

Digitized by Google

— Nu, u milom ste baš družtvu! Ta to je švelja, m-me Adele!

Zoja pogleda Natašu i rekne joj:

— Natašo, sjednite.

Sva krv, što god je bilo još u djevojci, oblijala je ružičnom bojom njezine uši i vrat i ona je jedva čujno promrmljala:

— Ništa, nije nuždno... ja mogu i stajati.

— Natašo, sjednite! — zapoviedajućim je glasom ponovila Zoja i djevojka, ne usudivši se protusloviti, smeteno je sjela na stolac.

Inna Pavlovna ugrizla se za ustnice.

— Vi ste mušičavi, dušice... U ostalom, tomu se nije čuditi, vi ste bolestni! — progovori ona i opazivši liečnika, gdje dolazi, brzo je ustala i pošla mu u susret. — Doktore, vi mi morate sve, sve pripovjediti o Zoji... Čujete li me? — i ona ga je povukla u hodnik.

Mladi ljudi iz njezine svite ostali su sa Zojom i zabavljali ju razgovorima o zadnjoj utrci. Prije bi ju to bilo zabavilo. Ali čudno... sada je sve to divlje zvučalo u njezinim ušima. Jedva je odgovarala, osjećajući poznato zamiranje srca... Nataša je vidjela, da je Zoji pozlilo, ona je htjela prići k njoj, ali se nije usudila približiti i staviti joj hladni oblog, da ne smeta razgovoru. Samo su oči ljubeće djevojke s takvom sućutnom, iskrenom nježnošću gledale na Zoju, da su ovu rek bi ogrievale zrake tih čistih djevičanskih očiju.

U hodniku se vodio živahan razgovor.

— Zar je njezin položaj tako opasan? — pitala je s čarobnim sažalievanjem Inna Pavlovna. — I zašto se je sve to sbilo? Ta ona je još nedavno bila tako zdrava i miła, kao mačić...

— Nepravilan život kroz nekoliko godina, i posljedice se pokazaše... Bolestnica se tužila na samoću...

Digitized by Google

— Čudna djevojka! Ja sam se tako krasno vladala spram nje, uviek je bila okružena ljudima, gdje je tu samoća? — zakrči mu rieč Inna Pavlovna s iskrenim udivljenjem.

— Bolest njezina nije opasna, s njom bi se moglo i sto godina proživjeti, no s njom se desilo nešto neprijatna: ona je, kako doznajemo, izašla u vrućici iz kazališta u najveću studen... Nastade upala plućâ, bolest se još više zamrsila i jedno pomaže drugomu.

Inna si je otrla oči rubcem od batista i vrnula se u dvoranu. Na duši joj bio čudni osjećaj: kad je mislila, da će Zoja svakako ozdraviti, bilo joj je na svoj način žao djevojke i ona je nestrpljivo čekala, kad li će se Zoja, ružična i ljepušna, pojaviti kao i prije u njezinoj gostinjoj, koja je, njoj se tako činilo, ponešto opustjela.

No liečnik joj reče, da je Zoja vrlo opasno bolestna, a Innu obuhvati čuvstvo lakoga straha. Njoj se već činilo, da na licu djevojčinu gleda već pečat smrti i bilo joj je gorko i neprijatno govoriti s njom, težko joj je bilo i gledati ju, — baš kao da nema zašto da ju gleda. I malu mjeru topline, što ju je još čas prije osjećala za Zoju, zamienila je nekakva prisiljena napetost. Zoja je to nagonom oćutila i nejasno je pronašla uzrok tomu u čudnom, ponešto bojazljivom Inninom pogledu, što ga je uvrebala na sebi. I budne joj gorko i nije više ustavljala Innu, kad se ova digla sa svoga mjesta i praštala od nje, napinjući se očito, da poljubi Zoju.

Kad se vrata zatvoriše za tom bučnom družbom, Zoja se nemoćno uzbacila na jastuk, a Nataša je uprav srnula sa svoga mjesta i u tren oka bila je uz Zoju.

— Ja već davno vidim, mila gospodično, da trebate oblog i žličicu di... digitalina, — zagovori Nataša zapinjući kao uviek; vješte Natašine ruke brzo su učinile svoje i Zoji je odmah odlahnulo, kad je oćutila na grudima svježu vodu s kolonjskom mirisnom vodicom.

Digitized by Google

— Pridji simo, Natašo, — prošapta Zoja, rekavši joj prvi put „ti.“

Nataša je pristupila.

— Bliže... sagni se k meni... evo ovako... i pritegavši slabo k sebi djevojčinu glavu, poljubi ju u čelo. Zatim je umorna zatvorila oči, obrnula se k zidu i pretvarala se kao da spava, ali izpod stisnutih joj vjedja navirale su krupne suze. A Nataša je ponizno poljubila njezinu prozirnu ruku i tiho je odstupila na svoje mjesto. Noću je dugo klečala i žarko šaptala svoje molitvice i kad god bi spomenula službenicu Božju Zoju, svagda bi se čelom dotakla poda.

Zoji je bilo upravo zlo. Ona je osjećala, kako ju zaokuplja nekakva čudna slutnja. Trebalo je samo da zatvori oči, pa joj se odmah učinilo, da iza nje stoji nešto bezlična, nepoznata, ali strašna, i ona je znala, što je to...

I te noći samoća ju strašila kao nikada prije. Ne želeći buditi i onako slabašnu Natašu, ona je pozvala bolničarku i zamolila ju, da prosjedi noć tik njezine postelje.

Sve je zaspalo, nu ona nije spavala. Nešto burna stezalo joj srce i ona je od toga svaki čas uzdrhtavala. Ona je širom otvorenih očiju gledala na dobroćudno staračko lice bolničarke, prisluškivala je jednoličnomu snenomu disanju spavajućih, treptanju svjetiljke i starala se da o tome ne misli. Živo biće, što je s njom bdilo, pomagalo joj odganjati to, i ona je navlaš pozorno promatrala svaki naborić na licu bolničarke, svako puce na njezinoj haljini i mjedene posvećene prstene na prstima. No bolničarka je otišla po nešto i u jedan hip došlo je to, diglo se i bilo je tako blizu i takovim je čudnovatim pritiskom izpunilo zrak, da se Zoja za malo nije zagušila.

„Ovdje... ovdje je ta siva, užasna prilika... sve bliže bliže... Bože, spasi me!“

I Zoja je strašno vrisnula.

Nataša je spavala lako. Krič Zojin prenuo ju odmah

Digitized by Google

i ona je brzo skočila s postelje te bosa, drhćući od studeni i uzrujanja, pritrčala k Zoji:

— Gospodično mila, što vam je?

Zoja je gledala na nju lutajućim pogledom, punim smrtne tjeskobe i njezine polumrtve ustne prošaptaju:

— Ništa . . . Natašice . . . to je bilo u snu.

Nataša je pogledala na nju i shvatila je svojim priprostim srdcem, da to nije bilo u snu.

„Smrt je dolazila k njoj!“ — s užasom pomisli Nataša i krišom se prekrsti, pogledavši na Zoju. Zoja je ulovila taj pogled i opazila je, da je Nataša shvatila. Njezine mršave ruke klonuše na ramena Nataše i obujmivši se krepko, obadvie su, darovita umjetnica i nepismena švelja, proplakale kao sestre.

V.

Sutra dan Zoji je na jednoč bilo laglje. Bila je nedjelja. Ona je na polak sjedila na postelji i silno i neizrecivo je obradovala Natašu, kad ju je zamolila, da joj dade čaja s postnim šećerom. Ona je kao mušičavo diete zaželila te ružične i žute komadiće, koje su joj u djetinjstvu branili uzimati.

Ta je slika bila ganutljiva: ljepušna, tamna glavica Zoje bjelućom se jedva razlikovala od jastukâ, na kojih je na polak ležala. Oči su joj postale dublje i veće, zaokružene modrim okruzima, i ona sva, krhka, kao ulomljeni cvietak, bila je liepa nekakvom posebnom krasotom. Ruku si je izbavila i položila na bielo pokrivalo i smiešeći se slabašno, gledala je na Natašu, koja je pred njom klečala i revno duvala na tanjurić, s kojega je Zoju napajala čajem.

Nataša je sva drhtala od radosti i jedva je uzprezala svoje suze, razblaženo gledajući, kakvim je tekom njezina mila

Digitized by Google

barišnja srkala čaj, a ova joj se poslije svakoga posrkanoga tanjurića smiešila, jer je bila slaba da govori, makar joj je ta slabost bila i ugodna.

Liečnik je razkolačio oči i začudio se njezinoj bodrosti. On se nije nadao, da će takav odlučni preokret na bolje proći bez silnoga nutarnjega potresa, a to nije moglo biti u njihovom jednoličnom bolničkom okolišu. Ni slutio nije, da je taj potres bio i nenadan, strastven, kako je i sve bilo u toj delikatnoj prirodi. Zoja se ućutila sasvim drugčijom. Prenuvši se u jutro, poslije uzrujanja, što joj ga zadade dolazak Inne i njezine pratnje, i poslije te užasne noći, kad je smrt prešla kraj njezine postelje i na časak se kraj nje ustavila, Zoja je kanoti na jednoč sve vidjela u drugčijem svjetlu, i uz proživljeni užas njoj se učinila njezina tuga praznom, sitnom tričarijom.

Tužila se na samoću! Ali gdje je ona tražila prijateljâ? Ona je živjela medju ljudima, kakvi su Inna i njezino družtvo! Što da i traži od njih? Da su ju ti ljudi i voljeli, oni ne bi ništa dali ni njezinom umu, ni njezinomu srcu. To su bile iste liepe sličice o lakim stvarima, kojih se Zoja sad odrekla.

Pak što je i mogla da traži? Kakve ona ima zasluge? Što je i ona sama davala ljudima? Koliko li je puta prolazila mimo tuge, a da nije tješila, mimo biede, a da ju nije olakoćivala. Bila je sebična i htjela je, da ljudi živu za nju; prije se trebalo naučiti živjeti za druge.

Istina je, ona nije imala srodne duše, bića, koje bi se za nju staralo. No sada je upoznala ovu priprostu djevojku, koja je za nju davala srce svoje i ona se već ne izlaže opasnosti, da bude sama za onaj slučaj, koga se je nada sve bojala: za slučaj bolesti.

I Zoja pogleda na sagnuti profil Nataše, koja je šivala kraj njezine postelje i, ulovivši pogled Zojin, odvratila je na nj plahim, nježnim pogledom.

Digitized by Google

Da, to je priprosta djevojka, koja ne zna ni čitati ni pisati; ali minule noći one su zajedno ronile takve suze, koje ih umah srodniše i Zoji pokazaše, kakvo se blago čiste odanosti krije u duši prostodušne djevojke.

— Znaš, Natašo, meni je tako dobro, da ću ustati, — rekla je Zoja.

— Oh, rodjena moja, vi biste morali još ležati! — odpovrnula je Nataša.

— Nipošto, mila moja, ja bih makar odavle htjela poslušati službu Božju . . . i s Natašinom pomoći ona je nekako navukla svoju kućnu haljinu i učinila nekoliko nesigurnih koraka po sobi. Ona se sasvim odučila hodati i Nataša joj postavila stolac tik vratâ.

Velika staklena vrata iz bolničke dvorane vodila su u hodnik i od tih vrata vidjela se sučelice domaća crkvica, to jest vidjele su se dvie tri ikone, sagnute prilike molećih se i luči od svieća — ništa više. Ali svaka rieč, svaki zvuk crkvenoga pjevanja zvonko se i jasno razdavao izpod kamenitih svodova hodnika. Objednja se počinjala. U redovima išla je služinčad i nekoji bolestnici. Obično je i Nataša polazila, ali se danas nije mogla odkinuti od svoje gospodične. I sada, kada je Zoja sjela na stolac, prislonivši se glavom hladnomu staklu, Nataša je stajala kraj nje i obadvie su tiho molile.

I sada su se njihove molitve združivale, kako tada suze, žarke molitve bez rieči. Zoja je držala Natašinu ruku u svojoj i rekla joj:

— Pomoli se za me, Natašice! Možda mi je umrieti?

Nataša je htjela, da joj odgovori, no suze su ju dušile i ona se samo neumorno klanjala.

Zvuci sbora skladno su zvučali, izmjenjujući se s poklicima svećenikâ. Slušajući ih, a da ih nije čula, Zoja se nehotice sjećala, kad je posljednji put bila u crkvi; jasno i živo sjećala se i najmanje sitnice, pištanja djeteta, pucketanja svje-

Digitized by Google

tiljke; sva su joj čuvstva bila dvojako jasna. I prijašnji vjerski zanos zaokupljao ju kano i tada, i ona se molila, molila se neprestance u jedan mah za sve: i za svoje zdravlje, i za spas duše, ako joj je sudjeno umrieti . . . „Spasi, spasi me, Gospode!“ — šaptala je ona. Sve je u njoj gorjelo poznatom ekstasom i svietli val molitve odnašao ju, odnašao nekud, odnašao ju i val svetoga pjevanja i suzâ.

I na jednoč čist kao kovina zazvučao je glas svećenikov, koji je započeo propovied:

„Pristupite k Njemu svi, koji stradate i koji ste obremenjeni, i On će vas umiriti“.

No tu je Nataša jedva dospjela da zahvati Zoju, koja se bila uzkolebala i gotovo ju odnesla, slabašna, sa strašnom nervoznom snagom, na postelju, plačuću i potresenu. Pružila joj je liek, cjelivala joj ruke, nazivala ju svim nježnim imenima, kakvim se samo domisliti mogla.

I Zoja se smirila.

Nešto svietla razlilo se njezinom dušom, i ona je zadriemala s takvim spokojnim licem, da je Nataša, koja ju je promatrala, rekla bolničarki:

— Gledaj ju, kao angjelak je!

I obadvie su razdragano kimnule glavom.

Sudba joj je spremala radostno iznenadjenje. U dva sata dobila je posjet.

To ne bijaše nitko drugi, već njezin stari profesor, sav uzplahiren i crven. On je k njoj ušao sav usopljen i gotovo nije mogao da govori od uzrujanja. Zoja je slabo kriknula i pružila mu svoje mršave ručice:

— Gospode! Sergej Matvejević! A ja sam mislila, da ste na me davno zaboravili! . . .

— No, glupo si djevojče! — baš kao da se srdi na sebe sama, opravdavao se profesor. — Znate naš nehaj. Kako sam onomadne odputovao u Petrograd, tako sam tamo puna

Digitized by Google

dva mjeseca prozievao. Ni slutio nisam, da se takova što sbilo. Na pisanje, znate, spor sam kao bieli medvjed. No jučer sam došao, danas sam već bio kod vas, doznah od dvornika, da ste ovdje, i evo me . . . tuj! . . . On si je pače čelo otro.

Zoja se od sreće nasmiešila. Grozničavo se požurila saobćiti mu:

— Znate, ta bolest bit će mi možda od koristi. Ja sam sveudilj razmišljala o vašim riečima, profesore. — Ja sam rek bi tek sad pojmila, da vi imate pravo. Ne smijte se . . . ja sam u bolnici mnogo toga naučila!

— Nije mi ni na kraj pameti, da se smijem, ja vas sasvim pojmim, no vi se ne uzrujavajte, to bi vam škodilo. Kasnije ćete mi sve izpričati, a sad treba da se što brže oporavite.

— I vi se nadate, da ću se oporaviti? — zapita plaho Zoja.

— Gospode! naravno, oporavit ćete se! — uplete se Nataša, koja nije mogla uzpreći svoja čuvstva. Ona u malo da nije skoknula, predvidjajući nešto svietla na obzorju.

Zoja ju uhvatila za ruku.

— Eto, profesore . . . i ona me je mnogomu naučila. Da, da nje nije, ja možda ne bih izašla odavle. To me je ona postavila na noge.

— Što to kažete, gospodično! — zastidila se Nataša i sva se porumenila od dva ljubezna pogleda, starih i mladih očiju, što su bile naperene na nju.

— Ja se sad od nje ne ću razstati. Dade li Bog, te ja ozdravim, ona će biti sa mnom kao sestra.

Sad više ni Nataša nije mogla izdržati, već se spustila na koljena pred posteljom, cjelivajući ruke Zoji i plakala je smijala se u jedan te isti mah.

Zoja se vratila u svoj stan blieda, mršava, opirući se na ruku profesora, koji je po nju došao u kočiji.

Digitized by Google

Njezin stan očistili su i pospremili prije dolazka.

Dvornik ju je dočekao s dubokim poklonima, mašući glavom i njegov dobroćudni smiešak bio joj prijatan. Ona se bila usopila, uzpinjući se u svoj stan i od nenavike hodati i od uzrujanja. Da, uzrujanja. Čudno ju je čuvstvo zaokupilo: ovaj mali stan, gdje je toliko puta plakala nad svojom samoćom, sad joj se pričinio domaćim ognjištem i kao da ju ljubezno dočekao. Veselo sunašce obasjalo je sobe, na prozorima su cvali bieli liljani; u gostinjoj na stolu bila je velika kita jorgovana; sve je stajalo na svojim starim mjestima, fotografije se smiešile iz svojih okvira i Zoja im se smiešila u susret, prolazeći sobama u radionicu.

— Bože, kako mi je milo, što sam kod kuće! — otelo se Zoji. Biednoj djevojci zbilja se činilo, da je kod kuće. — Kako je ovdje liepo! I jorgovani! To ste vi naručili, Sergej Matvejeviću? Vi me mazite! — obrnula se ona slabim smiešKom k starcu. — Hvala vam!

— Trice, trice, baš si me smela! — šalio se stari profesor. — Kakva je to maza, prosta metla!

Gle! . . . Zojino je srce zakucalo. Sad će ona vidjeti svoju sliku, o kojoj je za bolesti mislila s takvom strastvenom tješkobom. A što, ako ju je čuvstvo varalo? Ako slika ne opravda njezinoga očekivanja i sgrada bude na piesku gradjena?

Ona je sva drhtala, otvarajući vrata.

Na stakleni strop radionice pogledalo je na nju jasno modro nebo.

Zoja je brzo odgrnula nekakvu tkaninu, koja je prikrivala sliku i odstupila je.

Nataša je glasno kriknula:

— Gospode! Sasvim kao kod nas na selu, prava naša crkva!

Minu trenutak mučanja.

Digitized by Google

— No, što? — zamirući od uzrujanja prošapta Zoja profesoru.

On je čvrsto stisnuo njezinu ruku, zatim je privinuo k sebi njezinu glavicu i poljubio ju u čelo.

Opet je tišina u slikarskoj radionici, suncem obasjanoj. No . . .

Sada ta tišina, taj mûk nije Zoji strašan. Ona se sva posvetila radu, i mali zlodusi ne usudjuju se smetati joj. Možda ih goni i prisuće Nataše, koje ljubezni pogled, odvraćajući se od šivanja, prizivlje Božji blagoslov na Zoju i njezin rad.

Ćutljiva djevojka čuva Zoju i štiti ju od sitnica i neprilika života, a kad Zoja radi, ona sjeda do nje i tiho, kao miš, šuti, samo kadikad izmjenjuje s njom dvie tri rieči, ali joj svagda znade u sgodan čas izpričati tudju nesreću, šapnuti joj, tko treba pomoći. I Zoja se od te priproste duše uči velikomu i jednostavnomu pravilu: da budeš sretan, ne trebaš sreću tražiti za se, već ju sam moraš davati drugima. Stari profesor navraća se češće k Zoji. Prije kao da je zazirao od Zojine slikarske radionice, što je na svojim slikama predočivala lakoumne ljepotice. Ali sada, kad s njezinih študija gledaju na njega oni stari znanci, kojim je i on iskreno posvetio svoj život: „patnici, radnici, nevoljnici“, njega nešto vuče simo.

I dugo i često razgovara ona s njim, kad već ne može slikati, te Zoja, po staroj navici, sprovadja vrieme sutona u naslonjaču do prozora, a Nataša im podava čaj i sjeda k njima.

Starac joj često govori:

— Ne bojte se samoće, ne plašite se tuge, diete moje! Mi vojujemo pod jednom zastavom. Moja je glava posiedila pod tanetima, ali ja ne ostavljam svoje zastave, a vi ste mladja!

Digitized by Google

Vi ste snažnija! Radite, stupajte smjelo svojim putem u vašoj dragoj umjetnosti, jer vaš je život još u budućnosti i vi ćete možda još doživjeti veliku sreću!

A ona mu odgovara, da sad želi živjeti, hlepti za životom; ali ne da sprovadja vječni blagdan, ne da pobjedjuje njezina sebičnost, nego ona hoće da živi novim, drugim životom, koji joj se prije činio nemogućim, a sad joj se čini tako jednostavan, tako lak. I ona mu razlaže osnove svojih novih slika. I predmete za te nove slike ona traži u školama, u tvornicama, u maljušnim kućicama na rubu Moskve, koje upoznaje i posjećuje u družtvu bolestne Nataše.

Ona čini svoje malo djelo, stara se, da nuz tudju nevolju ne prodje ravnodušno, već da pomogne, gdje i čime može, ne ravnajući se po onom načelu, koje je prije često čula u svojem družtvu:

„Svima se ne može pomoći, zašto dakle pomagati baš tomu jednomu?“

I Zoji je ugodnije živjeti na svietu.

Hoće li biti sretna? Tko bi to znao?! Ali ona se više ne boji samoće. Ona je pojmila, da nas od samoće mogu spasti rad i ljubav, velika, nesebična ljubav prema neznatnim stvorovima ovoga svieta.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Lovrenčević M.: Noviji pripovjedači ruski V

Barancević K. S.: Na sjeveru divljem 1

Čehov A P.: Tri godine 71

Korolenko V. G.: Sjene 193

Hippius Z.: Miss May 225

Ščepkinova-Kupernik T. L.: Samoća 273

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google